

**UNIVERSITATEA DE STAT „ALECU RUSSO” DIN BĂLȚI
FACULTATEA DE DREPT ȘI ȘTIINȚE SOCIALE
CATEDRA DE ȘTIINȚE SOCIOUMANE ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ**

ANUARUL

CATEDREI DE ȘTIINȚE SOCIOUMANE ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ

Bălți, 2017

CZU [3+94(478)]:378(478-21)(082)(058)=135.1=161.1
U 56

*Discutat la ședința Catedrei de științe socioumane și asistență socială
din 14 noiembrie 2017, proces-verbal nr. 3
Aprobat la ședința Consiliului Facultății de Drept și Științe Sociale
23 noiembrie 2017, proces-verbal nr. 3*

Colegiul de redacție:

Lidia PĂDUREAC, conf. univ., dr.
Igor COJOCARU, conf. univ., dr.
Gheorghe NEAGU, conf. univ., dr.
Valentina PRIȚCAN, conf. univ., dr.
Mariana SPATARI, lect. univ., dr.

Recenzenți:

Anatol PETRENCU, dr. hab., prof. univ.
Virgiliu BÎRLĂDEANU, dr., conf. univ.

Tehnoredactare: Liliana EVDOCHIMOV

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți. Anuarul Catedrei de Științe socioumane și asistență socială / Univ. de Stat „Alec Russo” din Bălți, Fac. de Drept Științe Sociale, Catedra de Științe Socioumane și Asistență Socială; col. red.: Lidia Pădureac [et al.]. – Bălți: US „Alec Russo”, 2018.

– 218 p.: fot., tab.

Texte: lb. rom., rusă. – Rez.: lb. engl., fr. – Referințe bibliogr. în subsol.

– 50 ex.

[3+94(478)]:378(478-21)(082)(058)=135.1=161.1

ISBN 978-9975-50-216-0.

Responsabilitatea pentru conținutul și corectitudinea articolelor revine autorilor.

© *Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, 2018*

ISBN 978-9975-50-216-0.

CUPRINS

<i>Performanțe și continuitate: Catedra de științe socioumane și asistență socială</i>	5
<i>CERCETARE</i>	
<i>a. Istorie</i>	
TRUPA DE LIMBĂ ROMÂNĂ A TEATRULUI DIN BĂLȚI (1957 – 1969)	11
<i>Teo-Teodor MARȘALCOVSKI</i>	
REFUGIAȚI ȘI REPATRIAȚI BASARABENI ÎN STUDIILE DE ISTORIE ORALĂ	43
<i>Lidia PĂDUREAC</i>	
REPRESIUNILE STALINISTE: STĂRI DE CONFUZIE, DE FRICĂ, DE INSECURITATE	52
<i>Violina DĂNILĂ</i>	
BASARABENI DEPORTAȚI: STUDIUL DE CAZ GRIGORE ROTARU	55
<i>Lidia PĂDUREAC</i>	
DIMENSIUNEA TRAGICĂ A FOAMETEI DIN BASARABIA: MĂRTURII ALE VICTIMELOR DIN COMUNA GĂLĂȘENI	73
<i>Violina DĂNILĂ</i>	
<i>b. Științe socioumane</i>	
CONCEPTUL „MEMORIE SOCIALĂ”	77
<i>Efim MOHOREA</i>	
ESENȚA ȘI NATURA CONȘTIINȚEI JURIDICE	89
<i>Mariana SPATARI</i>	
<i>Olga JACOTA-DRAGAN</i>	
„FORMULA CU CINCI ELEMENTE” A LUI G.V. PLEHANOV – PAS RESPINS NEFUNDAT ÎN CERCETAREA TEORETICĂ A FENOMENELOR CULTURII SPIRITUALE	94
<i>Valeriu PARNOVEL</i>	
SILOGISTICA CONTEMPORANĂ ÎN CONTEXTUL IDEILOR LUI FLOREA ȚUȚUGAN	101
<i>Efim MOHOREA</i>	
<i>c. Asistență socială</i>	
CALITATEA FORMĂRII PROFESIONALE A ASISTENȚILOR SOCIALI ÎN UNIVERSITATEA DE STAT „ALECU RUSSO” DIN BĂLȚI ÎN VIZIUNEA ABSOLVENȚILOR	108
<i>Gheorghe NEAGU</i>	
STUDIU VIZÂND IMPLEMENTAREA MANAGEMENTULUI DE CAZ ÎN ACTIVITATEA PRACTICĂ A ASISTENȚILOR SOCIALI COMUNITARI	111
<i>Nicoletta CANȚER</i>	
INSTITUȚIA CĂSĂTORIEI ȘI INSTITUȚIA FAMILIEI ÎN VIZIUNEA STUDENȚILOR UNIVERSITĂȚII DE STAT „ALECU RUSSO” DIN BĂLȚI	125
<i>Gheorghe NEAGU</i>	
INTERESELE ELECTORALE ALE ADOLESCENȚILOR ȘI TESTAREA LOR	130
<i>Elvira CIOBANU</i>	
<i>d. Drept</i>	
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ КОДИФИКАЦИИ ПРАВА СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА	136
<i>Инна ОДИНОКАЯ</i>	

SEMNIFICAȚIA INSTITUȚIEI ANGAJĂRII RĂSPUNDERII GUVERNULUI	141
<i>Mihaela KRUGLIȚKI</i>	
COMPETENȚA AUTORITĂȚII JUDECĂTĂREȘTI DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN SOLUȚIONAREA LITIGIILOR ELECTORALE	145
<i>Ion CIOBANU</i>	
METODOLOGIA ȘTIINȚEI DREPTULUI PROCESUAL CIVIL	150
<i>Tatiana CRUGLIȚCHI</i>	
ANGAJAREA RĂSPUNDERII GUVERNULUI ASUPRA UNUI PROIECT DE LEGE ȘI DELEGAREA LEGISLATIVĂ	154
<i>Mihaela KRUGLIȚKI</i>	
REGLEMENTAREA JURIDICĂ A OBIECTELOR DREPTULUI DE AUTOR ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA	158
<i>Mariana SPATARI</i>	
<i>Olga JACOTA-DRAGAN</i>	
OCROTIREA JURIDICĂ A DREPTULUI FUNDAMENTAL AL OMULUI LA UN MEDIU SĂNĂTOS	164
<i>Ion DĂNOI</i>	
<i>Corneliu VRABIE</i>	
CETĂȚENIA CA PUNCT DE LEGĂTURĂ ÎN MATERIA STATUTULUI PERSONAL	167
<i>Corneliu VRABIE</i>	
<i>Ion DĂNOI</i>	
REGLEMENTAREA FORMELOR DE ORGANIZARE JURIDICĂ A ACTIVITĂȚII DE ANTREPRENORAT ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA	170
<i>Mariana SPATARI</i>	
<i>Ludmila DUMBRĂVEANU</i>	
REGIMUL JURIDIC AL CESIUNII CONTRACTULUI ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA	179
<i>Dumitru DUMITRAȘCU</i>	
REGLEMENTAREA RĂSPUNDERII JURIDICE ÎN DREPTUL MUNCII	184
<i>Mihail COJOCARU</i>	
<i>Eduard BALAN</i>	
CONDIȚIILE DE VALIDITATE A CONTRACTULUI DE TRANZACȚIE	193
<i>Ion DĂNOI</i>	
<i>Corneliu VRABIE</i>	
DREPTUL CONFLICTUAL ÎN MATERIE DE NUME AL PERSOANEI FIZICE	197
<i>Corneliu VRABIE</i>	
<i>Ion DĂNOI</i>	
<i>Viața științifică: Facultatea, Catedra, Dezvoltare instituțională</i>	
NOTE DE LECTURĂ, LANSĂRI PUBLICE	202
<i>Activități studențești. Galerie foto</i>	
ORGANIZAREA ACTIVITĂȚILOR EXTRACURRICULARE CU STUDENȚII LA NIVEL DE UNIVERSITATE/FACULTATE/GRUPĂ ACADEMICĂ	212
<i>Lidia PĂDUREAC</i>	
<i>Nicoletta CANȚER,</i>	
<i>Olga JACOTA-DRAGAN</i>	

PERFORMANȚE ȘI CONTINUITATE

În anul 2017, titularii Catedrei de științe socioumane și asistență socială au avut o activitate prodigioasă pe multiple dimensiuni: didactică, cercetare științifică; de ghidare a studenților.

S-a reușit publicarea a circa 30 de articole, studii științifice, inclusiv o monografie și o colecție de memorii, documente și studii de caz. Contribuția valoroasă a cadrelor didactice la dezvoltarea științei s-a evidențiat prin circa 70 de participări la foruri științifice naționale și internaționale.

Pe dimensiunea *activității didactice* s-a reușit: Organizarea activităților științifice a cadrelor didactice și a studenților, a activităților extra-curriculare studențești; Actualizarea ofertei educaționale la Disciplinele socioumane – prin identificarea disciplinelor fundamentale la acest domeniu; Îmbunătățirea conținutului curriculumurilor la unitățile de curs, inclusiv în urma evaluării planurilor de studii de profesori și studenți și a evaluării de către studenți a activității didactice a profesorilor; Actualizarea curriculumurilor și a Fișelor la unitățile de curs promovate de titularii catedrei; Elaborarea „suporturilor de curs” și a altor materiale metodicodidactice; Realizarea studiilor individuale ale membrilor catedrei la tema comună: „Cercetarea formelor de cooperare / dezvoltare regională și de promovare a valorilor europene din perspectiva științelor socioumane și a asistenței sociale”; Elaborarea materialelor științifice și metodicodidactice pentru Anuarul catedrei; Îmbunătățirea relațiilor de parteneriat și cooperare cu universități și alte instituții din țară și străinătate prin organizarea de manifestări științifice, schimb de publicații de specialitate, alte forme convenite de părți; Îmbunătățirea activității cercurilor științifice studențești cu participarea efectivă a studenților la elaborarea de lucrări și prezentarea acestora la diverse manifestări științifice.

La compartimentul *Activitatea didactico-metodică* s-a reușit: Elaborarea tematicilor tezelor de master la specialitatea „Politici și servicii sociale pentru familie și copil”; Elaborarea tematicii tezelor de licență și tezelor anuale la specialitatea asistență socială; Au fost organizate două susțineri publice prealabile ale tezelor de licență și ale tezelor de master în cadrul cărora studenții absolvenți au fost apreciați pentru munca depusă și au fost ghidați în vederea finalizării cu succes a cercetării. Toți studenții de la specialitatea Asistență socială, ciclul I Licență și programul de studii Politici și servicii sociale pentru familie și copil au fost admiși la susținerea finală a tezelor de licență și master, pe care au și realizat-o cu succes; A fost organizată conferința de totalizare la Practica de specialitate (Studii cu frecvența la zi și Studii cu frecvența redusă), în cadrul căreia studenții au realizat prezentări și portofolii în care au inclus rezultatele principalelor componente ale practicii.

În privința *Asigurării informaționale a procesului de predare-învățare* au fost elaborate mai multe suporturi de curs:

Elvira CIOBANU, drd., Efim MOHOREA, dr. hab.: *Introducere în știința comunicării*;

Lidia PĂDUREAC, conf. univ., dr.: *Fișe didactice la Istoria dreptului*;

Cristina CRUDU, lect. univ.: *Etica și deontologia profesională*.

Au fost discutate și aprobate 16 curriculumuri și Fișa unității de curs la toate disciplinele promovate de titularii catedrei.

Deja a devenit o tradiție promovarea seminarelor metodologice ale catedrei.

În anul 2017 au fost promovate două seminare:

1. *Problematica axiologiei contemporane*, protagoniști: Efim MOHOREA, dr. hab., prof. univ.; Olga JACOTA-DRAGAN, asist. univ.

2. *Promovarea valorilor europene în activitatea profesională a asistentului social*, protagonist: Valentina PRIȚCAN, dr., conf. univ.

Activitatea științifică în cadrul catedrei a fost de o consistență valoroasă:

- La 7 aprilie 2017 la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Catedra de științe socioumane și asistență socială în colaborare cu Biblioteca Științifică USARB a realizat Masa rotundă cu genericul „Deportările din RSS Moldovenească: istorie și memorie”. În cadrul evenimentului a avut loc prezentarea Colecției de volume „Arhivele memoriei”, editori: Ludmila D. COJOCARU, Elena POSTICĂ, Lidia PĂDUREAC.
- La 5 mai 2017, Catedra în parteneriat cu Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, a organizat Conferința științifică ***Foametea în RSS Moldovenească (1946-1947): istoria și memoria tragediei în cercetările actuale***. Evenimentul a demarat prin mesaje de salut din partea rectorului USARB, prof. univ., dr. hab. Ion GAGIM, a directorului Institutului de Istorie al AȘM, conf. univ., dr. hab. Gheorghe E. COJOCARU, a prorectorului pentru activitatea științifică USARB, conf. univ., dr. Igor COJOCARU, a directorului Muzeului de Istorie și Etnografie din mun. Bălți, Ludmila DOBROGEANU. *Au fost 16 comunicări științifice. Au participat savanți, profesori universitari, cercetători științifici, circa 20 profesori de istorie din licee din nordul Republicii și circa 70 de studenți.*
- În data de 20 iunie 2017 a fost organizată Conferința științifică a Catedrei de științe socioumane și asistență socială cu genericul ***Promovarea valorilor europene din perspectiva științelor socioumane și a asistenței sociale***. Subiectele conferinței se axează pe tematica generală de cercetare a catedrei. Toți membrii catedrei și unii profesori angajați prin cumul extern au participat la această conferință. Important este faptul că materialele Conferinței vor fi publicate în Anuarul catedrei de științe socioumane și asistență socială pentru anul 2017.
- Pe data de 4 iulie 2017, în Aula Academiei Române (București, Calea Victoriei, nr. 125), a avut loc ședința de prezentare a rezultatelor de cercetare a programului de stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940-1941, 1944-1953” și a seriei de volume „Arhivele memoriei”. Din Republica Moldova au participat: prof. univ., dr. hab. Anatol PETRENCU, dr. conf. Virgiliu BÎRLĂDEANU, dr. conf. Ludmila D. COJOCARU, dr., conf. univ. Lidia PĂDUREAC, dr., conf. univ. Zinaida BOLEA.
- În data de 14 septembrie 2017, studenții de la Specialitatea „Istorie și Educație Civică”, Facultatea de Drept și Științe Sociale au participat la prezentarea seriei de carte „Arhivele Memoriei”, care a avut loc la Biblioteca Județeană „Mihai Eminescu” din Botoșani, România.
- În ședința Senatului USARB din 25 octombrie 2017 dlui prof. univ., dr. hab. Efim Mohorea i s-a conferit titlul de *Professor Emeritus*.
- La 6 noiembrie 2017, Biblioteca Științifică a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți, în cooperare cu Ambasada Republicii Lituania în Republica Moldova, în cadrul Programului de Stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940-1953” a inaugurat expoziția „Sub cer străin. Locuitorii Lituaniei în lagărele și locurile de exil din URSS. Anii 1940-1958”, realizată de către Muzeul Victimelor Genocidului din cadrul Centrului de Cercetare a Genocidului și Rezistenței Populației Lituaniei.

Cercetările științifice au fost aprofundate și în cadrul Proiectelor de cercetare. Membrii catedrei sunt antrenați în câteva proiecte: Proiectul „Asistență socială, medicală și educațională pentru refugiați și solicitanți de azil în Moldova” susținut de UNHCR. Studii

de politici asupra accesului la educație, servicii de sănătate și asistență socială a solicitanților de azil și beneficiarilor de protecție internațională în R. Moldova, director de proiect: Valentina PRIȚCAN, conf. univ., dr.; „Foamea organizată și represiunile pe motiv confesional în memoriile victimelor regimului totalitar-comunist în R.S.S. Moldovenească. Cercetări în localitățile din nordul Republicii Moldova”, 16.06.002F, director de proiect: Lidia PĂDUREAC; Proiectul educațional internațional „Dezvoltarea profesională prin Cercul pedagogic al educatoarelor”, Botoșani – Bălți, 2017-2018, director de proiect: ZOLOTARIOV, E; 573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-CBHE-JP European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova. (coord. TALLINNA TEHNIKAULIKOOL, Estonia), membru de proiect: Valentina PRIȚCAN; 573921-EPP-1-2016-1-MD-EPPKA2-CBHE-SP. Elevating the internationalisation of higher education in Moldova. (coord. Academy of Economic Studies of Moldova), membru de proiect: Valentina PRIȚCAN; 573901-EPP-1-2016-1-IT-EPPKA2-CBHE-JP. Licence, Master professionnels pour le développement, l'administration, la gestion, la protection des systèmes et réseaux informatiques dans les entreprises. (coord. Universita Telematica Internazionale-Uninettuno, Italia), membru de proiect: PRIȚCAN Valentina; În proiectul „Foamea organizată și represiunile pe motiv confesional în memoriile victimelor regimului totalitar-comunist în R.S.S. Moldovenească. Cercetări în localitățile din nordul Republicii Moldova” sunt implicate și trei studente de la specialitatea Istorie și educație civică.

Pe dimensiunea *activităților extra-curriculare* titularii catedrei împreună cu studenții au reușit să organizeze patru conferințe științifice studențești și mai multe *mese rotunde* pentru dezbateri publice: Conferința științifică dedicată Zilei internaționale a filosofiei, ghidată de dna Jacota-Dragan Olga; Conferința studențească „Dreptul și dreptatea în istorie: perspective contemporane”, ghidată de Pădureac Lidia; Conferința dedicată Zilei internaționale a păcii, ghidată de Jacota-Dragan Olga; Conferința studențească „Norme morale în sistemul de valori ale tinerilor”, ghidată de Ciobanu Elvira, Olga Jacota-Dragan; Organizarea mesei rotunde „Acces la succes pentru tinerii defavorizați”, responsabil: Canțer Nicoletta; Organizarea mesei rotunde dedicate Zilei Internaționale a persoanelor cu dizabilități cu participarea experților internaționali și a practicienilor din nordul țării și a studenților, responsabil: Canțer Nicoletta; Organizarea a două work-shopuri în parteneriat cu AO KEZSONE MOLDOVA în domeniul Incluziunii sociale a persoanelor cu probleme de sănătate mintală, responsabil: Canțer Nicoletta.

Studenții de la specialitățile *Asistență socială* și cei de la *Istorie și educație civică* au fost ghidați să participe la Conferința studențească universitară. Patru studente de la *Istorie și educație civică* au participat la Conferința științifică de la Cahul *Istoria și memoria regimului totalitar comunist în RASSM și RSSM: contribuțiile tinerilor cercetători*, organizată de Universitatea de Stat „B. P. Hașdeu” din Cahul în colaborare cu Universitatea de Stat din Moldova și Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, 24 martie, 2017, Cahul. Studenții participanți la conferință au fost ghidați și încurajați la discuții de dr. hab., prof. univ. Anatol Petrencu; dr., conf. univ. Ludmila D. Cojocaru; dr., conf. Virgiliu Bîrlădeanu; dr., conf.univ. Ion Ghelețchi, dr., conf.univ. Lidia Pădureac.

Patru studente de la specialitatea Istorie și educație civică au participat la Seminarul „Istoria orală: proiecte și proiecții, de o parte și de alta a Prutului”, Institutul de Istorie A.D. Xenopol, Academia Română - Filiala Iași, 11-14 iunie 2017.

Pe dimensiunea *Activități de colaborare a catedrei* de o importanță majoră au fost acordurile încheiate cu Universitatea din Craiova; cu Agenția Națională de Arheologie și cu Centre de plasament din m. Bălți.

Colaborarea cu Direcția Învățământ, Tineret și Sport a Primăriei Bălți s-a evidențiat prin activități comune în cadrul Conferinței Științifice anuale a liceenilor – Istoria;

Catedra continuă colaborarea cu Agenția de Dezvoltare Regională Nord, Institutul de Istorie Socială Promemoria, Catedra de științe sociale și ale comunicării a Universității din Brașov.

Datorită relațiilor bune de colaborare cu Facultatea de Sociologie și Asistență Socială de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași un grup de profesori de la catedră (Pădureac Lidia, Ciobanu Elvira, Crudu Cristina, Jacota-Dragan Olga) au participat la Conferința dedicată Zilei internaționale a Asistenței sociale. În contextul aceleiași colaborări, în perioada 26-30 iunie 2017, un grup de studenți, ghidați de dna Crudu Cristina, au participat la un stagiu de practică în domeniul asistenței sociale, fiind antrenați în echipe de practică transfrontaliere: Republica Moldova, Ucraina, România.

Toate aceste realizări au fost posibile datorită lucrului individual și colectiv depus de membrii catedrei.

Publicațiile membrilor catedrei de științe socioumane și asistență socială pentru anul 2017:

Monografii:

CABAC, GH., LUPU, I., *Individualizarea formării universitare prin trasee individuale de învățare*. Chișinău: UST, 2017, 208 p.;

Colecție de mărturii, documente, studii de caz:

PĂDUREAC, L. (editor). *Arhivele memoriei: recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii. Documente. Studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova*. Chișinău: Balacron, 2017, 362 p.

Articole în diferite reviste științifice:

MOHOREA, E., JACOTA-DRAGAN, O. Problema valorii în contextul ideilor lui Petre Andrei. *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, nr. 3, 2017, categoria B;

MARȘALCOVSCHI, T.T. Omagiu savantului (lui Demir Dragnev). *Akados*, nr. 3, 2017, p. 168-170 (în colaborare);

Articole în culegeri științifice:

JELESCU, P.; CIOBANU, E. Interesele electorale ale adolescenților și testarea lor. În: *Materialele Conferinței Naționale „Testarea psihologică: actualități și perspective”*, Cluj-Napoca, 2017. (în apariție);

BLAJCO, V., CIOBANU, E. Delincvența juvenilă: Actualitatea și importanța problemei. În: *Studii și cercetări din domeniul științelor socio-umane*. Cluj-Napoca: Ed. LIMES&ARGONAUT, 2017, p. 324-331;

CIOBANU, E. Actualitatea și importanța problemei delincvenței în rândul minorilor. În: *Материалы XXI Международной научно-практической интернет-конференции „Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации”*. Переяслав-Хмельницкий, 2017, p. 136-14;

PĂDUREAC, L. Голод 1946-1947 г. в Молдавской ССР в исследованиях устной истории, *Міжнародній науково-практичній конференції III Дунайські Наукові Читання «Голод 1946-1947 рр.: історичні, філософсько-психологічні та педагогічні аспекти»*, Измаїл, РВВ ІДГУ: «СМІЛ», p. 189-195;

ZOLOTARIOV, E. Strategies for modelling the educational process from the perspective of internal resources stimulation of the child / Elena Zolotariov, Eugenia Foca. În: *Review of Artistic Education*, 2017, nr. 14, p. 277-283.

Culegeri de lucrări ale conferințelor internaționale:

CANȚER, N. Diagnosticul și intervenția în cazul comportamentului agresiv la școlarul mic. În: *Structura și dinamica personalității umane în epoca globalizării: perspective psiho-socio-pedagogice = Structure and dynamics of human personality in the era of*

globalization: psycho-socio-pedagogic perspectives: Materialele Conferinței Științifice Internaționale, 26 mai 2017, Bălți / coord.: Silvia Briceag (președinte) [et al.]. Bălți: Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, 2017, p. 122-128;

CANȚER, N. Investigații empirice vizând particularitățile specifice ale comunicării în cadrul grupului de deținuți. În: *Structura și dinamica personalității umane în epoca globalizării: perspective psiho-socio-pedagogice = Structure and dynamics of human personality in the era of globalization: psycho-socio-pedagogic perspectives*: Materialele Conferinței Științifice Internaționale, 26 mai 2017, Bălți / coord.: Silvia Briceag (președinte) [et al.]. Bălți: Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, 2017, p. 204-209;

CANȚER, N. Motivația alegerii profesiei de asistent social În: *International Scientific Conference The contemporary issues of the socio-humanistic sciences in the context of mentality's transformation the viiith Edition*. Chișinău, 2017, p. 101-106;

CANȚER, N. Resocializarea deținuților prin intermediul programelor educaționale și terapeutice. În: *Managementul educațional: realizări și perspective de dezvoltare = Educational management: achievements and the development perspectives*: Materialele Conferinței științifico-practice internaționale, Ed. 1-a, 27 aprilie 2017, Chișinău / com. șt.: Ion Gagim (președinte) [et al.]; com. org.: Tatiana Șova (președinte) [et al.]. Bălți: S. n., 2017 (Tipografia din Bălți), p. 349-357;

CANȚER, N. Studiu vizând exercitarea rolurilor parentale în cadrul familiei. În: *Managementul educațional: realizări și perspective de dezvoltare = Educational management: achievements and the development perspectives*: Materialele Conferinței științifico-practice internaționale, Ed. 1-a, 27 aprilie 2017, Chișinău / com. șt.: Ion Gagim (președinte) [et al.]; com. org.: Tatiana Șova (președinte) [et al.]. Bălți: S. n., 2017 (Tipografia din Bălți), p. 343-349;

CIOBANU, E. Interesele electorale ale adolescenților. În: *Materialele Conferinței Științifice Internaționale „Perspectivele și problemele integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației”*. Cahul, 2017, p. 110-117;

CRUDU, C. Aspecte sociale ale prevenirii și combaterii violenței în familie. În: *Structura și dinamica personalității umane în epoca globalizării: perspective psiho-socio-pedagogice = Structure and dynamics of human personality in the era of globalization: psycho-socio-pedagogic perspectives*: Materialele Conferinței Științifice Internaționale, 26 mai 2017, Bălți / coord.: Silvia Briceag (președinte) [et al.]. Bălți: Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, 2017, p. 250-258;

MARȘALCOVSCHI, T.T. Культурогенетика малой родины в творчестве Маланюка. În *Tradiție și inovație în cercetarea filologică. Conferință internațională*, vol. I, 27 octombrie 2015, Bălți, 2016 (tipar 2017), p. 155-159;

PĂDUREAC, L. Foametea în deportare: mărturii ale supraviețuitorilor basarabeni și bucovineni. În: *Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie: În memoria Gheorghe Palade*, ediția a 4-a, Chișinău: CEP USM, 2017, p. 90;

PĂDUREAC, L, JACOTA-DRAGAN O. Justiția și dreptatea între istoricism și modernitate. În: *Știința juridică în condițiile de integrare Europeană a Ucrainei și Moldovei: repere moderne de dezvoltare juridică. Conferință internațională științifico-practică*, Chișinău, 2017, p. 19-22;

PĂDUREAC, L., Similitudinile primului an din deportare în mărturiile basarabenilor. În: *Perspectivele și problemele integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației*. Cahul: Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul, v. II, 2017, p. 234-238. ISBN 978-9975-88-021-3;

PRITCAN, V. Piața muncii, ecosistemul antreprenorial și competențele viitorului: noi provocări pentru consolidarea capacităților universităților. În: *Managementul educațional*:

realizări și perspective de dezvoltare = Educational management: achievements and the development perspectives: Materialele Conferinței științifico-practice internaționale, Ed. 1-a, 27 aprilie 2017, Chișinău / com. șt.: Ion Gagim (președinte) [et al.]; com. org.: Tatiana Șova (președinte) [et al.]. Bălți: S. n., 2017 (Tipografia din Bălți), p. 7-10;

ZOLOTARIOV, E. Modelul pedagogic care inspiră educabilul spre o cultură a moralității: probleme de funcționalitate. În: *Structura și dinamica personalității umane în epoca globalizării: perspective psiho-socio-pedagogice = Structure and dynamics of human personality in the era of globalization: psycho-socio-pedagogic perspectives*: Materialele Conferinței Științifice Internaționale, 26 mai 2017, Bălți / coord.: Silvia Briceag (președinte) [et al.]. Bălți: Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, 2017, p. 154-158.

Culegeri de lucrări ale conferințelor naționale

MIHAILOVA, M.; ZOLOTARIOV E. Căi viabile pentru a stimula creșterea calității practicii de educație fizică a preșcolarilor. În: *Tradiție și inovare în cercetarea științifică, Ediția a 6-a, dedicată Anului Profesorului Nicolae Filip: Materialele Colloquia Professorum din 29 septembrie 2016*. Vol. I. Bălți: S. n., 2017, p. 129-133;

MOHOREA, E. Maurice Halbwachs – inițiator al paradigmei „memorie colectivă”. În: *Tradiție și inovare în cercetarea științifică, Ediția a 6-a, dedicată Anului Profesorului Nicolae Filip: Materialele Colloquia Professorum din 29 septembrie 2016*. Vol. I. Bălți: S. N., 2017, p. 174-181;

PARNOVEL, V. Personificarea (antropomorfismul) – componentă indispensabilă a culturii spirituale contemporane. În: *Tradiție și inovare în cercetarea științifică, Ediția a 6-a, dedicată Anului Profesorului Nicolae Filip: Materialele Colloquia Professorum din 29 septembrie 2016*. Vol. I. Bălți: S. N., 2017, p. 181-188;

RACU, A., PRIȚCAN, V. Strategii de abordare și cercetare orientate spre incluziunea socio educațională a tinerilor cu dizabilități în mediul universitar. În: *Accesibilitatea tinerilor cu dizabilități în Universități (orientări teoretice și practice). Materialele conferinței științifice. „Incluziunea educațională și socială a tinerilor cu dizabilități în Învățământul Educației Superior”*. 9 – 10 decembrie 2017, Chișinău/ Academia de Științe a Moldovei, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău; ed., coord. Șt. Aurelia Racu. Chișinău: Pontos: UPS „Ion Creangă”, 2017, p. 3-8;

ZOLOTARIOV, E. Strategii de modelare a procesului educațional din perspectiva stimulării resurselor interioare ale copilului: [Preprint] / Elena Zolotariov, Eugenia Foca. – [Bălți], [2017]. – 10 p. <http://dspace.usarb.md:8080/jspui/handle/123456789/3518>

Note de curs /suporturi de curs (aprobate de consiliul metodic, consiliul facultății):

MOHOREA, E; CIOBANU, E. *Introducere în știința comunicării. Material didactic pentru instituțiile superioare de învățământ* (12 c. a.), USARB, Bălți, 2017 (depuse la Biblioteca Științifică USARB);

BALAN Vera, BORTĂ Liliana, BOTNARI Valentina, PRIȚCAN, V. *Educație incluzivă: Unitate de curs*. Min. Educației, Culturii și Cercetării al Rep. Moldova. Ed. rev. și compl. Chișinău: S. n., 2017 (Tipogr. «Bons Offices»), 308 p.

TRUPA DE LIMBĂ ROMÂNĂ A TEATRULUI DIN BĂLȚI (1957 – 1969)

In honorem **Lidiei NOROC-PÂNZARU**, art. emerită, reprezentantă a primei generații de actori a Teatrului Național „Vasile Alecsandri” din Bălți

Teo-Teodor MARȘALCOVSCHI

***Abstract:** The publication focuses on the process of formation and development of the Romanian language troupe within the Moldovan-Russian Dramatic Theater "V. Alecsandri" in Balti. It traces the evolution of this artistic group, selected from people's theatre circles, into professional actors, highly appreciated in the Republic of Moldova and abroad.*

The troupe's successes and failures, conditioned by objective and subjective factors, have been pointed out, as well as its repertory and its continuous struggle not only for survival, but also for the incessant raising of the quality of theatrical posters and performances.

The article underlines the precarious conditions in which the troupe was formed and worked until it separated from the Moldovan-Russian Theater and an independent National Theater was established.

The article may be of interest for artists and theater lovers.

Viața teatrală din republica moldovenească de după cel de-al doilea război mondial evolua intransigent conform standardelor sovietice, în centru fiind pusă linia de formare a omului sovietic – „*constructor activ al socialismului și comunismului*”. Inițial, se considera că această sarcină poate fi rezolvată din contul unui singur teatru de limbă română – Teatrul moldovenesc „A. S. Pușkin”, transferat recent din Tiraspol la Chișinău și două teatre de limbă rusă – Teatrul rus „A. Cehov” din Chișinău și Teatrul orășenesc rus din Bălți, trupa acestui de la urmă se afla în proces de constituire la Moscova.

Între timp, populația băștinașă manifesta interes avansat față de teatru, mai cu seamă, odată cu ieșirea din ispita foametei scenarizate de autorități. Tendința aceasta nativă, susținută de cercurile culte naționale, nu corela cu interesele ideologice în curs de născădire violentă practicate de organele sovietice impoștoare. Astfel, dezvoltarea teatrului de limbă română pe orizontală devenise un imperativ bine conturat. În contextul dialogurilor dintre intelectualitatea basarabeană și factorii de decizie, or. Bălți devenise mult atractiv pentru deschiderea unui colectiv teatral nou moldovenesc. Oricum, realizarea acestui indice ar fi produs, cel puțin, un semn de egalitate dintre numărul teatrelor de limbă română și limbă rusă. Tot aici, trebuie de avut în vedere că dezvoltarea teatrului din republică urma atunci când în funcțiile administrative republicane au fost montate persoane rusificate, conservate, infectate puternic de ideologie și inapte din fosta autonomie, după ce regiunea trecuse prin masacrul din perioada antebelică și au fost lichidate fizic cadre înzestrate, cu gândire liberă și națională.

Conform standardelor sovietice a fișa teatrală trebuia să includă opere dramatice ale autorilor sovietici, clasici ruși și universali și ale dramaturgilor autohtoni. Practica arăta că trupele de limbă română (Teatrul muzical-dramatic „A. S. Pușkin” din Chișinău, iar apoi trupa de limbă română a Teatrului orășenesc moldo-rus din Bălți) erau angajate să promoveze mai real operele dramatice clasice și curente naționale. Cele două teatre naționale (unul funcționa, iar altul va fi deschis în 1957) însă își permiteau samavolnic să iasă din cadrul cerințelor oficiale, montând în scenă mai multe lucrări dramatice semnate de autori basarabeni contemporani și clasici români.

Ca fond de idei, fondare la Bălți a trupei, iar eventual a unui Teatru independent de limbă română trebuia să completeze această direcție datornică spectatorilor. Orice amânare

defecta în mod cert viața artistică din republică. În realitate însă autoritățile nu se grăbeau, probabil pe motiv, că decizia ar fi consolidat spiritul național și nu politica de sovietizare și rusificare a ținutului proaspăt reanexat. Pe acest fon general, între forțele naționale și putere exista o ruptură, la fel de incomodă pentru ocârmuitori. Oricum, dezlegarea atmosferei încordate și incomode era condiționată de politica sovietică, care prevedea verbal dezvoltarea culturilor naționale ca formă și socialiste ca esență. Circumstanțele din republica sovietică moldovenească în acest segment social aveau specificul său în raport cu restul republicilor unionale. Aici la conducere în mare măsură se aflau resurse umane provenite din fosta autonomie, care trecuse fabrica regresiiilor staliniste și cizelării ideologice. Dâșii, de cele mai multe ori, cedau în fața intelectualilor basarabeni după criteriile limbii vorbite, nivelului de dezvoltare și calitatea conștiinței naționale. Dar, foarte important, oamenii de artă din ambele maluri ale Nistrului s-au acomodat armonios la noile condiții de creație. Teatrul muzical-dramatic „A. Pușkin”, transferat recent din Tiraspol, bunăoară, începuse să se practice în scenă o limbă mai literară, pentru ca pe parcurs să fie eliminat dialectul așa zis „șantist”, de alt fel, tipic pentru graiul maramureșean. În finală, artiștii teatrului Chiril Știrbu, nea Costache (Constantin Constantinov), Domnica Darienco, Arcadie Plăcintă, Metodi Apostolov, Victor Gherlac ș. a., utilizau o limbă română literară, poate, cu niște nuanțe fonetice rămase din trecut și neobservate de spectatori. În continuare, Transnistria a dat culturii naționale dramaturgi, cineaști, compozitori, savanți de mare valoare – Alexei Marinat, Vladimir Beșleagă, Eugen Doga, Anatol Codru, Vlad Ioviță, Petru Soltan, Ioachim Grosul ș. a.

Între timp, la Bălți este creată o trupă teatrală de limbă rusă, dar care invocă pregătirea deschiderii unei trupe de limbă română. Cu această denumire oficială a teatrului altera – teatrul orășenesc, teatrul rus, teatrul moldo-rus, teatrul rus republican, teatrul moldo-rus din ajunul constituirii trupei moldovenești. Este foarte mult probabil, că autoritățile nu erau dispuse să instituie această trupă din considerentele exprimate mai sus, dar atmosfera generală, mai ales, preferințele spectatorilor numeroși susținuți de elita intelectuală națională, presau asupra funcționarilor să recurgă la realizarea practică a trupei teatrale bălțene. Titulatura Teatru moldo-rus s-a menținut până la finele anului 1969, când a avut loc actul separării Teatrului moldo-rus în două teatre separate – Teatrul moldovenesc „V. Alecsandri” și Teatrul rus. Aproape imediat după constituirea trupei de limbă română, în iunie 1957 teatrul devine *muzical-dramatic*¹, dar fără modificări de esență și apariție a spectacolelor muzicale.

Apariția trupei moldovenești are început bizar, specific, neobișnuit, fiindcă a fost creată din contul amatorilor din cadrul cercurilor dramatice rurale, fără studii profesionale. Din această cauză „în presă și între spectatori..., între profesioniști și neprofesioniști” au existat „discuții și controverse”², dar trupa a demonstrat cutezanță, insistență și caracter, depășind treptat orice suspiciuni, încadrându-se treptat în limitele artei teatrale profesionale. Timpul a fost să judece că această trupă, iar apoi și teatru și-a câștigat „*un bun nume și o largă audiență la marele public atât de la oraș, cât și de la țară*”³, remarcă, pe bună dreptate, renumitul critic și istoric teatral Nicolae Bătrânu. Și astăzi sunt auzite unele note veroase exprimate la adresa trupei bălțene de limbă română. Însă majoritatea absolută apreciază înaltul rating, pe care l-a obținut acest colectiv de creație artistică. A

¹ Arhiva Curentă a Teatrului (în continuare: ACT), inv. 2, dos. 38, Cartea de ordine, 24.X.1956 – 1.VI.1957, ordinul nr. 107, f. 45.

² Nicolae Bătrânu, *Proliferarea culturii teatrale, în Măsura talentului*, Chișinău: Literatura artistică, 1979, p. 20.

³ Idem.

fost o replică usturătoare pentru autorități, care nu au deschis trupa pe 9 decembrie 1946 conform deciziei guvernului RSS Moldovenești⁴. Tergiversarea are explicație în politica sovietică colonială aplicată pe larg în ținut. Aici există încă un moment de remarcă. Se vehiculează ideea precum în fondarea trupei merit mare l-ar fi avut A. Lazarev, Ministru al culturii de atunci.

Este o iluzie, care trebuie descifrată. A. Lazarev este un funcționar public de tip sovietic, susținea existența a două popoare est-romanice, atribuia României rol de agresor vizavi de Basarabia, exponent al „Moldovei mari”, „moldovenismului”, limbii „moldovenești” și grafiei chirilice. Întemeierea trupei de limbă română la Bălți reflecta preferința lui de a separa și regionaliza RSSM de la România⁵. Trupa apare ca product al activității cercurilor intelectuale selecte din perioada postbelică, A. Lazarev având doar funcție de decizie. Adevărații animatori al trupei sunt *Anatol Corobceanu*, vice-ministru al culturii, *Vsevolod Angheli*, șef al Direcției artelor, *Leonid Cemortan*, redactor-șef al Colegiului de redactare ș. a.

În ziua de 21 martie 1957 Ministrul culturii emite ordinul nz. 162 privind organizare la Bălți o trupă moldovenească⁶. Pe 15-16 martie directorul teatrului I. Rogalin se deplasează în delegație la Chișinău cu problema „fondării trupei moldovenești în Teatrul din Bălți”⁷. Urmează publicarea unui aviz în ziarul *Tinerimea Moldovei* din 19 aprilie 1957 cu următorul conținut: „Teatrul dramatic moldovenesc-rus din Bălți anunță un concurs.

*La Concurs pot lua parte cetățeni de ambele sexe în vârstă de la 18 până la 35 ani, având studii de cel puțin 10 clase. Candidații trebuie să recite la concurs în limba moldovenească 2 fabule și un fragment de proză artistică, alese după propria lor dorință, precum și alte texte propuse de comisie. Documentele (cererea, o copie a documentului de studii și autobiografia candidatului) se primesc până la 20 aprilie pe adresa: orașul Bălți, teatrul dramatic moldovenesc-rus”*⁸. Teatrul a investit 1600 ruble pentru aviz și 600 ruble pentru corespondența poștală⁹. Avizul, cum se vede, nu preciza la ce posturi vor pretinde cei invitați, nu era stipulată ideea deschiderii unei trupei moldovenești, persistau greșeli de stil.

Concursul a avut loc pe 26 aprilie 1957, duminică și a evoluat în două tururi. Participă câteva zeci de tineri. Primul tur are loc în cabinetul oval al directorului. Pretendenții se prezentau în fața Comisiei compuse din *Viaceslav Anghel*, *Anatol Corobceanu*, *Leonid Cemortan*, *Chiril Știrbu*, *Dumitru Margine* ș. a. oameni de cultură¹⁰. Concurenții recitau una-două fabule, câte un text de proză și răspundeau la întrebări. Cel de-al doilea tur a

⁴ Iulian Codău, *Teatrul Național „Vasile Alecsandri” din Bălți (1957-1994) – teatru pe roate*, Bălți, 2004, p. 21.

⁵ A.M. Lazarev. *Moldavskaya sovetskaya gossudarstvennosti i bessarabskiy vopros*. Chișinău: Cartea moldovenească, 1974.

⁶ Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare ANRM), fond. 3011, inv. 1, dos. 132, f. 298; Ion-Cheorghie Șvitchi, *Un sfert de veac în luminile rampei*, Chișinău: Literatura artistică, 1982, p.4.

⁷ АСТ, inv. 2, dos.38, Cartea de ordine, 24.X.1956 – 1.VI.1957, f. 38v.

⁸ *Tinerimea Moldovei*, 1957, 19 aprilie.

⁹ Arhiva de Stat a Municipiului Bălți (în continuare ASMB), fond. 175, inv. 1, dos. 57, Statele de personal și Devizul pe 1957, f. 16.

¹⁰ Iulian Codău, Op. cit. p. 21.

derulat în scena teatrului. Comisia propunea candidaților să danseze, exerciții de mișcare scenică, plastică, se nota diapazonul vocal. În finală au fost selectați 24 de tineri și tinere. Însă, conform ordinului din 16 mai 1957 au fost angajați numai Veronica *Sauca*, Ala *Cazacu*, Vasile *Bodorin*, Vasile *Buzatu*, Gheorghe *Cincilei*, Valentina *Ghițac*, Victor *Ciutac* și Maria *Coban*. Prin ordinul intern din 17 mai sunt angajați încă Alexandru *Morarenco*, Iulian *Codău* și Teodor *Osoianu*¹¹. Deci, trupa avea 11 actori, din care Gheorghe *Cincilei*, student al Institutului Pedagogic de Stat, a refuzat să rămână constant în trupă.

Prin dispoziția Ministerului Culturii al RSSM nr. 24 din 14 mai 1957, este numit regizor al trupei Boris *Harcenco* cu un salariu lunar de 1500 ruble¹², asistent de regie regie este numită Linbov *Filip* (leafa lunară 650 ruble)¹³. B. *Harcenco*, prin dispoziție specială a Ministrului A. *Lazarev* a avut invitație specială, achitându-se cheltuielile de transport *Rustavi* (Georgia) – Bălți¹⁴. La rugămintea teatrului, Ministerul acceptă cazarea regizorului în clădirea teatrului până când i s-a oferit un spațiu locativ¹⁵. Prin decizia lui A. *Corobceanu* a fost transferat la Bălți Vasile *Răileanu*, care ocupă funcția de director-adjunct cu probleme organizatorice¹⁶.

Completarea statelor trupei a durat peste jumătate de an. Din 28 mai 1957 este angajat Efim *Lazarev*¹⁷, din 10 iunie – Anatol *Pânzaru*¹⁸, din 16 iunie - Petru *Rainov*¹⁹, din 23 iunie – Elizavata *Guzun*²⁰, din 1 iulie - Mihai *Volontir*²¹, din 6 iulie – Vasile *Neagu*²², din 10 iulie – Matei *Smeșnoi* și Gheorghe *Cebotaru*²³, din 5 octombrie – Ilie *Guțu*²⁴, din 14 octombrie – Gheorghe *Ghincul*²⁵, din 6 noiembrie – Antonina *Răilean*²⁶, din 18 noiembrie – Vasile *Gheorgheiciuc*²⁷ toți cu un salariu lunar de 500 ruble. Alte surse afirmă că din state făceau parte Elena *Candu*, Alexandra *Taranov* și Ion *Muzâca*²⁸. Conform ordinului Ministrului Culturii nr. 239 din 3 septembrie 1957, începând cu 9 septembrie 1957 Dumitru *Margine* este angajat în calitate de regizor al trupei moldovenești²⁹.

Legat de formarea trupei moldovenești intervin modificări în state și nivelul de asigurare tehnico-materială a teatrului. Din 1 septembrie 1957 este investit un regizor-asistent³⁰, se obține un colectiv orchestral din 7 artiști³¹. În calitate de conducător artistic al

¹¹ ACT, inv. 2, dos.38, Cartea de ordine, 24.X.1956 – 1.VI.1957, Ordinul nr. 115, f. 47v.

¹² Ibidem, f. 47.

¹³ Ibidem, f. 47v.

¹⁴ ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 57, Statele de personal și Devizul pe 1957, f. 17.

¹⁵ ACT, dos. 55, Corespondența cu Ministerul Culturii, f. 21.

¹⁶ Ibidem, inv. 2, dos. 40, Cartea de ordine, 05.VI. – 30.XII. 1957, ordinul nr. 151 din 10.VII.1957, f. 6v.

¹⁷ Ibidem, inv. 2, dos.38, Cartea de ordine, 24.X.1956 – 1.VI.1957, Ordinul nr. 124, f.50v.

¹⁸ Ibidem, dos. 40, Cartea de ordine, 05.VI. – 30.XII. 1957, ordinul nr. 136, f. 1v.

¹⁹ Ibidem, ordinul nr. 138, f. 2.

²⁰ Ibidem, ordinul nr. 141, f. 3.

²¹ Ibidem, ordinul nr. 142, f.3.

²² ACT, inv. 2, dos. 40, Cartea de ordine, 05.VI. – 30.XII. 1957, ordinul nr. 143, f.3.

²³ Ibidem,ordinul nr. 146, f.4.

²⁴ Ibidem, f. 27v.

²⁵ Idem.

²⁶ Ibidem, f. 32.

²⁷ Ibidem, f. 35v.

²⁸ Iulian *Codău*, op. cit., p.234.

²⁹ ACT, inv. 2, dos. 40, Cartea de ordine, 05.VI. – 30.XII. 1957, ordinul din 9 septembrie, f. 23.

³⁰ ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 57, Statele de personal și Devizul pe 1957, f. 3...

³¹ Ibidem, f. 8.

sextetului este angajat Dumitru Blajin. Din punct de vedere tehnic-artistic trupa este asigurată de rechizitor, frezor-peruchier, șofer la autocamion³², șofer la autocar, croitor, controlor de bilete³³, intendent la cămin și derdicătoare³⁴.

Căminul trupei se afla la intersecția străzilor Stalingradskaya (actuala ctr. Păcii) și Dostoevskaya. Localul avea la intrare „doi plopî deja destul de vînjoși..., o mică verandă de piatră, neacoperită, dar străjuită de un nuc mare, rămuros”³⁵.

Pentru tinerii actori direcția teatrului a achiziționat 30 de paturi, 30 de saltele, 30 de perne, 80 fețe de perne, 80 cearșafuri, 60 ștergare, 30 plapome, 10 mese, 50 scaune, 30 noptiere, 10 lavoare, 5 dulape, preșuri, perdele la geamuri, lămpi electrice de masă³⁶, inventar și instalații curente, cheltuindu-se 1000 ruble³⁷.

Proiectul prevede producerea și exploatarea spectacolelor la bază și deplasări, urmând totodată instruirea profesională a actorilor atât în timpul repetițiilor, cât și în cadrul orelor de curs organizate din contul specialiștilor invitați. Cu această ocazie au fost alocate sume speciale de bani. Planul de studii includea 584 ore academice. Costul mediu al unei ore era stabilit de 15 ruble³⁸, deci cheltuielile se ridicau la suma de 8760 ruble, printre care și achitarea biletelor de transport ale profesorilor³⁹. Concomitent a fost cumpărată literatură teatrală de 1000 ruble⁴⁰.

Însă direcției teatrului a manifestat o indiferență la acest capitol și, cât nu ar fi de paradoxal, tolerată de instanțelor republicane. Ceea ce a fost programat nu s-a realizat întocmai. Procesul de instruire rămase plinit de regizorii. În realitate trupa devenise un instrument potrivit pentru acumularea banilor, în timp ce veniturile trupei de limbă rusă erau mult mai modeste.

Sursele expun o idee, la prima vedere năstrușnică, dar destul de rezonabilă, exprimată de mai mulți oameni de cultură, care viza instituirea la Bălți a unui teatru național independent. O astfel de soluție era exprimată de Boris Harcenco, care, de alt fel, avea un salariu lunar egal cu al regizorului-șef⁴¹. După ce studiase minuțios potențialul artistic al trupei, declară la o ședința Consiliului Artistic din 4 martie 1958 că selectarea a fost o reușită și că trupa are viitor bun⁴². A. Rogalin, directorul teatrului aduce învinuiri trupei că nu se lucrează deloc cu dramaturgii din republică, iar B. Harcenco a fost sancționat pentru sprijin prea mare acordat tănărului colectiv. „Harcenco, apostrofează dânsul, este prea mult pasionat în părerile sale, considerând că trupa moldovenească deja poate fi independentă”⁴³. Regizorului, care „avea o voce joasă, metalică”⁴⁴, calm și convingător a replicat: „Mi se aduce o învinuire grea..., nu sunt de acord cu aceia, că doresc scizionarea teatrului. Afirm că trupa colhoznică ambulantă moldovenească poate exista, iar separarea poate avea loc

³² Ibidem, f. 6.

³³ Ibidem, f. 8.

³⁴ Ibidem, f. 9.

³⁵ Iulian Codău, op. cit., p. 26.

³⁶ ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 57, Statele de personal și Devizul pe 1957, f. 16.

³⁷ Idem.

³⁸ Ibidem, f. 25.

³⁹ Ibidem, f. 25.

⁴⁰ Idem.

⁴¹ Ibidem, f. 17.

⁴² ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 64, Procesele verbale ale Consiliului artistic, 22.I. – 27.XII. 1958, f. 13.

⁴³ Ibidem, f. 21.

⁴⁴ Mihai Ciobanu, N-am să-l uit niciodată, în [Gh. Cinclei], Teatrul moldovenesc muzical-dramatic „Vasile Alecsandri” din Bălți, Chișinău: Ed. CC al PC al Moldovei, 1982, p. 34.

cu condiția dacă în trupă vor fi incluși 5-7 actori profesioniști. Peste toate eu nici când nu am comparat artiștii din trupa rusească și cea moldovenească. Recunosc afirmația că Lora Mileant (actrișă a trupei de l. rusă – aut) este o tânără talentată, dar cu nimic nu este mai inferioară nici Ala Cazacu (actrișă a trupei de l. română – aut)⁴⁵.

Aducem grațitudine acestui artist, regizor și pedagog de vocație națională (maică-sa era de origine româncă) raportată la atitudine nebinevoitoare a directorului față de acest colectiv tânăr. A fost un motiv ca pe viitor trupa să-și instituie un destin propriu. Însă trebuia timp ca acest deziderat să devină realitate. Regretabil este că în momentul fondării Teatrului dramatic moldovenesc și investirea în funcție de director a autorului acestei elaborări (ianuarie 1970), această personalitate nu a participat din motive de sănătate, iar foarte curând se stinge din viață.

B. Harcenco schițează o linie repertorială a trupei. În atenție cad operele dramatice ale lui V. Alecsandri, I. L. Caragiasle ș. a. Era convins că acești autori pot genera sporirea măiestriei actoricești și satisface gustul estetic al spectatorilor. Dar, mai întâi, rămâne la dramaturgia lui Alecsandri. Putea fi luată orice piesă din cele cinci prea cunoscute: comediiile *Farmazonul din Hârău*, *Iorgu de la Sadagura*, *Chirița în Iași* și *Chirița în provincie* și drama *Despot-Vodă*. Regizorul însă rămâne la *Chirița în Iași* sau *Două fete ș-o neneacă*. În calitate de scenograf a fost numit Aleksei Zagranicinov⁴⁶.

Alegerea piesei nu a fost întâmplătoare - maestrul era conștient de faptul că actorii actorii veniți din cercurile dramatice rurale, de la vatra acestui popor și au gustat nectarul din *farsa* rustică. Rămânea să dezvolte acest tezaur și experiența acumulată ca în finală să se obțină o *bufă* cultă. Opera lui Alecsandri era un prilej potrivit. A ținut cont de construcția liniară „neextravagantă” a fiecărui personaj clasic, ceea ce prevestea investiții artistice în tinerii actori pe „orizontală”. Ca exemplu, comportamentul pur moral al *Chiriței*, *Aristiței* și *Calipsiței*, iar în mare parte și a lui *Grigori Bârzoii*, sunt „pline de cumsecădenie” și numai situațiile în care nimeresc (pornind de la scena „troieniri”) îi provoacă la cele ce urmează. După Nicolae Bătrânu, în Alecsandri rezidă „resursele dramatice, pe care le păstrează personajul, prin posibilitățile ce le oferă interpreților de a-și pune în valoare talentul, virtuțile de actori de comedie”⁴⁷. Dar dacă pornim de la criteriul mai general că comedia e un gen literar, atunci Alecsandri, regia și actorii redau o dramă excentrică cu tratarea unei serii de probleme din societatea umană, dar poate și mini-tragic <al „omului mic”>. Așa că substanța operei trecută prin regie și jocul actoricesc remarcă limite de interes profesional. În sfârșit, spune din nou N. Bătrânu, „*Chirița în Iași*” e plină de „dynamism spontan și tensiune dramatică, atmosferă psihologică adecvată, o coloratură nimerit surprinsă a epocii descrise”⁴⁸ cu produs scenic final. Motivațiile de mai sus îmbină, cum se vede, nu numai producerea unui spectacol teatral, dar și găsirea mijloacelor eficiente de formare și educare a trupei de actori fără școlarizare profesională.

Rolurile au fost distribuite în felul următor: *Cucoana Chirița* – Veronica Savca, *Grigori Bârzoii* – Vasile Bodorin (Victor Smeșnoi), *Aristița* – Elena Candu, *Calipsița* – Maria Coban, *Pungescu* – Vasile Buzatu (Petre Rainov), *Bondici* – Iulian Codău, *Guliță* – Gheoghe Cinclei, *Văduva Afîn* – Valentina Ghițac, *Luluța* – Ala Cazacu, *Sârdarul Cuculeț* – Alexandru Morarenco, *Un fecior boieresc* – Victor Ciutac, *Ioana țigancă* –

⁴⁵ ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 64, Procesele verbale ale Consiliului artistic, 22.I. – 27.XII. 1958, f. 22.

⁴⁶ M. Shmundeak, *Chirița în Iași*, în *Kommunist*, 1957, 4 noiembrie.

⁴⁷ Nicolae Bătrânu, Performanțele Chiriței pe scenele teatrelor noastre, în *Măsura talentului*, Chișinău: Literatura artistică, 1979, p. 28.

⁴⁸ Ibidemp. 29.

Teodor Osoian (Alexandra Taranov), *Un slujbaș de barieră* – Efim Lazarev, *Un surugiu* – Mihai Volontir, *Un neamț cu orga* – Anatol Pânzaru. În *scenele de masă* au fost repartizați Victor Smeșnoi, Petre Rainov, Alexandra Taranov ș. a.⁴⁹.

Repetițiile încep în iunie 1957. B. Harcenco, care după Vasile Buzatu, era un „mare dirijor, capabil să aranjeze în polifonia spectacolului interpreți foarte diferiți”⁵⁰, a recurs la tălmăciri fundamentale a temei spectacolului și conceptului său regizoral, lucruri auzite de tinerii actori în premieră. Regizorul se referea la seria de sarcini ale actorilor. Lectura piesei la masă începea să contureze schema viitorului spectacol. La mizanscenă sau plasa-rea actorului în scenă ca „unul între cele mai importante mijloace de exprimare...a conținutului...piesei”⁵¹, B. Harcenco dezvoltă conceptul său regizoral și implantează actorilor neexperimentați încredere în propriile puteri, frecvent provoacă discuții aprinse între participanții la spectacol. Cu regret, critica teatrală a timpului s-a referit modest la evenimentul inaugural al trupei. Excepție face ziarul municipal *Kommunist*, care publică ceva întârziat un material superficial semnat de M. Shmundeak. Autorul vorbește obiectiv despre *Chirița în Iași*, accentuând că „într-un termen relativ scurt actorii, majoritatea cărora au pășit în premieră pe scena teatrului (de facto toți nu activase în teatru profesional – aut.), realizează un spectacol atât de reușit”⁵². Același autor, spre laudă, face încă o concluzie îndrăznească că „a fost selectată reușit o trupă din tineri actori, care dispun de un focar proiectat spre succese noi creative”⁵³.

În tot cazul, la acel moment incipient erau exprimate păreri optimiste în ce privește viitorul trupei moldovenești. Mult mai târziu A. Pânzaru, unul din primii actori ai trupei, iar pe parcurs și regizor-șef al Teatrului Național „V. Alecsandri”, atribuia *Chiriței în Iași* rol de „încercare și de confirmare a talentelor tinerilor interpreți”⁵⁴. Inițial B. Harcenco se referea la „tălmăcirea temei și a ideii, a conceptului regizoral, analizei evenimentelor, situațiilor și acțiunilor; aprecierea sarcinilor și a suprasarcinilor fiecărui rol în parte, precum și a spectacolului în întregime; achipuirea stării psiho-fizice a fiecărui personaj, descoperirea temporitmului și fixarea în mare a diapazonului muzicalității limbajului scenic”⁵⁵. Scheletul spectacolului *Chiriței în Iași* a fost construit definitiv în faza închegării scenelor și repetițiilor generale care au finalizat munca de cca două luni cu intensitate artistică scontată.

Acordul final a fost semnalat în data de 3 august 1957 prin emiterea unui ordin intern special cu nr. 166, care obliga serviciile tehnico - artistice să finalizeze lucrările asupra costumelor, rechizitelor, perucilor și luminilor până pe 7 august⁵⁶. Pentru 8 august au fost fixate două repetiții în scena mare – una la ora 9⁰⁰ și alta, generală, la ora 20⁰⁰ cu participarea întregului colectiv al teatrului⁵⁷. Premiera a fost dată pe **11 august 1957**, duminică⁵⁸ în sala de spectacole a teatrului. Pe 13 august a fost organizat un spectacol (*premiera mică*) la

⁴⁹ Iulian Codău, op. cit p. 49-50.

⁵⁰ Ion-Gheorghe Șvitchi, Ademeniți de lumina rampei. Interviu realizat cu V. Buzatu, în *Literatura și arta*, 1978, 23 februarie.

⁵¹ Iulian Codău, op. cit., p. 52.

⁵² M. Shmundeak, op. cit.

⁵³ Item.

⁵⁴ Anatol Pânzaru, Un merit deosebit, în [Gh. Cinclei], op. cit., p. 33.

⁵⁵ Iulian Codău, op. cit., p. 51.

⁵⁶ ACT, inv. 2, dos. 40, Cartea de ordine, 05.VI. – 30.XII. 1957, f. 12.

⁵⁷ Ibidem, f. 12-13.

⁵⁸ Ion-Gheorghe Șvitchi, Ademeniți de lumina rampei. Interviu cu V. Buzatu, în *Literatura și arta*, 1978, 23 februarie.

țară, în s. Chișcăreni, Sângerei⁵⁹. Ambele evenimente marchează un început de cale anevoioasă și glorioasă, ascensiuni sclipitoare și căderi episodice, critică și laudă, pasiune și patimă. Mediul acesta de creație artistică și atingeri performante derula în condiții mai puțin favorabile, care dominau violent în societate. Principalul însă rămâne optica trupei de a obține indici artistici adecvați.

După cum se observă, comedia alecsandriană a fost o probă reușită pentru tinerii actori pentru că ea include spațiu pentru un „*dinamism spontan și tensiune dramatică, atmosferă psihologică adecvată, o coloratură nimerit surprinsă a epocii descrise*”⁶⁰ cu ieșiri directe la sarcinile imediate și pe viitor ale trupei. Pentru proaspăta și neexperimentata trupă bălțeană exercițiul în *Chirița în Iași* a fost o reușită excepțională, dar care a mai depins de talentul nativ al actorilor și munca abnegată a întregului colectiv de creație.

În același ani trupa a montat un spectacol în serviciul regimului sovietic, *O rază în întuneric* după piesa semnată de M. Riss și P. Kravtsov. Regia îi aparținea lui B. Harcenco, scenograf – A. Zagranicinov. Era o temă speculativă – „răscoala” din Tatarbunăr⁶¹, în realitate acest eveniment (11 septembrie 1924) reprezenta un act terorist al serviciilor secrete sovietice împotriva României cu scopul de a „argumenta lupta basarabenilor pentru unire” cu Rusia bolșevică. Materialul dramaturgic imperfect, slab artistic, naiv ca formă, intenționa să „demonstreze lupta basarabenilor împotriva jugului burghezo-moșieresc”, cu toate că Basarabia a votat univoc în 1918 reunirea cu România. Cu toate la acestea regia și tinerii actori au luat în serios tema și au produs o lucrare scenică obișnuit sovietică și fără rezonanță în public.

Perspectiva repertoriului însă evolua insistent în altă direcție, spre valorificarea tezaurului literaturii dramatice clasice universale și naționale. Totodată, trupa își profila interesul față de dramaturgia basarabeiană contemporană în proces de formare, cu toate că ideologică sovietică cerea insistent montarea pieselor legate de „realismul socialist”. În conformitate cu standardele prescrise, fiecare instituție teatrală era obligată să „educe” populația în spiritul idealurilor false ale comunismului. Desigur, în centru se aflau două poluri – partidul comunist în calitate de forță conducătoare și oamenii sovietici ordonați în clasa proletară și țărănimea colhoznică, din care provenea un strat social, intelectualitatea.

Analiza repertoriului teatrului confirmă tendința tipică pentru toate teatrele din Uniunea Sovietică. Bălțenii nu putea face excepție.

REPERTORIUL

*trupei moldovenești în perioada 1957-1969*⁶²

Tipul pieselor	Nr. pieselor		Nr. spectacolelor	
	Cifre absolute	%	Cifre absolute	%
Clasică națională	8	17,0	368	11,4
Clasică universală	5	10,6	357	11,0
Clasică est-slavă	4	8,5	128	4,0
Occidentale	2	4,3	125	3,8
Sovietice	24	51,1	2008	62,0
Naționale contemporane	4	8,5	255	7,8
<i>Total:</i>	47	100,00	3241	100,00

⁵⁹ [Gh. Cincle], op. cit., p. 89.

⁶⁰ Nicolae Bătrânu, Măsura talentului, Chișinău: Literatura artistică, 1979, p. 29.

⁶¹ Ion-Gheorghe Șvitchi, Un sfert de veac în luminile rampei. Chișinău: Literatura artistică, 1982, p. 5.

⁶² Ion-Gheorghe Șvitchi, op. cit., pp. 86-87; Iu. Codău, op. cit., pp. 121-124. *Calcululele aparțin aut.*

Tabelul arată ponderea dominantă a dramaturgiei sovietice. Pe adresa teatrului erau expediate avalanșe de piese din acest arsenal de calitate proastă și îmbibate de ideologic. În astfel de condiții teatrul era obligat să se conformeze, cel puțin, parțial sau formal cu linia politică oficială. Era un motiv ca regia să răsfoiască multe piese pentru a găsi un material dramatic calitativ.

Trupa moldovenească, după cum se observă, a fost obligată să pună în scenă 24 de lucrări sovietice, ceea ce alcătuia 51,1% de la numărul total de montări. Grație stăruinței perpetue a colectivului de creație și caracterului său combativ, în repertoriu au fost luate mai puține piese cu conținut slab. Situația neplăcută era neutralizată de calitatea regiei și jocul actorilor. Printre realizările reușite pot fi menționate *O pagină a vieții* de V. Rozov, regizor V. Levițchi, scenograf A. Zagranicinov, premiera pe 11 mai 1958; *Prietenii de la uzină* de I. Shur în regia lui V. Levițchi, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 30 iulie 1961; *Douăzeci de nunți într-un an* de Iu. Petuhov, regie B. Harcenco, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 18 mai 1963; *Sărmanul meu Marat* de A. Arbuzov, regie A. Pânzaru, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 11 decembrie 1965; *Bărbatul nevestei mele* de G. Hugayev, regie A. Pânzaru, pictor B. Sokolov, premiera pe 14 octombrie 1967; *Un furt la miezul nopții* de M. Mitrovici, regia A. Rusu, pictor B. Sokolov, premiera pe 21 iunie 1969; *Mama nevestei mele* de D. Hugayev, regie A. Pânzaru, scenografi Gh. Duca și V. Musienko, premiera pe 14 octombrie 1969 ș. a.

Consolidarea trupei urma din contul dramaturgiei clasice universale cu multitudinea problemelor sociale de dimensiuni „mari” și „mici”. Din N. Gogol a fost selectată comedia *Căsătoria* (regia – B. Harcenco, scenografia B. Sokolov, premiera pe 17.V.1958). Opera dramatică reprezintă o farsă „de casă”, în care este tratat raportul dintre morala patriarhală și tempoul vieții contemporane, dar fără ca să se formuleze soluții. Din această cauză în scenă urcă haosul, grotescul pe care actorii trebuie să le joace corect. Ținând cont de aceste sarcini, regia și actorii se aflau între „ciocan și nicovală”, ceea ce ar însemna căutarea și găsirea unui joc scenic rafinat și nu atât de simplu. Sursele nu permit să facem analiza spectacolului, doar numai declarația lui B. Harcenco de la ședința Consiliului artistic din 4 martie 1958 că repetițiile derulează cu succes⁶³. A urmat *O Dragoste târzie* de A. Ostrovsky (regie D. Margine, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 9.VI.1959), care ridică o serie de probleme sociale acute despre dragoste și fericire, sentimente umane și despre devotament și trădare. Spectacol a fost o școală pentru trupă, cu toate că V. Cupcea la predare a găsit „multă moliciune” în jocul actorilor⁶⁴. O altă piesă a aceluiași dramaturg rus a fost *Vinovați fără vină* (regie I. Pinaev, scenografie A. Zagranicinov, premiera pe 8. II. 1965). Piesa reprezintă o melodramă complexă, în care se intersectează comicul, psihologia și realitățile sociale încordate cu degajarea lor fericită spre sfârșit. Din dramaturgia universală a fost luat W. Shakespeare *Comedia eroilor* (regia B. Harcenco, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 8.III. 1964). Este scrisă sub influența lui Plaut, scenele sunt bizare, confuze, care produc comic excesiv.

Diversitatea materialului dramaturgic a fost completată de angajarea forțelor proaspete și bine școlarizate în instituțiile superioare de învățământ teatral. În calitate de regizor activează Vasile Levițchi, scriitor și om de teatru rafinat, Anatol Rusu, absolvent al Școlii Teatrale „Boris Sciukin” din Moscova și, mai cu seamă, Anatol Pânzaru, revenit de la Institutul de Stat al Artei Teatrale „A. Lunacearskiy” din Moscova, cu diplomă de regizor, discipol al renumitului pedagog, prof. univ. Andrei Goncarov. Grație lor trupa însușește mai profund regulile artei teatrale, improvizația, vorbirea, mișcarea, gestul, sunt generate idei scenice noi, iar spectacolele devin din ce în ce mai întegre.

⁶³ ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 64, Procese verbale ale Consiliului artistic, 22.I. – 27.XII. 1958, f. 14.

⁶⁴ Ibidem, dos. 73, f. 34.

Rampa teatrului vede *Chirița în provincie* (regie A. Pânzaru, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 25 septembrie 1967); trei spectacole după piesele lui I. L. Caragiale *O noapte furtunoasă* (regie B. Harcenco, pictor B.Sokolov, premiera pe 5 martie 1960), *Conul Leonida în față cu reacțiunea* (regie B. Harcenco, pictor B.Sokolov, premiera pe 5 martie 1960), *Năpasta* (regie B. Harcenco, pictor B.Sokolov, premiera pe 5 mai 1964); *Trei crai de la răsărit* de B. P. Hașdeu (regie A. Pânzaru, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 27 septembrie 1966).

Din dramaturgia contemporană au fost selectate piesele lui Gh. Timofte *Jeretfa* (regie B. Harcenco, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 25 octombrie 1958) și *Robii întunerecului* (regie B. Harcenco, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 19 decembrie 1961). În 1963 este produs un spectacol după piesa lui V. Eftimiu *Omul care a văzut moartea* (regie B. Harcenco, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 16 iunie 1963).

Spectacolul *Jeretfa* trata o temă speculativă în spiritul ideologiei sovietice – presupusa „ocupație” a Basarabiei de „România burghezo-moșierească”. În roluri au fost distribuți actorii Gh. Hâncu, Vasile Neagu, Elena Candu, Lidia Voleanschi, Ion Muzâca, Elizaveta Guzun, Ala Cazacu, Iulian Cogău⁶⁵. Predarea a avut loc pe 24. X.1958 cu participarea membrilor Consiliului artistic, Anghel, șeful Direcției arteloc a Ministerului culturii, Mihailov, reprezentat al Comitetului orășenesc de partid, Gh. Timofte, Iu. Edlis, dramaturg, prozaic și scenarist, N. Aronețkaiy, regizor al Teatrului muzical-dramatic „A. Pușkin” din Chișinău ș. a.⁶⁶

Actorul trupei ruse A. Șapoșnikov a remarcat calitatea bună a rolului creat de V. Neagu și reușita actului doi; actrița Olga Udalova evidențiază jocul actorilor A. Răileanu și Gh. Hâncu; actrița Sofia Demidova consideră că trupa moldovenească și-a înscris în afișă o lucrare de succes⁶⁷. Iu. Edlis remarcă că trupa moldovenească „are actori buni, ce e drept, încă tineri, dar acest material are perspectivă, dar nu e cazul să exclamăm momentul. Piesa trebuia tratată mai profund..., persistă o serie de soluții rezervate regizorale, lipsă de gust, regizorul obligă actorii să pună accent pe idei cu strigăt excesiv”⁶⁸. La fel a vorbit și regizorul V. Levițchi⁶⁹. A. Șapoșnikov susținea că nu există echilibru dintre cele două acte. Oricum, Consiliul artistic a considerat ca spectacolul poate fi prezentat publicului după scoaterea prologului, scenelor de turtură și beție a Anicăi, înlocuirea rechizitelor mobiliare⁷⁰. Lucrarea scenică a fost prezentată publicului spectator de 69 de ori⁷¹, criticând regimul „burghezo-moșieresc”, considerând că în 1918 Basarabia a fost „ocupată”, ceia ce avea scop să implanteze în conștiința românilor dintr-o provincie românească ură față de românii din dreapta Prutului.

În primii doi ani de existență trupa a montat șapte spectacole. În 1957 au fost prezentate publicului 84 reprezentații, dintre care 18 (21,4%) în sala teatrului și 66 (78,6%) în sate⁷², iar în anul următor – 169 spectacole, dintre care 17 (10,0%) în clădirea teatrului și 152 (90,0%) în deplasare⁷³. Numărul spectatorilor atinsese 112 500 de oameni⁷⁴. În paralel

⁶⁵ Iu. Codău, op. cit., p. 140.

⁶⁶ ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 64, Procesele verbale ale Consiliului artistic, 22.I. – 27.XII. 1958, f. 47.

⁶⁷ Ibidem, 24 octombrie 1958, f. 47.

⁶⁸ Idem.

⁶⁹ Idem.

⁷⁰ Ibidem, f. 48.

⁷¹ Iu. Codău, op. cit., p. 121.

⁷² ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 71, Ordinul Ministrului Culturii al R.S.S. Moldovenești, nr.64 din 7.II.1959, f. 13.

⁷³ Idem.

actorii ascultau cursuri teoretice ținute de N. Aronetzkaya, V. Levițchi, V. Gerlac, E. Vengre, Gh. Poplavschi ș. a.⁷⁵, specialiști cunoscuți din republică în domeniul teatrului.

Frecvent teatrele erau obligate să se includă în activitățile de campanie al organelor de partid sau altor instanțe oficiale. Ordinul Ministrului Culturii al R. S. S. Moldovenești nr. 17 din 12.01.1959 pune accent pe un val de „educație” ateistă a populației republicii⁷⁶. Documentul cerea „*includerea în repertoriul teatrelor și colectivelor teatrale populare piese cu caracter antireligioas*”⁷⁷. Astfel, în afișa trupei moldovenești apare spectacolul *Inimi încătușate*, piesă slabă scrisă de N. Kiselev (traducere de Dumitru Margine, regia Raier Grigorean, scenografia B. Sokolov, prepiera pe 28 mai 1959, 58 reprezentații⁷⁸). Autorul piesei „*a locuit mai mult timp în Moldova, studiază minuțios tema și povestirile foștilor sectanți*”⁷⁹. Piesa însă nici pe de aproape nu are tangență cu dramaturgia teatrală, era dominată de fraze declarative și conținut naiv.

Subiectul reprezintă o narație simplă și izolată a unui caz din viața creștinilor. Eroul principal, Nichifor Butuc, întors din închisoare se și părăsește secta inochentivistă, în detenție obține profesia de tractorist, dar în sat nu este acceptat, până și președintele colhozului refuză să-l angajeze în câmpul muncii. Luca Epure profită de moment și-l atrage din nou în sectă. Salvare vine din partea comunistilor (secretar Ion Ciobanu) și comsomoliștilor. Lupta căpătase dimensiuni mari, dar fără efect. Situația se ameliorează numai după ce Leana, fiica lui Nichifor Butuc a fost salvată de la o moarte sigură. Atunci eroul a luat decizia definitivă să părăsească secta, devine ateist ferm și se include „*activ în construcția comunismului*”⁸⁰. Un material dramaturgic foarte slab tenta să contribuie la formarea conștiinței „omului sovietic”.

Conținutul piesei, punctul culminant și degajarea nu predisuneau actorii către meditații scenice profunde, decât efectul unor emoții tipice unui om sovietic și ateu cu toate că se accentua insistent că „*spectacolul a avut succese mari*”⁸¹. Același comentator remarcă o serie de lacune ale piesei – nu sunt tratate perfect chipurile lui Ion Ciobanu și liderului comsomolist Sandu Florea pentru că se prezintă „*sec, aplică un limbaj ziaristic și apar cu totul schematic*”⁸². Regizorul a intenționat fără rezultat să compenseze punctele vulnerabile ale piesei, iar actorii nu au reușit să producă un adevărat spectacol. Paulina Potângă (Leana) creează un personaj confuz, Gh. Hâncu (Ștefan Ursu) apare prea agitat. M. Volontir (Sandu Florea) face un rol pasionat, în „*mișcare neîncetată*”, E. Candu (Anfisa) joacă convingător, Iu. Codău (Nichifor Butuc) creează un personaj în evoluție permanentă, se prezintă destul de încrezută A. Răileanu (Daria)⁸³. Acestea sunt unele remarci ziaristice deplasate cu mult de la o critică teatrală profesională, dar care punctează careva aspecte ale spectacolului, mai cu seamă, nuanțe de ordin ideologic.

La predare (27 mai 1959) participă Valeriu Cupcea, care precizează că spectacolul este dominat de schematism⁸⁴, bineînțeles vina aparținând regizorului. Cât privește jocul actorilor, celebrul om de teatru, regizor și actor conchide că „*eroii pozitivi sunt reprezen-*

⁷⁴ Idem.

⁷⁵ Idem

⁷⁶ Ibidem, f. 2.

⁷⁷ Ibidem, f. 7.

⁷⁸ Iu. Codău, op. cit. p. 121.

⁷⁹ A. Sviridov. Okovy na serdtze, ziar. *Kommunist*, 1959, 6 noiembrie.

⁸⁰ Idem.

⁸¹ Idem.

⁸² Idem.

⁸³ Idem.

⁸⁴ ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 73, Procesele verbale ale Consiliului artistic, 1959, f. 32.

tați mai slab, iar cei negativi – mai bine”⁸⁵. V. Cupcea mai evidențiază calitatea limbii române literare, pe care o aplică în scenă actorii⁸⁶.

Trupa activa în condiții precare. Paralel cu deplasările interminabile, se lucra asupra noilor spectacole. Transportul, proiectoarele de lumini, amplificatoarele nu corespundeau nici pe de aproape confortului minim. Administrația, în mod special directorul A. Rogalin, practica față de trupă un comportament „lipsit de tact și violență”⁸⁷, ceea ce a fost stipulată în ordinul Ministrului Culturii A. Lazarev nr. 64 din 7 februarie 1958 *Cu privire la situația și măsurile de optimizare a activității trupei moldovenești a Teatrului dramatic moldo-rus din Bălți*⁸⁸. Ordinul prevedea ranforsarea conducerii teatrului, intensificarea relațiilor cu publicul și trecerea la autogestionare. Nu au fost omise aspectul ideologic și calitatea artistică a spectacolelor. Se promitea asigurarea tehnică a trupei, introducerea în state a unui acompaniator (baian), cumpărarea literaturii teatrale. Ministerul cerea ca trupa de limbă română să profite, totuși, de cursurile teoretice prevăzute inițial. Conform unui alt ordin din 15 august 1959 A. Rogalin a fost eliberat din funcție, iar director al teatrului este numit Ivan Kostylev, fost șef al Secției Cultură din Bălți și membru al Consiliului artistic⁸⁹. Au avut loc și alte remanieri interne⁹⁰, însă esența ambulantă a trupei cu mulțimea de probleme nerezolvate au rămas să domine, ceea ce mistuia fizic actorii, provoca mai multe disensiuni, influința asupra procesului de creație în genere. Dar și așa, tinerii actori demonstau rezistență uimitoare, perseverență, calitate artistică.

Succesele obținute într-un termen atât de scurt a fost remarcat prin ordinul nr. 419 al Ministrului Culturii din 16 iulie 1959 „*Cu privire la tarify*”, prin care actorii Gh. Hâncul, I. Muzica, V. Sauca, Iu. Codău, V. Buzatu, A. Cazacu, V. Neagu, A. Pânzaru, M. Smeșnoi, I. Guțu, E. Candu, E. Lazarev, A. Railean, P. Rainov, Ia. Burghiu, M. Coban, V. Petrenco sunt tarifyți în categoria a doua (la scara de cinci trepte: IV-III-II-I-superioară) cu o leafă de 650-850 lei. În categoria a treia sunt trecuți V. Ursu, L. Voleanschi, M. Eșanu, M. Ciobanu, E. Calmațu cu un salariu lunar de 500-550 ruble⁹¹.

Deplasările aproape zilnică în sate a făcut ca actorii să fie cunoscuți și apreciați de public. Este o practică bine cunoscută în istoria teatrelor (*Molière, skomarohii* ș. a.). Oriun-

⁸⁵ Idem.

⁸⁶ Idem.

⁸⁷ Ibidem, dos. 71, Ordinul Ministrului Culturii al R.S.S. Moldovenești nr.64 din 7.II.1959, f. 14.

⁸⁸ Ibidem, ff.13-15.

⁸⁹ Ibidem, f. 14; Ibidem, Ordinul Ministrului Culturii al R.S.S. Moldovenești nr. 239-k din 15.08.1959, f. 42; Ibidem, f. 43; Ibidem, dos. 80, ff. 15-16. Ivan Vladimirovici Kostylev, bibliograf de specialitate, vizat în domeniul culturii, avea o atitudine mai tacticoasă față de colaboratorii teatrului. Însă remanierea dată nu a schimbat statutul ambulant al trupei moldovenești. Mai mult decât atât, din veniturile contabile aduse de acest colectiv se întreținea teatrul în genere. Trupa rusă, mult mai numerică, prezenta spectacole în sala semigoală a teatrului, Palatele de cultură din centrele raionale și în turneele organizate peste hotarele republicii. A. Rogalin a fost numit director al Teatrului „Licurici”, apoi pe 28.07.1960 numit în calitate de director-adjunct al Teatrului din Bălți cu un salariu de 1500 ruble (Ibidem, dos. 80, f.12). Prin același ordin semnat de L. Cemărtan, Vice-ministru al Culturii, directorul-adjunct al Teatrului V. Railean a fost numit în funcția de director-adjunct al Teatrului Republican „Licurici”.

⁹⁰ Prin ordinul 178-k din 22.VII.1959 Lidia Iurcenko, contabil-șef este înlocuită cu Iacob Fridman (ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 71, Ordinile Ministerului Culturii al R.S.S. Moldovenești, 1959, f. 41).

⁹¹ ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 71, Ordinile Ministerului Culturii al R.S.S. Moldovenești, 1959, f. 38-39. La temelia deciziei s-a aflat hotărârea Consiliului Artistic al Teatrului din 19.06.1959 (Ibidem, dos. 73, f. 38). Pe 17.VII este stabilit pentru director un salariu de 1300 rub., regizor-șef 1200 rub. Și director adj. – 900 rub.

de, club, fățare, sub cerul liber actorii erau apreciați cu aplauze. În 1957 (august-decembrie) trupa a susținut 84 de spectacole, dintre care 18 (21,4%) în sala teatrului și 66 (78,6%) în sate, iar în 1958, respectiv: 169, 17 (10,1%) și 152 (89,9%), deservind 112 500 de spectatori⁹²(!). În mediu la un spectacol revenea câte 444 spectatori.

În anul 1959 sporește numărul total de spectacole prezentate publicului rural. La nivel republican au fost date 963 spectacole în limba română, inclusiv de Teatrul „Luceafărul” – 439, Teatrul din Bălți – 407 și Teatrul „A. S. Pușkin” – 117 spectacole⁹³. Trupa bălțeană era investită cu o menire mai specială – „la bază” (în clădirea Teatrului) susținea cel puțin patru spectacole pe lună, restul în satele din aria Bălților, iar pe timp de vară, cu două, uneori cu trei spectacole, cutreiera toată republica. Ca fond de idei, actorii trupei selectau rafinat vocația artistică nativă rurală și se integrău perfect cu acest mediu veșnic nemântuit. De aceia în timpul reprezentațiilor jocul scenic actoresc și sala de spectatori formau un monolit unic indivizibil și feeric.

Pe parcursul anului 1959 au fost montat patru spectacole. În afară de *Inimi încătușate*, spectatorii au admirat *Poarta fericirii* de M. Zarudnâi, regie – N. Aronetzkaia, scenograf – A. Zagranicinov, premiera pe 8 februarie în Soroca; *O dragoste târzie* după piesa lui A. Ostrovsky, regie – D. Margine, scenograf – A. Zagranicinov, premiera pe 9 iunie și *Cum au iubit* de A. Larev, regie – B. Harcenco, pictor – A. Zagranicinov, premiera pe 18 decembrie. Despre acest repertoriu s-au păstrat puține informații. O mică excepție face doar la spectacolul *Cum au iubit*. Piesa a fost tradusă de V. Mândăcanu. Rolurile au fost partajate în felul următor: *Merejkov Piotr Vasilevici*, secretar al organizației de partid (Gh. Hâncu), *Simion* (Iu. Codău, V. Buzatu), *Timka* (M. Ciobanu, I. Vieru), *Aliluev Maksim* (M. Volontir), *Nadia Romașkina* (E. Candu), *Vasilii Matveev* (M. Smeșnoi, V. Neagu), *Dubțov Egor* (I. Muzâca, Ia. Burghiu), *Valentina* (V. Savca, L. Valeanschi), *Iolkin Karp* (A. Pânzaru, V. Kolosov), *Șura Soloviova* (M. Coban, L. Noroc), *Katerina* (A. Răileanu, E. Calmoi) și *Niuta* (P. Potângă)⁹⁴.

Lidia NOOC-PÂNZARU - una din principalele regini al teatrului

Experiența de peste doi ani, urmată de „unele deprinderi ale măiestriei actorești” și „lărgirea tematicii spectacolelor lansate”⁹⁵ – concluzii circumspecte tipice regimului sovietic, au proiectat, totuși, direcții certe ale trupei moldovenești. Un obiectiv în acest sens rămâne orientarea repertoriului spre literatura dramatică națională clasică și contemporană. După *Chirița în Iași*, spectacol de debut, trupa a apelat la dramaturgia lui Ion Luca Caragiale, selectând celebra comedie *O noapte furtunoasă*, care a văzut lumina rampei pe 5 martie 1960.

Mult timp această piesă a fost calificată divers. Unii autori o considerau farsă, alții - comedie de situații, moravuri, caracter și chiar de limbaj. Precizarea aparține regizorilor și actorilor concreți, căci piesa permite așa ceva. Dramaturgul s-a referit mai întâi la „onoare, „familie” bombastică, relații false dintre

⁹² Ibidem, f. 13.

⁹³ Ibidem, f. 34. Ordinul Ministrului Culturii nr. 317 din 30 mai 1959 prevedea reguli noi privind organizarea deplasărilor de vară, printre care precizarea repertoriului, includerea spectacolelor cu mai puține personaje, executarea unui decor ambulant etc.

⁹⁴ ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 78, f. 41.

⁹⁵ ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 71, Ordinul Ministrului Culturii al R. S. S. Moldovenești nr. 64 din 7.II.1959 „Cu privire la starea lucrurilor în trupa moldovenească a Teatrului Dramatic Moldo-rus din Bălți și măsurile de optimizare a activității”, f. 13.

oameni și la devierile serioase de la normele limbii române. Așa, că într-adevăr, genul e fluid și deschide spații diverse pentru colectivul de creație.

Regizorul spectacolului B. Harcenco „*a reușit să pătrundă în esența comediei și să transmită spectatorului mesajul conceput de dramaturg*”⁹⁶. În spectacol găsim o distribuție adecvată a rolurilor. Jupân Dumitrache a fost încredințat lui Gh. Hâncu, Nae Ipingescu – lui I. Muzâca, Chiriac – lui M. Volontir, Spiridon – lui M. Ciobanu, Rică Ventureano – lui V. Buzatu, Veta și Zița – respectiv actrițelor A. Răilean și – L. Valeanschi.

Din motive necunoscute despre acest spectacol s-a scris foarte puțin, cu toate că montarea a fost un prilej bun pentru formarea continuă a trupei. Spectacolul a pus accent pe problema intersecției dintre comic și filozofie, comic și morală, comic și tainic cu toate că teatrul sovietic era obligat să critice morala “burghezo-moșierească”. În fond, s-a obținut un spectacol bun, doar cu unele lacune, care puteau fi corectate cu ușurință. Lidia Valeanschi face un personaj „sec”, „boșturit”, Vasile Buzatu practică demagogie. I. Muzâca și Gh. Hâncu „*uneori depășesc limitele măsurii și simțului estetic*” sau „*recurg la joc scenic exterior*”⁹⁷. Mihai Volontir creează un personaj de amploare „*bine gândit în detaliu*”⁹⁸. Pe ansamblu, asistăm la completarea repertoriului cu o lucrare de calitate bună.

Necuratul după piesa lui Gh. Stefanskiy (trăducător V. Popa) e al doilea spectacol al trupei cu temă ateistă. Subiectul e cât se poate de simplu. În localitatea Olișkova trăia o vrăjitoare. În foarte puțin timp ea obține încrederea unei tânere, Nastea și a mamei sale, Marusea. Din această familie sustrage sume de bani și alte bunuri. Vrăjitoarea încearcă să-l inducă și pe Petea, prietenul Nastei, dar este demascată și se predă miliției⁹⁹.

Actorii și rolurile: Mihai Volontir (Petea), Lidia Valeanschi și Lidia Noroc (Nastea), Antonina Răileanu și Eugenia Calmațui (Marusea), Ion Muzâca și Vasile Buzatu (Zahar), Gheorghe Hâncu și Mihai Ciobanu (miliționerul), Paulina Potângă (vrăjitoarea)¹⁰⁰. Regia – Rair Grigorean, pictor – Alexei Zagranicinov, Premiera – 9 octombrie 1960. A fost cazul ca spectacolul să fie comparat cu cel lui în trupa rusă. Sofia Demidova, art. emerită, în cadrul ședinței Consiliului Artistic din 3 octombrie a declarat, spre exemplu, ca spectacolul trupei ruse este o nereușită, iar al colegilor moldoveni - foarte bun¹⁰¹. Actorul Vladimir Borodin declară că colectivul de limbă rusă „*a suferit o înfrângere*”¹⁰². Boris Harcenco a considerat o greșeală dublarea spectacolului în limba română¹⁰³. În sfârșit, unii membri ai Consiliului Artistic susțin că spectacolul trupei ruse nu merită fi arătat publicului spectator¹⁰⁴.

Presa comentează numai aspectul ateist. Credința firească a oamenilor era calificată cu prejudecăți și superstiții¹⁰⁵. Din această cauză succesul actorilor era trecut prin vizorul

⁹⁶ A. Sviridov. „Burnaya noci”, în „Kommunist”, 1960, 18 martie. Acest autor avea darul de a pătrunde parțial în esența spectacolelor bălțene. Nu este exclus că era de specialitate filolog. Frecvența cu regularitate spectacolele teatrului (al ambelor trupe), privea de mai multe ori unul și același spectacol. Era considerat omul teatrului.

⁹⁷ Idem.

⁹⁸ Idem.

⁹⁹ Miliție=poliție sovietică.

¹⁰⁰ ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 86, Procesele verbale ale Consiliului Artistic, f. 53.

¹⁰¹ Ibidem, dos. 81, Procesele verbale ale Consiliului Artistic, f. 19. Repartizarea rolurilor în spectacolul de limbă rusă: Piotr (L. Ilciukob, a colaborat un singur an), Nastea (Ana Paschenko), Marusea (Sofia Demidova și Sofia Skulberdina), Zahar (Aleksandr Bari, Anatolii Turcenko), Miliționerul (Konstantin Puhariov), Vrăjitoarea (Elena Schimoiko) (ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 86, Procesele verbale ale Consiliului Artistic, f. 52).

¹⁰² Ibidem, f. 19.

¹⁰³ Idem.

¹⁰⁴ Ibidem, f. 20.

¹⁰⁵ I. Bradu. „Necistaia sila”, în „Kommunist”, 1960, 18 noiembrie.

„naivității” credinței și metodelor de luptă împotriva religiei de orice ritual. Sunt apreciate personajele create de Lidia Valeanschi și Antonina Răileanu. Petea lui M. Volontir „rezistă” în fața presiunilor jucate de Paulina Potângă. Maiestrul crează un personaj rațional, care evoluează treptat psihologic. Paulina Potângă, actriță înzestrată joacă cu forță vulcanică, care treptat pierde pozițiile într-un mediul social de tip sovietic.

Succesele obținute trebuiau alimentate sistematic cu teorie teatrală. Proiectele din trecut rămâneau mai mult pe hârtie. Ordinul nr. 64 din 7.II.1959 al Ministrului A. Lazarev stipula această stare de lucruri, subliniind că direcția teatrului a lăsat această sarcină pe seama regizorului B. Harenco¹⁰⁶. Astfel, este elaborat un alt program de studii teoretice, care prevedea cursuri în mărime de 400 de ore¹⁰⁷. Proiectul distribuia orele lunar. În ianuarie 1960 trebuiau să se țină cursuri în mărime de 30 ore, în februarie -24, în martie - 24, în aprilie - 24, în mai - 20, în iunie - 10, în iulie - 10, în septembrie - 30, în octombrie - 30, în noiembrie - 30 și decembrie - 30 ore¹⁰⁸. În calitate de lectori erau desemnați: V. Gherlac, V. Cupcea, E. Vengre, N. Aronetzkaia, Gh. Poplavschi, A. Suslov și alții, precum și a celor cu realizarea orelor practice - P. Grigorean, B. Harenco și V. Levițchi¹⁰⁹. Planul a fost aprobat de Leonid Cemărtan, vice-ministru al Culturii, un adept fidel al trupei¹¹⁰.

Devizul prevedea cheltuieli de rigoare. Trupa, în număr de de actori, era divizată în două grupe academice. A fost stabilit numărul de ore (250), termenul de studii (6 luni, câte 30 ore pe lună) și remunerarea lectorilor (1,20 rub. ora academică). Bugetul total echivala cu 300 ruble¹¹¹. Cifrele date diferă cu cele precedente, fiindcă proiectul de acum reprezintă o rectificare a celui vechi, avându-se în vedere că o parte de ore au fost realizate. Dacă ambele proiecte ar fi fost realizate, atunci audienții trebuiau să obțină diplome de studii medii teatrale.

În realitate însă situația se prezenta alt fel. Direcția teatrului nu crea condiții necesare pentru ridicarea nivelului profesional al actorilor, Trupa era angajată la repetiții și spectacole în deplasare pentru producea spectacolelor noi și realizarea planului financiar¹¹². Astfel, în 1960 teatrul montează 14 spectacole noi, dintre care 5 revenea trupei moldovenești, au fost date 646 spectacole în loc de 565 plănuite. Cu toate la aceasta planul financiar al teatrului de 1 140 000 ruble, rămâne nerealizat (real 1 250 000 ruble)¹¹³. Sursele nu partajează veniturile aduse de cele două trupe în parte, în timp ce era știut că trupa moldovenească aducea cel mai mare venit teatrului, iar trupa rusă era ocupată la repetiții și prezentarea spectacolelor la bază cu puțini de tot spectatori.

E clar, că în astfel de condiții era imposibilă ridicarea nivelului teoretic al actorilor trupei moldovenești. Nici Ministerul culturii nu purta suficientă grijă acestui colectiv. În august 1961 teatrul roagă Ministerul să i se permită finanțare lui V. Cupcea pentru a monta spectacolul *Robii întunericului* de Gh. Timofte, dar rugămintea este respinsă pe motive financiare¹¹⁴. Spectacolul a văzut lumina rampei pe 19 decembrie 1961 în regia lui B. Harenco. Nici conducerea teatrului nu era aproape de interesele trupei. În cadrul ședinței

¹⁰⁶ ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 71, f. 13.

¹⁰⁷ Ibidem, dos. 84, f. 22.

¹⁰⁸ Ibidem, f. 21.

¹⁰⁹ Ibidem, dos. 71, f. 22; dos. 84, f. 22.

¹¹⁰ Ibidem, f. 24.

¹¹¹ Ibidem, dos. 103, f. 1.

¹¹² Ibidem, dos. 88, Corespondența cu Ministerul Culturii. Informația din 15.II.1961, f. 7.

¹¹³ Ibidem, f. 8.

¹¹⁴ Ibidem, f. 29.

Consiliul artistic din 15 martie 1961 B. Harcenco propune să se monteze una din cele mai bune piese sovietice *O istorie din Irkutsk* de A. Arbuzov, exprimând ferma convingere că „lucrul asupra acestui material denotă puterea de muncă”¹¹⁵ a trupei moldovenești. Însă piesa a fost inclusă în repertoriul trupei ruse¹¹⁶.

Atitudinea peiorativă a conducerii teatrului față de acest colectiv în formare se manifesta întruna. Actorii zilnic, fără răgaz, se deplasa în sate, aducând venituri în casa teatrului. Felul acesta de muncă silnică extenua fizic și psihologic actorii, producea nervozitate, incita premise de părăsire a trupei. Pe acest temei în anul 1961 au fost montate numai două spectacole: *Prieteni de la uzină* de I. Shur (regie V. Levițchi, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 30.VII. 1961) și *Robii întinericului* (regia B. Harcenco, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 19.XII. 1961) în timp ce norma era de cinci spectacole în stagiune.

Fenomenul dat a fost menționat în ordinul Ministrului Culturii al R. S. S. Moldovenești nr. 620 din 15.XII 1961 „Cu privire la bilanțurile turneelor de vară ale teatrelor și colectivelor filarmonice și sarcinile în eventuala stagiune teatrală”, precum și practica frecventă de „deplasări cu anii al unui și același spectacol”¹¹⁷. Însă direcția teatrului ignoră decizia ministerială și reacțiile de protest al actorilor. Pe acest fon în 1962 este montat numai un singur spectacol, *Valda* de Ia. Masevici (regia R. Grigorean, pictor B. Sokolov, premiera pe 25.III. 1962), în 1963 trei spectacole: *Douăzeci de nunți într-un an* de Iu. Petuhov (regia B. Harcenco, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 18.V. 1963), *Omul care a văzut moartea* de V. Eftimiu (regia B. Harcenco, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 16.VI. 1963) și *Sabia lui Domocles* de N. Hicmet (regia A. Pânzaru, *spectacol de licență*, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 26. XI. 1963).

Oricum, în al cincilea an de existență s-a profilat un colectiv teatral bine încheiat. Apare un substrat de actori cu viziuni proprii, principii și criterii care, de alt fel, pe parcurs, au glorificat arta teatrală națională peste hotarele republicii. Nu a fost întâmplător, spre exemplu, refuzul de a monta o piesă slabă, precum e *Ginerele* de L. Barskiy. Vasile Buzatu deduce că lucrarea propusă nu are personaje clare, lipsește conflictul și umorul pretins, personajele sunt tradiționale și nimic nou¹¹⁸. Iu. Codău remarca că piesa nu mișcă, personajele sunt descrise superficial, lucrarea e slabă și nu e de scena teatrului¹¹⁹. Ceilalți vorbitori, aflați în ședință, unanim au contestat piesa propusă¹²⁰. Astfel, funcționau mugurii ideilor profesioniștilor, trupa luase calea spre maturizare. Ion Evtușenco, membru al Consiliului artistic, lector cult universitar, în timp ce se referea la spectacolul *Prieteni de la uzină* după piesa lui Isidor Shur (traducere Valentin Mândăcanu, regia Vl. Levițchi, scenografia A. Zagranicinov, premiera pe 30 iulie 1961) releva succesele obținute de regie și actori în condițiile de grea ispită a colectivului¹²¹.

Cercurile elitare din Chișinău au observat de-a binelea că teatrul bălțean e pornit pe drumul succeselor. Întârzie doar presa și critica teatrală, care încă nu s-au referit la această trupă. Atitudinea se modifică odată cu participarea acestui colectiv la Decada artei moldovenești, care a evoluat în Chișinău între 27 mai și 7 iunie 1960. Ministerul culturii, prin ordinul nr. 194-k *Pentru participare cu succes*, a decorați cu *Diploma de Onoare* următorii actori: Gheorghe Hâncul, Vasile Neagu, Vasile Buzatu și Ion Muzăca, actorilor Maria

¹¹⁵ Ibidem, dos. 89, Procesul verbal al Consiliului Artistic nr. 14 din 15.III.1961, f. 8.

¹¹⁶ Ibidem, dos. 10, Repertoriul teatrului, 1949-1961, f. 5.

¹¹⁷ Ibidem, dos. 87, Ordinele Ministrului Culturii, 1961, f. 20.

¹¹⁸ Ibidem, dos. 89, Procesele verbale ale Consiliului Artistic, f. 39.

¹¹⁹ Ibidem, f. 39.

¹²⁰ Ibidem, f. 41.

¹²¹ I. Evtușenco, Teatrul – tribuna contemporaneității, în *Comunistul*, 1961, 1 decembrie.

Coban și Anatol Pânzaru, pictorului Gh. Duca și asistentului de regie Vasile Petrenco li se aduc *mulțumiri*¹²². Sunt primele aprecieri oficiale date trupei la nivel republican.

În ianuarie 1961 are loc un concurs cu genericul *Cel mai bun spectacol pe teme contemporane*¹²³. Ordinul Ministrului Culturii nr. 48 din 23.I.1961 nu menționează nici un spectacol al Teatrului din Bălți, în schimb sunt decorați cu *Diplome de Onoare* actorii din spectacolul *Cum au iubit* de A. Larev: Lidia Noroc (Șura Soloviova), Paulina Potângă (Niuta) și Mihai Ciobanu (Karp Iolkin).

Există și a doua parte a caracterului trupei: manifestări de autoizolare, sinizare, nedorință de studii universitare, ceia ce ținea, probabil, de înfiriparea încrederii al tinerilor actori în forțele proprii. În primăvara anului 1962 la Bălți vine docentul V. Rodomyslenskiy cu scopul de a recruta abiturienți la Școala-studiu al Teatrului Academic de Arte „M. Gorkiy” din Moscova. Termenul de învățătură era de cinci ani, absolvenții obțineau diplome de studii universitare. Însă oferta nobilă a fost ignorată¹²⁴, iar conducerea teatrului a demonstrat indiferență totală.

Între timp, trupa căzuse într-o depresie. A fost un motiv ca pe 21 februarie 1963 să fie emis încă un ordin al Ministrului Culturii, *Cu privire la stagnarea procesului de creație în trupa moldovenească a Teatrului moldo-rus din Bălți*¹²⁵. Documentul constată că după ce colegiul Ministerului a examinat situația din acest colectiv (mai 1962) situația nu s-a schimbat spre bine¹²⁶, mai cu seamă în ce privește repertoriul și calitatea artistică a spectacolelor¹²⁷. Ordinul stipula dezinteresul conducerii teatrului de reglementare a lucrurilor. Majoritatea absolută a spectacolelor erau date la țară. Astfel, în primele patru luni ale stagiunii teatrale 1962/1963 publicul bălțean a vizitat numai 6 spectacole din 10 prevăzute¹²⁸ din cele active – *Prieteni de la uzină* și *Valda*¹²⁹, la care veneau puțini spectatori. În anul 1962 plinătatea sălii constituia 57,92% la matinale și 49,9% la spectacolele serale, în timp ce norma era de 70%¹³⁰. În consecință apăruse un deficit financiar, acesta în 1963 alcătuiua 3000 ruble, sumă acoperită din fondurile de rezervă ale Ministerului și care trebuia restituită până la 16 iulie¹³¹.

Ordinul dat proiecta o serie de măsuri concrete. Directorul teatrului I. Kostelev și prim-regizorul R. Grigorean au fost sancționați administrativ¹³². R. Grigorean, din data de 1 mai 1963, a fost pensionat cu o pensie personală locală egală cu 50 ruble lunar¹³³. Pe 14 august 1963 în funcție de prim-regizor a fost numit Rem Baier¹³⁴. Direcția artelor a Ministerului Culturii obligă teatrul să organizeze între 24-26 mai 1963 un turneu de control la Chișinău cu spectacolele *Valda*, *Conul Leonida în față cu reacțiunea* și proaspăta lucrare *Douăzeci de nunți într-un an* după piesa lui Iu. Petuhov (regizor B. Harcenco, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 18 mai 1863)¹³⁵.

¹²² ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 80, Ordinele Ministrului Culturii, 1960, ff. 10-11.

¹²³ Ibidem, dos. 97, Ordinele Ministrului Culturii, 1961, f. 2.

¹²⁴ Ibidem, dos. 98, f. 38.

¹²⁵ Ibidem, dos. 107, ff.13 – 16.

¹²⁶ Ibidem, f. 13.

¹²⁷ Ibidem, f. 13.

¹²⁸ Ibidem, f. 14.

¹²⁹ Ibidem, f. 14.

¹³⁰ Ibidem, dos. 62, f. 17.

¹³¹ Ibidem, f. 23.

¹³² Ibidem, dos. 107, f. 15.

¹³³ Ibidem, dos. 108, f. 51.

¹³⁴ Ibidem, f. 56.

¹³⁵ Ibidem, dos. 107, f. 31.

Sursele arată că existau nereguli în organizarea muncii actorilor. Unii actori nu-și onorau normativele lunare. M. Grecu participa lunar numai în 6 spectacole, pe când norma era de 24 spectacole, Iu. Florea și V. Buzatu – câte 7 spectacole, Iu. Codău 8 spectacole¹³⁶. Există disproporții în exploatarea complexă a repertoriului – unele spectacole devenise decorative.

Indicii de bază al activității trupei ține de exploatarea spectacolelor și, în cazul trupei moldovenești, a raportului dintre reprezentațiile din edificiul teatral și a celor din deplasări. Tabloul general este reprodus în tab. 2.

EXPLOATARE REPERTORIULUI (1961-1963)¹³⁷

No. crt.	Titlul spectacolului	Data premierei	No. reprezentațiilor
1	Prieteni de la uzină	30.07.61	148
2	Robii întunericului	19.12.61	1
3	Valda	25.03.62	74
4.	Douăzeci de nunți într-un an	18.05.63	183
5	Omul, care a văzut moartea	16.06.63	136
6	Sabia lui Domocles	26.11.63	104

Analiza acestor date statistice arată că *Robii întunericului* a fost prezentat publicului la bază o singură dată, *Douăzeci de nunți într-un an* de 100 ori (venit – 60 268 ruble, în mediu un spectacol costa 602 ruble), *Omul, care a văzut moartea* de 53 ori (respectiv: 50 850 și 959 ruble), iar *Valda* de 26 ori (7 566 și 291), *Sabia lui Domocles* de 5 ori (1 431 și 286) și *Prieteni de la uzină* de 3 ori (2497 și 832)¹³⁸. Restul spectacolelor au fost date în mediul rural, deci, în condiții mai puțin favorabile (cluburi cu scene mici, alteori sub cer liber). Este de înțeles că în cel de-al doilea caz calitatea spectacolelor ceda în fața ideilor investite de regie și jocul actoricesc, ceea ce era atestat oficial cu referință la organizarea insuficientă a spectatorilor și chiar selectarea materialului dramaturgic¹³⁹. În cadrul ședinței Consiliului artistic din 11 octombrie 1963 cu tema dezbaterii repertoriului, Gh. Cinclei, viitorul critic teatral se referea la deficiențele din repertoriului teatrului în genere, „în selectarea pieselor” și „absența unui șef literar”, iar situația din trupa moldovenească e mai acută¹⁴⁰.

Oricum, actorii trupei moldovenești manifestă perseverență, devin cunoscuți în mediul rural, mai cu seamă actorii Mihai Volontir, Paulina Potângă, Vasile Buzatu, Iulian Codău, Mihai Ciobanu, Lidia Noroc, Călin Măneată, Lidia Voleanschi, Eufrosinia Dobândă, Grigore Grigoriu. Prin ordinul Ministrului Culturii no.652 din 2 noiembrie 1963 M. Volontir obține categoria întâi de calificare, categoria a doua este stabilită actorilor Antonina Răileanu, Mihai Ciobanu, Vasile Buzatu, Paulina Potângă, Andrei Cuciuc¹⁴¹, iar din 11 noiembrie 1963 teatrul a avansat în categoria a II-a de tarifar¹⁴², având în vedere progresul trupei de limbă română.

Actorii bălțeni sunt invitați la filmări, până ce în peliculele studioului Moldova-Film de regizorii Emil Loteanu, Gh. Vodă: V. Buzatu și Iu. Codău în *Așteptați-ne în zori*, Iu. Florea și C. Măneată în *Călătoria din aprilie*¹⁴³, Mihai Volontir în *Se caută un paznic*¹⁴⁴ etc. Asistăm la o reputație avansată a bălțenilor.

¹³⁶ Ibidem, dos. 117, Ordinele Ministerului Culturii, ff. 45, 51.

¹³⁷ Iu. Codău, op. cit., p. 122. datele acestui autor diferă cu cele oficiale din arhivale de stat.

¹³⁸ Ibidem, f. 52.

¹³⁹ ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 117, Ordinele Ministerului Culturii, f. 41.

¹⁴⁰ Ibidem, dos. 109, Procesele verbale ale Consiliului Artistic, f. 22.

¹⁴¹ Ibidem, dos. 107, f. 77.

¹⁴² Ibidem, dos. 62, Ordinele Ministerului Culrii, f. 24.

¹⁴³ Ibidem, dos. 98, Ordinele Ministerului Culturii, ff. 72-74.

În 1964-1965 în viața teatrului intervin modificări. Revine de la studii Anatol Pânzaru¹⁴⁵ și trupa are un regizor profesional. În structura Ministerului este creat *Colegiului de Repertoriu și Redacție a Direcției artelor*¹⁴⁶. În calitate de șef a fost numit Valentin Mândâcanu, persoană publică cunoscută cu viziuni naționale și atașat la problemele teatrelor. Anume V. Mândâcanu sensibilizează un repertoriu bazat pe literatura clasică națională și universală, iar A. Pânzaru prinde acest fir lucid și produce o serie de spectacole semnate de W. Shakespeare, J. B. Molière, V. Alecsandri, I. L. Caragiale, B. P. Hașdeu, C. Stamati-Ciurea, A. Ostrovsky, Ed. de Filippo, Gh. Malarciuc, A. Marinat etc.

Ordinului nr. 82 din 28.II.1964 *Cu privire la reorganizarea Ministerului culturii* prevedea trecerea în nomenclatura Ministerului administrația și conducerea artistică a teatrelor republicii: directorul, directorul-manager, loțiitorii directorilor, regizorul-șef, pictorul-șef, maestru de balet-șef, inginerul-șef, contabilul-șef¹⁴⁷. Decizia avea drept scop de a institui o schemă de gestionare pe verticală a instituțiilor teatral-concertistice din republică, dar și de a controla activitatea artistică și economico-financiară al acestora.

În practică însă situația se prezenta altfel. Teatrele dramatice, aflate mereu în căutarea pieselor potrivite, presau asupra Ministerului să cedeze, iar în rezultat formarea repertoriului de cele mai multe ori, reflecta preferința colectivelor teatrale. La fel evoluau lucrurile în Teatrul moldo-rus din Bălți. Direcția artelor propunea materiale dramatice conformate cu politica oficială, dar teatrul, reieșind din interesele și posibilitățile sale, insista asupra montării altor piese. Astfel, trupa moldovenească din Bălți în 1964 și-a format destul de reușit repertoriul său propriu: *Comedia erorilor* de W. Shakespeare (regie B. Harcenco, pictor A. Zagranicinov, premiera 8.III.1964), *Năpasta* de I. L. Caragiale (regie B. Harcenco, pictor A. Zagranicinov, premiera 9.V.1964), *Cântă inima mea* de A. Kozin (regie R. Baier, pictor B. Sokolov, premiera 18.V), *Evadarea din rai* de Gh.Malarciuc (regie A. Pânzaru, pictor A. Zagranicinov, premiera 14.X.1964).

Comedia erorilor a fost consacrată jubileului de 400 ani din ziua nașterii marelui dramaturg. În Programul spectacolului se afirma că „în țara socialismului victorios W. Shakespeare a găsit o nouă patrie și o înțelegere profundă nouă și veritabilă”¹⁴⁸, de parcă marele reprezentant al Renașterii engleze ar fi prezis așezarea la putere a monstrului sovietic. Rolurile au fost distribuite astfel: *Solinus* (Iu. Codău), *Egeon* (V. Buzaru, M. Grecu), *Dromio din Efes* (M. Ciobanu, E. Lăzărescu), *Dromi din Siracuza* (E. Lăzărescu, M. Ciobanu), *Antifolus din Efes* (M. Volontir, A. Cuciuc), *Antifolus din Siracuza* (A. Cuciuc, M. Volontir), *Baltazar* (B. Șevciuc), *Angelo* (A. Moraru), *Negustorul* (Grigoriev), *Pinci* (M. Grecu, V. Buzatu), *Emilia* (A. Răilenu, E. Botnariuc), *Adriana* (P. Potângă, K. Valeanschi), *Luciana* (L. Noroc, M. Muradu), *Luce* (E.Botnariuc, A. Răileanu), *Ofițerul* (A. Petrenco), *Călăil* (T. Abramciuc), *Servitoarea Adrianei* (L. Valeanschi, P. Potângă)¹⁴⁹.

¹⁴⁴ <http://www.158158-se-cauta-un-paznic-moldova-1967-comedie>.

¹⁴⁵ **Anatol Pânzaru** (01.IX. 1936 – 12.VIII.2007), om remarcabil de cultură și teatru, actor, regizor, Art. Emerit, Art. al Poporului, unul din principalul fondator al Teatrului Național „V. Alecsandri” din Bălți. N. în s. Parcani jud. Soroca, România, școlarizare: șc. Primară din satul natal, școala medie din Parcani, Institutul de Stat al Artei Teatrale „A. Lunacearskiy” din Moscova, fac. Regie (1960-1965, școala prof. A. Goncareov), documentări la alma mater, Teatrul Academic „Șota Rustaveli” din Tbilisi. Activitatea: instructor la Comitetul raional al komsomolului din Soroca, actor al Teatrului din Bălți (1957-1960), regizor al trupei de limbă română a Teatrului „V. Alecsandri” din Bălți (1965-1969), regizor-șef ad-interim, regizor-șef al Teatrului Național „V. Alecsandri din Bălți (1970-1989), regizor al teatrului. A regizat peste 100 spectacole, inclusiv în teatrele din Cahul și Turda.

¹⁴⁶ ASMB, dos. 118, Corespondența cu Ministerul culturii și Direcția artelor, f. 5.

¹⁴⁷ Ibidem, dos.117, Ordinile și hotărârile Ministerului Culturii, 27.I. 1964 – 2. XII. 1964, f. 4.

¹⁴⁸ Ibidem, dos. 124, Programul spectacolului, f. 15.

¹⁴⁹ Ibidem, f. 14.

Regia și actorii au pătruns în esența operei shakespeareiene. Din păcate, nu au rămas analize critice despre acest spectacol, doar niște informații cu caracter general. Bănuim că de data asta regizorul și actorii au depus eforturi mari pentru a ridica opera marelui dramaturg. Cu atât mai mult că Ministerul insistă să se monteze piesa lui Em. Bucov, *Soarele pe geam (Geamul din partea solară, varianta inițială)*. Piesa a fost respinsă pe motiv că nu avea elementul dramatic¹⁵⁰.

Năpasta de I. L. Caragiale (regia B. Harcenco, pictor A. Zagranicinov, premiera 8.III.1964) este o dramă socială, care a fost inclusă în repertoriu trupei moldovenești la ședința Consiliului artistic din 5 martie 1964 și propusă pentru montare de Rem Baier, regizor-șef al teatrului, simultan cu *Evadarea din rai* de Gh. Malarciuc¹⁵¹. Distribuția rolurilor principale: M. Volontir (*Ion*), Paulina Potângă (*Anca*) și Iu. Codău (*Gheorghe*)¹⁵².

Regizorul a concentrat un cuplu de actori, care deja demonstrase potențial artistic. În centru se afla Paulina Potângă cu vocea ei pătrunzătoare și plastica unei femei răzbunătoare. Artista a găsit momentul potrivit de a restabili echitatea, adevărul, dreptatea. Mihai Volontir s-a deschis către public nu numai ca un pătimitor milostiv, dar condamnă sever avalanșa lăsată peste destinul eroului său. La prima vedere maestrul practica niște vibrații scenice a unui om nebun, dar dincolo declanșează o condamnare expresivă, soluție instinctuală, care obiectiv exprima nedreptatea. Iu. Codău, cu fața lui fizică masivă și timbrul vocii apăsător, reverbera o stare ambiguă, căutând „ieșire” din mediul acesta veros micro-social. Teatrul a căpătat o lucrare scenică de o emotivitate perfectă, iar actorii au dus până la capăt ideea răsplătii echitabile. Decorul, realizat în culori sumbre, continuă esența piesei. Deasupra spațiului, în care derulează subiectul, a fost pusă o pânză mare, care condiționa evoluția evenimentelor dramei. Restul componentelor spectacolului pot fi omise, dar care ocupă un loc anumit¹⁵³.

Evadarea din rai face parte din primele piese înșirate pe hârtie de dramaturgii basarabeni. De data asta nu contează atât de mult subiectul materialului dramatic, cât angajamentul plin al lui Gh. Malarciuc, regizorului A. Pânzaru și a trupei de a monta un spectacol autohton. Realitatea e că Basarabia, după N. Iorga, „*curat românească*” nu era în nici un caz al Rusiei sovietice – teritoriul a fost anexat în repetate rânduri de acest vecin mai puternic și agresiv. Din acest motiv nu ne vor referi la conținutul piesei, evidențiind numai unele nuanțe exprimate în timpul predării spectacolului.

Rolurile sunt partajate astfel: Paulina Potângă (Sandală Chițan), M. Volontir. art. emer. (Pavel), Iu. Codău (Nicolae), M. Ciobanu (**Sava**), A. Moraru (**Sava**), Lidia Noroc-Pânzaru (Maria, soția lui Pavel), Ecaterina Botnariuc (Alexandra, nora Sandei), Mariana Muradu (Gheorghică, fiul Alecsandrei), M. Grecu, V. Buzatu (moș Maxim, III ostaș român), M. Gârnu (Filimon, fiul lui Maxim, I ostaș român) și Gr. Grigoriu (ostaș sovietic, II ostaș român)¹⁵⁴. Predarea a avut loc pe 13.XI.1964.

Conform procesului verbal, lucrarea scenică a fost atestată cu notă înaltă ca temă, regie și joc actoricesc. Actorul trupei ruse Kuzmin a declarat: „*noi putem constata ferm că trupa noastră moldovenească s-a maturizat*”¹⁵⁵. Regizorul-șef al teatrului evidențiază „*maturizarea trupei moldovenești*”¹⁵⁶. Gh. Malarciuc califică „*spectacolul istorico-psihologic*”

¹⁵⁰ Ibidem, dos. 118, Corespondența cu Ministerul culturii și Direcția artelor, f. 16.

¹⁵¹ Ibidem, dos. 119, Procesele verbale ale ședințelor Consiliului artistic, 1964, f. 3.

¹⁵² Ibidem, f. 27.

¹⁵³ Este o analiză comprimată proprie, după ce am privit spectacolul de mai multe ori, lăsând impresii de neuitat (*aut.*).

¹⁵⁴ ASMB, dos. 124, octombrie 1964, f. 50.

¹⁵⁵ Ibidem, dos. 119, Procesele verbale ale Consiliului artistic, f. 42.

¹⁵⁶ Ibidem, f. 43.

o reușită a teatrului, subliniind fără preget „*un ansamblu actoricesc de calitate bună*” și „*scenografie reușită*”. Din actori dramaturgul apreciază jocul lui Mihai Ciobanu, exprimând regretul că nu a participat la vre-o repetiție¹⁵⁷. Valentin Mândăcanu distinge munca regizorală a maestrului A. Pânzaru, cu toate că asupra spectacolului trebuie de lucrat în continuare, mai cu seamă în ce privește limba vorbită de actori, iar „*Maricica este obligată să vorbească curat românește și fără accente rusești*”¹⁵⁸. Demnitarul a evaluat înalt rolurile create de Iu. Codău și M. Ciobanu¹⁵⁹.

Trupa nu ezita să apeleze la serviciile dramaturgiei clasice rusești. În 1965 în scenă a fost ridicat A. Ostrovskiy cu melodrama *Vinovați fără vină* (regia Ivan Pinaev, pictor Alexei Zagranicinov, premiera pe 5.II. 1965). Opera este destul de complicată ca stil artistic-literar, fiindcă întruchipează nu numai comicul, dar și dramă psihologică socială. Opera este scrisă într-un stil realist de tip rusc. Lătmotivul piesei ține de condamnarea viciilor și glorificarea înaltelor calități umane. Subiectul, la prima vedere, e cât se poate de simplu. O actriță din provincie este părăsită de soț și informată că copilul ei a decedat. Peste 17 ani ea devine cunoscută, își găsește fiul, devenit și el actor.

Principalele roluri au fost distribuite în felul următor: Elena Krucinina (Ecaterina Botnariuc, Antonina Răileanu), Murov (Iu. Codău), Arina (Paulina Potângă), Nil (M. Ciobanu, V. Buzatu), Nina (Lidia Noroc-Pânzaru, Lidia Valeanschi), Neznamov (M. Volontir, art. emer., Gr. Grogoriu), Șmaga (E. Lăzărescu, M. Grecu), Ivan (A. Moraru, M. Gârnu), Milovzorov (M. Gârnu, A. Moraru)¹⁶⁰.

Din păcate, nu avem prea multe informații despre spectacol, doar niște remarci din cadrul adunării generale a colectivului din 31 ianuarie 1965 și ședinței Consiliului artistic din 3 februarie 1965. Adunarea generală a rezumat, că spectacolul este finalizat și poate fi prezentat publicului spectator, cu toate că necesită unele corecțiuni regizorale și actoricești. M. Volontir a exprimat regrete că Adunarea generală a colectivului își pierde valoarea plenipotențiară. B. Harcenco exprimă părerea, că rolurile personajelor mai în vârstă sunt jucate de actori tineri, lucru observat chiar de un spectator simplu. Actorul Efim Lăzărescu „*se pierde*” în primul act, iar în actul următor „*iese din temă*”, iar M. Gârnu e „*prea tânăr pentru Milovzorov*”, foarte bine se prezintă Lidia Valeanschi¹⁶¹. Mariana Muradu consideră că în jocul Lidiei Valeanschi sunt momente când dispăre „*coordonarea dintre mișcarea scenică și starea emoțională internă*”¹⁶², A. Pânaru găsește în jocul actriței un pic de nervozitate¹⁶³, iar când se referă la jocul lui Iu. Codău constată abuz al „*gesturilor interminabile cu mâinile*”¹⁶⁴. M. Novikova critică fumatul în scenă, susține că Paulina Potângă, Iu. Codău, A. Moraru și M. Volontir dispun de potențial actoricesc mai mare, dar care încă nu a fost valorificat¹⁶⁵. În dezbateri mai participă Iu. Codău, I. Kostălev, M. Gârnu, însă concluzia finală îi revine lui I. Pinaev, regizor-șef, care susține că „*actorii merg pe o linie corectă*”, iar reținerile vor dispărea pe parcurs¹⁶⁶.

La ședința Consiliului artistic V. Kuzmin critică din nou gesturile inutile cu mâinile ale actorului Iu. Codău, socoate că M. Volontir nu „*vorbește din inimă*”, iar Ecaterina

¹⁵⁷ Idem.

¹⁵⁸ Idem.

¹⁵⁹ Idem.

¹⁶⁰ Arhiva personală a familiei Pânzaru (Programul spectacolului).

¹⁶¹ ASMB, fd. 175, inv. 1, dos. 127, Procesele ședințelor Consiliului artistic, f. 1.

¹⁶² Idem.

¹⁶³ Idem.

¹⁶⁴ Ibidem, ff.1-2.

¹⁶⁵ Ibidem, f. 2.

¹⁶⁶ Ibidem, f. 3.

Lidia Valeanschi în spectacolul *Vinoveți fără vină* de A. Ostrovsky

Botnariuc nu și-a dezvoltat mai profund personajul¹⁶⁷. După A. Bari, Murov creat de Iu. Codău „*nu este reușit*”¹⁶⁸, M. Volontir exprimă pretenții la calitatea rechizitelor, B. Harcenco exprimă părerea că trupa nu cunoaște epoca lui Ostrovsky, V. Mândăcanu atrage atenția actorilor la cultura limbii în scenă¹⁶⁹, iar A. Pânzaru face o remarcă de esență: actorii trebuie să „*trăiască în scenă și nu să demonstreze*”¹⁷⁰.

Totuși, Lidia Valeanschi a creat rolul unei femei „*de frumusețe amețitoare, cu ochi scânteietori, cu păr buclat, cu pălărioară și voce aristocratică*”¹⁷¹. Trupa, în genere, a fost experimentată cu un material literar-dramatic a unei culturi valoroase, iar succesele au fost apreciate adecvat. Rămânea doar să se finalizeze opera scenică conform observațiilor critice exprimate în cadrul celor două foruri ale teatrului.

Spectacolul *Oficiul bunurilor servicii/Greierașul* după piesa lui Tadeusz Kozusznic, autor polonez, face parte din succesele remarcabile ale trupei. Regia îi aparține lui A. Pânzaru, scenografi Gh. Duca și V. Musienko, premiera a fost dată pe 10 aprilie 1965. Textul a fost tradus de Alexandru Cozmescu, versurile aparțin actorului Mihai Ciobanu. aranjament muzical Klara Hilko, coreografia Emil Șokarev. În rolurile titulare apar Lidia Valeanschi (Irena Kowalska, studentă la litere), Antonina Răileanu (Weslava), Anatol Rusu (Mecislav Olhwsky, student la matematică), Mihai Ciobanu (Mecislav Oliho, student la conservator), Vasile Buzatu (Franek), Paulina Potângă (Pani Zawalskaiy), Mariana Muradu (Zulea, fiica). Evenimentele derulează în Polonia „*în zilele noastre*”¹⁷².

În calitate de gen dramatic acest material face parte din categoria comediilor excentrice. Spectacolul a fost jucat de 187 ori, inclusiv în timpul turneelor de vară și aplaudat furtunos de publicul spectator. Consiliul artistic, în ședința din 16.IV. 1964, a remarcat calitatea înaltă a lucrării scenice. Art. poporului V. Golovcenko afirma: „*Regret că un astfel de spectacol nu are trupa rusă*”, Maria Novicova evidențiază succesul remarcabil obținut de trupa moldovenească, la fel și I. Pinaiev, acesta mai aprecia performanța obținută de actorul Mihai Ciobanu¹⁷³.

Tânărul regizor A. PÂNZARU

Succesele trupei moldovenești a fost urmată de includerea în componența Consiliului artistic al reprezentanților săi. Conform ordinului Ministrului culturii nr. 112 din 29.03.1965 *Cu privire la confirmarea Consiliului artistic al teatrelor din republică*, Teatrul moldo-rus din Bălți de acum avea următoarea componență: I. Kostălev, director, președinte, I. Pinairv, prim-regizor, vice-președinte, B. Sokolov, pictorșef, A. Pânzaru, regizor, M. Volontir, actor, P. Potângă, actriță, B. Harcenco, regizor, V. Golovcenko, art. al poporului, A. Turcenko, art. emerit, V. Arcea, secretar al CO al com-

¹⁶⁷ Ibidem, f. 6.

¹⁶⁸ Idem.

¹⁶⁹ Idem.

¹⁷⁰ Ibidem, f. 7.

¹⁷¹ Victor Dragoș, Mulțumim pentru dragoste, în *Pământ și oameni*, 31 decembrie 1997.

¹⁷² ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 127, Procesele verbale ale Consiliului artistic, f. 33.

¹⁷³ Ibidem, f. 13.

somolului, V. Antoșenkov, actor, Makarov, șef secției cultură al comitetului executiv din oraș, E. Guțu, ing. combinatul de blănuri, I. Savinova, șef secție CO de partid, V. Cupcea, prim-regizor al Teatrului muzical-dramatic „A. S. Pușkin” din Chișinău și Z. Sinița, pictor¹⁷⁴.

Hotărârea Colegiului al Ministerul culturii al RCCM din 13 august 1965 teatrele sunt obligate să-și „formeze repertoriul ținând cont de a 50-a a puterii sovietice”¹⁷⁵. Este o imixtiune tipică pentru un regim dictatorial, în care domină ideologia oficială și nu interesul artistic. Pe 19 noiembrie 1965 Ministerul aprobă Regulamentul *Cu privire la evidența activității creative al artiștilor teatrelor*. A fost stabilit că actorii teatrelor dramatice lunar vor fi antrenați în repetiții până la 40 de ore, iar numărul spectacolelor jucate – 22, artiștii orchestrelor – respectiv 30 ore și 12 spectacole, soliștii baletului –34 și 14, artiștii de balet – 33 și 17, artiștii colectivelor corale – 44 și 24, artiștii colectivelor muzicale – 52 și 30¹⁷⁶. Reglementarea regimului de muncă al oamenilor de creație, cum se vede, era o necesitate.

Normativele stabilite au încadrat activitatea oamenilor de creație în limite rezonabile, eliberând această categorie de cetățeni de la munci suplimentare istovitoare. Practica a arătat că în orele de muncă era inclus și timpul de deplasare la locul reprezentațiilor teatralizate. Se mai avea în vedere condițiile, în care actorii puteau juca în spectacol, spre exemplu, temperatura aerului în încăperi nu trebuia să fie mai joasă de 14⁰ C sau dacă actorii intrau în oraș după ora 1.00 se achitau diurne ș. a. prescripții.

Munca actorilor trupei era compensată material. Ordinul Ministrului culturii nr. 228 din 23.V.1965 a aprobat majorarea salariile actorilor. În categoria superioară a fost trecut Mihai Volontir, art. emerit. cu un salariu de 150 rub., în categoria întâi este tarifată Paulina Potângă - 120 rub. și scenograful Alexei Zagranicinov - 110 ruble¹⁷⁷. Din categoria a II-a de tarificare făceau parte L. Noroc salarizată cu 85 rub. lunar, A. Moraru – 85 rub., M. Grecu – 85 rub., L. Valeanschi – 85 rub., E. Bitnariuc – 85 rub., M. Muradi – 85 rub.-Gr. Grigoriev – 85 rub., M. Gârnu – 75 rub., Mazul 75 rub¹⁷⁸. Lui A. Pânzaru i s-a stabilit categoria întâi cu un salariu de 100 rub. și ca regizor – 150 rub¹⁷⁹.

Desigur, munca actorilor nu coincidea cu remunerarea. Era un obicei pur sovietic. La acest moment teatrul bălțean avea o serie de actori talentați (Mihai Volontir, Paulina Pătângă, Mihai Ciobanu, Victor Ciutac, Lidia Valeanschi, Vasile Buzatu, Lidia Noroc-Pânzaru, Anatol Rusu, regizorul Anatol Pânzaru ș. a.) și deja începuse să furnizeze către teatrele din Chișinău actori înzestrați. Calitatea actorilor bălțeni a fost observată de cinești, televiziune, ne mai vorbind de aplauzele spectatorilor.

Pe 2. VII. 1965 afișa teatrului a fost completată de spectacolul *Viață legată cu viață* după piesa lui A. Sofronov. Este o realizare în stil grotesco sau o șarjă. După aprecierile lui I. Evtuşenco, lector la Institutul Pedagogic de Stat „A. Russo” din Bălți, regizorul și trupa de actori au reușit să producă o lucrare scenică calitativă „fără rebut, mizanscenele sunt

¹⁷⁴ Ibidem, dos. 125, Ordinile Ministerului culturii, f. 27.

¹⁷⁵ Ibidem, ff. 69-70.

¹⁷⁶ Ibidem, dos. 126, Corespondența cu Ministerul culturii, f. 56.

¹⁷⁷ Ibidem, dos. 125, f. 30.

¹⁷⁸ Ibidem, f. 41.

¹⁷⁹ Ibidem, f. 83.

lucrate rafinat...finalul e soluționat în tonuri calde și pline de lirism”¹⁸⁰. Acest autor, referindu-se la rolul bătrânului Pivnia creat de M. Volontir, stipulează, se pare în premieră absolută, o esență a creației marelui artist, care „a implantat un personaj tipic din Kubani în solul moldovenesc”¹⁸¹. „Transferuri” similare în activitatea maestrului persistă frecvent atât în scena teatrului, cât și în cinema. Doar Ion din *Năpasta* face același lucru – personajul lui Mihai Volontir redă impecabil o altă stare nocivă din societatea umană. Actorul a pătruns în măduva răului și-l scoase genial în văzul tuturor.

Ecaterina Botnariuc talentat și veridic a creat un erou feminin, pe Anghelina Kumaneț, brigadiera sovhozului alintată de șefi, care-și permitea iremediabil să-și supraprețuiască propriul „eu”. Bine sunt executate rolurile Lizei (actrița Lidia Noroc-Pânzaru) și a Dașei (actrița Eufrosinia Dobândă-Volontir), care interacționează similar. Actorul Efim Lăzărescu, în rolul lui Selezin, manifestă dragoste față de Anghelina, însă sentimentul este cumva respins de atitudinea iubitei și provoacă spectatorii la râs¹⁸². A. Pânzaru, regizor și actor, a creat un personaj original, al inspectorului Bureak, rol mic, dar care a pus niște accente în tratarea temei. Critica exprimă rezerve pentru jocul actorilor A. Moraru (Semion Adamycki), M. Gârnu (Egor Gorlișkin), M. Grecu (Melanya, rol feminin) și Iu. Codău (Sablea), dar care cu ușurință pot fi înlăturată și fără ca acestea să afecteze calitatea spectacolului¹⁸³.

Ambiția trupei a fost mai tare decât timpul, iar regia selecta lucrări dramatice de mare valoare, actorii se avântau, însă rezultatele nu întotdeauna efectuau cu succese. Ne referim la piesele semnate de A. Arbuzov și Molière *Sărmanul meu Marat* (regia A. Pânzaru, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 11.XII. 1965) și *Tartuffe* (regia B. Harcenco, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 29.XII. 1965). Cu toate că autorii făceau parte din tagma celor mai titrați dramaturgi, la fel, nu putea fi suspectă regia și cea mai mare parte din actorii, spectacolele au dispărut foarte repede din afișă – Arbuzov a fost jucat de 21 ori, iar Molière numai de 8 ori.

Toate teatrele duc sete permanentă de material dramaturgic. Situația devenea și mai acută când teatrele sovietice erau obligate să respecte prescripții politice și ideologice. Din această cauză în procesul de formare a repertoriului direcția și conducerea artistică foloseau căi ocolitoare. Maestrul Anatol Pânzaru și secretarului literar Anatol Ursu completau acest gol destul de reușit. Frecvent puneau accent pe lucrările dramatice ale dramaturgilor din Chișinău și celor clasici. De fiecare dată se miza pe teme actuale și „curate” din punct de vedere ideologic.

Din dramaturgia clasică se montau cu succes operele lui Vasile Alecsandri, cea ce a condus la oferirea teatrului numele „Vasile Alecsandri”, decizie luată de guvernul fostei republici sovietice pe 04 mai 1966¹⁸⁴. De aici încolo instituția se numea *Teatrul moldo-rus „V. Alecsandri” din Bălți*. Asta prefigura ideea deschiderii în Bălți a două teatre – *Teatrul dramatic moldovenesc „V. Alecsandri”* și *Teatrul dramatic rus*, cea ce a fost realizat în decembrie 1969-ianuarie 1970.

Din dramaturgia basarabeană, după *Evadarea din rai* de Gh. Malarciuc, a fost luată piesa semnată de A. Marinat¹⁸⁵ *Opriți planeta* (regia A. Pânzaru, pictor B. Sokolov, pre-

¹⁸⁰ I. Evtușenco, *Sudiba vsio je...n indeika*, în *Kommunist*, 1965, 8 decembrie.

¹⁸¹ Idem.

¹⁸² Idem.

¹⁸³ Idem.

¹⁸⁴ Vera Stavilă, *Teatrul Național „V. Alecsandri” din Bălți: retrospectivă istorică*, în rev. Tiragetia. Istorie, muzicologie. Seria nouă, v. IV, nr. 2, 2010, p. 269

¹⁸⁵ Alexei Marinat (1925 – 2009), prozator, dramaturg, publicist, eseist. Disident, promotor și participant activ al mișcării naționale, disident, deținut politic (1947 – 1955).

miera pe 6 martie 1966). Lucrarea este scrisă în stilul original al scriitorului, subiectul fiind decupat dintr-un mediu rural cu varietăți „naive” și ideale. La suprafață sunt scoase visurile și preferințele țăranilor din totdeauna de a căuta rost în viață, pământul fiind principalul bun. Dar iată că sovieticii i l-au luat, lăsându-i numai parcela din jurul casei, care trebuie să-i asigure existența. Atunci țăranului îi rămânea să viseze într-un mod ideal. Andrei Strâmbeanu, preciza exact că *Opriți planeta* reprezintă „o lucrare într-adevăr durabilă”¹⁸⁶ din acest considerent, fiindcă acea cutie cu țărână adus din Brazilie reprezenta filozofia țăranului și tendința lui eternă de a avea pământ.

Rolurile și interpreții – *Poponeț* (Mihai Volontir, art. emerit), *Ilie* (Iu. Codău), *Burlueș* (Mihai Ciobanu), *Grigore* (Grigore Grigoriu), *Perișor* (Anatol Rusu), *Marcela* (Mariana Muradu), *Nadina* (Paulina Potângă, art. emerită), *moș Trifan* (Efim Lăzărescu), *Paraschița* (Lidia Valeanschi). Sursele modest ne informează despre unele nuanțe ale interpretării rolurilor de actorii trupei. M. Volontir joacă „niște nimicuri” convingător, face mișcări scenice „în zigzag”¹⁸⁷ ca să desemneze un personaj plin, iarăși, de „nimicuri”. Burlueș produs de talentatul actor M. Ciobanu „bate clopotul” speranțelor țăranului basarabean. Actorii Iu. Codău și Gr. Grigoriu au creat personaje ale oamenilor cu filozofie rurală. A. Rusu, un tapaj de o factură masivă, duce pe spatele său o încetineală lenevită, dar bine cizelată profesional¹⁸⁸. În jurul acestui tip spectacolul exprimă o maximă luată din realitățile de atunci, dar nu numai: „poți să-i bagi cu lopata minte-n cap, dacă-i prost – tot prost rămâne”.

Mariana Muradu cucerește publicul „datorită sensibilei interpretări” și prin faptul că „este grațioasă” în rolul fiicei lui moș Ilie și miresei lui Grigore¹⁸⁹. E foarte bună Paulina Potângă, convingător își duc sarcina actrii E. Lăzărescu și Lidia Valeanschi¹⁹⁰. În spectacolul *Opriți planeta* a participat toată trupa¹⁹¹, ceea ce pune accent pe valoarea spectacolului și ponderea lui în formarea continuă a actorilor.

Patima roșie aparține unui autor roman din perioada interbelică, și postbelică, Mihail Sorbul (1885 – 1966), discipol al lui C. Nottara (regie A. Mirochnikov, pictor B. Sokolov, premiera pe 17.IX. 1966). Piesa are cinci personaje – *Tofana Șbilț* (Lidia Valeanschi), *Castriș* (...), *Rudy* (Iu. Codău), *Crina* (Mariana Muradu) și *Șbilț* (Vasile Buzatu), vărul Tofanei. Genul piesei e o tragicomedie decupată din realitățile sociale și politice încordate din ajunul primului război mondial. De alt fel, și subiectul este simplu – tineri amorezați, dar, într-un moment, relațiile se complică și vârsta jună, aflată în zbucium pentru un rost în viață, emană final tragic.

Eroina principală, Tofana e studentă la Universitate din București și locuiește în casa lui Castriș, o rudă înstărită. Între timp fata intră în relații amoroase cu Rudy, amic al gazdei revenit din străinătate. Însă tânărul nu e satisfăcut și tinde să facă o familie adevărată și o vrea pe Crina, prietena Tofanei, modestă și provenită de la țară. Dar la inima Crinei pretinde un alt tânăr, Șbilț, vărul Tofanei. Dacă până acum, totul derula în mod concurent și raportat la emoțiile efervescente ale vârstei, încolo situația capătă deznodământul tragic. Tofana află despre relațiile intime dintre Rudy și Crina. Trădarea o afectează puternic, i se întunecă mințile și-l împușcă pe Rudy, pentru ca apoi să-și pune capăt zilelor.

Amestecul dintre comic și tragic au pus sarcini mai speciale în fața actorilor, căci trecerea de la o transfigurare de tip comic la una tragică nu e un lucru atât de ușor. Tinerii

¹⁸⁶ Andrei Strâmbeanu, „Opriți planeta” de Alexei Marinat, în rev. Nistru, 4/1966, p. 157.

¹⁸⁷ Idem.

¹⁸⁸ Idem.

¹⁸⁹ Idem.

¹⁹⁰ Idem.

¹⁹¹ A se vedea: Teatralinie novinki, în *Kommunist*, 1966, 18 martie.

trupeii de limbă română, deja experimentați de povoara scenei profesionale, au găsit modalități de expresii diferențiate, obținând o lucrare inspirată și aplaudată impetuos de publicul spectator (80 de reprezentații!).

Din clasică națională a fost luată în lucru comedia "*Trei crai de la răsărit*" de B. P. Hașdeu (regia A. Pânzaru, pictor A. Zagranicinov, coloana muzicală D. Fedov, premiera pe 27.IX.1966). Comedia (întitulată inițial *Ortonerozia, 1871*), suspectată a avea „*un relativ succes*”¹⁹², se numără printre cele mai izbutite șargele ce s-au îndreptat împotriva exceselor ortografice ale Academiei Române din anii 60 – 70 al secolului al XIX-lea, când se abunda împrumuturi din franceză și latină.

Piesa are șase personaje – *Hagi-Pană*, băcan¹⁹³ (Iu. Codău), *Marița*, fiica sa (Lidia Noroc-Pânzaru), *Numa Consule*, profesor (Vasile Buzatu), *Georg*, copist¹⁹⁴, *Petrică*, băiat din prăvălie (Mihai Ciobanu) și *Trandafira*, o *domnișoară matură* (Paulina Potângă). Personajele sunt partajate după criteriul limbii vorbite. Dramaturgul a exprimat ideea că împrumuturile abuzive din alte limbi, fie și înrudite, precum era franceza, pot aduce daune limbii române.

Hagi-Pană este un escroc și exagerează locul banilor, caută permanent un ginere potrivit pentru fiică-sa, pretendenți fiind profesorul de latină *Numa Consule*, *Georg* cu franțuzismele sale și *Petrică*, care învinge în „competiție”, dar la nevoie putea să-și înșele clienții. Se pare că acest fenomen nu a fost apreciat la justa lui valoare de celebrul savant și enciclopedist.

În cadrul avanpremierii spectacolul a fost supus unei critici teatrale destul de severe, în cadrul căreia s-au auzit păreri potrivnice. I. Evtuşenco, lector la Institutul Pedagogic de Stat „A. Russo”, cu referință la *Petrică*, socotea că apelul către limba română trebuie atenuat, mai cu seamă la finalul monologului¹⁹⁵, exprimă pretenții la componenta muzicală, care include *Hora Unirii*¹⁹⁶. David Fedov, autorul muzicii a contestat critica adusă, cu toate că a fost influențat de această operă a Unirii și a reabilitat în conștiința basarabenilor evenimentul, fiind de origine evreu(!). Mariana Muradu a remarcat neajunsuri în dansuri¹⁹⁷. Era normal, fiindcă teatrul nu avea maestru în balet. I. Pinaev s-a referit la scenografie, care nu se asocia cu tema spectacolului¹⁹⁸. I. Kostâlev a evidențiat calitatea rolului făcut de M. Volontir, art. emerit, care „*din spectacol în spectacol se reafirmă tot mai îndrăzneț*”¹⁹⁹. A. Pânzaru precizează că un deziderat al spectacolului ținea de păstrarea curățeniei limbii vorbite, iar actorii nu au respectat întocmai indicațiile regizorului și a secretarului literar²⁰⁰.

Numa Consule, eroul principal, nu este numai exponentul vulnerabil și vedice al unei erezii ortografice, dar și al unei realități de moment. Pe acest fon general, Hașdeu face o comedie grotesc acceptată cu plăcere de publicul spectator. Iar momentul când fata hagiului, pe care o petrec cei trei crai de la răsărit, descoperă, totuși, că acest pervertit Don Juan al etimologiilor știe a vorbi și românește.

Trei crai de la răsărit pune la îndoială, spre placul autorităților, utilizarea în scenă a limbii literare românești. Orice abatere era pusă sub control și criticată, cu toate că se obținea

¹⁹² Nicolae Romanenco, *Bogdan Petriceicu Hașdeu – scriitor și savant enciclopedic*, în *Bogdan Petriceicu Hașdeu. Scrieri alese, vol. I. Poezie, dramaturgie, proză*, Chișinău: Literatura artistică, 1988, p. 20.

¹⁹³ Băcan – vânzător de produse alimentare cu amănuntul.

¹⁹⁴ Copist – copia acte laice și bisericești - manuscrise, miscelanee, hrisoave, urice, mărturisiri, întărituri, psalme, trioduri, antologhioane, minee, pencostare, octoie etc.

¹⁹⁵ ASMB, fond.175, inv. 1, dos. 146, Procesele verbale ale Consiliului artistic, 1967, f. 34.

¹⁹⁶ Idem.

¹⁹⁷ Ibidem, f. 35.

¹⁹⁸ Ibidem, f. 34.

¹⁹⁹ Idem.

²⁰⁰ Idem.

un efect minimum. Astfel, literatura dramatică clasică, operele scriitorilor din republică și traduceri erau executate într-o limbă curată literară, iar actorii în scenă depuneau eforturi suficiente să se exprime cât mai românește. Nu rămânea în urmă nici, serviciul de repertoriu al Ministerului culturii și critica teatrală, care de cele mai multe ori treceau cu vederea această nuanță a spectacolelor. De regulă, această instanță accepta tacit felul de activitate a teatrelor din republică și propunerile formării repertoriului. Către sfârșitul anului 1966 trupa din Bălți propune acestui serviciu preferințele de a monta următoarele piese: *Familia mea* de Ed. de Filippo, *Garda tânără* de A. Fadeev, *Chirița în Iași* de V. Alecsandri, *Visuri, visuri* de K. Terentiev, *Bătrânul* de M. Gorki și *Doi arțari* de E. Chsvartz (spectacol pentru copii). Colegiul redacțional a satisfăcut doleanța teatrului de modificare a repertoriului și nu denunța superiorilor remanierele efectuate și libertatea colectivelor de creație teatrală.

Dosirea nuanțelor vieții interne ale teatrelor optimiza propagarea limbii române literare între spectatori. Era o cale eficientă de extindere a valorilor lingvistice, care ademenau amatorii de teatru. Însă instanțele de partid și stat prin hotărâri speciale ale forurilor și organele de presă docile condamnau astfel de acțiuni, ca fiind „naționaliste”. În vocabularul practic se infiltrau cuvinte improprii, foneme arhaice și comunicare în limba rusă. Trupa de limbă română din Bălți se opunea încontinuu prescripțiilor oficiale și din scenă era auzit un grai matern veritabil.

Între timp, și repertoriul se selecta din cele mai indicate opere dramatice ca conținut și limbă înrudită. Asistăm la montarea în scenă a operelor dramatice, spre exemplu, de origine italiană. De data asta e vorba de Eduardo de Filippo *Familia mea* (regie A. Pânzaru, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 9.XII.1966). Aici, ca și în *Opriți planeta*²⁰¹, a participat toată trupa. Piesa reprezintă o comedie socială. Arturo Stiliano (Mihai Volontir), crainic al unui post radio, intelectual bine format, cu un caracter moale, soț și părinte exemplar. Însă acasă intervine un haos și stăpânul casei este nevoit să accepte, rămânând un om indiferent, înstrăinat. Soția, Carmelia preferă jocul în cărți, fiul Bepe (Mihai Gârnu) își încearcă puterile în teatru, fiica, Rozaria are un comportament, care nu se potrivește statutului ei social. Arturo Stiliano, la un moment, găsește o metodă eficientă de a restabili echilibrul în familie – se preface mut și incapabil de a agonisi sursele de existență. În așa caz, soția și copiii au învățat nu numai să cheltui banii, dar și a-i câștiga. Din acest moment familia revine la normă și moralei obișnuite. Spectacolul s-a bucurat de aprecieri înalte din partea publicului.

În genere, la această etapă trupa obținut rating înalt, colectivul de creație intră ferm în atenția autorităților. B. Harcenco, actorii M. Volontir, A. Pânzaru, V. Buzatu, L. Noroc-Pânzaru, M. Ciobanu, L. Valeanschi, P. Potângă au fost menționați cu insigna de *Eminent al Culturii al Uniunii Sovietice*, iar Iu. Codău, E. Lăzărescu și A. Zagranicinov cu *Diploma de Onoare a Ministerului culturii a RSS Moldovenești*²⁰². Totodată, în interiorul trupei se manifestă unele rețineri. În noiembrie 1966, la o adunare a colectivului regizorul A. Pânzaru critică, spre exemplu, morala actorului Iu. Codău, care „consumă alcool și din vina căruia deseori sunt suspendate spectacole, ceea ce provoacă reacții negative între spectatori”²⁰³.

Asupra vieții și activității trupei influența atitudinea ostilă a conducerii teatrului, exploatarea interminabilă al acestui colectiv nu atât de numeros, care aducea venituri mari în casa teatrului. Din acest cont atmosfera psihologică devine încordată, ceea ce inițiasse idei centrifuge și formarea unui teatru moldovenesc independent. Situația creată încetinește procesul de lucru asupra noilor spectacole, se pierde din calitatea operelor scenice în curs

²⁰¹ A. Grinauțkiy, *Za dobroe imea teatra*, *Communist*, 12.XI. 1966.

²⁰² ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 136, Corespondența cu Ministerul culturii, 1966, f. 17

²⁰³ A. Grinauțkiy, op. cit.

de exploatare. În 1967 trupa a produs patru spectacole – *Doi arțari* după piesa lui E. Șvart (regia M. Novikova, pictor V. Musienko, premiera pe 2.01.1967, spectacol pentru copii), *Tac chitic – nu știu nimic* de K. Basenko (regia I. Pinaev, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 2.05.1967), *Bărbatul nevestei mele* de G. Hugayev (regia A. Pânzaru, pictor B. Sokolov, premiera pe 14.X.1967) și *Chirița în provincie* de V. Alecsandri (regia A. Pânzaru, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 25.IX.1967).

În primele patru luni al anului 1967 trupa presta deplasări zilnice și tocmai pe 2 mai a pregătit un spectacol nou după o piesă nu atât de valoroasă. Apoi participă la un turneu de vară lung pentru acumularea veniturilor bănești, în sfârșit, pe la mijlocul lunii octombrie afișa teatrului este completată cu o nouă lucrare, *Bărbatul nevestei mele*, comedie veselă, și ea mai puțin valoroasă, acceptată de Ministerul culturii²⁰⁴ și exploatată de 183 ori.

Paralel cu *Bărbatul nevestei mele*, timp de o lună și ceva se lucrează la *Chirița în provincie*, spectacol nereușit, prezentat publicului numai de opt ori. Motive erau prea multe. Mai întâi de toate, repetițiile au fost limitate în timp. Partajarea rolurilor a fost dificilă – la acest moment trupa era compusă numai din 14 actori. Nu s-a reușit crearea unui ansamblu organic tipice pentru o comedie alexandriană (maestrul A. Pânzaru proiectase un spectacol-vodevil, dar nu s-a reușit) – *Chirița* (M. Grecu) nu demonstra plastica feminină (S. Sculberdina remarcă: „Grecu trebuie să uite că e barbat”²⁰⁵), e prea brutal (A. Krestnikov aprecia înalt rolul *Chiriței* realizat de art. emerită Paulina Potângă²⁰⁶), scenele de masă au fost ratate, dialogurile sunt lipsite de comic²⁰⁷. Iu. Codău propune să fie scoasă coloana sonoră și înlocuită cu baiian, S. Sculberdina – să se excludă din scene calul, pisica și rața, P. Potângă a exprimat pretenții față de scenografie²⁰⁸, A. Aneximov și Gh. Cinclei considerau rațional organizarea unui mici orchestre teatrale și a unui ansamblu coral, melodiile interpretate de P. Potângă, M. Ciobanu și V. Buzatu pierd din calitate²⁰⁹. Altfel zis, opera clasicului român nu remarcă o realizare scenică reușită, considerăm pe motive obiective.

După aprecierile criticului teatral Olga Bejenaru, Paulina Potângă în rolul *Chiriței* este cel mai reușit. De data asta V. Alecsandri își trimite eroina „în provincie” să ducă acolo „obiceiurile din Iași”. Cucoana „ot Bârzoeni” intră în scenă călare pe un cal, coboară să lumineze lumea și spectatorii se îneacă în hohote de râs. Însă, pe parcurs, nevasta lui Bârzoii nu găsește sprijinul partenerilor și subiectul piesei scade treptat²¹⁰. Olga Bejenaru face o analiză amplă lucrării scenice și rezumă: pe parcursul repetițiilor trupa „a dat 41 de spectacole, repetițiile limitându-se la 2 ore zilnic, după care seară de seară urmau deplasări obositoare. Nici regizorul A. Pânzaru, nici actorii n-au avut timpul necesar unui studiu aprofundat, unei asidue munci de creație”²¹¹. În deplasare trupa muncea în condiții extreme – scene mici, cluburi neîncălzite și fără acustica necesară. Actorii se deplasau în autocare învechite și neîncălzite, difuzoarele și proiectoarele de lumină erau primitive. Toate acestea, luate împreună formau o premisă ca *Chirița în provincie*, dar și alte spectacole să mocnească. apoi să dispară din afișa trupei.

Spre sfârșitul anilor șazececi al sec. XX teatrul din Bălți este afectat de o stagnare. Mai cu seamă în trupa de limbă română sporește nervozitatea, sunt acutizate relațiile cu direcția

²⁰⁴ ASMB, fond. 175, inv. 1, dos. 146, Procese verbale ale Consiliului artistic, 1967, f. 14.

²⁰⁵ Ibidem, f. 52.

²⁰⁶ Ibidem, f. 45.

²⁰⁷ Ibidem, f. 52.

²⁰⁸ Ibidem., f. 45.

²⁰⁹ Ibidem, f. 46.

²¹⁰ Olga Bejenaru, *Chirița în provincie*, în *Cultura*, 1967, 9 decembrie.

²¹¹ Idem.

teatrului, este accentuată ideea separării trupei și instituirii unui teatru național. Teatrului independent este întemeiat grație activității Ministrului culturii Leonid Culiuc, care intră în funcție pe data de 13 aprilie 1967 în temeiul hotărârii Sovietului Suprem al RSS Moldovenești din 12 aprilie 1967, notificată de ordinul nr. 213 semnat de L. Culiuc, prin care oficializează preluarea funcției nominalizate²¹². Noul Ministru se remarcă prin o cultură avansată, patriotism deseori atenuat din motive bine cunoscute și atașament la formarea și dezvoltare Teatrului moldovenesc muzical-dramatic „V. Alecsandri”.

După nereușita cu *Chirița în provincie*, este montat spectacolul *Bărbatul nevastei mele* după piesa lui G. Hugaiev acceptată de Ministerul culturii în traducerea reușită de Anatol Ursu²¹³ (regizor A. Pânzaru, pictor B. Sokoloc, premiera pe 14.X. 1967) cu o temă excentrică²¹⁴, exploatată de 183 ori mai mult pentru a aduce venit teatrului. Actorii, deja bine maturizați și cu o experiență teatrală, reaminteau conducerii teatrului (director I. Kostălev, regizor-șef I. Pinaiev, apoi A. Tumulovici), că teatrul poate exista numai cu condiția creării unui repertoriu calitativ. Se considera pe drept, că este nevoie de două tipuri de spectacole – pentru venituri bănești și cu teme fundamentale sociale și filozofice. Din acest motiv trupa propunea piesa scrisă de M. Gorki, *Bătrânul*²¹⁵. Pentru soluționarea celei de-a doua direcții se recurge la un demers către Ministerul culturii de a reduce planul financiar și numărul spectacolelor²¹⁶, dar fără rezultat.

Critica teatrală remarcă o fluctuație de actori parvenită pe fonul crizei care a afectat teatrul. În anul 1968 au fost montate numai patru spectacole: *Fiul pomului de persic* de I. Okado (regia A. Rusu, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 7.01.1968 – 20 de reprezentații), *O nuntă cum n-a văzut Europa* de A. Arkanov (regia D. Cerkaski, pictor B. Sokolov, premiera pe 24.II.1968 – 15 reprezentații), *Iezuitul în capcană* de H. Fieldin (regia A. Rusu, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 20.VII.1968 -103 reprezentații) și *Soacra* de A. Strașimirov (regia A. Pânzaru, pictor B. Sokolov, premiera pe 7.XI.1968 – 54 spectacole). Se observă distanțe mari dintre cele patru premiere. Cei 17 actori, printre care M. Volontir, P. Potângă, L. Noroc, A. Rusu, M. Ciobanu, V. Buzatu, L. Valeanschi, M. Muradu ș. a., erau goniți prin satele republicii cu scopul de a completa veniturile teatrului. Pentru repetiții era rezervat foarte puțin timp, producându-se astfel spectacole slabe²¹⁷. Trupa a fost lăsată la voia întâmplării, Ministerul culturii și organele administrației locale nu purtau grija cuvenită acestui colectiv²¹⁸. Până la urmă, nici critica teatrală nu-și exercita obligațiile profesionale vizavi de situația, în care a nimerit această trupă.

Conform unor afirmații trupa moldovenească suporta dezechilibru din cauza lipsei unei regii eficiente. A. Pânzaru era limitat în acțiunile sale și nu era în putere să soluționeze problemele acumulate. Abia în anul următor 1969, susținut de trupă începe implementarea unui proiect de scoatere a trupei din stagnare. Un început în acest sens este spectacolul *Ultima oprire* de Erich Maria Remarque (regia A. Pânzaru, pictor B. Sokolov, premiera pe 13.IV.1969). Tema vizează ultimele faze ale celui de-al doilea război mondial, căderea fascismului și schimbările imediate din Germania.

În cadrul ședinței Consiliului artistic al teatrului spectacolul a fost supus unei analize minuțioase. Mihai Volontir, art. emerit s-a referit la scenografie care nu era atât de reușită,

²¹² ASMB, dos. 144, Ordinile Ministrului culturii, f. 6

²¹³ Ibidem, dos. 145, Corespondența cu Ministerul culturii, 1967, f. 14.

²¹⁴ A se vedea: M. Suharev, Gh. Dimitriu, Gh. Ciocoi. I. Pâinea cea de toate zilele..., în Moldova socialistă, 1968, 26 mai.

²¹⁵ Idem

²¹⁶ ASMB, f. 175, inv. 1, dos. 145, Corespondența cu Ministerul culturii, 1967, f. 11.

²¹⁷ Idem.

²¹⁸ Idem.

găsește că primele scene sunt de prisos, jocul unor actori sensibilizează râsete, nereușit este realizată scena bătăii²¹⁹ etc. A. Krestnicov depistează că în spectacol sunt prea multe pauze. Iu. Codău consideră că costumele nu sunt reușite. M. Novikova susține părerea lui Iu. Codău, în spectacol persistă multă vorbărează. P. Suveică, critic teatral observă mai multe lipsuri, inclusiv mișcări scenice ale actorilor inutile²²⁰. Oricum, lucrarea este acceptată și recomandată pentru exploatare.

În toamnă, pe 22.X.1970, *Ultima oprire*, a prezentată telespectatorilor din regiunea Cernăuți la oferta parvenită din partea conducerii acestei instituții bucovinene. Acum spectacolul a fost bine cizelat și critica de acolo i-a acordat apreciere înaltă. D. Covalciuc, cunoscut literator și ziarist atestă „o frumusețe a jocului” și „bogăție a registrului artistic”²²¹. Criticul admiră jocul Lidiei Valeanschi în rolul *Anei Valther*, care remarcă „sentimente cimentate”. Iu. Codău (*Oto Rosse*) este evidențiat „cu transpunerea perfectă în situațiile scenice, schimbă ușor tonalitatea, redă fin tragicul, dar acest actor nu pronunță distinct și literaturizat textul ca atare”. Mihai Volontir (*Iosif Kokh*) contribuie esențial la „producerea efectului artistic și la crearea climatului psihologic”, iar atunci când eliberează deținuții, „aduce grele învinuiri fascismului”²²².

În realitate asistăm la un moment de cotitură în viața trupei, spectacolul *Ultima oprire* a fost demonstrat potențialul artistic al celor 17 actori devotați scenei. Nu există consemnări despre celelalte spectacole: *Mama nevastei mele* de G. Hugaiev (regia A. Pânzaru, pictori Gh. Duca și V. Musienko, premiera pe 9.V. 1969), *Un furt la miezul nopții* de M. Mitrovici (regie A. Rusu, pictor B. Sokolov, premiera pe 21.VI.1969) și *La mormântul eroilor* de Gh. Mamlin (regia A. Pânzaru, pictor A. Zagranicinov, premiera pe 20.X.1969). Însă principalul este că A. Pânzaru, investit oficial în octombrie 1969 responsabil de trupă²²³, însăilează redresarea situației din trupă, pune la cale baza unui repertoriu de calitate.

Prin urmare, trupa moldovenească a Teatrului din Bălți a parcurs calea de la actori luați din cercurile dramatice până la actori profesioniști, ceea ce a urmat cu formarea unui teatru calitativ independent în 1970. În acest răstimp sunt remarcate talente native, experiență scenică incipientă, studii teoretice speciale, muncă enormă, urcușuri și căderi. Trupa a montat opere dramatice din arsenalul universal și național, comedii, drame, vodeviluri, farse, până și spectacole de meditație filozofice. Dacă la început actorii aveau studii medii de specialitate și medii generale, apoi de la mijlocul anilor șaiszeci al sec. al XX-lea începe completarea trupei cu absolvenți ai instituțiilor de învățământ superior, pentru ca în perspectivă astfel de actori să domine teatrul. Teatrul a avut să profite de un regizor cu studii regizorale profesionale – foarte mult timp era unic în istoria teatrului din republică. Trupa moldovenească a fost întemeiată în calitate de teatru ambulant. Însă treptat, pe dimensiunea maturizării, a cucerit scena orașenească bălțeană, din Chișinău și ecranele televizoarelor din Republica Moldova și Cernăuți. Este o dovadă a creșterii profesionale a trupei.

²¹⁹ ASMB, dos.165, Procesele verbale ale Consiliului artistic, f. 6.

²²⁰ Ibidem, f. 8.

²²¹ D. Covalciuc. *Ultima oprire*, în *Zorile Bucovinei*, 1970, 31 octombrie.

²²² Idem.

²²³ ASMB, f.175, dos. 165, Procesele verbale ale Consiliului artistic, f. 6

DINAMICA FLUCTUAȚIEI CADRELOR DE ACTORI ÎN 1957-1969

Nr. crt.	Anii, numărul actorilor și longevitatea activității în teatru/trupă												
	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
1	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
3	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
4	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
5	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
6	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
7		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
8	+	+	+	+	+	+	+	+	+				
9	+	+	+	+	+	+	+	+	+				
10	+	+	+	+			+	+	+	+			
11	+	+	+	+	+	+							
12	+	+	+	+	+								
13	+	+	+	+									
14	+	+	+	+									
15	+	+	+										
16	+	+	+										
17	+	+											
18	+	+											
19	+	+											
20	+	+											
21	+	+											
22	+	+											
23	+	+											
24	+	+											
25	+	+											
26	+	+											
27	+	+											
28	+	+											
29	+	+											
30	+	+											
31	+	+											
32	+	+											
33	+												
34	+												
35	+												
36		+											
37		+											
38		+											
39				+	+	+	+	+	+	+	+		
40				+	+	+	+	+	+				
41				+	+								
42				+	+								
43				+	+								
44				+									
45				+									
46					+								
47						+	+	+	+	+	+	+	+
48						+	+	+					
49						+	+						
50							+	+	+	+	+	+	+
51							+	+					
52							+	+					

53							+						
54								+					
55								+	+	+	+	+	+
56									+	+	+	+	+
57									+	+	+	+	+
58									+	+	+	+	+
59									+	+	+	+	
60									+				
61									+				
62										+	+	+	
63											+		
64												+	
65												+	
66												+	
67													+
68													+
Nr. actonilor	34	35	17	22	18	16	19	19	21	17	17	18	15

REFUGIAȚI ȘI REPATRIAȚI BASARABENI ÎN STUDIILE DE ISTORIE ORALĂ

Lidia PĂDUREAC

Abstract: *The expansion of the Soviet Union has dramatically influenced Romania. The two Soviet occupations of Bessarabia, in 1940 and 1944, have caused two massive waves of refugees – people were abandoning base places hoping to save themselves from communist terrorism. Although the Romanian state has made efforts to help and protect the people, the international and regional circumstances have been at the detriment of Romania. After 1944, the Soviet state began to identify refugees from the Basarabians to „repatriate” them. Many of those who returned in Moldovan SSR were arrested, sentenced to labor camps or deported to Siberia and North Kazakhstan.*

Consolidarea regimurilor totalitariste în Europa secolului XX a avut urmări grave pentru întreaga omenire. Împărțirea sferelor de influență între marile puteri și operațiunile militare au conturat o nouă hartă a lumii, războiul doi mondial punând la încercare statele care depuneau efort pentru menținerea valorilor democrației. Tendința URSS de a-și extinde dominația slăbea dramatic securitatea statelor vecine, inclusiv și securitatea României. În 1940 prin două ultimatumuri (din 26 și 28 iunie) înaintate României, Uniunea Sovietică a anexat Basarabia, ținutul Herța și Bucovina de Nord – consecință directă a protocolului secret sovieto-nazist Molotov-Ribbentrop. În aceste circumstanțe mulți basarabeni, marcați de incertitudinea viitorului și de teama dictaturii comuniste, și-au asumat statutul de „refugiat”. Starea de spirit a oamenilor, trăirile din acele timpuri sunt reflectate cu multiple detalii în studiile de istorie orală. Memoriile și mărturiile supraviețuitorilor împreună cu documentele de arhivă vin să întregesc imaginea destinului celor care și-au părăsit gospodăriile, localitățile natale retrăgându-se în țară odată cu armata și administrația română.

La sfârșitul anilor 30 suspiciunile basarabenilor față de posibilitatea extinderii Uniunii Sovietice s-au dovedit a fi întemeiate. În condițiile războiului mondial zvonurile despre agresiunea sovietică la vest de Prut aveau o conotație mai pronunțată.

Aflați în fața dilemei de a rămâne în localitățile natale sau de a se retrage în România o parte din oameni au decis să se conformeze realității, încercând să-și păstreze calmul, fiind convinși de faptul că își vor putea continua viața obișnuită. Ulterior au regretat această decizie. Din mărturiile Nadejdei Mârza: „Tata nu era aici în 1940, era în România. Vroiam și noi cu mama să ne pornim. Toți din sat – preoți, învățători – eram gata să ne ducem, cu căruța, cu caii. Nu am mai plecat. Mama nu a vrut. Surorile mamei au plecat toate, venea mătușa Manea la mama și o ruga să ne dea mama măcar pe noi să ne ducă în România, că mâine-poimâine or veni rușii... Ce mamă o să dea copii? O întrebam mai târziu, când ne-au dus în Siberia: „De ce, mamă, nu ne-ai dat, poate scăpam de Siberia!” Dar mama avea 30 de hectare de pământ, se temea să lase pământurile: cum să plece, cine să caute de aceste 30 de hectare, că iată-i toamnă... Moșia o ținea pe loc... Nu s-a dus în România. Mama nu a vrut, mama se ținea de pământ. Dar rușii nu s-au uitat la asta – au luat-o și au dus-o în Siberia! A lăsat mama și pământ, și toate celea! Iată cum. Mama a vrut, dar nu a putut pleca din cauza moșiei”²²⁴.

²²⁴ Mârza Nadejda, *Politica lor a fost cotropitoare și cotropitoare a rămas*. În: *Arhivele memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească*, editor: Cojocaru L., Chișinău: Balacron, 2016, vol. I, tom. I, p. 149.

Valeria Grișcenco mărturisește: „În 1941 din Isacova a fost deportat fratele lui tăticu – Grigore Platon – și nu știam nimic despre ei. El a fost primar, era așa deștept, nu știu de ce nu s-a refugiat în 1940 în România”²²⁵.

Mulți basarabeni nu cunoșteau realitatea despre sistemul sovietic și nu-și puteau imagina că statul poate pedepsi și eticheta drept „criminal” pe oricine. Din mărturiile Parascoviei Corobcov: „Tata a fost primar, când am fost cu românii. Când veneau rușii, nici nu am încercat să ne refugiem în România, tata avea gospodărie bună în sat și nu vroia s-o lase. Când au venit în 40, rușii căutau pe cei care mai deștepti să-i „grămădească”, ca să nu le ia pâinea lor!”²²⁶

În pofida propagandei comuniste care prezenta Uniunea Sovietică din cea mai bună perspectivă și denigra imaginea României, numărul persoanelor care doreau să se retragă peste Prut era mare. Oficialitățile sovietice au permis oamenilor să se înscrie în liste pentru a pleca în România, mințind că vor respecta această alegere. Documentele timpului adeveresc faptul că „Persoanele care doreau să se repatrieze au fost șicanate, purtate din loc în loc, în scopul de a renunța la această idee, bunurile lor mobile și imobile le-au fost confiscate, unii din ei fiind obligați să semneze declarații că după sosirea în România vor activa în favoarea Serviciului de Spionaj sovietic, părinții lor fiind opriți ca ostateci. Multora li se propunea să rămână pe loc, promițându-li-se funcții înalte în administrația sovietică”²²⁷. Bulversați de ceea ce li se întâmpla, fiind în prizonieratul a diferitor știri necontrolate, oamenii urmau să-și asume decizia acțiunilor de mai departe. Din mărturiile lui Banaga Eugen: „În 1940 am terminat școala eminent. Numai am terminat și, cum zice basarabeanul: „Hop, că vin și rușii!” În 1940, la sfârșitul lunii iunie, trece șeful de post prin sat și-i spune mamei că ei se refugiază în România: „Ne-au pus condiții rușii, noi plecăm...”²²⁸ Fiecare familie își are istoria deciziei de a părăsi casa și a se refugia în propria țară. Au luat un minim din cele agonisite și au trecut Prutul fără a ști cum vor fi primiți și unde vor locui mai departe. Trecerea noului hotar a fost însoțită de multiple nedreptăți, inclusiv confiscări de avere aplicate la punctele sovietice de control²²⁹.

În condițiile modificării forțate a hotarului de est al României, pentru a crea un spațiu ce ar fi permis trecerea populației de o parte și alta a graniței au fost create Comisiile de repatriere la Odesa, Ungheni și Cernăuți. La 26 august 1940 generalul sovietic D. Kozlov anunța că a studiat proiectul de convenție, primit din partea delegației române cu nr. 456 din 23 august 1940, privind evacuarea din URSS în România a ofițerilor, funcționarilor și a celorlalte persoane, și că a ajuns la concluzia că, „întrucât evacuarea basarabenilor din România în URSS nu este reglementată de nici un fel de convenție, delegația sovietică nu găsește necesar să încheie vreo convenție în privința evacuării din URSS în România a ofițerilor, funcționarilor de stat și celorlalte persoane. Totuși, președintele delegației sovietice aducea la cunoștința delegaților români că Guvernul sovietic a început evacuarea sus-numitelor persoane: „1) Vor fi evacuați toți supușii români, care doresc de bună voie să

²²⁵ *Arhivele memoriei*, tom I, vol. I, op.cit., p. 20.

²²⁶ Parascovia Corobcov, *La Tiraspol, ochii tatei au rămas în ochii mei, și azi!* În: *Românii în Gulag: memorii, mărturii, documente*, editori: Petrencu A., Cojocaru L., Pădureac L., Chișinău: Balacron, 2015, v. II, p. 262.

²²⁷ Raportul Serviciului Secret de Informații despre retragerea din Basarabia, <http://www.george-damian.ro/atrocitatile-sovietice-in-basarabia-si-bucovina-de-nord-din-iunie-1940-4755.html>

²²⁸ Banaga E., *Visul nostru e unirea!* În: *Arhivele memoriei*, vol. I, tom. I, op. cit., p. 59.

²²⁹ Mai detaliat vezi: *Dezmembrarea României. Anexarea de către URSS a Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța – 1940 (Studiu și culegere de documente)*, îngrijită de Mihai Tașcă, Wolfram Niess, coord.: Vasile Șoimaru, Chișinău, Ed.: Serebia, 2015, p. 387-857.

se întorcă din URSS în România; 2) Evacuarea se va face prin punctele Băhrinești și Ungheni, iar în caz de necesitate și prin gările Prut, Reni și Ismail²³⁰.

În ședința din 2 septembrie, generalul A. Aldea (reprezenta partea României) confirma că persoanele care au dorit să se evacueze din România în URSS au fost trimise aproape toate, în timp ce evacuarea din URSS în România decurgea foarte lent... Șeful delegației sovietice nu a fost însă de acord cu aceste relatări, afirmând că evacuarea din URSS în România se desfășoară conform planului stabilit, care fusese comunicat delegației române. La 19 octombrie generalul D. Kozlov informa că evacuarea supușilor români din Basarabia și din Nordul Bucovinei se terminase la 27 septembrie 1940 și că au fost evacuați în România, în total, 13750 de persoane, în loc de 9735²³¹. Ajunși în România, refugiații urmau o procedură prestabilită: erau trecuți prin controlul medical, polițienesc și vamal. Lor trebuia să li se elibereze carnete de identitate pentru refugiați, însă în cele mai multe cazuri, fiind lipsă de carnete imprimare, urma ca acestea să fie eliberate de prefecturile județelor unde plecau refugiații. Tuturor refugiaților li se vizau actele personale prin care se stabilea identitatea lor, cu mențiunea datei când s-au repatriat în țară. Ulterior ei plecau în localitățile în care au anunțat că au ruda sau unde doreau să se stabilească²³². De menționat faptul, că lipsa unui astfel de document în 1944 a devenit principalul motiv al autorităților bolșevice de a obliga forțat oamenii să se întorcă în Basarabia deja sovietică.

Nu există o cifră exactă a persoanelor care în 1940 s-au retras în România din Basarabia și Bucovina de Nord. Cifra s-ar ridica la 220501 de persoane cazate în diferite zone ale țării²³³. Nu toți care au vrut să plece au avut această posibilitate. Până la sfârșitul lunii noiembrie 1940, URSS nu a efectuat repatrierile promise, dimpotrivă a desființat comisiile de repatriere de la Cernăuți și Ungheni, deși delegații români în comisia de la Odesa au cerut, prin telegramele nr. 1088, din 16 noiembrie, și nr. 1099, din 19 noiembrie 1940, reluarea operațiunilor de repatriere și de repatriere urgentă a unui anumit număr de persoane²³⁴.

Cei care și-au manifestat deschis dorința de a se retrage în România au fost ulterior sancționați de regim prin deportare sau închisoare. Procesul de refugiere în România era însoțit de multiple greutăți și impedimente. Nemulțumiți și revoltați de situația creată erau și oamenii politici basarabeni aflați în România. Începând cu 29 iunie 1940, aceștia, în mare parte, foști deputați în Sfatul Țării, s-au întrunit în ședințe în cadrul „Cercului Basarabenilor” pentru a întreprinde acțiuni de ajutorare concretă a refugiaților. Majoritatea membrilor „Cercului Basarabenilor” au trecut același calvar, fiind copleșiți de aceleași sentimente. Principala problemă care era luată în dezbateri ținea de refugiații basarabeni. Participanții erau revoltați de modul în care avea loc evacuarea. Ion Inculeț insista: „Cu evacuarea Basarabiei, în prima zi, s-a făcut o mare greșală. Armata care trebuia să plece cea din urmă, a plecat înaintea populației care voia să părăsească Basarabia. Trebuia să se coordoneze altfel, așa încât armata să fi fost o perdea de acoperire a acelor care se refugiau. Acum ne rămâne nouă să luăm în toată lărgimea ei problema ajutorării basarabenilor refugiați și a tuturor basarabenilor rămași aici fără sprijin”²³⁵.

²³⁰ Șișcanu I., *Premise false, efecte dezastruoase: Pactul Molotov-Ribbentrop și Protocolul adițional secret*. În: *Dezmembrarea României*, p. XXXIX.

²³¹ Șișcanu Ion, op. cit., p. XXXIX.

²³² *Dezmembrarea României*, op. cit., p. LXXXV.

²³³ Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Complot împotriva României, 1939-1947*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1994.

²³⁴ Șișcanu I., op.cit., p. XLI.

²³⁵ Proces-verbal nr. 1 al consfătuirii membrilor „Cercului Basarabenilor”. În: *Dezmembrarea României*, op. cit., p. 82.

Speranța de revenire la normalitate în timpuri mai bune era susținută de Pan Halippa, care în acest sens propunea inițierea unei instituții basarabene în refugiu: „Organul trebuie să dezbată toate problemele în legătură cu viața Basarabiei, fiindcă vremurile reînvierii Basarabiei vor veni. De aceea, trebuie ca cei care au înfăptuit Unirea Basarabiei să ducă lupta mai departe, să țină făclia sus, să fie ca un parlament aici, în țară liberă”²³⁶.

Majoritatea familiilor fără venituri au primit, prin structuri speciale constituite, ajutoare lunare între 1 000 și 12 000 lei, bani care nu le acoperea toate nevoile. În perioada următoare (până în iunie 1941), au mai venit în România, în mod clandestin sau cu acordul sovieticilor, alte câteva mii²³⁷. De rând cu acțiunile oficialităților române în vederea susținerii refugiaților s-au mobilizat și oamenii de rând și politicienii proveniți din Basarabia. Majoritatea deciziilor „Cercului Basarabenilor” din 29 iunie 1940 au avut consecințe imediate pentru refugiați. A început strângerea fondurilor în susținerea refugiaților, s-a intervenit la ministerele de resort pentru a ameliora situația celor veniți de peste Prut, au fost elaborate declarații de protest privind evacuarea Basarabiei²³⁸. Unii din cei rămași sub ocupație sovietică au încercat să ajungă în România și pe parcursul anului, însă fără succes. Numeroase au fost și situațiile în care militarii sovietici au împușcat pe cei care încercau să plece din teritoriile ocupate, la Fântâna Albă având loc un adevărat măcel (1 aprilie 1941)²³⁹. Ajunși în țară oamenii s-au stabilit cu traiul în diferite localități. În condiții diferite s-au adaptat noii realități, integrându-se în societate. Natalia Rusu mărturisește: „Ni se spunea „refugiați”. Deși Țara ne-a primit și ocrotit ca pe fii săi, noi aveam un statut al nostru. Am fost repartizați într-un sat germanic din Banat. Nemții, oameni cu gospodării cuprinse, ne întrebau nedumeriți cum ne-am putut lepăda agoniseala și am plecat în necunoscut. Oare am avut ceva acolo, acasă?!²⁴⁰” Au înfruntat greutăți, sperând că deja s-au salvat de teroarea comunistă. Evenimentele care au urmat le-a împovărat și mai mult destinul.

O parte bună a celor refugiați în 1940 s-au reîntors în localitățile lor de baștină după 1941, când Basarabia a revenit în hotarele României. Calvarul oamenilor a reînceput în 1944, odată cu ofensiva armatei sovietice spre vest. Din 23 august 1944 prin acțiunile regelui Mihai România a aderat la coaliția antifascistă. Evenimentele au fost grăbite pentru a proteja viața și bunurile cetățenilor și a nu permite intrarea armatei sovietice în România în calitate de armată dușmană.

În 1944 mulți basarabeni, cunoscând experiența dictaturii sovietice au luat decizia de a se refugia în România. Trecerea hotarului era anevoioasă și plină de amenințări. Din mărturiile lui Vasile Calestru: „În gară era o îmbulzeală nemaivăzută. Familiile stăteau îngheșuite, păzind lucrurile împachetate în cele mai diverse și fanteziste lăzi, plase, sacoșe, boccele. Mulți se rătăciseră și se căutau, țipând numele celor pierduți. Copiii întrebau părinții unde merg.” Haosul a continuat după urcarea în tren: „Începu o adevărată luptă pentru ocuparea locurilor. Noi am ocupat un compartiment împreună cu o altă familie. Bagajele au fost așezate peste tot. Deși nu a mai rămas loc nici ca să pui un ac, multe lucruri au fost abandonate pe peron și pierdute pentru totdeauna”²⁴¹.

²³⁶ Ibidem, p. 82-83.

²³⁷ Dușu, Alexandru, 1940, 1944. Drama românilor basarabeni și bucovineni refugiați, <https://alesandrudutu.wordpress.com/2017/07/07/1940-1944-drama-romanilor-basarabeni-si-bucovineni-refugiati/>

²³⁸ Proces-verbal nr. 1 al consfățuirii membrilor „Cercului Basarabenilor”. În: *Dezmembrarea României*, op.cit., p. 82.

²³⁹ Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Complot împotriva României, 1939-1947*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1994.

²⁴⁰ *Basarabia 1940*, red.-alc. L. Bulat, Chișinău:Cartea moldovenească, 1991, p. 199.

²⁴¹ Rusnac Mircea, *Refugiații basarabeni și bucovineni în Banat (1944-1951)*, http://www.istoria.md/articol/497/Refugia%C5%A3ii_basarabeni_%C5%9Fi_bucovineni_%C3%AEn_Banat__1944_1951_

Din mărturiile lui Eugen Banaga: „În 1944 surorile ziceau să ne refugiem în România, că o să pățim să ne ducă în Siberia. Mama, fiind o mare gospodină, a început a pregăti pesmeți... Am plecat toată familia... Ce-o putut o familie cu șase copii să ia într-o căruță? Nu prea mult... Am lăsat vaci, oi, butoaie cu vin. Bunicul Eugen a avut un hectar jumătate cu vie și a lăsat în pivniță zeci de butoaie de vin. Întorcându-ne în 1945, sătenii spuneau că „frații” iștia mai mari, care ne-au eliberat intrau cu *cotiliocul* [cască militară] lor în beci, nu mai căutau cepul, ci dădeau cu pistolul și ... acolo adormeau”²⁴².

Din mărturiile Valeriei Grișcenco: „în 1944. Când se întorcea mama cu sora înapoi, acasă tocmai venise tata cu noutatea că plecăm în Ardeal! Tata a plecat singur înainte. Mama a luat ce a putut de-acasă și cu căruța noastră ne-am dus la Chișinău la gară. La un moment traversam un șes mare, în partea dreaptă apăruse un povârniș, se vedea o pădure și când acolo – avioane, bombardament... ne-au anunțat să ieșim din tren și să fugim spre pădure. Oamenii au ieșit buluc, pe noi ne-au împins în dreapta, pe mămica – spre șes... Acolo mai fusese un bombardament, că erau numai cadavre în jur... Noi săream peste cadavrele celea, ne împiedicam în cadavre, lumea fugise înainte, eu cu sora rămăsesem în urmă... Ne-am întors, trenul de acum pornea și noi am ajuns în ultimul vagon. Ne-am dat seama că mămica noastră nu-i și am început a plânge, dar nu că plângeam – noi urlam! Mămica a rămas de tren, urla și ea ca lupul: „unde-s copiii mei?” Peste un timp, ne-a ajuns mama cu alt tren în stația următoare”²⁴³.

După drumul primejdios, plin de nesiguranță și neputință au urmat săptămâni de adaptare la o viață, practic luată de la capăt. Din mărturiile Valeriei Grișcenco: „Am ajuns în Ardeal, în localitatea Marpod [județul Sibiu]. Acolo am fost întâlniți și cazați într-o familie de români avuți...Nu eram separați de cei din casă, stăpânii puneau masa pentru toți, nu aveam diferență. I-au mărit salariul tatei, că poate-i mic și nu ne ajunge! Eram tratați de statul român ca funcționari de stat... aici, la noi am fost ai nimănui, robi am fost!”²⁴⁴ Din mărturiile lui Eugen Banaga: „Primarul ne-a invitat la el, în satul Măcrina, județul Râmnicu Sărat. Eram vreo șapte căruțe din Orhei. Ne-a cazat în casă la fratele său... Pe bunicul Eugen și bunica primarul i-a cazat la un bun prieten al lui... Am trăit un an acolo, ca-n familie”²⁴⁵. Situația refugiaților era diferită, deoarece nici statul român nu putea face față acestei realități în condiții de război.

Refugiații basarabeni trăiau cu speranța că au reușit să depășească cea mai grea încercare, însă operațiunile militare de la finele războiului le-a dărâmat această speranță – armata sovietică a intrat pe teritoriul României. Oamenii simpli și nici oficialii nu aveau de unde ști că România, practic fusese inclusă în sfera de dominație sovietică, prin „înțelegera procentuală” din 1944 de la Moscova dintre Stalin și Churchill.

Pentru mulți refugiul în România a fost de scurtă durată, deoarece instituțiile sovietice insistau la „repatrierea” basarabenilor în URSS sub pretextul că aceștia ar fi „cetățeni sovietici”. Sovieticii, prin diverse metode încercau să facă propagandă chiar pe teritoriul României în vederea identificării și ademenirii basarabenilor pentru a-i determina să revină în localitățile de baștină.

Puterea sovietică înfăptuia „repatrierea” basarabenilor în RSS Moldovenească invocând prevederile Convenției de armistițiu între Guvernul Român, pe de o parte, și Guvernele Uniunii Sovietice, Regatului Unit și Statele Unite ale Americii, pe de altă parte. Art. 5 al Convenției respective specifica: „Guvernul Român și Înalțul Comandament al României

²⁴² Banaga E. În: *Arhivele memoriei*, op.cit., p. 63.

²⁴³ Grișcenco V. În: *Arhivele memoriei*, op.cit., p. 20-21.

²⁴⁴ Ibidem, p. 21-22.

²⁴⁵ Banaga E. În: *Arhivele memoriei*, op.cit., p. 64.

vor preda imediat Înaltului Comandament Aliat (Sovietic), pentru înapoierea în țara lor, pe toți prizonierii de război sovietici și aliați, aflați în mâinile lor, precum și pe toți cetățenii internați și pe cei aduși cu sila în România. Din momentul semnării condițiilor de armistițiu (pace) și până la repatriere, Guvernul și Înaltul Comandament Român se obligă să asigure, pe socoteala sa, tuturor prizonierilor de război, sovietici și aliați, precum și cetățenilor internați sau aduși cu sila, persoanelor strămutate și refugiaților, hrana potrivită, îmbrăcăminte și asistență medicală, conform cu cerințele sanitare, cum și mijloacele de transport pentru reîntoarcerea acestor persoane în țara lor proprie”²⁴⁶.

În primăvara anului 1944, după ce trupele sovietice au ajuns din nou la Nistru și au pătruns în nord-estul României, a urmat un nou calvar pentru basarabeni și bucovineni, mulți dintre ei părăsindu-și iarăși pământul natal: 82 580 din Basarabia, incluși în planurile de evacuare (12 148 din județul Bălți, 7 850 din Cahul, 5 320 din Cetatea Albă, 4 084 din Chilia, 22 136 din Lăpușna și municipiul Chișinău, 5 136 din Orhei, 10 300 din Ismail, 5 360 din Soroca, 10 246 din Tighina) și 32 958 din Bucovina (1 400 din județul Câmpulung Moldovenesc, 4 817 din Cernăuți, 8 740 din Rădăuți, 1 681 din Storojineț, 2 958 din Suceava și 12 500 din Hotin), acestora adăugându-se numeroși alții care s-au retras pe propria răspundere. Majoritatea au fost plasați în zona rurală a României în județele Vâlcea, Dolj, Gorj, Mehedinți, Arad, Făgăraș.

Ca urmare, până la sfârșitul lunii iunie 1945, în listele de „repatriere” au fost înscrșiși 54 576 de locuitori. În final, după numeroase intervenții din partea autorităților române și memorii ale celor în cauză, au fost admise unele excepții. Cu toate acestea, până la 30 septembrie 1946 au fost „repatriate” 56 450 persoane (38 352 basarabeni, 8 198 bucovineni și 9 900 români de peste Nistru)²⁴⁷.

Oamenii erau informați că vor avea posibilitate să decidă singuri dacă rămân în România sau dacă se întorc în Basarabia. În județele din România au fost tipărite și difuzate anunțuri cu următorul text: „... toți cetățenii din Basarabia și Bucovina de Nord, care la data de 22 iunie 1940 au locuit acolo, sunt obligați imediat să se prezinte la Biroul de Armistițiu de la Prefectura Vaslui, pentru a spune părerea lor: „Vrea sau nu să plece în URSS”. Declarația cuprindea următoarele câmpuri ce trebuiau completate de cetățeanul adus în fața comisiei: numele și prenumele; cetățenia pentru care optează; locul și data nașterii; ultimul domiciliu avut în URSS; ocupația; localitatea în care vrea să se repatrieze; motivul pentru care a venit în România; ce ocupație a avut; de cine a fost întreținut; documentele de identitate pe care le depune. În consecință i se elibera o adeverință de repatriere”²⁴⁸. Din mărturiile lui Eugen Banaga: „La Brăila era Comisie: cei care în 1940 au fost refugiați erau eliberați și lăsați în România, pe cei care în 1944 au fost ocupați sub puterea sovietică îi impuneau să plece înapoi. Așa erau legile sovietice, nu erau ale regelui Mihai sau ale lui Petru Groza... Am trecut și noi prin Comisia asta... Surorile au plecat din Brăila, din lagăr, au fugit. Au dat la santinelă ceva... Noi am pornit înapoi în Basarabi”²⁴⁹. Familia sa a fost deportată în 1949 în Kurgan ca familie de chiaburi.

Basarabeni refugiați, la insistența autorităților sovietice erau intimidați pe diferite căi. În 1949, 12 mai MAI trimetea Comitetului Provizoriu al Județului Vaslui o telegramă strict secretă în care erau înserate următoarele precizări: „... vi se face cunoscut că până la noi

²⁴⁶ <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/31>

²⁴⁷ Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Complot împotriva României, 1939-1947*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1994.

²⁴⁸ *Rusnac Mircea, Refugiații basarabeni și bucovineni în Banat (1944-1951)*, http://www.istoria.md/articol/497/Refugia%C5%A3ii_basarabeni_%C5%9Fi_bucovineni_%C3%AE_n_Banat_1944_1951_

²⁴⁹ Banaga E. În: *Arhivele memoriei*, op.cit., p. 65-66.

dispoziții, nu se va oficia nici o căsătorie între cetățeni și cetățene sovietice care se încadrează în dispozițiunile de repatriere. Prezentul Ordin este strict confidențial și va fi transmis verbal primăriilor din județ”²⁵⁰.

Refuzul basarabenilor de a se „repatria” era fixat și în documentele timpului. În raportul prefecturii Secției Politice a Comisiei Române de Aplicare a Armistițiului din București: „la Ordinul MAI n. 16.754/1945 răspundem următoarele: la sediul Prefecturii s-au prezentat 10 cetățeni din care numai unul, Cataragă Vasile, a cerut repatrierea iar ceilalți nouă au refuzat. Document de la prefectura Vaslui: „între 01.01.1945-01.XII.1945 situația este următoarea: la Est de Nistru, s-au înscris 4 și au plecat 4; Basarabia și Bucovina de Nord, s-au înscris 136 și au plecat 129; 7 au dispărut după primirea drepturilor bănești. Statul Român a cheltuit suma de 28228932 lei”²⁵¹. Din mărturiile lui Valentin Năstase: „Statul român ne promisese, echivalent în banii de azi, câte 15 milioane la cei sub 14 ani și vreo 30-40 de milioane la cei peste 14 ani dacă ne însciriam pe listele pentru repatriere. În plus, ne dădeau și bonuri de masă la un restaurant destul de bun, „Carol” se numea, unde era orchestră la prânz și seara. „Propunerea era tentantă. Năstase își mai amintește că au existat chiar cazuri de așa-zise familii de refugiați care au afirmat că și-au pierdut actele, dar că vor să se întoarcă. Luau banii, apoi dispăreau. Noi nu ne-am înscris pe liste, știam ce înseamnă „bunăvoința sovietică”. Biata maică-mea plângea, mi-a zis că îi este frică să nu cumva să iau eu banii promiși, pentru că nu m-ar putea lăsa singur, și vom ajunge amândoi în Siberia”²⁵². Este de înțeles de ce numărul celor care ar fi acceptat „repatrierea” era atât de mic – acești oameni au încercat să se salveze de ororile regimului. Viața din RSS Moldovenească din anii 1940-1941 i-au făcut să înțeleagă ce viață îi așteaptă. Articolul 5 din Convenția de Armistițiu prevedea și dreptul persoanei de a refuza la repatriere, însă această prevedere nu a fost respectată. Dacă refugiații puteau prezenta un document prin care confirmau că au trăit în România până în 1940, atunci nu erau obligați să revină în Basarabia. Această prevedere i-a determinat pe mulți din cei refugiați în 1944 să dobândească documente false sau să se deplaseze din localitate în localitate pentru a nu fi identificați. Din mărturiile Nataliei Rusu: „Apoi a început vânătoarea. În fiecare județ a fost înființat câte un birou sovietic de verificare a actelor tuturor refugiaților... Ca să rămâi trebuia să prezinți o „*spravka*” [certificat], iar ca să ți-o elibereze, trebuia să îndeplinești o condiție: să prezinți Buletinul populației din 1940, obținut în România. Prin aceasta dovedeai că ai fost refugiat la acea dată... Au apărut atunci buletine false, „fabricate” prin București, care costau o groază de bani, dar oamenii și le procurau pentru a-și salva viețile... Mama era o femeie dârză și a reușit, pentru că tata era originar din Bacău și într-adevăr fusesem refugiat în 1940. Dar câți mai slabi au fost duși înapoi? Oare unde li se albesc oasele?”²⁵³ Din mărturiile lui Eugen Banaga: „Prin octombrie, au început activiștii iștia ruși – se numeau *upulnomocennîe* [împuțnericiți], de ce un cuvânt rusesc nu știi – a controla tot județul pe cei care au fost refugiați în 1940 și care mai târziu. Au început să ne cheme în toată săptămâna la Râmnicu Sărat, ne chemau la o comisie... A găsit tata niște documente, le-o făcut pe la Tecuci, dar au fost documente nu adevărate... Cineva ne-a spus că în județul Brăila nu urmăresc așa tare. Hai!... N-o trecut o lună de zile că vine șeful de post și spune că are ordin să ne ducă la Brăila. Eram arestați, dar așa, într-un mod mai democratic. Era sfârșitul lui martie”²⁵⁴.

²⁵⁰ Rusnac Mircea, Refugiații basarabeni și bucovineni în Banat (1944-1951), <http://www.istoria.md>

²⁵¹ Zahariuc Paul, *Repatrierea în URSS a refugiaților din Basarabia și Nordul Bucovinei aflați pe teritoriul județului Vaslui 1944-1945*, Revista română, nr. 4 (54) / 2008, p. 14.

²⁵² <https://forum.md/ru/693134>

²⁵³ *Basarabia 1940*, op. cit., p. 200.

²⁵⁴ Banaga E. În: *Arhivele memoriei*, op.cit., p. 65.

Mulți din cei refugiați încercau să identifice diverse posibilități pentru a se eschiva de „repatriere”, înțelegând că regimul comunist le pune viața în pericol. Intrarea armatei sovietice în România i-a înspăimântat și mai mult. Din mărturiile Valeriei Grișcenco: „Dar soldații – cu patul, cu patul armei dădeau în ușa biserici! Soldații erau ruși, d-apoi numai rușii puteau face așa... La un moment dat – ori că au rupt soldații ușa, ori că din interior au deschis-o – au buhnit ușile așa, cu lumea din biserică... Și lumea, draga mea, cum fugea, așa fugea și striga: „Preotul s-a otrăvit!” Ei știau, săracii, că nu au viață acum”²⁵⁵. Foarte mulți basarabeni au fost forțați să părăsească România, deși au fost și cazuri când oamenii se lăsau convinși de propaganda sovietică care le făgăduia o viață frumoasă la revenirea în localitățile de baștină. Mulți din cei „repatriati” au fost ulterior arestați sau deportați în Siberia. „În România au venit rușii și au spus așa: „Basarabeni – acasă! S-a întors tata de la război și a spus că trebuie să plecăm. Dar de la primărie i-au propus tatei: „Domnule secretar, nu plecați! Veți suferi, dar nu plecați. Vă facem acte și plecați în Ungaria...” Dar mămica nu vroia – ea vroia acasă! ... Când am ajuns la Chișinău – părinții au fost arestați. Noi am stat la o soră a tatei în Chișinău, până a venit mama și ne-a luat”²⁵⁶.

Prevederile Convenției de Armistițiu din 1944 și-au încetat valabilitatea în 1947 odată cu încheierea păcii – când ar fi trebuit să se oprească și procesul „repatrierii” românilor basarabeni. Însă informațiile din dosarele CIA dovedesc că sovieticii au continuat vânătoarea de basarabeni și după această dată. Astfel, o notă informativă din 15 noiembrie 1949 afirmă că autoritățile de la București au refuzat să emită noi documente de identitate persoanelor născute în Basarabia, acestora urmând să li se aplice prevederile unui act normativ necunoscut prin care ar fi trebuit să se întoarcă în Uniunea Sovietică. O altă notă informativă a CIA din 29 noiembrie 1949 confirmă informația din nota anterioară, subliniind că repatrierea în Uniunea Sovietică urma să fie obligatorie. Oamenii erau nevoiți să se deplaseze din regiune în regiune pentru a nu fi urmăriți și obligați să se întoarcă în Basarabia, deja sovietică. „Așa au trăit oamenii, cu frica în sân, temându-se și de umbra lor: se ascundeau când într-o localitate, când în alta, schimbându-și mereu adresele, ca să li se piardă urma”²⁵⁷. Mulți din cei care au reușit să evite „repatrierea” în URSS, stabilindu-se cu traiul în Banat au dat peste un nou necaz în 1949, când din cauza conflictului dintre Stalin și Iugoslavia lui Tito au fost deportați în Bărăgan: „Atunci refugiații, locuitori în Banat, socotiți ca posibili trădători, au fost mutați și repartizați din nou prin toată țara, în localități cât mai îndepărtate de graniță cu Iugoslavia. Părinții mei au ajuns unul în Neamț, unul în Prahova”²⁵⁸. Refugiatul basarabean Vasile Calestru relatează: „În vara anului 1944 familia mea s-a refugiat în România. În anul 1947 am plecat în Banat și ne-am stabilit în comuna Lovrin, jud. Timiș. Am fost împrăștiți, totul decurgând normal, până în vara anului 1951, când a început calvarul vieții noastre. Atunci, în iunie 1951, aveam doar 8 ani, când în miez de noapte ne-am trezit cu „oameni” înarmați, care în câteva ore ne-au îmbarcat ca pe vite, fără a avea dreptul să ne luăm bunuri de strictă necesitate, și timp de două săptămâni am călătorit, sub pază, fără a ști încotro ne îndreptăm (se șoptea cu groază: Siberia!). Când, în sfârșit, credeam că am ajuns la destinație, în gara Fetești am fost din nou încărcăți în camioane și aruncați în plină câmpie a Bărăganului. Aici, la Lătești, a urmat o luptă crâncenă pentru supraviețuire, fără acoperiș, fără hrană și apă (Borcea, brațul Dunării, era la circa 2 km), fără siguranța zilei de mâine”²⁵⁹.

²⁵⁵ Grișcenco V. În: *Arhivele memoriei*, op. cit., p. 22.

²⁵⁶ *Ibidem*, p. 22-23.

²⁵⁷ *Basarabia 1940*, op. cit., p. 201.

²⁵⁸ *Ibidem*, p. 201.

²⁵⁹ *Ibidem*.

În 1956, deportaților din Bărăgan li s-a oferit dreptul de a reveni la baștină. Mulți s-au reîntors la casele și rudele lor, însă majoritatea basarabenilor și bucovinenilor au rămas în locul surghiunului, și-au întemeiat deja acolo gospodării, întrucât nu aveau la ce se reîntoarce.

În concluzie: extinderea Uniunii Sovietice la est a influențat dramatic soarta României. Cele două ocupații sovietice a Basarabiei, din 1940 și din 1944, au provocat și două valuri masive de refugieri – oamenii abandonau tot ce agonisise o viață în speranța de a garanta celor apropiați cel puțin, o viață firească. Încercarea multor basarabeni de a evada din mrejele regimului totalitar comunist în mare parte a eșuat. Deși statul român a depus efort pentru a-i ajuta și proteja, circumstanțele internaționale și cele din regiune au fost în defavoarea României. După 1944 statul sovietic a început vânătoria basarabenilor refugiați pentru a-i „repatria”. Basarabeni din România care nu aveau acte ce confirmau refugierea lor până în 1940 erau sortiți la pribegie sau la trecerea cu traiul în RSS Moldovenească. Mulți din cei reveniți au fost aruncați de regim în Gulag: arestați, condamnați la munci forțate în lagăre sau deportați în Siberia și Kazahstanul de Nord.

REPRESIUNILE STALINISTE: STĂRI DE CONFUZIE, DE FRICĂ, DE INSECURITATE

Violina DĂNILĂ

Resumé: Le stalinisme a été la plus dure période des toutes les périodes politiques et sociales. Pour détruire les relations entrehumaines et pour contrôler la vie politique on utilise: la peur, la surveillance, la violence, la déportation. Les membres de la famille Pântea et Alexandru Șoșu ont senti le goût amer de la déportation. Ils ont dépassé la déportation, mais ils ne peuvent pas dépassé la peur et la terreur vécues.

Stalinismul românesc a fost și va rămâne una dintre perioadele politice și sociale printre cele mai dure, mai anti-umane din istorie, căci „omniprezentă și omnipotentă, ideologia a fost pandantul simbolic al terorii.”²⁶⁰

„Pentru a distruge relațiile interumane, indivizilor le-a fost indus un sentiment universal de teamă, aceștia fiind tratați ca simple rotițe în angrenajele mașinării statului totalitar.”²⁶¹, iar teroarea în masă, dezrădăcinarea, deznaționalizarea și dezmoștenirea au fost componentele principale ale politicii statului sovietic, având consecințe grave asupra evoluției ulterioare a spațiului dintre Prut și Nistru.

Persoanele care au fost deportate simt și acum amprente umilinței și fricii, pe care le-au trăit. Într-un secol, în care există posibilitatea de a șterge orice urmă, descoperim urme ale unei ideologii care a distrus viețile multor oameni.

Familia Pântea este o familie care a ținut piept multor obstacole ale vieții. Anton Pântea²⁶², capul familiei, a fost deportat, în 1946, în Magadan, iar soția și fiul Pavel²⁶³ au fost deportați, în 1949, în Kurgan. Ulterior familia s-a reunit și s-au mai născut doi copii: un băiat și o fată. Interviuurile realizate cu membrii acestei familii sunt împânzite de incertitudine și de frică.

Chiar dacă au trecut mulți ani de când s-a întors din deportare, fiica Esfira, mărturișește: „Deportarea, pentru mine, a avut o tare mare greutate. O mare greutate am avut în viața asta, pentru că eu nu știam, nici nu înțelegeam de ce părinții au fost ridicați. Nu era niciun document ori să ne povestească... Era o temă foarte dureroasă, pe care fiecare o ascundea pentru dânsul, în sine. Eu atâta vedeam: că olecuță se mai ciondăneau părinții și tare la mine s-a întipărit în inimă, în suflet, lacrimile mamei, că ea, cât a trăit, eu eram mică, și ea întotdeauna plângea și spunea: „Hoții și bandiții mi-au furat averea degeaba!” Înțelegi cum? Și eu nu înțelegeam: de ce degeaba, de ce părinții au fost ridicați, din ce cauză? Și asta a fost până când eu am intrat la universitate, tot așa mama plângea, de mică până la universitate. De asta și-mi pare mie acum, când analizez, tare m-am rupt să mă duc la universitate, ca să aflu istoria adevărată, să aflu ce au fost părinții mei, ce a fost în timpul acela, că nu numai părinții mei au fost ridicați, mai multă lume...”

Studiile de la universitate nu i-au oferit răspunsuri la întrebările pe care o frământau, pentru că sistemul politic miza pe confuzie, pentru a dezinforma sau pentru a propaga

²⁶⁰ Comisia Prezidentala pentru Analiza Dictaturii Comuniste din Romania - RAPORT FINAL.

²⁶¹ Tismăneanu, 2005, p. 25.

²⁶² Pântea Anton I (n. 1919). Condamnat în 1946 din motive religioase (sectant evanghelist) la cinci ani de muncă silnică. Reabilitat în 1991. (Vezi *Cartea Memoriei*, vol. III, p. 222).

²⁶³ Pântea Alexandra F. (n.1919), Pântea Pavel A. – fiul (n. 1940). Deportați în 1949 în reg. Kurgan din motive religioase. Reabilitați în 1990. (Vezi: *Cartea Memoriei*, vol. III, p. 223).

informații false: „Și la institut, eu am așteptat mult tema asta, „Stalinismul”, și profesorii ziceau că „petele albe, petele albe ale istoriei” și treceau de tema aceasta și nimic nu se spunea... De-amu eu, pe urmă, când am început a lucra, am început a analiza literatura, am găsit mai mult material și scriitori, care abordau tema aceasta. Șolohov, de exemplu, părinții lui au fost represateți. Mai multă lume a fost represată și, totuși, nu înțelegeam până la sfârșit ce se întâmplă, ce a fost atunci.”

Recunoaște că mereu s-a simțit inferioară semenilor săi și nu s-a integrat în colectivul lor: „Eu m-am născut la Magadan, aveam vreo 5 ani când am venit în Kurgan și la Kurgan nu am simțit mare diferență, dar, totuși, părinții nu mi-au permis să intru în pioneri și, de aici, s-a început totul și eu fugeam de la careuri, și, de atunci, mă simțeam nu știu cum, că aveam prieteni ruși, cu care corespondam, Liuda, Kuznețova Tamara... Colegii mă rugau să le scriu compuneri, ne ajutam, ne stimam, dar eu întotdeauna mă îndepărtam de ei. Ei mă numeau „moldovanka-țiganka” și eu credeam că se referă la mine, dar vezi că este și la Pușkin aceasta și, probabil, ei de acolo au luat.”

Starea de incertitudine i-a fost accentuată și de un alt fapt: era o non-concordanță între informațiile la care aveau acces: „Era mare diferență între ceea ce ni se spunea la școală și ceea ce ne spuneau părinții și eu, în inima mea, mă gândeam că ei sînt bătrâni deja, cred că grăiesc în dodii, că nu a fost așa... Când am crescut mai mare, mai ascultam radio. Eram în Kurgan și post și din China prindeam, și chinezii vorbeau așa împotriva rușilor pentru o bucată de pământ. Ei aveau o bucată de pământ la ruși, pe vremea lui Mao Dzedun, și eu mă gândeam: Oare chiar așa să fie?”

Anton Pântea, tatăl său, a fost mereu dominat de sentimentul de teamă: „Tata se temea întotdeauna că o să ne judece iar. El și acum, în ziua de azi, se teme că o să-l judece cumva. Și mama întotdeauna ne spunea: „Tu să nu te sfădești cu nimeni, să nu le zici la nimeni nimic: Taci! Să taci și să taci!”

Anton Pântea a fost martor la decesul unui bun prieten, dar consecințele acestui fapt l-au făcut să păstreze în taină acest moment. Membrii familiei știu că a fost afectat, dar mai știu că i-a fost insuflată o frică legată de acest moment, o frică pe care nu o poate depăși.

Pavel Pântea își amintește de lipsa securității, din perioada respectivă. Oamenii, pentru a se salva de foame, de frig, furau, nepurtând răspundere pentru faptele comise: „Mama povestea cum au vrut să îi fure vaca și a băgat-o în salon. Niște oameni din sat au vrut să fure vaca, mama a auzit, că toată lumea nu avea ce mânca și o înclua cu lăcată.”

Alexandru Șoșu²⁶⁴ a fost deportat în 1949 în Kurgan. Îmi amintește de starea de frică care dăinuia în perioada stalinistă: „Înainte lumea era mai fricoasă. Acum, să audă că-i ridică, toți se duc cântând, dar atunci: bocete, răcneli, a venit mahalaua. S-a adunat... Niște surori ale mele din altă parte au auzit, au venit și ele. Nu știau ce să facă...”

Ani de zile, frica le-a suprimat personalitățile. S-a trăit într-un univers al umilinței și al controlului absolut: „Aveam miliție. Venea și ne controla în toată ziua. Vedea dacă suntem. O dată pe lună venea de la *oblasti* și te iscăleai precum că ești, ca nu cumva să nu fie unul... Ș-apoi era miliție pusă pe noi, care venea în toată seara și te controla în cameră. Se uita unde e cutare, unde-i Gheorghe, unde-i Sandu. Ș-apoi, dacă erai undeva la lucru, apoi spuneai „în cutare sat” și ei sunau și controlau.” Teama era un sentiment firesc, era prețul în-

²⁶⁴ Șoșu (Șușu) Elizaveta Elena C. (a.n. 1887 sau 1896), Șoșu (Șușu) Elizaveta S. (a.n. 1919) – fiica, Șoșu (Șușu) Gheorghe S. (a.n. 1922) – fiul, Șoșu (Șușu) Alexandru S. (a.n. 1934) – fiul, învinuiți de colaboraționism, deportați în 1949 în reg. Kurgan și reabilitați în 1990 (vezi: *Cartea Memoriei. Catalogul victimelor totalitarismului comunist*, Elena Postică (coord. și red. șt.), Chișinău: Ed. Știința, vol. III, p. 219).

doctrinării și omogenizării populației. Trebuia ștersă orice urmă de diferență între subiecții statului totalitar, care trăiau cu toții sub semnul fricii și suspiciunii: „Scriam că nu suntem vinoveți, dar nu numai noi scriam, toată lumea scria la împărăție, la conducere. Scriam: „am picat nevinovat.” Venea *otkaz* [refuz]. Pe vremea ceea era Stalin la conducere. Când a fost Stalin, nu mai era să te protejeze. Țara lui, *Gruzia* [Georgia], că el e *gruzin* [georgian], apoi nici *postaukā* nu da, trăia omul liber. Oamenii se duceau la dânsul și le da pe degeaba. Dar pe noi, pe ruși și pe moldoveni, și pe alte naționalități, le obijduia. Dă-le una, dă-le alta, *postaukā*, dă-le ouă, dă-le carne, dă-le lapte, dă-le... de toate celea să le dea.”

Într-un final, ceea ce s-a realizat a fost o nouă formă de sclavagism care a inclus, pe lângă controlul vieții economice, politice și sociale, și condiționarea mentală a subiecților statului totalitar. În sistemul totalitar comunist, partidul era cel care definea deopotrivă ceea ce era permis și ceea ce era interzis. Deportații au trăit sub jugul fricii și al terorii. Prin anii de grele încercări, și-au păstrat verticalitatea, au luptat și încă mai luptă, pentru ca adevărurile istorice să fie cunoscute.

Bibliografie:

1. „*Cartea Memoriei*” Vol. 3: *Catalog al victimelor totalitarismului comunist / Muzeul Naț. de Istorie a Moldovei*; coord. și red.șt. Elena Postică, Chișinău, Știința, 2003.
2. Tismăneanu, V., *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2005
3. Comisia Prezidentiaa pentru Analiza Dictaturii Comuniste din Romania - RAPORT FINAL - (coord.) Vladimir Tismaneanu// <https://archive.org/stream/ComisiaPrezidentiaaPentruAnalizaDictaturiiComunisteDinRomania-Raport/>

BASARABENI DEPORTAȚI: STUDIUL DE CAZ GRIGORE ROTARU

Lidia PĂDUREAC

Notă introductivă²⁶⁵

Una din odioasele crime ale regimului totalitar-comunist a fost exterminarea în masă a oamenilor declarați „dușmani ai puterii sovietice”. Consecințele acestor acțiuni au fost cât se poate de grave, afectând destinele multor copii, a căror dramă rămâne necunoscută mediului academic, dar și întregii societăți. În acest context, sunt valoroase orice memorii ale persoanelor deportate la vârsta fragedă. Grigore Rotaru, originar din satul Chetrosu, raionul Drochia, face parte din această generație. În prezența soției Axenia și a fiicei Mila, Grigore Rotaru ne-a relatat despre povestea vieții sale, menționând cu pietate și despre membrii familiei care nu au apucat timpurile să li se facă auzite durerea și experiența exilului.

Grigore Rotaru avea cinci ani, în 1941, când a fost scos din casă împreună cu toată familia²⁶⁶, eveniment despre care își amintește făcând pauze lungi în firul narațiunii. Amintirile, uneori, îi sunt completate de memoriile soției dumnealui care le auzise de la soacra sa, Vera Rotaru.

Grigore Rotaru vorbește cu admirație despre tata – Pavel Rotaru, ofițer în Armata Română, apoi, secretar la primăria din sat – „om cu carte”. Din cele relatate, remarcăm faptul că, în primul an de la instaurarea puterii sovietice, lui Pavel Rotaru i-a fost păstrată funcția de secretar la sovietul sătesc. În noaptea „ridicării”, Pavel Rotaru a participat la întocmirea listei celor deportați. Nu cunoaștem astăzi detaliile acestui caz, precum nu putem afla care au fost trăirile acestui om; dar feciorul își amintește că tata, venind în acea noapte acasă, i-a spus mamei: „va fi mare pojar în sat...” Pavel Rotaru nu bănuia că după plecarea sa, familia sa a fost adăugată în liste, și lăsată pradă mașinăriei represive pe care o servise cu speranța că îl va ocoli. Or, așa cum prevedeau instrucțiunile, nimeni nu se putea simți în siguranță.

Astfel, în noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, familia lui Pavel Rotaru – părinții și trei copii minori – au fost „ridicați”, de rând cu alte cinci familii din satul Chetrosu, raionul Drochia.²⁶⁷ Pe parcursul „operațiunii” desfășurate de organele sovietice, așa cum s-a consemnat și în alte studii de caz, bărbații au fost despărțiți de familiile lor și trimiși în lagărele sovietice.²⁶⁸ Vera Rotaru cu un prunc sub inimă și alți trei copii în preajmă – Grigore

²⁶⁵ Mărturiile dlui Grigore Rotaru: *Să mănânci pâine de cenușă, dar să te întorci în Moldova*, sunt publicate integral în Arhivele memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memorie victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova, Chișinău: Balacron, 2016, p. 13-42.

²⁶⁶ Rotaru Pavel V. (a.n. 1902), membru al Partidului Național Liberal, acuzat de colaborare cu Jandarmeria și condamnat în 1941 la muncă silnică, a decedat în 1942 în Ivdellag, reg. Sverdlovsk; Rotaru Vera Ch. (a.n. 1909) - soția, Rotaru Grigore P. (a.n. 1935) - fiul, Rotaru Ludmila P. (a.n. 1938) - fiica, Rotaru Nina P. (a.n. 1940) - fiica, Rotaru Sofia P. (a.n. 1941) - fiica (vezi: *Cartea Memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist*, Elena Postică (coord. și red. șt.), Chișinău: Ed. Știința, voi. II, 2001, p. 96). De fapt, Rotaru Sofia s-a născut în Siberia, mama fiind însărcinată în momentul deportării.

²⁶⁷ În 1941 din s. Chetrosu au fost supuse represiunilor familia Cemortan, familia Darie cu patru copii, a fost deportată familia Rotaru și familia fostului primar Ion I. Dubină, la fel, a fost deportat Andrei A. Doschinescu și Nicolae T. Pântea (vezi: *Cartea Memoriei*, voi. II, 2001, p. 96).

²⁶⁸ Datele statistice arată că în noaptea de 13 spre 14 iunie 1941 în RSS Moldovenească au fost arestate 4 507 persoane, iar altele 13 885 au fost deportate. Totuși numărul celor deportați nu este

de cinci ani, Mila de trei ani și Nina de un an – , au rămas în trenul care și-a continuat calea până în regiunea Tomsk.

Relatările lui Grigore Rotaru pun în evidență detaliile unei traume trăite la vârsta copilăriei, determinate de multiple greutăți și stigmatul „dușmani ai poporului”. Declanșarea războiului sovieto-german a complicat și mai mult situația persoanelor deportate („Tot lua la front, tot!”). Familia Rotaru a ajuns la capătul puterilor, întrucât mama era însărcinată și nu era aptă de muncă. În primele luni i-au salvat puținele lucruri luate de acasă, acestea fiind schimbate pe produse alimentare. Apoi, foamea i-a scos din casă pentru a cerși. Unor oameni li se făcea milă de ei. Deseori erau alungați și umiliți. Grigore Rotaru își amintește despre ziua de Paști, când a mers cu sora Mila în satul vecin să vestească „Hristos a înviat!” în speranța că vor primi ceva de-ale gurii. În una din case însă niște tineri i-au bătut, murdărindu-i cu funingine și alungându-i. Din cauza lipsurilor și a frigului, mezina născută în Siberia - Sofia Rotaru, a decedat la numai câteva luni. În același an s-a stins din viață următorul copil din familie - Nina Rotaru. La scurt timp va muri și Mila Rotaru, cu toate că mama, muncind la treierat secara, reușea să ascundă în sân câțiva pumni de boabe amestecate cu gheață pentru a le duce copiilor.

La fel, în amintirile lui Grigore Rotaru consemnăm dezinteresul autorităților față de școlarizarea copiilor deportați. Interviewatul precizează că a mers în clasa I-a patru ani la rând și acest lucru nu era din cauza că ar fi avut probleme cu reușita, ci pentru că nu avea haine și încălțări să iasă iarna din casă: „îmblam până cădea bruma puternică, scârțâia omătul, fugeam, dar dacă era mai frig... gata”). Mama „pe ascuns” luase de la kolhoz niște saci de pânză pentru a-i coase o pereche de pantaloni și o cămașă.

De fapt, în rândul celor deportați în Siberia au reușit să supraviețuiască doar cei care au găsit puteri să se acomodeze condițiilor extreme de viață, îndeosebi, în primii ani de deportare. Narațiunea lui Grigore Rotaru evidențiază atitudinea sfidătoare a basarabenilor față de „statutul de oameni ne-liberi” și „deportarea pe veci în Siberia”, prescrise și reiterate cu insistență de autorități la locul deportării, înfruntându-și destinul, basarabenii au construit case, și-au înfiripat gospodăriile: „moldovenii au început a trăi binișor, cam îi întreceau pe ruși”. Grigore Rotaru povestește cu mândrie că mama era atât de muncitoare și bună gospodină încât a amenajat bordeiul ca o casă adevărată: „era bordei, dar înăuntru când intrai - parcă era jucărie... era făcut ca în Moldova”.

Grigore Rotaru își amintește despre nenorocirea abătută peste familia lor în 1949: mama a fost condamnată pentru 17 kilograme de furaje de la ferma de vite, fiind provocată și pârâtă de colega de muncă. Fără a-și stăpâni lacrimile, ne povestește despre procesul de judecată a mamei, la care a asistat. Impresionantă este tăria de caracter și curajul acestei femei. În așteptarea sentinței, Vera Rotaru a insistat să-și facă o fotografie cu feciorul și, mai mult, a ținut neapărat să-l hrănească, așa cum nu știa când acesta va avea parte de hrană.

În conținutul mărturiilor am consemnat un motiv frecvent invocat în explicațiile privind reîntoarcerea basarabenilor la baștină. Vera Rotaru a avut grijă în permanență ca fiul să nu-și uite rădăcinile: „Să mănânci pâine de cenușă, da să te întorci în Moldova!” Grigore Rotaru a purtat constant acest sentiment în conștiință, iar în timp ce mama se afla în închisoare, el a încercat să evadeze din Siberia, deși fără izbândă.

Dacă mama, Vera Rotaru, a fost amnistiată în 1953, la scurt timp după moartea lui Stalin, Grigore Rotaru avea în față încă patru ani lungi de străinie, inclusiv serviciul obliga-

exact, întrucât, potrivit datelor Comisariatelor afacerilor interne, din localitățile și raioanele din care au fost dislocați basarabenii, numărul acestora era de circa 22 000. (IfacaT B., *Трудные компануны ucмopуu Monboeu. 1940-1950-e зз.*, MockBa: Teppa, 1994, c. 25).

toriu în armata sovietică. Înrolat în 1955 și trimis să apere hotarele imperiului tocmai pe insula Sachalin, la demobilizare va indica adresa de domiciliu din satul natal. În pofida furiei ofițerului care-i pregătea actele, Grigore Rotaru obține permisiunea să revină în Moldova.

Reîntoarcerea la baștină, în 1956, a fost numai emoții - a întâlnit aici compasiunea și dragostea oamenilor apropiați. Rugămintea de a vedea casa din care au fost ridicați a produs însă neliniște printre rude, acestea rugându-l să nu facă zarvă din cauza casei. S-a conformat. În 1957 a revenit și mama în sat.

Remarcăm, și în acest studiu de caz, demnitatea celor deportați și intenția lor de a demonstra consătenilor că au putere să ia viața de la capăt. Astfel, despre nunta cu soția Axenia, Grigore Rotaru ne spune cu mândrie că a fost în sat „cea mai frumoasă nuntă”, iar bucuria cea mare a dumnealui i-a fost când și-au construit o casă, educând împreună o fiică și un fecior.

Despre soarta tatălui, Grigore Rotaru a aflat după ani de lungi căutări: Pavel Rotaru a murit în 1942 în Ivdellag. În acest context, interlocutorul nostru își amintește despre etichetările din partea unor consăteni care i-au întreținut deschisă rana nedreptăților din vremea comuniștilor. Poate din acest considerent, reabilitarea a fost așteptată de familia Rotaru pentru revendicarea statutului său social și pentru a demonstra tuturor că au fost represați pe nedrept.

De fapt, Grigore Rotaru nu este supărat pe viață, trăiește cu bucuriile aduse de nepoți. Chipul i se mânănește însă ori de câte ori revine la amintirea durerilor prin care i-a fost dat să treacă în virtutea politicilor de sovietizare forțată. „Cum de a putut statul sovietic să deporteze o femeie însărcinată și cu trei copii în mijlocul Siberiei?” – este întrebarea care îl macină și în ziua de azi.

Grigore ROTARU,
deportat în 1941 din satul Chetrosu,
raionul Drochia în regiunea Tomsk,
URSS

AMINTIRI DESPRE VIATA FAMILIEI PÂNĂ LA DEPORTARE

Tata lucra secretar în primărie

[Îmi zice] Grigore a lui Pavel Rotaru, m-am născut în 1935, la 22 august. Mama spunea că m-am născut la chindii. [*zâmbeste*] Tata - Rotaru Pavel Vasile. Mama - Rotaru Vera Chirilovna. Părinții mei, tata a lucrat în primărie, mama a crescut copii, că atunci cam unul după altul eram. (Anexa 1) Am avut trei surori mai mari, au murit, apoi m-am născut eu, apoi au mai făcut încă trei fete și cu ele ne-am dus în Siberia, adică Sofica cea mai mică acolo s-a născut. Trei surori, născute după mine: Mila, Ninuța, Sofica.

Casa era... acum case de acelea nu se fac: tot așa pătrată ca acum, dar era cu *fligher* [construcție lipită de casă]. Mai la deal de casă era sarai, acolo țineau animalele - porci, oi... Aveau oleacă de pământ - un hectar, două.

Tata lucra secretar în primărie. A făcut armata la români, a fost ofițer. După armată a lucrat agent în sat, strângea impozitele: oamenii aveau crășme, moară, oloiniță și tata strângea impozite de la ei. A intrat la lucru în primărie, a lucrat chiar până în ziua a ne ridica. Tata a lucrat în primărie și la români. Sovieticii nu l-au dat afară din primărie, l-au deportat!

„Au să ridice oameni noaptea asta...”

Atunci, în noaptea ceea, tata a lucrat toată noaptea. A făcut lista pe care să deporteze, el a făcut lista, lucra la sovietul sătesc. A venit pe la miezul nopții sau mai târziu și-i spune mamei: „Veruță, noaptea asta o să fie mare pojar în sat!” Mama: „Da ce, măi Păvăluță?” Tata zice: „Au să ridice oameni noaptea asta...” I-a spus mamei că iată pe acești oameni o să-i ridice după listă. El nu era pus în listă, nu știa că va fi ridicat. Când a plecat acasă, ei l-au pus și pe dânsul în lista pentru deportați.

DEPORTAREA

Noi în 1941 am fost deportați

Noi în 1941 am fost deportați. Noi, copiii, dormeam... Ne-au făcut *podiom* [deșteptarea] și „Давай!” [Hai!]: încărcăți ce aveți. Mama plângea cu copiii în brațe, ce să facă? Soldații ședeau cu puștile, erau ruși. Ei ne-au pus din lucruri: rupeau de pe pereți, smulgeau părețele, puneau acolo paltoane, perne, puneau ca „să aveți de drum”. Ei știau unde o să ne ducă, dar n-au spus [decât:] „Luați-vă de mâncare!” Mama ce să facă dacă eram trei copii, și aceia mici, al patrulea nu era, că era în burtă, că acolo a născut, pe Sofica acolo a născut-o.

Ne-au urcat în căruță și dimineața eram la gara de tren, aici în Drochia. Într-o căruță noi eram, în alta căruță - alții. Căruța era a oamenilor: iată, te anunța pe tine, pe tine: „Tu, cu căruța mergi noaptea asta! Tu... Tu...” încărcău și - la tren, la Drochia.

Coborau bărbații din acest tren

Vagon de marfă, erau din scânduri, dintr-un perete în altul *nară* [pat sumar din scânduri] - un rând, apoi alt rând. Care pe jos dormea, dacă era cald, vagonul era plin. Am mers, matincă, în Ucraina. Țin minte cum mergea trenul nostru cu tot cu oameni, cu bărbați, cu femei și a stat la o stație, a stat și alt tren. Coborau bărbații din acest tren și se suiau în celălalt tren. Femeile au rămas cu copiii. Răcneau, boceau. Ca prin vis îmi amintesc cum l-au luat pe tata, a luat niște desagi în spate și a ieșit din ușa vagonului. Cum să-i oprești să ni-l ia, dacă ședeau cu puștile. Trei copii mici, mama însărcinată, tata și el s-a speriat, ce crezi?

Toți bărbații așa au fost luați. Nu au spus nimic [unde-i duc]. I-au luat și i-au închis, și unde s-au dus nu știu. Eu de acum pe urmă am aflat.

De la Tomsk, încă vreo două sute de kilometri

Am mers noi cât am mers și am ajuns în Rusia. Era sat, Cagino se numea. Ne-au dat jos pe toți - copii, femei. Acolo am stat vreo săptămână, sau două. Acolo, de acum ne hrăneau. Făcea colhozul cela. Era cald. Iar ne-au suit, ne-au dus cu vaporul. Nu era vapor, dar cred că *barjă* [șlep] ceva, ori *cater* [barcă (navă maritimă) cu motor], vaporul e mare, da sunt așa, un fel de vaporeșe mici, acolo le zic *cater*. Mama spune că [pe vasul cela] eu cu Mila, sora mea - eu aveam cinci ani și jumătate, da Mila avea vreo trei, ea este din 1937 - ne duceam la o toaletă pe o punte, strâmt era, pentru cei mari era bine făcut, dar pentru copii puteai să te duci alături în apă. Mama, când ne-a văzut, așa s-a speriat...

Am ajuns tocmai în Krivosejnoe, centru raional, *Tomskaja oblast* [Regiunea Tomsk], acolo ne-au dat jos. De la Tomsk eram încă vreo două sute de kilometri la *sever* [nord], mai departe. De acolo - iar cu căruțele și ne-au împărțit prin sate. Prima dată ne-au dus în satul Belostok.

în Belostok

Acela sat mare era, cândva acolo a fost biserică, aveau școală de zece clase, școală mare era. Spuneau rușii că acolo au fost ruși deportați. Erau mulți *poleci* [polonezi]. Aceia

erau cu familiile [nu au fost despărțiți soții]. După ce am stat vreo câteva zile pe la niște case - că așa era: familia asta o să stea la tine, asta la tine - ne-am dus într-o casă, cam la mijlocul satului, pe vale. Acolo au ținut vite, avea vreo zece metri lungime și vreo cinci lățimea. Acolo s-a dus mama, Elisaveta lui Semion Darie, Liuba - deportate din satul Chetrosu²⁶⁹ - și au făcut regulă. Au curățit podelele celea, le-au spălat de murdărie. Colhozul le-a dat scândură, au făcut *nară* acolo. *Nară* - pat au făcut iată așa, și așa [mai multe], doi metri lungimea, din perete până-n perete. Cred că bărbații au făcut, colhozul a ajutat. Era vara spre toamnă când am intrat acolo. Cum intrai, la stânga, la ușă, era tanti Profira cu Liuba²⁷⁰, în dreapta era Zariceanski cu mama sa, apoi la fereastră era una cu o fată, o chema Coca. Din sat eram noi - familia Rotaru, Dubină și Darie. Zariceanski era din Glodeni. Noi eram de la stânga: familia noastră, apoi era tanti Mărioara cu familia ei, tot în patul acela, unul lângă altul, de-a lungul dormeam toți, nu mai alegeau ori să doarmă aparte, toți, ca purceii, unul lângă altul dormeam, [*zâmbește trist*].

Soția: Spunea mama [soacră] că atunci când i-au lepădat unde i-au lepădat prima dată, ca într-un sarai de oi, de vaci sau de ce era, n-aveau lumină, n-aveau nimic și ce făceau? Din *berioză* [*mesteacăn*] făceau lumânări. Ținea *berioza* ceea aprinsă și aceștilalți mâncau. Zice: „Când ieșeam de acolo eram negri tot, numai dinții albi aveam”. Altă lumină nu avea. În Belostok nu era asta [comenduirea], nu țin minte să fi fost, dar când am trecut în satul celălalt - Elizarev, apoi da, aici în fiecare lună venea un maior și... [verifica.]

Ca bărbați erau copiii din clasa a IX-a, a VIII-a

După ce am ajuns acolo, s-a auzit că războiul s-a pornit din urmă și de acum: „Всё для фронта, всё для победы!” [Totul pentru front, totul pentru victorie!]. Tot lua la front, tot! Ca bărbați erau copiii din clasa a IX-a, a VIII-a, a X-a, îi lua la război. Ei ziceau că „*dobrovolino*” [benevol], da cine se duce *dobrovolino*? [*zâmbește*]

Era unul, Căldare, din Popești, acela [spunea]: „Nu puneți nimic, nu facem nimic, că o să ne dea drumul”. Ei puneau niște cartofi în pământ îngropate. Când se desprimăvăra, [erau] înghețate bocnă toți cartofii, apoi se stricau, rămânea iar fără nimic. Apoi iar lucrau la cartofi la ruși și lor le da câte o căldare, și puneau pentru iarnă.

Iarna

Soția: *încă el nu ține minte bine, că era mic, dacă s-a dus de cinci ani, dar mama când ne povestea apoi să fi fost cât de tare, nu mai era răbdare să reziști la așa situație cum a fost la ei. Spunea că era ger cât era și ele ședeau cu țolul în ușă. Ce, era casă de stat, era de animale!*

Numai la tindă afară era ușă, ca să nu intre juvinele, dar în casă nu era ușă, punea un țol. Iată, mămuca Tasia a dat să iasă afară și a dat cu ochiul în țintă, și-a scos ochiul.

Soția: *Bătea țolul în loc de ușă, țol de acasă, care aveau ei. Dar ia să șezi iarna cu țolul în ușă. Sobă de fier aveau.*

Făceam focul. Rușii știau, ei se pregăteau de cu vara, aduceau lemne acasă, dar noi... Ai noștri se duceau ziua, se suiau în pom și îl țârâiau din pădure cu tot cu crengi, rușii se minunau de noi. Rușii numai tulpina aduceau, dar ai noștri aduceau cu tot cu crengi.

²⁶⁹ Darie Simion E (a.n. 1889), membru al Partidului Național Liberal, condamnat la moarte în 1941, fiind acuzat de participare la activitatea unei organizații contrarevoluționare de insurgență. Darie Maria N. (a.n. 1893) - soția, Darie Nadejda (a.n. 1927) fiica, Darie Elizaveta S. (a.n. 1928) - fiica, Darie Gheorghe S. (a.n. 1931) - fiul, Darie Varvara (a.n. 1938) - fiica, deportați în 1941 în reg. Tjumen (vezi: *Cartea Memoriei*, 2001, voi. II, p. 96).

²⁷⁰ Dubină Ion I. (a.n. 1880), fost primar, membru al unui partid „burghez”, supus represiunilor în 1941; Dubină Profira M. (a.n. 1885) - soția, Dubină Liubov I. (a.n. 1929) - fiica, deportate în 1941 (vezi: *Cartea Memoriei*, 2001, vol II, p. 96).

Taman ca acela: „шумной толпой толкали поровоз” [Cu gloata gălăgioasă împingeau trenul], așa și ei. Apoi tăiau tot, crenguțe și pom. Deodată, pe rând făceau focul în sobă.

Atunci nu aveau când vorbi, atunci cătau de foamete

[De mâncare] nici nu știu cum să vă spun - mâncarea era, cât a avut mama zestre de aceasta: păretare, perne... Totul a schimbat pe cartofi și așa a ținut aproape toată iarna, a avut de unde. Umbla prin sat și schimba: pe pernă ruștele îi da o căldare de cartofi. Până când a terminat tot. [Localnicii] nu ne ajutau, ei aveau, dar nu ajutau. Atunci nu aveau când vorbi, atunci cătau de foamete. Dacă îi săpai în grădină, apoi îți da acolo [ceva]. Lucrau în colhoz și le da [careva produse], dar le da puțin tare, puțin le da.

[Mama] a născut toamna mai târziu, știu că era frig. De acum nu mai lucra. A trăit oleacă, vreo câteva luni și a murit Soficuța, aceasta care mai mică, care s-a născut acolo. Cred că de frig a murit. Iarna a murit și Ninuța, în 1942, după Anul Nou, așa cam. Am rămas eu și cu Mila. Atunci copiii așa și mureau, ori de durere de burtă și se duceau [mureau]. Nu mai știau nici rușii unde-i spitalul. Centrul raional era departe. Nu era nici o policlinică. Cimitir era. Nimic, nimic absolut [la înmormântare] nu s-a făcut. Tu nu aveai ce mânca, nu să dai și la altul! [Oamenii] nu se ajutau, ei singuri săracii [trăiau greu] dacă se pornise război. Ce știu copiii? Copiii știu mâncarea și gata, unde-i el, ce-i cu dânsul - el habar n-are.

Soția: *El multe nu ține minte, dar mama povestea, ehe, viața lor cum era, apoi Doamne, Dumnezeu. Spunea că iarna se duceau, că nu se dovedea bătutul pâinii cu mașina cum era, și se duceau iarna și băteau secară. Erau strânse, clădite stoguri și băteau cu mașina. Ele se duceau la lucru. Zicea mama: „Vânturam din pleavă grăunțe de acelea, apoi le puneam în pantaloni, în buzunare. Te-nchipui, dacă erau cu omăt, cu gheață, dacă era iarnă și aducea de mâncare, prăjea și hrănea copiii câte oleacă.*

Acolo era grâu iarna și dacă era, știi mata, la noi, dacă trecea de 50 de grade, ajungea la 56 de grade ger. Era strașnic ger, și-nchipui [ce frig era] dacă îngheța rachiul în magazin, de acum îl dezghețau și-l strecurau, și-l vindeau. Apoi mama umplea în pantaloni, băga pe-n sân grâu, ca să n-o vadă, lega aici sus. Le mai controlau, era acolo una și... [controla]. Acolo mult grâu băteau iarna, și secară băteau iarna. Așa în Siberia ceea, taman când la *uborcă* [recoltare]- ploua una și una. Așa tăiau grâul, îl secerau cu mâinile și-l puneau, îl clădeau, apoi îl băteau iarna. Pe urmă se mai duceau și vânturau pleava ceea și găseai acolo câte un kilogram, două sau eu știu cât grâu de acela și-l aduceau acasă, și-l rășneau, și cocea niște *balabuște* [bucate din aluat cu cartofi și usturoi] cu două cartofele acolo și un ceaunoi de zeamă din apă curată, niște usturoi puneau. Umpleai până se făcea pânțelecele dobă.

Soția: *Ziceau ele că ziua lucrau unde lucrau, dar noaptea moldovencele, care erau acolo, se duceau și prindeau pește: care mergea înainte și tulbura, care prindea peștele. Aceștia, care mai bătrâni, erau acasă, apoi până ele se duceau la lucru, pregăteau peștele ceta și mâncau, și iar se duceau la lucru. Hodina lor așa, pe picioare era.*

„Hristos a înviat!”

în Belostok am trăit rău tare - strașnic! Iarna mama se ducea cu cerutul în altă parte. Eu mă duceam cu sora Mila, îmblam casă de la casă: care-ți da [câte ceva], care te *la* [arunca peste tine apă] cu niște zoi, ca să nu mai vii la dânsul. Odată, era de Paști, ne-am dus într-un sat - Brovka, era nu departe de noi. Am trecut o punte lată și am trecut în alt sat. Nu departe de *bolota* [mlaștină] ceea era o casă. Am intrat acolo. Așa mirosea a friptură. Am început a cânta „Hristos a înviat!”, moldovenește [am spus], știam rusa, dar noi știam „Hristos a înviat!” pe a noastră [limbă]. După ce am terminat ... [așteptam răsplata]. Erau niște băieți și fete în vârstă. Unul zice: „Ну что, накормим?” [Ce, îi hrănim?], altul: „Давай накормим!” [hai să-i hrănim!]. Noi [gândeam]: amuș o să ne hrănească. Ei au băgat mâna în cuptor și de pe horn au scos o mână bună de funingine și ne-au mânăjit pe față pe

ambii, ne-au mai tras câte un picior în fund și ne-au dat afară din casă, și cu asta am rămas. Ne-am dus la altă casă. A văzut omul cela, era *estoneț* [estonian] - aceia erau oameni delicați, știu că avea ceas aici, la jachetă, cu buzunar, îmbrăcat frumos, tot deportați erau, dar ei erau mai de demult, de acum trăiau binișor - ne-a spălat, ne-a hrănit și zice: „Mai mult nu îmbiați nicăieri. Duceți-vă acasă! Nu îmbiați...” Lume era rea. Omul cela ne-a mai dat ceva în traistă. Ne-a petrecut până la puntea ceea: „Să nu umblați nicăieri!”

Mama era dusă în altă parte cu cerutul. [Oamenii acolo] știau de Paști, dar nu aveau ce mânca. Mama împla, mai ales iarna, vara mai lucra, mai găsea de lucru pe la oameni, mai da cu var, cum la noi, făcea frumos în case, dar iarna nu avea ce lucra și umbla cu cerșitul.

Vara mâncam mai mult buruiene

Dacă noi eram micuți, femeile lucrau. Aveau în casă o râșniță și turnau cu pumnul, și învârtea, și făcea făinuță. Vara mâneam mai mult buruieni, urzică. Eu, cum eram [mic], mă duceam și strângeam urzici. Și încă uite cum era: te duceai la ruscă, că de acum la noi nu aveai unde strânge urzica, dar la oameni prin grădină era urzica mare și ne da voie să strângem, apoi mama trebuia să lucreze la omul cela în grădină, că ne-a dat urzica. Te-nchipui? Iată așa era. [Urzica] o opărea mama, făcea niște *blinile* [clătite] așa, niște *balabuște*, apoi borșul făcea tot cu urzică, apoi, dacă prindeam pește, puneam câte un pește acolo, câte o cartofică, dacă era. Pâine nu era, nu ajungea pâine.

Făceau mâncarea după lucru, nu puteai să faci toată mâncarea [odată] la atâtea persoane, făcea unul și apoi altul, toată noaptea.

Soția: *Da, pe rând făceau, toți aveau familii și erau mulți.*

Tanti Mărioara era, era Gorsa Varvara, era Nadia. Cum să te sfădești dacă-i una, o plita? Când fierbeau cartofi, apoi tanti Mărioara avea un ceun așa mare, lungăreț, cât oala, cu două torți, apoi noi făceam la cartofii noștri așa semn pe coajă, tanti Mărioara așa făcea, ca să se deosebească, ori o tăietură așa, ca să știe care-i al lui cartof.

Soția: *Când deșarta oala, își alegeau [fiecare cartofii săi].* Care se rupea în două, se mai sfădeau că nu le ieșea [la număr] cartofii, [*zâmbeste*] Era unul acolo, trăia mai devale de noi și așa niște cartofi mari fierbea. El zice: „Гришка, если ты съешь пять картошек с кожурой, я тебе ещё пять дам!” [Grișca, dacă mănânci cinci cartofi cu tot cu coajă, îți dau încă cinci!] Eu pot să mănânc și zece cu coajă, numai dă-mi-le. Eram șmecher. Mâneam.

La școală împlam până cădea bruma puternică

La școală împlam până nu cădea omătul, apoi nu mă duceam, fiindcă nu aveam cu ce mă încălța [*zâmbeste trist*], nici să te îmbraci, nici să te încălți nu era cu ce. Matincă, patru ani am îmbiat în clasa I-a. Școala era cam la un kilometru. împlam până cădea bruma puternică, scârțâia omătul, fugeam, dar dacă era mai frig, gata. Desculță mergeam, ce fel de încălțat!? [*zâmbeste*] Sora Mila nu împla încă la școală, ea la Elizarev a îmbiat. Mama spunea că nici nu știu când am învățat rusește, nici nu știu cum. Repede [am învățat]. A zis că peste vreo săptămână, gata, vorbeam rusește „На всю катушку” [aici: de-a binelea]. Ea [mama] greu a învățat rusa. [*zâmbeste*]

În 1945 s-a mântuit războiul și noi încă trăiam acolo, în Belostok.

„Măi Grișa, ia seama că pantalonii iștia ai tăi sunt cusuți din sac”

Mama mea fura de la colhoz, pe ascuns, să nu mai știe nimeni, saci de aceia de pânză și-mi cosea pantalonii, cămașe. Țin minte că era unul, Colea Zariceanschi, zice: „Măi Grișa, ia seama că pantalonii iștia ai tăi sunt cusuți din sac și să iei să-i boiești, măi, cu ceva, cu niște negru”. Mie multă minte nu mi-a trebuit și am găsit un ceun, l-am întors cu fundul în sus și cu o petică, și cu apă și am murdărit tot pantalonii cu funingine, ca să-i fac negri, [*râde*] Mama era la lucru, dar acela [Colea], mă rog, și acela mintios... I-a spălat [mama], dar mi-am murdărit tot - și fața, și mâinile.

„Voi sunteți judecați pe viață!”

Iarna în 1946. Erau niște fete din sat, Liuba, Elizaveta, au fost în raion și le-au dat de lucru de acum în Elizarev. Dinainte a fost mama [cu femeile celea]. Aceia [din satul Elizarev] le-au trimis căruța, au zis: „O să venim noaptea”, ca și cum să-i fure. Au venit noaptea și ne-au încărcat: familia noastră și tanti Mărioara. Ne-au dat la un rus, acolo am trăit. Rusul acela avea casă mare, în jumătate de casă nu ședea nimeni în ea. I-au spus la omul acela: „Дядя Федот, вот тут будут жить молдоване, а вы тут. Боже упасиб если будешь трогать их!” [Nene Fedot, iată aici vor trăi moldovenii, iar mata vei trăi aici. Doamne ferește să-i atingi!]. I-a hotărât [să nu ne atingă]. Oamenii ceia au fost cumiști și nu ne-au [obijduit]. Aveau un băiat, Colea, într-o clasă învățam cu el pe urmă.

Veneau să ne controleze. De exemplu, azi i-au chemat pe toți, s-au iscălit. Acești tineri - nu, numai aceștia în vârstă. Dacă aveai 17 ani, gata, te prezentai, dar așa, 12-13 ani - nu [trebuiau să semneze]. Dar ne spuneau: „N-aveți dreptul să ieșiți din *zona* [aici: regiune cu statut special de reședință] asta, mai departe de raion!” Dacă te duceai la moară, că era moară într-un sat, Semjonovka, erau vreo 15 kilometri până la satul acela. Era unul dintre noi, care din deportați, mai guraliv, mai cărturar, apoi acela era *starsii* [superiorul] și acela anunța autoritățile unde ne ducem. Când căutai, iată azi a făcut [apelul], a doua zi venea iar. Făceau *naliot vnezapno* [verificare prin surprindere] și care nu era la curent - îl pedepseau. Acesta, care venea și ne controla, ne tot spunea: „Voi sunteți judecați pe viață!”

Cum să trăiești cu [atâta pâine]?

Atunci dau taloane [alimentare], „карточная система” [sistem de cartele] era. Te duceai la magazin, iată, cu o foiță așa de mare și *prodavețul* [vânzătorul] tăia un pătrățel de acela și îți dădea [pâine]. La lucrători da 400 de grame de pâine, la *ejdivenți* [persoane aflate la întreținere] - 200 de grame de pâine. Iată, cum să trăiești cu [atâta pâine]? Cartofi puneau în grădină. Aici, în Elizarev, oleacă mai binișor era de trăit. Era pește mult, rațe sălbatică, ouă erau. Chiar lângă sat, la capătul grădinii era un râu.

Copiii, numai se trezeau, și la joacă. Habar n-aveau că are mâncare mama ori n-are mâncare. M-a trimis mama după pâine, era seara de acum. Mi-a dat talonul de pâine. Eu eram cu niște băieți și ne-am jucat, când am ajuns la magazin, nu-i talonul. Am pierdut talonul. Of! Vin acasă, [mama întreabă:] „Unde l-ai pierdut?” Când a luat mama un ciomag... L-am găsit noaptea: pe unde m-am jucat, acolo l-am pierdut. A mers și mama să-l căutăm, doar talonul era pe o lună! Alt talon nu-ți da! În magazin erau produse și pe bani. Aceștia, care lucrau în colhoz, cumpărau pe bani, dar cei care lucrau la *lespromhoz* [gospodărie silvică] - le da taloane, cărticică. Numai pâine puteam lua pe ele. Era gaz, zahăr, sare, bomboane, ca la *productovii* [magazin alimentar] magazin, materie era.

Ne scriam scrisori

Da, scrisori ne scriau, d-apoi mama avea aici [în Moldova] frați, surori, cumnați. Tata avea frați mulți, ei au fost opt. Ne scriam scrisori. Ce scriau? Scriau că vreau să se întâlnească, poate a da Dumnezeu și [se vor întâlni]. Citeau și plângeau, știi cum, dacă stăteam în casă atâtea familii, apoi o citea în glas la toți, să audă toți. Plângeau toți. Noi am primit odată o *posilcă* [colet] sau de două ori, poate. Era o mămuică, ședea cu noi - o femeie bătrână, tot au deportat-o, bărbatul ei tot în primărie a lucrat - ea avea un frate aici [în Moldova], apoi el trimetea *posilce* des. Trimetea pesmeți, făină. [Nouă] știi că ne-au trimis odată niște hăinuțe. Cred că și aici [în Moldova] era sărăcie.

Soția: *Eu țin minte bine foametea. În foamete a fost greu, a fost lume care, cum spune Grișa că ei mâncau acolo buruieni, apoi așa și aici erau. Care aveau copii mai mulți, apoi tot cu buruieni mai mult trăiau. Dar la noi cum a fost? Tătuca, pe vremea ceea, a avut pământ, vite și noi nu am dus foamere. [A fost] foame de atâta că au strâns pâinea și toată s-a*

dus din urma războiului. Tata era la front la lucru, concentrare cum era atunci, dar mama era cu trei copii acasă și au venit - când umblau de aceștia care să ia pâinea - și mama a primit de la Drochia 30 de kilograme de grăunțe pentru noi, pe trei copii, și acele 30 de kilograme le-au găsit și le-au luat: „îi luăm, că noi suntem puși să-i luăm, dar tu îi veni la primărie și ți-a da înapoi”. Nu i-a mai dat nimic. Ce, atunci mai era vorba să dea înapoi, ei luau tot. [Din familia mea] n-a murit nimeni [de foame]. Tătuca ne-a scăpat, că a fost cu vaci, și a mai avut un mahalagiu care i-a spus înainte de a strânge pâinea: „Măi, strânge pâinea că o să umble și au să eie tot!” Și tătuca a îngropat pâinea, că nu i-au găsit-o.

Moldovenii au început a trăi binișor, cam îi întreceau pe ruși

Când am venit în satul cela, mama lucra *lespromhoz* [Gospodăria de industrie a lemnului], la pădure, legau, *ploturi* [Câteva rânduri de bușteni fixați sub formă de plută pentru a fi transportați pe apă]. Legau iarna și când se revărsa Obiul [Râul Obi, în vestul Siberiei], apoi [da lemnul pe apă].

Aceștia, care veneau și ne controlau pe noi, apoi ne spuneau: „Voi sunteți judecați pe viață! *Stroiți* [construiți]-vă casă], cumpărați-vă vaci...” Gata, moldovenii au început a trăi binișor, cam îi întreceau pe ruși. Când le-au spus că ei îs pe veci, gata! [ei au început a construi]. Fă-ți, să fii gospodar! Mama mea a fost tare cuminte femeie și gospodină. [lacrimi] A făcut bordei frumos. Pe afară era bordei, dar înăuntru când intrai - parcă era jucărie. Sobă [în bordei aveam], ca în Moldova. La noi în bordei era făcut ca în Moldova, tot așa cu *trafaret* [șablon desen care se aplică pe perete]. Numai intrau rușele [și se uimeau]: „Ай-ай-ай, как ты, Верка, красиво сделала! Ай-ай!” [Vai, Verca, cât de frumos ai făcut, cum ai făcut!]

Mama lucra bine, eu învățam la școală. Noi am trăit pe malul râului Obi, chiar în capătul grădinii era râul Obi. Fântâni nu erau. Beau apă numai din Obi, din râu, din *balotă* [mlaștină] beau. Care trăia lângă *bolotă*, bea din *bolotă*. Noi trăiam devale, beam apă din râu. Iarna topeau omăt și beau apă. Apa toată îngheța bocnă. Care erau tineri se duceau la Obi după apă, dar acești bătrâni nu se duceau, era departe, vreo trei kilometri era din deal până la râu.

Eu cu dânsa am fost la judecată...

Când eram în clasa a III-a, mama mea lucra la porci. Erau două femei, lucrau acolo. Acea cam bătea lăturile: venea târziu, porcii [flămânzi erau] și hrănea mama și ai ei porci, și pe ai noștri. Îi zicea: „Маша, что ты так поздно?” [Mașa, de ce vii așa târziu?] Dar ea, mă rog, dacă trăia bine cu *zavfermî* [șeful fermei]. Cred că s-a dondănit mama cu dânsa. Acea era ruscă. Sa vezi cum a provocat-o pe mama! Zice [mamei]: „Давай, Верка, сделаем самогонку на Пасху!” [Verca, hai să facem rachiu pentru Paști] A luat urluială de aceea de secară și a adus la noi, un tobultoc de 17 kilograme. Și tot ea [Mașa] s-a dus la *pravlene* [cârmuire] și a declarat că „iată Vera a furat!” A venit comisia și a cântărit câte kilograme erau: 17 kilograme. Și i-au dat mamei șapte ani jumătate de pușcărie. Mila de acum murise, vreo nouă ani avea. Eu am rămas singur.

Pe mama au judecat-o în 1949. Eu cu dânsa am fost la judecată chiar. Ne-am scos în portret. Până când acolo [a durat procedura], m-a dus mama și m-a hrănit, [plânge] (**Anexa 2**) Am răcnit până acasă. Judecata a fost în raion. Da, singurel din raion am venit. Iată, tot drumul până acasă am răcnit. Femeile din sat mă mângâiau... [plânge] Iată cum a fost.

[Chiar dacă religia era interzisă,] cine te căta în casă ce faci? Își făceau cruce, apoi cum altfel? Da, [mama își făcea cruce] și eu îmi făceam cruce. „Tatăl Nostru” știam, mai știam și alte rugăciuni.

La școală

În iarna ceea, când ne-am mutat în Elizarev, tot nu m-am dus la școală, în 1947 m-am dus la școală. Știam tot-tot pe de rost. Învățătoarea zice: „Ce-i cu băiatul acesta al matală? Totul

știe? Și poeziile toate le știe?” [Mama zice]: „El, iată, atâția ani a învățat...” Что вы мне не сказали, я его бы сразу в третий класс перевела!” [De ce nu mi-ați spus, eu îl treceam deodată în clasa a III-a]. Nu [profesoara nu făcea diferență între copii]. Iar în clasa I-a! Doamne, ferește... Până în clasa a V-a am fost la școală. Atunci nu-i înțelegeai [pe elevi de ce vârstă erau]: clasa a IV-a învăța cu clasa a II-a, a V-a cu a III-a. Nu știu cum, așa îi încâlcea. îi puneau, de exemplu, acesta de clasa I-a, lângă mine, ca să nu copie. Erau și mici, și mari.

[În 1949] din Moldova nu [au adus deportați], la noi au adus *latiși* [letoni] din *Latvia* [Letonia]. Am primit la gazdă o femeie *latișcă* - Zemeles Emilia, pe fiica ei o chema Anna. Au fost ridicăți în 1949. Dacă pe mama au judecat-o, ea [Zemeles Emilia] îmi făcea mâncare, ea mă spăla.

Am învățat până în clasa a V-a. Copiii mi-au zis odată: „Мама твоя - воровка!” [Mama ta este hoată]. Atunci *vorovca* [hoată] era lucru urât... Sufeream din această cauză. N-am reușit să mântui cinci clase și mă făcusem rău, eram rău de piele, cum se zice, dacă nu era stăpânul, ca băiatul, nu știți cum? M-au exclus din școală.

La lucru

Am intrat la lucru la fermă. Eram mare, dacă fetele din clasa a V-a se măritau, așa era vremea atunci. Am păscut vacile. Mi-au zis: „Выбирай, или пасти коров, или на лесосклад” [Alege: sau la păscut vacile, sau la depozitul de lemn]. Dar la *лесосклад* era cam periculos. Iată, puneau *druci* [bușteni] lângă *druci* și legau așa și, dacă călcâi *mimo* [pe alături], te duceai și *drucul* venea deasupra! Amin cu tine era! Au murit oameni acolo, se îneca, călcau alături de *druc*, și *drucul* venea deasupra, și gata.

Am păscut vacile un an, cât mama era la pușcărie, apoi am fost la pădure, ne-au luat - cred că aveam atunci vreo 15-16 ani – *sucicorub* [tăietor de crengi]. Am lucrat, la *șcuriif* [jupit coaja] lemnul, îl curățeai de coajă. Mama a lucrat la lemn pentru *lesprom*, dar eu am lucrat la *lesozagatovcă* [cherestea].

În Siberia trebuia să mă duc la cursuri. Am fost cu Darie Gorsa, tot deportat din Moldova.

De octeabrschi [Aici: 7 Noiembrie - sărbătoare oficială în URSS, dedicată venirii la putere a bolșevicilor conduși de V.I. Lenin] am vrut să fim acasă [în Moldova]

Era iarna, adică cum acolo la *octeabrischi* se consideră că-i iarnă, de acum omătu-i mare. Am fugit, de *octeabrischi* am vrut să fim acasă [în Moldova] și ne-am sfătuit noi, câți eram acolo, zece persoane - fete, băieți - și am fugit. Am mers toată noaptea prin pădure pe jos și toată ziua, și [iarăși] noaptea, și am ajuns la Obi. Când am ajuns se întuneca, Obiul mergea sloiuri [de gheață], întâi se fac bucăți de sloiuri apoi tot așa, tot așa până se întărește. Noi, băieții mai țineam, dar fetele când au început a plânge, a boci. Bine că mergea bucăți, dacă să fi stat - puteam să ne înecăm toți. Ne-am întors înapoi într-un sat, Petuchov, care era aproape. Ne-am dus, de acum ardeau luminile în case la oameni, lămpi de acestea pe gaz. Fiecare unde a căzut [a înnoptat]. De exemplu, eu cu un băiat m-am dus la o femeie. Intrați în casă: „Впустите переночевать” [Dați-ne voie să înnoptăm]. Taman femeia ceea la care am intrat a stat cu mama la închisoare - ea a scăpat, că era acum acasă, dar mama mai făcea încă pușcăria. A doua zi, când m-a văzut așa, la față, zice: „Ты, наверное, Веркин сын” [Tu probabil ești fiul Verei]. Zic: „Да, откуда вы меня знаете?” [De unde mă cunoașteți]? [Răspunde]: Я с твоей матерью в тюрьме сидела” [Eu am sta în închisoare împreună cu mama ta]. Nu știu pentru ce [a fost condamnată]. De acum, dacă așa [s-a întâmplat], mă ținea ca pe băiatul ei. Ne făcea mâncare.

Toată noaptea [când ne-am pornit să fugim] a bătut vântul, eram și fără mânuși, cu mâinile în buzunar. Mâna aceasta mi-a fost mai înafara și mi-a înghețat. Eu am înțeles [că este înghețată] atunci când am dat să curăț cartofi: când dau, nu lucrează mâna mea. Eu așa, eu așa, moartă. Nu înțelegeam. Nu avea putere deloc. Au înghețat *suhojilele* [tendoane].

Am stat acolo vreo două zile până a înghețat Obiul și apoi s-au dus vreo câteva femei înainte, și au luat crengi de acestea - erau un fel de *crasnaia iva* [salcie roșie] - și tot înfișeau: una mergea înainte, alta din urmă puneă semne și așa până au trecut dincolo de Obi. Apoi s-au întors înapoi și zice: „Вот сейчас, ребята, пойдём. Я вас провожу” [Iată acum, băieți, să mergem. Eu o să vă petrec]. Ne-au trecut Obiul.

A murit Stalin în 1953, apoi mama a venit acasă, i-au dat drumul acasă după ce a venit de la închisoare. Atunci, dacă furai oleacă mai mult, era 10 ani, 15 ani, 20 de ani, 25 de ani! Mama toamna a venit acasă.

ARMATA: Juznyi Sachalin

Pe mine m-au luat la armată în 1955. Am făcut armata în Sachalin. Am fotografie. (Anexa 4) în 1956 eram la post, *dejurnii* [De serviciu] pe cazarmă, eram singur și taman primisem scrisoare de la mama. Ce poate să scrie mama? Că „mi-i rău, mi-i dor”, dacă-i mamă. Ședeam acolo pe scăunul și îmi curgeau lacrimi, dar comandantul regimentului zice: „Что с тобой” [Ce-i cu tine?] și mi-a luat scrisoarea, a văzut că ceva nu este bine. „А ну дай сюда письмо!” [Ia dă scrisoarea înapoi!] A luat scrisoarea și s-a dus la dânsul în cabinet și nu mi-a dat-o înapoi. După ce mi-a luat scrisoarea, aceasta a fost primăvara, m-au trimis în Juznyi Sachalin. Pe noi ne-au trimis ca specialiști. Eu eram *cuzneț* [fierar], apoi era unul *electrosvarșcic* [sudor electric], altul *gazovic* [lucrător pentru întreținerea instalațiilor de gaz]. Ne-au trimis în Paranajsk, Juznyi Sachalin să reparăm niște *betonomeșelci* [autobetoniere], erau mari de șase tone. Acolo și mi-au rămas toate fotografiile, toate scrisorile de la mama, de la fete, totul acolo a rămas.

În armată nu mă iubeau, că eu eram cam poznaș. Eram șmecher. Scriam poezii, cum era atunci. Eu am lucrat *cuzneț*, la mine era bine. Dacă cădea ziua [schimbul de muncă] - noaptea dormeam, dacă lucram noaptea - ziua dormeam. Eu până la armată am lucrat *molotoboi* [lucrător care bate metalul cu ciocanul în fierărie], știam lucrul.

Au venit „cumpărătorii”

Ceasti [unitatea militară] a noastră se numea „Центральное управление капитального аэродромного строительства” [Centrul de control al construcției capitale a aerodromului]. Au început-o de la Moscova și au terminat-o la Sachalin. Aerodromul acela s-a terminat [de construit] și *ceasti* a noastră s-a desformat: i-au trimis pe care în *stroibaf* [batalionul de construcție], pe care în artilerie. Pe noi, specialiștii ne-au luat... au venit „cumpărătorii”, așa le zicea: *poкупатели* [cumpărători] de la Kamcjatka. Trebuiau cincisprezece persoane, așa ziceau ei: „Мне надо 15 рыл” [am nevoie de 15 rături (boturi)], ca și cum ar fi cumpărat animale. El se numea *poкупатели* [cumpărător]: „Мне надо кузнецы, сварщики, токари, арматурщики” [Eu am nevoie de fierari, sudori, strungari, instalatori de blocuri din beton armat]. Acolo am căzut și eu, în echipa cea. De acum eram gata [pregătit], stăm cu *cemodanul* [valiza] în mână să ne ia. Ne-au adunat acolo. Eram mai mulți. Unul cumpăra specialiști, unul cumpăra *povari* [bucătari], cizmar, ce le trebuia... Fiecare [cumpăra] pentru armata lui. [*râde*] Văd că aleargă un căpitan și îi dă la acesta o foaie, și strigă: „Ротарь и Марщинко, выйти из строя!” [Rotari și Marșcenko, ieșiți din careu!] Marșcinko era *svarșcic*. Ne-am luat *cemodanele* și *tri șaga vperiod* [trei pași înainte]: „Вы едите домой!” [Voi mergeți acasă!] Ooo! Când a spus lucrul acesta, apoi săream în sus de bucurie, ca iezii cum sar.

Soția: *I-au dat drumul de atâta, că mama a rămas singură, pe dânsul nici nu trebuia să-l ia la armată, dar ei, ca băieții, a vrut să se ducă* [la armată]. Când am venit acasă, de acum mama mi-a spus cum a fost, de ce mi-au dat voie din armată. Ei [administrația garnizoanei] scrisoarea cea au citit-o și a văzut că mama plângea că scria „mie mi-i rău”, că-i bolnavă tare, că-i singură și nu poate, „mă prăpădesc”... Eu plângeam că e mama singură și

eu șed aici, și bat la ciocan. Ei au văzut. De acum din *ceasti* au trimis la dâșii [să ceară informații de pe loc], apoi acolo s-au dus de la *voincomat* [comisariat militar] acasă la mama, au constatat treaba, că-i drept [că mama este singură și bolnavă]. Au târâgănat ei de primăvara până toamna și iată tocmai când mi-au dat voie.

Eu vreau acasă în Moldova

Dacă eram în *comandirovcă* [deplasare], nu era nici o încăpere acătărea. *Pălătci* [corturi] erau. M-am dus să-mi iau documentele. Acolo îți dădea *suhoi poioc* [rație – mâncare pentru drum] și banii, și gata [erai liber]! Da, trebuia să-ți iai ori mantaua, ori *bușlatul* [cojoc]. Eu am vrut să le iau pe amândouă; și *bușlat*, și mantaua să le am acasă. Am vorbit cu băieții și [ei au zis]: „Ладно, мы тебе принесём...” [Fie, noi o să-ți aducem]. Mi le-au adus la tren.

Am intrat eu după documente, el zice: „Фамилия, адрес, куда едешь?” [Numele, adresa, unde vei merge?] Eu, în loc să-i scriu adresa unde era mama, zic: „Молдавская ССР, Дрокиевский район” [RSS Moldovenească, raionul Drochia]. El zice: „Что ты сказал? [Ce? Ce ai spus?] Eu iar: „Молдавская ССР...” [RSS Moldovenească] [El zice:] „Иди подумай!” [Du-te și te mai gândește!]

D-apoi eu primeam scrisori, că avem verișori în Moldova, de aceea vroiam în Moldova. Încă ce era acolo - lucra unul la *piloramă* [ferestrău electric], Vichia Pușcașu, era moldovean, din Moldova, nu era deportat, soldat era. Era taman spre *octiabrischi*, dar el zice: „Мăi Grișa, așa niște fete frumoase în Moldova, cu niște ochi negri, cu păr negru...” Acolo ruștele acestea toate-s mongoli, *rîjîie* [roșcate] la față. Ei, când a treia oară mă întrebă adresa, eu zic: „Я хочу домой, в Молдавию, небыл давно ...” [Eu vreau acasă în Moldova, nu am fost demult]. El îmi spune: „Ты езжай к матери и не ищи свою Молдавию! Иди и подумай” [Du-te la mama și nu căuta Moldova ta! Du-te și te mai gândește] ... dacă nu, te scriem la Камчатка [regiune în Orientul îndepărtat al Rusiei]. Eu iar ies afară, iese și acela, iar cu dânsul era un maior, ședea acolo. Eu atunci intru înapoi și el [maiorul întrebă]: „Адрес?” [Adresa?], dar eu iar: „Молдавская ССР, Дрокиевский район” [RSS Moldovenească, raionul Drochia] Nu a zis nimic, mi-a scris documentele, mi-a dat banii și torba și - la tren!

REVENIREA LA BAȘTINĂ

Drumul spre casă

Am ajuns la punct, am mers cu trenul până la port. Taman bătea vântul tare și nu se putea apropia corabia de mal să facă încărcarea. Ne-au ținut două săptămâni pe mal acolo, în pădure, *pălătci* [corturi], nevoie, ploua. Ziua ne uscam și noaptea dormeam așa murați. Când s-a potolit vântul, de acum au intrat corăbiile aproape de mal și ne-am încărcat. Doamne ferește, ce corabie mare! Mergeam opt în rând, așa *trap* [pasarelă] mare era. Toată ziua au încărcat. Te uitai șiragul cela de oameni, te uitai cât a mers atâta lume în corabia ceea. Eu am mai mers pe așa corabie, dar atunci n-am luat seama că noaptea ne-au încărcat, noaptea ne-au descărcat. Când ne-au dus la armată am trecut Tatarskij proliv [strâmtoarea dintre Eurasia și insula Sachalin], dar acela-i strâmt, dar când am venit acasă apoi am ieșit din Juznyi Sachalin, dintr-un port, de acum acolo era *otcrîtoie more* [largul mării].

Eu numai prin scrisori știam că am neamuri

Când am venit aici, definitiv era interesant. M-am dat jos, de acum aici la șosea întreb [cum să ajung], [îmi răspund:] „Моș-tu Трофан trăiește departe, dar iată du-te la David Ninescu, că-i mai aproape!” Eu știam de el, că el tot mi-e moș, chiar alături trăiește. Aici sora mamei a trăit. Nu mi-a spus, cum să ajung, în ce casă trăiește. Parcă aici, parcă aici, de acum am trecut mai departe. Am ajuns tocmai hăt departe. Mă întâlnesc cu un om și zic: „Unde trăiește David Ninescu?” El zice: „Ia mergi cu mine înapoi...” Ei [rudele] știau că eu

vin. Telegrama a fost trimisă la moșul [Trofan] cea de lângă biserică. Când m-a văzut mătușa Sofica... Dacă eu eram de cinci ani când am plecat, dar am venit de 22 de ani. Bocet, nevoie, [zâmbeste] M-am culcat oleacă și am mai dormit până seara. Nănășelul lucra atunci *brigadir*: „Măi David, măi, iată a venit nepotul din Rusia!” Acela [întreabă]: „Unde-i el? Ia adă documentele, *voienii bilet* [livretul militar]”. Se uită: „Da, el e!” Strigă la *izdavoii* [cărutaș]: „Du-te acasă, îmbracă căruța cum trebuie, pune scaune, că la ora cutare să vii înapoi!” De acum a venit. Ne-am îmbrăcat frumușel, cu nănășica și nășelul. Au luat *fana-riul* [lanterna], că atunci nu era lumină prin sat. Dar nu știa nimeni, că eu sunt acasă. Neam dus întâi pe la un moș, un frate de-al lui mama - mama avea două surori și un frate - apoi la ai lui tata șapte cumnați și surori. Nășica plângea, mă cuprindea, dar nășelul... dacă nu-s a lui [mai rece era], [zâmbeste] Ne-am suit în căruță, de acum întuneca chiar bine, ne-am dus la alt moș. Nășelul zice: „Voi ședeți în căruță, dar eu mă duc în casă” Strigă el de pe prag: „Hai, Sofica cu Grișa, veniți încoace”. Când am intrat în casă, așa stăteau, ca „по стойке смирноно” [în poziție de aliniere drepți]: cum eu m-am dus așa micuț și am venit flăcău mare... Să nu-i vezi 17 ani, cum să recunoști? De acolo ne-am dus la mămuca, mama mamei mele. Acolo trăia o soră [a mamei]. Mămuca, Doamne ferește, ce a plâns. Doamne ferește! Să faci un *chino* [film], să fii de fier că plângi, dacă ea m-a crescut de mic, mă duceam la dânsa toată vremea. Toată noaptea nu s-a culcat, a stat lângă mine. A doua zi m-am sculat și le zic: „Să mă duceți la casa mea!” Mătușa Paraschița s-a îmbrăcat și eu, cum eram pe formă, m-am îmbrăcat. Când taman treceam pe lângă o casă, care au fost deportați în 1949 - o mătușă a lui sora lui tata, el trăia în gazdă la o fiică a lui - și ei prin fereastră m-au văzut, că în sat s-a auzit că eu vin, au ieșit buluc toți din casa ceea. Eu, dacă nu-i cunoșteam... Mă cuprindeau, mă pupau toți. [râde!] Nu știam pe nimeni. Eu numai prin scrisori știam că am neamuri, dar să-i văd la față nu puteam.

„Duceți-mă la casa mea”

În casa [de unde am fost ridicat] a trăit un învățător, Pușcaș [numele]. Atunci primăria se socotea cu casele acestea care erau ale deportaților. Noi eram aproape de școală. Întâi au trăit niște învățători, apoi au fost copiii care erau din sate departe și ședeau acolo, patru-cinci clase. Și, vă spuneam, a doua zi, cum numai m-am trezit, am rugat: „Duceți-mă la casa mea!”

[Când ne-au ridicat,] în fundul casei, după casa mare, încă nu era gata, era dat cu lut, dar nu era dat cu var, dar casa mare era gata. Când am intrat acum, eu mergeam prin casa cea mare de aici-încolo. Îmi aduceam aminte cum era. [învățătorul] nu știa cine-s eu: „Ce-i cu dânsul?” Umbla din urma mea cu ochelarii, când îi puneam, când îi lua, nu știa cine-s eu. Eu vorbeam mai mult rusește, nu prea vorbeam bine moldovenește. Bun. El avea casă făcută, dar nu era gata încă, trebuia să pună uși și ferestre și gata, și-mi zice: „Uită-te ce, pune mantaua în cui aici și *cemodanul* jos, n-o să-ți ia nimeni casa ta. Ai să șezi liniștit. Eu la primăvară am să ies din casă”.

Când revin acasă la ai mei, rudele mamei [mi-au zis]: „Ce-ți trebuie ție, măi, să faci gălăgie, iar să fii dus în Siberia? Încă mă-ta nu a venit, dar tu de-am răscolești aici...” Au început neamurile că „nu-ți trebuie!” Cumnata Vera, mama, erau în Siberia. Am tăcut așa și ...nu m-am dus să trăiesc în casa mea. Mai mult trăiam la mătușă, dacă mă apuca noaptea aici dormeam, altă noapte acolo dormeam [la bunica].

Soția: *ei erau mai mulți frați ai lui mama și el unde înnopta acolo era*. Ei nici nu-mi dădeau drumul să plec de la ei.

„Să mănânc pâine de cenușă, dar să mă duc în Moldova!”

Eu am scris scrisoare. Una am scris-o la Iucov, dar una am scris-o la ministrul afacerilor interne de la Moscova. Aceasta a fost iarna, tot în iarna ceea când am venit de la arma-

tă. Nu știu cum ne-am luat de vorbă cu jidanul [care trăia în casa noastră], că el a scris: *Vot tak i tak, papa moi rabotal* [Iată așa și așa, tatăl meu a lucrat] ...cum a fost [a scris].

Mama a venit în 1957. Toamna, la cositul grâului mamei i-au dat drumul. A vândut casa [de acolo], a vândut vaca, totul. Care pe degeaba, care cum a putut da, care a vândut, care n-a vândut, a lepădat totul. A venit cu două valize. Asta era dimineața, că noi atunci coseam grâul, apoi dormeam acolo la *combain* [combină], nu veneam acasă. Mergea o bucatăreasă, se ducea la lucru, și-mi strigă: „Grișa, ia vină încoa! Du-te, că a venit mă-ta acasă!” Un moș al meu era *pomoșnic combainiora* [ajutor de șofer la combina de recoltat grâne], avea bicicletă cu el. Eu mă sui pe bicicletă, el striga nu știu ce, eu nici nu m-am uitat în urmă. Bicicleta și - acasă, dar mama era de acum aici, la sora ei. Of, Doamne, Doamne! [*lacrimi*] Mama s-a pornit pe jos, dar eu m-am dus în deal la fratele ei și i-am spus și fratelui lui tata. Când am ajuns acasă la dâșii, apoi mama era acolo. Ea [mama] toată vremea zicea: „Să mănânc pâine de cenușă, dar să mă duc în Moldova. Moldova!” Dacă erau aici părinții, surorile, fratele, toate neamurile, dar acolo, înstrăinări, străini. Ce-i al tău, e la tine acasă, cât de bine să trăiești printre străini, cât de bine să-ți fie.

Soția: *ei au pățit atunci! Mama, cum amu generația asta mai bătrână, alde părinții noștri, zicea că avea de toate, dar la dânsa acasă să fie. Ca și cazul când întreba: „Cum, moșule, era mai bine când erați la pământul neavoastră ori acum îi mai bine?” Dar el zice: „Și acum e bine, dar tot atunci era mai bine!” înțelegi? Munca lui era a lui!*

Mama s-a aranjat la lucru la colhoz, la grădină. Noi trăiam la mama ei. Sora mamei avea patru copii. Bunica avea casă și căsoaie, așa-i zicea. Mama stătea cu mămuca Varvara în căsoaie.

Cea mai frumoasă nuntă atunci a fost la mine

În mai 1958 m-am însurat și tot în 1958 am trecut aici [pe acest loc]. Nuntă frumoasă am făcut. Cea mai frumoasă nuntă atunci a fost la mine. Neamuri multe eram și și-au făcut milă toți și am câștigat mulți bani atunci la nuntă. David a fost nun mare, dar nunta a fost la mămuca. Sora mamei a fost nună mare. Și la părinții soției a fost nuntă.

Soția: *...a fost nunta și la noi, și aici. Toți ne-am pregătit acasă, nunul acasă, noi acasă, soacra mare tot. La aceștia nănași a fost cort, la dânsa cort, acolo cort. Trei zile a ținut nunta!*

Soția: *...că trei zile atunci se făcea nunta. Era așa că duminică era nunta de ziua, a doua zi dimineața veneam la nun, aduceam nunul acasă și puneam la masă, și iar petrece-re, și a treia zi, ori dacă se amâna, cum era vremea, apoi trebuia socrul cu mireasa să facă masă. întorcea pe toți acasă, acela făcea din nou masa, măcar că atunci când au luat mireasă au făcut nunta mare. Altă seară iar din nou, și oamenii nunului, și ai socrului, și aceștia, iar toți. Noi împreună cumpăram rochie de mireasă, căci cum să fie? Doar ei erau veniți de pe drum! Ce, ei puteau? Ei nimic nu aveau... Că ei au venit cu nimic! [cu bună-tate, tristă!]*

Eu am venit cu *ciomadanul* și aveam numai mantaua și bușlatul, și gata! Mama a venit din Siberia cu niște prostiri, cu niște oghealuri, ce a putut lua mama. Cu banii de la nuntă am construit casa, locul ni l-a dat colhozul.

Despre tata

Pe urmă, de acum eram însurați, trăiam, aveam copii. Socrul meu, Alexei, Dumnezeu să-l ierte, tata Axeniei s-a întâlnit cu o femeie și nu știu cum s-a luat de vorbă, dar ea zice că a fost la închisoare și a stat acolo cu Păvălușă Rotaru, cu Nicu Putină... Tătunea a adus-o la noi și eu ia să văd dacă știe de tata meu. Am scos portretul tatei și [ea] unde zice: „Iată, acesta e Păvăluță Rotaru!” Eu m-am dus la un cumnat al nostru, învățător, și am scris scrisoare la gazeta „Правда”, la Moscova. După aceea redacția mi-a trimis răspuns acasă: „Ba-

ше письмо послано в Прокуратуру СССР” [Scrisoarea Dumneavoastră a fost transmisă la Procuratura URSS]. Iar mi-au adus niște foi mari și acolo, de la Procuratură, mi-au scris: „Ваше письмо послано в Прокуратуру Молдавской ССР” [Scrisoarea dumneavoastră a fost transmisă la Procuratura din RSS Moldovenească]. Am avut multe foi, dar dacă doamna Axenia le-a azvârlit! [zâmbește] Iar am trimis scrisoare să aflu unde se află tatăl meu. Au fost la noi, eu eram la deal, a fost la primărie un maior de la Chișinău și au chemat niște oameni bătrâni de prin sat, care-l știau pe tata și a întrebat cine i-a făcut casa lui tatăl meu: a făcut-o el sau a făcut-o cineva, prin muncă străină. [Ei au zis]: „El, săracul, a făcut casa singur!” Pe urmă mi-au trimis de la Chișinău, că atunci în limba rusă scriau tot: „Ваш отец считается реабилитирован” [Tatăl Dumneavoastră se consideră reabilitat]. Eu iar scriu la dânzii, că aici au început toți a plânge: „Iată tata... Păvăluș al nostru este viu”. Scriu la Chișinău la Procuratură: „Где находится мой отец, где он живёт?” [Unde se află tatăl meu? Unde el trăiește?] Aceia trimit răspuns: „Ваш отец умер в 1942 году в Свердловской области, в Ивдельлаг” [Tatăl Dumneavoastră a murit în 1942 în regiunea Sverdlovsk, în Ivdellag]. Acolo, în regiunea Sverdlovsk, unde se produc chimicale...

A fost unul, Vasile Rotaru²⁷¹, din satul Glavan, primul an a fost cu tata și ei [administrația lagărului] spuneau că „voi sunteți frați, ori neamuri” și trebuie despărțiți. Ei se jurau că nu sunt rude, că iată „eu îs din Țarigrad, da acesta-i din Chetrosu”. [Administrația răspundea]: „Nu, nu voi sunteți neamuri” I-au despărțit. Pe tata l-au trimis în alt lagăr. Nenea Vasile acela povestea că lor le da mai mult pește sărat și mai nu le da apă. Tata, în 1942, nici un an de zile n-a trăit și a murit, [trist] De acum ne-am luat speranța că tata-i viu. Dacă a murit, a murit... De-acum ce să faci?

REABILITAREA

Eu am fost cu unul la Edineț și acela a zis că „o să vă întoarcă [averea]”. Ne-a costat 100 de lei documentele celea, ce am făcut acolo. Au zis că o să ne dea bani, că o să ne dea o sumă mare. Nu mi-au dat nimic! Nici pe casă, nimic! Iată, la cei din 1949 le-au dat câte cinci-șase mii, dar mie mi-au dat odată 500 de ruble și vsio [gata!] [trist] Și 90 de lei. Au zis de la raion: „Ți-am dat 90 de ruble? Ți-ajunge! Mai mult nu mai avem treabă cu mata!” A rămas tot, toată gospodăria.

Mama a decedat în 1991. N-au întors nimic din ce s-a confiscat.

Soția: *La cei din 1949 le-au întors, dar lui nu i-au întors nimic.*

REGRETE ȘI BUCURII

[Cea mai grea zi] ...cum să-ți spun? Cel mai greu mi-a fost în Belostok, acolo gândeam că de pâine și de cartofi n-am să mă satur niciodată, așa mi-a intrat în gând. Cam mai des te culcai flămând, dacă nu era, nu era nimic. Noi, copiii, iarna nici nu ieșeam din casă. Eu cu Mila în casă ședeam tot timpul. Dacă îmblam cu cerutul, apoi numai prin mahala ieșeam cu fuguța, una-două și... [acasă.] Care da câte ceva, dar care se făcea că nu te vedea și zvârlea zoile peste tine. Eu, ca copil, am îmbiat la școală, am lucrat, am crescut porci cu mama, am păscut viței cu mama, am păscut vaci. M-a pus cu de-a sila la lucru colhozul, cu de-a sila. Mi-e era rușine, că eram flăcău. Așa era atunci, „комсомольское поручение” [însărcinare comsomolistă]. [zâmbește trist]

[Cea mai frumoasă zi...] Ce să vă spun? Eram frumos, când eram tânăr, acum m-am corogit tare. [zâmbește] Cel mai bine ne-a fost când am terminat casa asta, a mea, de făcut. Apoi când m-am culcat în casă, dar atunci nu era [casa] așa ca acum - covoare... ceva - nu

²⁷¹ Rotaru Alexei S. (a.n. 1894), com. Țarigrad (Glavan), r-nul Drochia, fost membru al Partidului Național Liberal, primar, arestat în 1941, internat în lagărul din Ivdel, reg. Sverdlovsk, a decedat în 1942 în detenție. Soția și patru fiice au fost deportate în 1941 în reg. Novosibirsk (vezi: *Cartea Memoriei*, vol. IV, p. 388).

aveam nimic în ea. Când prin casă totul a fost gata, iată atunci parcă mă întrebam: „Oare-i casa mea asta?” Nu-mi venea a crede că aceasta este casa mea. Mă uitam așa în pod - totu-i alb, frumos, văruiat tot-tot. În sfârșit era totul gata!

[Cine-i vinovat?] Aici tata să fi știut una ca asta, cum el era, a trăit bine, dacă a fost în armată, el a fost *gramotnii* [cârturar], că din toți frații lui numai el a învățat școala, șapte clase, că atunci învățați aici și apoi la Griva a terminat școala. Dacă mântuiați patru-cinci clase, apoi erai *boievoi* [Aici: mândru, îndrăzneț]. De aceea el și a fost deportat. Soția: *atunci a fost vremea ceea cum eu auzeam încoace, ziceau că îi ridică pe cei bogați. Bine, apoi acel bogat dacă era, el prin munca lui avea, el nu era om rău. Dar cum era vremea lui Stalin, pe bogătași i-au luat ca să fie colhoz. Deportau pe cei care erau contra „советской власти” [Puterii sovietice]. Acei care erau cu carte - pe toți i-au ridicat atunci, pe toți: Semion Darie, Nică Dubină...*

Soția: *...acei care aveau ceva motor, mașină. Pe aceștia cu avere de acum pe urmă i-au ridicat, în 1949. Soția: ...pe nedrept i-au luat, degeaba, că el pământ nu avea.*

În Armată Română tata lucra în *ștab* [stat-major], tot *pisari* [Aici: secretar] a fost. Ca motiv, puteau să-l ia pe tata, fără noi. Mai ales că mama era cu trei copii mici și cu burtă [însărcinată] de abia ducea, și așa ne-au deportat. Ei, cu ce erau vinovați copiii ceia mici?

Eu să scriu o carte, apoi ași plânge... Tot gardul și târâșul ar plânge...

Iată, de fiecare dată încep a scrie și încep a plânge, și gata!

Grigore Rotaru

20 august 2015 s. Chetrosu, r-nul Drochia

Anexe

Anexa 1. Pavel și Vera Rotaru, împreună cu feciorul Grigore, fiica Mila (pe brațe) și cumnata Sofia (rândul doi), s. Chetrosu, r-nul Drochia, 1938.

Anexa 2. Grigore Rotaru împreună cu mama, Vera Rotaru. Fotografie făcută în ziua condamnării mamei, loc. Krivosejnoe, reg. Tomsk, 1949.

Anexa 3. Grigore Rotaru (stânga) împreună cu Darie Gorsa, loc. Krivosejnoe, reg. Tomsk, 1952.

Anexa 4. Grigore Rotaru, insula Sachalin, 1955.

Anexa 5. Grigore Rotaru (stânga) împreună cu consătenii săi în s. Chetrosu, r-nul Drochia, anii 60.

Anexa 6. Grigore Rotaru (stânga) împreună cu soția Axenia și fratele acesteia.

Anexa 7. Axenia și Grigore Rotaru, s. Chetrosu, r-nul Drochia, 2015.

DIMENSIUNEA TRAGICĂ A FOAMETEI DIN BASARABIA: MĂRTURII ALE VICTIMELOR DIN COMUNA GĂLĂȘENI

Violina DĂNILĂ

Resumé: La famine des années 1946-1947 a été une famine organisée par le régime politique staliniste. Elle a eu le rôle d'instituer la terreur comme mode de gouvernement. Les habitants du village Gălășeni (district de Rîșcani) ont eu la malchance de connaître les horreurs de la famine. Ils ont été témoins des cas de cannibalisme, ont vu comme les enfants trahissaient leurs propres parents, pour ne pas traiter le régime staliniste.

Stalinismul comunist nu a dispărut odată cu instaurarea unui nou regim, el persistă și în prezent în memoria celor care au avut de suferit de pe urma acțiunilor ce au avut drept scop distrugerea acestei națiuni. Război, foamete, deportări, toate aceste crime ale comunismului aveau menirea de a instaura frica printre oameni, iar ele „sunt înspăimântătoare nu numai prin numărul lor ci, în special, prin metodele diavolești de distrugere a celei mai performante creaturi a lui Dumnezeu – omul, de maltratări morale și fizice, de schilodire a sufletelor multor generații de tineri.”²⁷²

Foametea din Basarabia a fost generată de un complex de cauze: distrugerea substanțială a agriculturii în perioada celui de-al doilea război mondial, seceta din 1945 – 1946, dar și sechestrarea abuzivă a producției agricole.

Locuitorii satului Gălășeni, care au ținut piept acestui fenomen, sunt, de fapt, copiii foametei. Erau mici, iar părinții au avut grijă ca această calamitate să ocolească copilăria lor și ei să nu simtă profund lipsa de hrană.

Constantin Badrajan, născut la 1 ianuarie 1938 își amintește modul de viață pe care l-a avut familia sa în perioada foametei: „Familia noastră, în perioada aceea a avut o viață foarte grea. A început războiul în '41. Tatăl meu a murit în '44 și mama a rămas cu trei copii. Erau neajunsuri după război, era vai și vai! La școală noi umblam desculți. Era brumă, dar te duceai, puneai picioarele sub tine. Eram nevoiți, pentru că caii care erau buni au fost luați la front. Nouă calul ni l-au schimbat. Eu aveam șapte ani și umblam cu calul la arat. După ce se strângea, apoi trebuia să strângem pâinea, grâul, nu era combină, îl cosea cu coasa. [...] Puterea asta sovietică au pus niște șefi de sector răii răilor, niște prăpădiți...

În '45, dacă s-a terminat războiul, a fost o viață foarte – foarte grea. Haine nu erau, încălțăminte nu era. Umblam cu haine împletite în cârlig. Îi spuneau țarancă. O îmbrăcam, iar în picioare umblam cu opinci. Un moș de-al meu s-a dus la Cernăuți și a cumpărat opinci de cauciuc.”

Seceta, dar și insectele au diminuat volumul recoltei de grâu: „Ș-apoi de-amu când a venit foamea, a fost un an foarte secetos. Când grâiele au crescut, erau frumușele în felul lor, au venit așa niște paraziți, niște cărăbuși mai mari ca buburuza. Câmpurile de grâu, când erau în lapte, apoi erau cafenii. Noi ne duceam cu o funie mare, de cinci – șase metri și-i scuturam și roada a fost foarte-foarte slabă.”

Cu toate acestea, oamenii erau obligați să livreze produse agricole, căci „În felul acesta satul trebuia să îndeplinească planul. Pe de altă parte, se imita acordarea de înlesniri și reducerea normelor unui anumit număr de gospodării țărănești.”²⁷³

²⁷² Dulgheru Valeriu, „Crimele comunismului: rădăcinile comunismului, teroarea roșie, teroarea stalinistă, răstignirea Basarabiei”, pag. 9

²⁷³ Șișcanu I „Foametea din RSS Moldovenească în anii 1946 – 1947”, pag. 116

Andrei Frumusachi, născut la 30 noiembrie 1939 își amintește cum oamenii renunțau la propria avere, fiind cuprinși de teamă și teroare. Acum narează evenimentele pe un ton comic, deși tragismul fenomenului este subliniat de fiecare enunț: *Mi-amintesc din '46. Vara nu știu cum, dar toamna... pâine s-a făcut tare puțină, popușoi erau niște găgălici. Vitele nu aveau ce mânca, dacă nu era nimic, nu a plouat...Știu, mi-amintesc. Era greu de trăit: dădea postavkă²⁷⁴ lumea: dădea și grâu, și popușoi, și poamă chiar, de toate celea: carne, ouă, lapte. Și bani puțini erau și tata avea o vacă bălaie. Mi-amintesc vaca ceea, mi-o amintesc. Și toamna, tata a luat-o și a dus-o la Cobani, aici, a dus-o la carne, că, dacă nu aveai să dai lapte, plăteai bani. Și a dus vaca ceea la Cobani, în loc de carne, de lapte și de ouă. Pâine nu a dus, că era puțină tare, a pus-o în pod. Dar a dus vaca ceea. Și asta îmi amintesc: că a stat vaca ceea, astat 3-4 zile acolo și a venit acasă. Tata a venit în ziua aceea, dar vaca a venit acasă. Și noi așa ne-am speriat: of, ne-a mai judeca, dar vremea grea era... Mama plângea: „Du-te! Du-te și du vaca înapoi!” S-a sculat tata dimineața, a legat vaca și a dus-o la Cobani înapoi. Dar ei poate și o căutau pe undeva, dar aveau să ajungă ei. Și atunci a dus vaca înapoi.”*

Colectările se desfășurau în condiții extreme. Oamenilor li se cerea produse agricole. Loviți de frică și teroare, fiii, reprezentați ai legii, acționau împotriva propriilor părinți. **Gheorghe Pelin**, născut la 6 martie 1933, își amintește că: *„Anul 1946 nu a fost bogat tare, dar nici cu secetă mare. Oamenii au strâns pâinea, dar aveau postavcă. Veneau și luau pâinea de la oameni. După aceea, după o lună, au venit adăugător să mai deie. De-amu aiștia mai înstăriți aveau de unde, dar aiștia săraci nu aveau. Satul Gălășeni era în raionul Balatina. Țin minte când venea postavul șchiop la selsovet²⁷⁵, venea noaptea, aduna lumea și îi preîntâmpina: „Trebuie să dați, c-apoi după voi va da și satul: Era Tălămbuță, Costică Secrieru, oameni mai avuți. Aceia au dat, dar restul –nu.”*

A trecut o lună și din casă-n casă umblau și strângeau: chiar și de la acei care au dat a doua oară, tot strângeau, dar oamenii au simțit asta și au ascuns. Unde e casa asta, era casa bunicăii, aveau vreo trei camere, în una au săpat, au ascuns și au lăsat oleacă de pâine. Cum să nu lese? Au luat tot: ce au găsit în pod, în hambar, totul! Au rămas numai cu aceia ce au ascuns. Dar alții, sârmanii – cu nimic. Iaca una Dunea, unde e Vasile Gherasim, în pod, a stricat cahla și a pus pâine. Au venit, s-au suit în pod și au priceput că a ascuns acolo. „Ce ai aici? Nimic!” a spus ea. „Ia caută!” Și au stricat cahla și au găsit pâinea. Totul au luat, iar în comisie era și băiatul ei – Gheorghe Gherasim. Și așa la toți, care n-au dovedit să ascundă.”

Oamenii au dus o luptă crâncenă cu foamea, încercând să se salveze și sa-și salveze membrii familiei. Comerțul presupunea vinderea obiectelor din casă pentru câteva banițe de grâu. Așa își amintește **Constantin Badrajan**: *„Anul 46 a fost un an foarte greu, dar, a doua jumătate, după Anul Nou au început foametea. Mureau mulți. În casă – vindeau totul. Pe un kilogram-două de popușoi sau de grâu, luai un covor țesut, alese covoare. Au rămas femei văduve de război, au vândut și acoperișul din tablă la cei mai întăriți, ca să supraviețuiască și tot, săracii, s-au dus...”*

Membrii familiei lui **Andrei Frumusachi**, la fel, au supraviețuit datorită tatălui, care făcea comerț și care a decedat, încercând să-și salveze familia de foamete: *„Noi parcă scăpăm din foamete, nu a murit nimeni: surorile, fratele...Dar, prin iunie, tata, dacă umbla la Bălți și ducea din casă, totul a vândut, lăicer, covoare... Și mai era un lăicer în vrăste știu că la noi...Și erau niște haine. Înainte se făceau hainele din lână de oaie: țarancă,*

²⁷⁴ Rechiziții la stat (rus.)

²⁷⁵ Sovietul sătesc (n.a.)

fustă... Și aveam acasă o fustă, o țarancă și covorul cea care a rămas și tata a spus: „Eu mă duc să le vând pe acestea și, dacă le vând pe acestea, noi scăpăm de foamete...” Și s-a dus la Bălți, săracul, cu acelea să le vândă... Și nu le-a vândut și venea acasă. A ajuns la Cucuieți, era o femeie din sat măritată acolo, sora Sandei Negru. Sora ei era acolo și el a ajuns până la dânsa, la femeia ceea, și îi spune: „Catincă, lasă-mă, te rog, să mă odihnesc pe prispă afară, nu îmi trebuie în casă. Am obosit cu totul.” și ea nu l-a primit. A zis că nu se poate, eu ma tem și el a ieșit, s-a dus, s-a oprit la un izvor la marginea drumului și a băut apă și a căzut din puteri și nu a mai putut merge. A dat de el un om din Cucuieți și l-a întrebat cine e și de unde e. El i-a spus și a mai spus: „Porunciți să vină să mă ieie acasă, că nu mai am puteri! Omul acela a venit până la marginea satului și a ajuns la Costache Câșlaru, i-a spus, iar acela a venit la mama și i-a spus: „Ileană, Ileană, Îfeme al tău e bolnav. Iaca a venit un om și mi-a spus.” S-a dus bădița, a fugit și l-a găsit. Era viu încă. A vorbit cu el și l-a scos de la izvorul acela la drum, poate să treacă ceva, dar nu a trecut nimic. Bădița a fugit la Șaptebani, a găsit pe cineva cu calul, dar când a ajuns, tata era deja mort, dar la dânsul era furat totul, nu avea nimic.”

Alimentele cele mai populare erau grăunțele sau grâul, uneori nemăcinate. Copiii mureau de foame, iar cei vârstnici recurgeau la fapte extreme, doar pentru a supraviețui: „Lumea murea de foame. Măi, ce strășnicie era! Primăvara, eram mulți copii în măhală și ne jucam de-a mijatca. Și era un băiat, îi ziceam Ghiță acel din Valea Târnei. Și Ghiță nu vroia să se ascundă, el vroia să amijească., dar aveam o sofcă și era plină cu grăunțe. I-au dejghiocat, că umblau comsomoliștii și căutau prin pod, cautau peste tot. Și el, Ghiță, mereu să mijească lângă lada ceea. Când am venit eu să văd ce face el, dar el săracul lua așa cu mâna și mânca grăunțe crude, c-apoi după aceea el a murit de foamete. Primăvara încă și mai greu era...Mama lua urzici și cu hrean le fierbea și, după aceea... nu era ulei, nu era untură... le făcea cu o mână de crupe și le mâncam cu hrean. Hreanul și acum îmi place, de la foametea ceea! Și așa am ieșit din foamete.

Dar lumea murea pe un capăt. În cimitir nici nu erau locuri, îi duceau și dacă olecuță scurmuau – bine, dacă nu – îi aruncau așa. Lumea mânca mâțe, câini, doar ca să poată supraviețui.”

Foametea atinge culmi înalte, dimensiuni tragice greu de închipuit. Gheorghe Pelin a fost martorul unei situații de canibalism: „Iarna a început foametea. Lumea nu avea ce mânca. Și din cimitire îi scoteau... cum mai ales copiii morți, îi dezgropau și mâncau. A venit la noi un ciubotar în sat era. Chiar eu m-am dus la el, trăia acolo unde amu e Vacarciuc. L-a dat într-o cameră, avea vreo cinci copii. I-am dat să repare încălțăminte. Nu știu cum să vă spun: pe masă, răcitură cu mână de copil avea.”

Teama era un sentiment firesc, era prețul îndoctrinării și omogenizării populației. Trebuia ștersă orice urmă de diferență între subiecții statului totalitar, care trăiau cu toții sub semnul fricii și suspiciunii. Foametea colectivă re-educă oamenii, amplificând dimensiunea tragică a evenimentelor: **Constantin Badrajan** menționează că: „Totul luau și lumea așa era de fricoasă: murea de foame, dar nu se ducea să ia, fiindcă era depozit, unde e piața acum, în partea opusă, acolo era iaz și toate hambarele au fost luate. Fiecare avea hambar. Toate au fost luate, vrei, nu vrei! Au fost trase totul acolo, erau pline cu pâine și nu se ducea nimeni să fure. Iaca acuma îți fură din casă, dar atunci nu se ducea că înfunda pușcăriă.”, iar **Andrei Frumusachi** își amintește cum: „Oamenii așa se mai temeau, de nici nu știu. Se făcea krujocul²⁷⁶ ista, o politică de spălare a minții oamenilor și un om, Vasile Lungu, și el a spus că „ne-au înjugat cu totul” Numai atâta a spus: „Ne-au

²⁷⁶ Cerc (trad. Din rusă)

înjugat!” și până în ziua a fost luat și nimeni nu a mai știut de el. Oamenii nu erau bogați, dar te pâra cineva cu ceva și gata! Oamenii dormeau prin râpi de frică. Se temeau să nu vină mașina, să îi încarce și să îi ducă.. La noi nu erau bogătași, dar îi luau că aveau plan: atâția oameni să ieie.”

Totul se derula destul de repede, iar oamenii nu aveau timp nici măcar să-și cântărească cuvintele, pentru că erau pedepsiți: *„Toți se temeau atunci. Stăteau mai mulți într-o seară la vorbă și Ion Secrieru a spus că: ”Ce jug am dus până acum... acela a fost de lemn, iată aista al rușilor e mai greu, că e din fier!” Și chiar atunci seara cineva l-a pârât și până dimineața l-au luat.”*

Deci, decesele din cauza foametei nu au fost o consecință a unui dezastru natural, ci au fost mediate de către sistemul sovietic de guvernare. Foametea lesne ar fi putut fi evitată, dar regimul stalinist de guvernare și-a atins țelurile propuse: oamenii trăiau sub jugul terorii și al fricii, nimeni nu a încercat să se opună colectivizării, nimeni nu își exprima nemulțumirea, toți idealizau un om, un partid, care le distrugea identitatea și viața.

Bibliografie:

1. Dulgheru, Valeriu, „Crimele comunismului: rădăcinile comunismului, teroarea roșie, teroarea stalinistă, răstignirea Basarabiei”, Chișinău, Editura Tehnica Info, 2011.
2. Șișcanu, Ion, „Foametea în RSS Moldovenească în anii 1946-1947”// „Revista de istorie a Moldovei”, Nr. 4, 2012, pag. 112-122.

CONCEPTUL „MEMORIE SOCIALĂ”

Efim MOHOREA

INTRODUCERE

Prezentul unește sau separă trecutul și viitorul prin *memorie* și *uitare*. Privindu-ne în „apele curgătoare ale vremii”, ne recunoaștem imaginile în devenire, dintre care pe unele le păstrăm (involuntar sau conștient), iar pe altele le lăsăm uitării. Probabil, nu greșesc cei care spun: *în mare măsură, noi suntem ceea ce ținem minte și ce uităm*.

Începând cu anii 80-90 ai secolului al 20-lea în științele socio-umane s-a format o nouă paradigmă științifică care poartă numele de „Memory Studies” („Studii ale memoriei”), în cadrul căreia se cercetează diverse aspecte ale fenomenului complex *memorie – amintire – uitare*. Dimensiunea colectivă a memoriei se denotă prin variați termeni: „collective memory”, „social memory”, „cultural memory”, „popular memory”, „public memory” („memorie colectivă”, „memorie socială”, „memoria poporului”, „memoria culturii”, „memoria simțului comun”) etc. Numărul publicațiilor pe aceste teme a produs o adevărată „explozie memorială” („memory boom”).

Memoria socială (vizavi de amnezia, adică uitarea socială), așa cum ea ni se prezintă într-un foarte mare număr de lucrări speciale, reprezintă un fenomen extrem de complicat, pluridimensional și multifuncțional, care se manifestă în variate contexte sociale. Îmbinarea de cuvinte „memorie” și „socială” ne informează că avem de a face cu obiectul diferitor științe de natură istorică, psihologică și sociologică.

Memoria (împreună cu opusul ei – uitarea) a fost și rămâne una din problemele fundamentale ale existenței umane – din antichitate și până în prezent.

Fiind la început obiectul meditațiilor filosofice (de la Platon și Aristotel până în secolul al 20-lea), mai apoi al investigațiilor psihologice (începând cu secolul al 19-lea), în zile noastre, memoria a devenit o problemă interdisciplinară – a cercetărilor în etnografie, sociopsihologie, psihologia cognitivă, istoriografie, științele comunicării, filosofia socială, filosofia culturii ș. a.

Fiind privită la început ca însușire doar a psihicului *individului* uman, actualmente memoria, în viziunea multor specialiști, se prezintă drept atribut și al *colectivelor* omenești (familie, colective de muncă, clase sociale, comunități religioase, popoare etc.). În prezent, specialiștii din diferite domenii ale științei folosesc termenul *memorie colectivă* sau *socială*. De rând cu noțiunea *memorie socială* (gen proxim) mai întâlnim și termenii *memorie istorică*, *memorie culturală*, *memorie politică* ș. a. (specie). În ultimele câteva decenii au fost publicate multe lucrări consacrate diferitor aspecte ale memoriei sociale, mai ales, în Franța, Germania, SUA.

Chiar dacă suntem siguri că știm ce înseamnă *memorie individuală*, apare întrebarea firească: dar ce este *memoria colectivă*? În cele ce urmează, vom încerca să răspundem la această întrebare.

1. DIMENSIUNI ALE MEMORIEI INDIVIDUALE ȘI COLECTIVE

Problematica memoriei ca atribut al psihicului individului uman a atras atenția gânditorilor încă din antichitate. Pentru a înțelege mai bine aspectele contemporane ale problematicii memoriei colective vom analiza succint cum a evoluat problema memoriei în istoria gândirii științifice.

Inițial, problema memoriei a fost cercetată de gânditorii antici (A se vedea: Рикёр 2004: 25-43). Spre exemplu, Platon, în dialogurile „Sofistul”, „Menon”, „Phaidon”, „Phaidros”

interpretează memoria drept o *reprezentare în prezent a lucrurilor absente*. El analizează coraportul dintre lucrurile sensibile, „amprente” (urmele) acestora, lăsate în organele de simț, imaginile despre lucruri și memoria despre lucruri (imaginile despre lucruri în absența lucrurilor). În linii generale, procesele mnezice (de memorare) sunt tratate, în opera lui Platon astfel. Lucrurile acționează asupra organelor de simț, lăsând în acestea un fel de „urme” (*typos*), iar impresiile senzoriale, trăirile sufletești (*pathemata*) și imaginile mintale (*eikon*) ce corespund lucrurilor, fiind păstrate în suflet, alcătuiesc memoria. Dispariția, adică „ștergerea” (*semeia*) urmelor lucrurilor din suflet ar însemna, probabil, *uitarea*.

Aristotel, de asemenea, a fost preocupat de conceptul memoriei, încercând să-l definească în lucrarea „*Peri mnemes kai anamnesios*”, cunoscută în traducere latină ca „*De memoria et reminiscencia*” („Despre memorie și reamintire”) sau „*Parva naturalia*”.

La Aristotel, în prim plan se află, *obiectul memoriei, lucrul*. Memoria se deduce, fiind raportată la lucruri: *Când însă, în lipsa lucrurilor, avem cunoaștere și percepție, atunci e vorba de memorie*. Memoria, în viziunea filosofului din Stagira, are capacitatea, de a face prezente obiecte și situații ce lipsesc. Aristotel în „*Tratatul despre suflet*” definește memoria ca o *forță a sufletului, ce descrie lucrurile care nu mai sunt*. El subliniază faptul că memoria se află în raport cu *timpul*, care devine parametru al cunoașterii: *Când lucrează memoria, ne dăm seama că am văzut, auzit sau învățat un lucru mai înainte*. Ori mai înainte și mai târziu sunt categorii ale timpului, adică există *în timp (en chronoi)*. Astfel, percepția timpului devine o condiție a memoriei: *Numai acele ființe care percep timpul au memorie, și tocmai prin faptul că îl percep*. Cum este adevărat că se amintește fără a avea în *prezent* lucruri, tot așa este adevărat că amintirea lucrurilor se produce doar atunci când *se scurge* timpul. Memoria acționează doar asupra trecutului pentru că ea, spune Stagiritul, *nu este nici percepție, nici concepere cu mintea, ci posesiunea sau înrâurirea uneia din ele, după trecerea unui anumit timp*. Așadar, este nevoie ca timpul să se „așeze” (încadreze) între momentul percepției și cel al reactualizării evenimentului perceput. Definirea memoriei prin timp este *marea contribuție* a expunerii aristoteliene, ceea ce Paul Ricoeur numește „recunoașterea specificității funcției temporalizante a memoriei”.

În legătură cu prezentul, Aristotel afirmă că *nu există amintire a prezentului în prezent*, iar viitorul este doar *posibil, probabil*. Memoria nu are contact cu ceea ce va urma, cu ceea ce proiectează mintea umană. Având în vedere că omul păstrează în memorie amintirea imaginii unui obiect, neavând acel obiect în fața ochilor, el este nevoit să și-l reamintească. Aristotel spunea: *Când facem să revină cunoștința pe care am avut-o mai înainte sau senzația, sau acel lucru a cărui posesiune o numim memorie, atunci are loc reamintirea*. Astfel memoria face posibilă „aducerea trecutului în prezent”. Dar acest „trecut” pe care ni-l reamintim, nu este trecutul adevărat, ce-l inițial. Evenimentele trecute și reținute, datorită memoriei, pot fi modificate, chiar falsificate, deoarece, cum spunea Aristotel, *nicănu împiedică pe cineva să se amăgească, părându-i-se că-și amintește, fără să-și amintească în fapt*. Aristotel atrăgea atenția asupra posibilității influențării amintirii de *imaginație*, când omul depune eforturi pentru a-și aminti evenimentele trecute. Deci constatăm că memoria poate fi *modificată*, atât din interior, spre exemplu, prin autoinstruire, cât și din exterior, de pildă, prin manipulare.

Fiind un atribut al psihicului, valoare a ființei umane, memoria nu este o entitate absolut stabilă, invariabilă, durabilă. Ca și alte obiecte ale realității (obiective sau subiective), memoria este relativ mobilă, variabilă, adică e supusă schimbării, chiar uitării. De pildă, filosoful medieval Augustin în *Confesiuni* prezintă legătura dintre memorie și uitare astfel: *Atunci când memoria pierde ea însăși ceva, cum se întâmplă când uităm și căutăm să ne amintim de un lucru, unde oare căutăm dacă nu în memoria însăși? Iar dacă memoria ne*

prezintă cumva un lucru în locul altuia, noi respingem ceea ce ne prezintă, până când apare ceea ce căutăm.

Memoria, fiind considerată drept una din bazele *construcției integrității sistemice* ale Omului, continuă să rămână un obiect important al cercetărilor psihofiziologice, deoarece esența acestui fenomen al existenței umane rămâne încă nedescoperită până la capăt (Сайко 2015: 3).

Studiul propriu-zis (științific) al memoriei a debutat odată cu experimentele realizate de psihologul german Herman Ebbinghaus (1850-1909). Cercetările experimentale ale memoriei au fost publicate de el în lucrarea „Despre memorie” (1885).

H. Ebbinghaus a studiat experimental procesele de *memorizare și uitare*, elaborând metode, prin care se pot stabili particularitățile memoriei. De asemenea, el elaborat „curba uitării”, care demonstrează: la învățarea pe de rost, partea cea mai mare a materialului se uită în perioada ce urmează nemijlocit după memorizare.

Literatura de specialitate oferă variate interpretări și definiții ale memoriei. În sens logic, notele esențiale și necesare ale memoriei se conțin în următoarea definiție: Memoria este „capacitatea de a achiziționa, conserva și restitui informații” (Doron, Parot 1999: 489). Deci orice sistem mnezic (natural sau artificial) trebuie să îndeplinească, cel puțin, următoarele trei funcții esențiale: de a achiziționa, de a conserva (păstra) și de a restitui (reproduce) informații.

Memoria individuală este un fenomen psihic complex care „reflectă lumea și relațiile omului cu lumea sa prin întipărirea, păstrarea și reactualizarea selectivă a informațiilor” (Mânzat 1998: 23)

Specialiștii care studiază memoria umană trebuie să răspundă la trei întrebări fundamentale: 1. Cum *intră* informația în memorie? 2. Cum se *menține* informația în memorie? 3. Cum se *reactualizează* informația păstrată? (A se vedea: Idem: 25).

Memoria, consideră psihologii, reprezintă un mecanism *cognitiv* de *encodare* (engl. „encoding”), adică *întipărire, stocare* (engl. „storage”), adică *păstrare și reactualizare* a informațiilor. Se acceptă de către specialiști că *memoria* reprezintă un *sistem de stocare și recuperare a informațiilor*, constând din trei etape strâns legate între ele: *codificare, stocare și regăsire a informațiilor*. (Spre, exemplu, a se vedea: Chelcea 1996: 109).

(Unii termeni speciali, necunoscuți unor cititori, trebuiesc explicați mai detaliat. Spre exemplu, *encodare* înseamnă transformarea informației într-un anumit *cod*, pentru a pătrunde în sistemul mnezic (memoral). Encodarea reprezintă prima fază parcursă de mecanismele mnezice în dinamica lor. În general, există diverse tipuri de coduri – *senzoriale* (vizuale, auditive etc.), *semantice* (conceptuale). Computerul transformă informația în *semnale* electronice, iar psihicul omenesc – în imagini *senzoriale* sau unități *semantice* (*concepte, judecăți etc.*). Spre exemplu, encodarea vizuală face apel la codul imaginii optice, cea auditivă folosește codarea acustică (a sunetului), iar encodarea semantică are la bază codul actelor discursive, logico-verbale, exprimate prin limbaj natural sau artificial.

„Engramarea (fixarea) reprezintă în sine un ansamblu de operații de ordin logic-informațional, biofizic și biochimic, în urma cărora conținuturile proceselor cognitive (percepție, gândire, imaginație), afectiv-motivaționale și schemelor motorii sunt înscrise din segmentul temporal al prezentului în cel al trecutului” (Golu 2007: 540).

În fond, memoria reprezintă un subsistem complicat al psihofizicului omenesc conținutul căruia este redat prin termeni speciali. În acest context, psihologul Mihai Golu scrie: „Într-o primă aproximare, memoria este ceea ce se obține în urma proceselor și operațiilor de *engramare/encodare, stocare și conservare* a informațiilor despre stările surselor externe și despre acțiunile și trăirile subiectului în raport cu ele”. (Golu 2007: 537).

Concluzie: în viziunea psihofiziologică, mecanismele mnezice au trei funcții de bază: engramarea/encodarea (întipărirea), stocarea (păstrarea) și reactualizarea informațiilor. Însăși memoria reprezintă dimensiunea temporală a organizării psihice a omului, modalitățile timpului fiind *trecutul, prezentul și viitorul*.

În viața omului, memoria mai îndeplinește și alte funcții: de autoidentificare, adaptare la mediu, de acumulare a cunoștințelor ș. a. Prin *valoarea adaptativă* și rolul ei în *echilibrarea organismului cu mediul*, memoria a fost caracterizată de către psihofiziologul rus I.M. Secenov (1828-1905) drept *condiție fundamentală a vieții psihice, piatră unghiulară a vieții psihice* (A se vedea: Mânzat 1998: 25).

Așadar, termenul „memorie” denotă sistemul psio-fiziologic reglatoriu și cognitiv de reflectare (relativ fidelă) a experienței trecute (a individului), de fixare și păstrare a informațiilor în vederea recunoașterii și reproducerii acestora.

Tot ce a fost expus până acum despre memorie se referă la individul uman ca reprezentant al speciei *homo sapiens sapiens*. Individul uman, ca entitate pluridimensională, alcătuită din corp, suflet și personalitate, conține printre atributele personalității sale (inclusiv, în memorie) elemente de ordin social (raționale, valorice ș.a.). Memoria individuală, fiind un mecanism informațional reglatoriu, îndeplinește, printre altele, funcția comunicativă între persoane și, în calitate de atribut al conștiinței omenești, se manifestă ca fenomen cu conținut nu doar natural, ci și *social*. Societatea produce *percepții fundamentale*, „iar indivizii, prin legăturile stabilite între ei, prin schimbul de idei și prin mecanismele de transmisie socială, fac ca amintirile să fie împărtășite de un mare număr dintre aceștia, să devină bun comun, să formeze memoria colectivă a societății” (Neculau 1999: 179). Adrian Neculau consideră că memoria este *socială* deoarece este „împărtășită de un grup, de o colectivitate, dar în primul rând pentru că este intelectuală, pentru că se servește de inteligența dobândită social... Toate amintirile sunt în raport cu viața materială și morală a societății din care noi facem sau am făcut parte” (Neculau 1999: 180).

Pentru a răspunde la întrebarea „Ce este memoria socială?”, trebuie să privim memoria în contextul raporturilor *individ – colectiv – societate*.

Cât privește *memoria colectivă*, ar fi o greșeală doar să înlocuim în binomul „memorie individuală” adjectivul „individuală” cu altul „colectivă”. Perifrazându-l pe sociopsihologul S. Chelcea, la o privire simplistă asupra conceptului de memorie colectivă, el ar părea doar ca o asociere „mecanică” a colectivului la memoria unui individ și astfel am putea spune că așa cum posedăm toți memorie, prin care suntem noi înșine, tot astfel și colectivitățile au memorie și anume memorie colectivă. Este greu de demonstrat și afirmat cum se trece de la memoria individuală la o memorie colectivă și ce mecanisme, în acest caz, intervin.

O analiză mai aprofundată, constată S. Chelcea, relevă probleme la care psihosociologii au schițat doar răspunsuri parțiale sau au formulat doar *prototeorii*. Nu știm bine cum se trece de la memoria individuală la cea colectivă. În acest context, sociopsihologul român formulează o serie de întrebări: Ce deosebire există - dacă menținem distincția - între „memoria socială” și „memoria colectivă”? Cum se construiește memoria socială? Este posibilă o istorie construită împotriva memoriei sociale? Ce relație există între organizarea memoriei sociale și tipul de societate democratică/totalitaristă? Care este baza socială a organizării memoriei? Astfel de întrebări, în primul rând, îi preocupă pe psihosociologi și psihologii cognitiști (a se vedea: Chelcea 1996: 110-111).

Ca și în alte domenii ale științelor sociale, în psihosociologie, problema memoriei colective a apărut în rezultatul generalizării multor date despre acest fenomen, obținute în cadrul cercetărilor cu caracter empiric.

Inițiator al cercetării memoriei colective la nivel teoretic se consideră sociologul și filosoful francez Maurice Halbwachs (1877-1945). În 1925 M. Halbwachs publică lucrarea

„Les cadres sociaux de la mémoire” („Cadrele sociale ale memoriei”), iar în 1950 (post mortem) iese de sub tipar studiul „Mémoire collective” („Memoria colectivă”). În aceste lucrări savantul francez analizează fenomenul memoriei colective, evidențiază acele determinante (resurse, condiții etc.) sociale de care depinde acest fenomen.

Mai întâi, memoria este o entitate individuală („autobiografică”). Ea îi asigură individului uman identitate personală și propriul traseu în viață, iar memoria colectivă, obiectul principal al preocupărilor teoretice ale lui M. Halbwachs, se datorează factorilor sociali (condițiilor sociale, relațiilor dintre membrii colectivelor omenești etc.). Limba, familia, comunitatea religioasă și clasele sociale, consideră M. Halbwachs, asigură materialul necesar formării memoriei colective.

Inițial, termenul „memorie colectivă” era folosit de M. Halbwachs în calitate de metaforă științifică. Este neobișnuit de a vorbi despre memoria unui grup, chiar metaforic, spune M. Halbwachs. Se pare, continua el, că astfel de facultate n-ar putea să existe, nici să dureze, decât în măsura în care ea ar fi legată de un corp sau de un creier individual. Dar să admitem, pentru moment, că există, pentru amintiri, două modalități de a se organiza și care ar putea să se grupeze astfel, în jurul unei persoane concrete, care și le imaginează ca fiind repartizate astfel în interiorul unei asociații, mari sau mici, încât, parțial, să le aparțină și acestora. Ar exista, deci, memorii individuale și memorii colective. Cu alte cuvinte, individul poate participa la două feluri de memorii. Dar participând sau la una dintre ele sau la alta, persoana va manifesta atitudini foarte diferite, ba chiar contrare. Pe de o parte, individul se află în cadrul personalității sau a vieții sale personale unde se vor plasa propriile amintiri: anume acelea ce sunt comune cu ale altora și nu i se vor înfățișa lui decât sub aspectul prin care ele îl interesează într-atâta, încât el se distinge de ceilalți. Pe de altă parte, în unele cazuri, individul va fi capabil să se comporte astfel, de parcă ar fi membru al unui grup care contribuie pentru a evoca și a întreține amintiri impersonale, în măsura în care acestea prezintă interes pentru grup. Aceste două memorii deseori se interpătrund, în particular, dacă memoria individuală poate să confirme, să precizeze și chiar să acopere unele din lacunele acestora, să se situeze sub memoriile colective, să se amplaseze în acestea, să se confunde momentan cu ele, adică tot ce a fost adus din exterior să fie asimilat și încorporat în propria substanță (A se vedea: Halbwachs 1950: 25-26). Așadar, M. Halbwachs conchide: „Memoria colectivă, pe de altă parte, cuprinde memoriile individuale, dar nu se confundă cu acestea. Ea evoluează după legi proprii, iar dacă în ea mai pătrund câteodată și unele amintiri individuale, acestea-și schimbă înfățișarea, odată ce sunt reasezate într-un ansamblu care nu mai este o conștiință personală” (Idem: 26).

Din cele menționate, se poate observa că memoria colectivă îndeplinește o funcție esențială și anume, ea se manifestă ca fenomen *supraindividual*, fiind *exterioară* față de memoriile individuale și poate fi considerată fapt *colectiv*. Amintirile ce fac parte din memoria colectivă sunt rezultatul unui proces de integrare pe mai multe niveluri: individ, colectivitate, societate.

Memoria societății reprezintă sistemul de stocare (păstrare) și regăsire, reactualizare mintală a informațiilor de către colectivitățile umane (grupuri, comunități, clase sociale, popoare). Se știe că fenomenele mnezice au un caracter mobil și complex. Astfel putem spune că *memoria colectivă reprezintă acel sistem dinamic psihofiziologic de prelucrare, păstrare și reactualizare a informațiilor ce au aceeași semnificație și valoare pentru o întreagă colectivitate umană (familie, grup social, comunitate religioasă, popor, societate)*.

Mulți autori identifică termenii „memorie colectivă” și „memorie socială”. O analiză mai profundă a lucrărilor lui M. Halbwachs ne convinge că savantul francez făcea distincție între memoria individuală, memoria colectivă și memoria socială; la el memoria so-

cială (adică a societății) reprezintă rezultatul integrării conținuturilor unor multiple memorii colective, ce coexistă într-un spațiu geografic, timp istoric și cultural comun, fiind, în același timp, caracteristice pentru fiecare grup, în parte.

1.1. TEORIA CADRELOR SOCIALE ALE MEMORIEI

M. Halbwachs a contribuit esențial la fundamentarea ideii, conform căreia memoria, fiind „cunoașterea actuală a trecutului”, reprezintă nu atât „conservarea imaginilor”, cât „reconstruirea imaginilor”. În concepția savantului francez, memoria se prezintă ca o „funcție simbolică”, iar amintirile sunt determinate de posibilitatea de a avea idei generale. M. Halbwachs sublinia că indivizii umani nu trăiesc în mod izolat, ci permanent se află în relații cu ceilalți, având cu aceștia o identitate comună care se bazează pe o memorie colectivă.

Condițiile sociale, împrejurările vieții diferitor colective de oameni, împreună cu factorii geografici etc., determină conștiințele individuale, inclusiv, procesele nemorale. Societatea ca producător de valori îi asigură pe membrii săi și cu mijloace de gândire, limbă.

Pentru procesele de reconstrucție funcțională a memoriei trebuie să existe elemente sociocognitive care ar putea filtra amintirile. Astfel de factori sociali, relativ stabili, la M. Halbwachs, poartă numele de „cadre sociale” ale memoriei. Acestea sunt: timpul, spațiul, limbajul și noțiunile curente, adică sistemul conceptual curent al societății. Rapelul unei amintiri, recunoașterea unui element deja prezent în memorie, necesită ca să existe, conform lui M. Halbwachs, o continuitate între cadrele trecutului și ale prezentului. „Individul care își amintește trebuie să se afle în cadre sociale similare, cel puțin, să poată regăsi cadrele perioadelor trecute. Limbajul este un cadru în sensul unui sistem de convenții sociale. Spațiul și timpul permit localizarea amintirii. Astfel va exista un timp colectiv convențional, comun fiecărui grup, prin care el va corespunde cu propriul său trecut. Când privește timpul social, acesta este exterior grupului și îi va permite să unifice memoriile, furnizându-i o referință comună” (Tavani 2012: 10-11).

M. Halbwachs scria că oamenii își pot aminti doar cu condiția că ei vor regăsi, în cadrele memoriei colective, locul evenimentelor trecute care îi interesează: „O amintire este cu atât mai bogată, cu cât, într-un punct, se întâlnesc tot mai multe din aceste cadre care, în fine, se încrucișează și, parțial, se acoperă una pe alta. Uitarea se explică prin dispariția acestor cadre sau ale unor părți ale lor, astfel că atenția noastră n-ar fi capabilă să se fixeze asupra lor sau că ea s-ar fixa asupra altora... Dar uitarea sau deformarea a careva dintre amintirile noastre, de asemenea, se explică prin faptul că aceste cadre se schimbă, de la o perioadă la alta. Societatea, în funcție de circumstanțe și timp, își reprezintă trecutul în diverse moduri: ea modifică convențiile. Așa cum fiecare din membrii săi se supune acestor convenții, tot așa ei își orientează amintirile în același sens în care evoluează memoria colectivă.

Trebuie, așadar, de renunțat de la ideea că trecutul se păstrează în memoriile individuale în așa fel, de parcă din el ar fi extrase tot atâtea probe distincte, câți indivizi ar fi fost. Oamenii, trăind în societate, utilizează cuvinte ale căror sens îl înțeleg: aceasta este condiția gândirii colective. Fiecare cuvânt (înțeles) este acompaniat de amintiri și nu există amintiri cărora să nu le corespundă cuvinte” (Halbwachs 1925: 199).

De fapt, aceasta este semnificația *cognitivă* și *comunicativă* a termenului „memorie socială”, ca memorie a societății care i-a asigurat pe indivizii cu limbă și gândire. Anume societatea le oferă indivizilor acel instrumentar rațional prin care ei pot să înțeleagă semnificația lucrurilor pe care le amintesc, deoarece inexistența cuvintelor corespunzătoare obiectelor ar împiedica memorarea. Cu alte cuvinte, semnificația lucrurilor se readuce în memorie, numai dacă pentru ele există termenii lingvistici corespunzători. Aceste idei ale lui M. Halbwachs, mai târziu, au fost confirmate experimental.

E de menționat că, în viziunea lui M. Halbwachs, semnificația faptelor și evenimentelor concrete nu au un caracter universal, deoarece depind de grupurile umane. Trecutul se „re-

construiește” cu ajutorul semnificației elementelor din trecut. Cum remarca M. Halbwachs, evocarea propriului trecut presupune apelul la reperele fixate de societate: *spiritul reconstruiește amintirile sub presiunea societății*.

Societatea impune indivizilor anumite modele, standarde, adică restricții. Deci memoria societății, conform teoriei „cadrelor sociale” a lui M. Halbwachs, are un caracter „coercitiv” asupra conștiințelor individuale, inclusiv, a memoriei.

Amintirea evenimentelor din trecut sau „reconstrucția trecutului” se produce în alte condiții spațiale și temporale, care sunt legate de anumite circumstanțe sociale (căsătoria, nașterea copiilor, încadrarea în muncă, schimbarea locului de trai etc.). Așadar, termenul „memorie socială”, frecvent utilizat în literatura de specialitate, are, de facto, acea accepțiune, ce reiese din lucrările lui M. Halbwachs, și anume aceea de „*memorie colectivă*”, de amintire a unor grupuri umane (familie, colective de muncă, clasele sociale, comunități religioase) pentru care evenimentele din trecut au semnificație concretă, specifică pentru grupul sau colectivul respectiv.

Din cele expuse mai sus, putem formula următoare concluzie. Conform teoriei lui M. Halbwachs, atât stocarea informațiilor, cât și reamintirea lor reprezintă procese memorale, determinate de condițiile sociale concrete: cele mai multe amintiri sunt obținute grație societății. Aceste amintiri sunt evocate în interacțiune cu ceilalți membri ai grupului respectiv (familie, colectiv de muncă, clasă socială, comunitate religioasă, națiune etc.). Amintirile, exprimate prin vorbire, implică limbajul natural – produs social. Reamintirile presupun plasarea individului într-un context concret (de colectivitate), căruia M. Halbwachs i-a dat numele de „cadru social”.

Deja am menționat că memoria individuală, de asemenea, are conținut social, pentru că oricare reamintire se manifestă prin anumite forme verbale (vorbire internă, enunț etc.), iar acestea implică limba – sistem lexical și reguli gramaticale – produs al societății. Așadar, reiese că nu individul, ci grupul este „depozitarul” memoriei comune, adică a „memoriei colective”.

Dar din cele expuse mai sus mai apare și problema localizării memorie colective. Se știe că memorarea este un proces psihofiziologic, determinat de activitatea cerebrală a indivizilor. M. Halbwachs recunoștea că amintirile aparțin indivizilor, care, prin memorie, își reamintesc evenimentele trecutului. Dar, spunea savantul francez, amintirile colective au caracteristici specifice pentru că „societatea îi obligă pe oameni nu numai să reproducă, în gândire, din când în când, evenimentele anterioare din viața lor, dar încă și să le retușeze, să le reorganizeze și să le completeze în așa fel, încât fiind totuși convingși că amintirile noastre sunt exacte, noi le-am comunicat acel prestigiu, pe care ele, în realitate, nu le posedau” (Halbwachs 1925: 86).

Dacă vom încerca să găsim „organul” prin care colectivul produce operațiile mnezice, probabil că, în mod nemijlocit, adică materializat în formă de „substanță”, nu îl vom găsi. Poate sună prea categoric, dar suntem nevoiți să constatăm, că *unica realitate concretă* a memoriei este, totuși, sistemul mnezic individual. *Amintirea, rapelul (reamintirea)* și *mecanismele psihofiziologice* cerebrale, care asigură realizarea proceselor memorării, sunt plasate în creierul omenesc. Pe scurt, memoria individuală este localizată în creierul individului omenesc. Ea se formează prin acomodarea individului la condițiile, atât ale mediului natural, cât și ale celui social, deci are conținut *social* (prin limbă, tradiții, norme morale, juridice, tehnice etc.).

În ce privește memoria colectivă, aceasta reprezintă sistemul memoriilor colectivului respectiv, adică modelul general pentru memoriile individuale. În acest caz, nu poate fi vorba de un *organ* special al memoriei colective. Dar colectivele concrete (familiale, profe-

sionale, culturale, sportive, educaționale, religioase, naționale etc.) păstrează *trăiri* ale anumitor evenimente (familiale, culturale, istorice), au *sentimente* și *orientări valorice* specifice ce aparțin anume acestui colectiv. Emoțiile, sentimentele, rațiunea colectivă, adică psihicul colectiv (al colectivului), reprezintă suportul spiritual al memoriei colective. Prin „optica” acestora sunt privite evenimentele trecutului, adică amintirile, evocările, rapelul, reminiscența etc., într-un cuvânt, *memoria*: familiei, a colectivului de muncă, a comunității religioase, a clasei sociale, a națiunii, a societății.

Memoria colectivă, fiind componentă a conștiinței societății date, prin esența sa ontică, rămâne a fi un fenomen spiritual ce nu poate fi separat de psihicul uman. Cultura materială, bibliotecile, muzeele, operele de artă, arhivele etc., analizate în contextul memoriei sociale, sunt doar *suportul material* al memoriei – fenomen spiritual.

Faptul, că anumite colectivități omenești (grupuri sociale, colective profesionale, religioase, etnice, culturale etc.) au aceleași sentimente, reprezentări, idei despre trecutul lor, poate fi lămurit prin condițiile asemănătoare (naturale, materiale, spirituale etc.) ale vieții lor, orientările valorice, concepțiile despre lume, idealuri etc. Așadar, deși memoria colectivă are un caracter supraindividual, exterior memoriei individuale, ea rămâne a fi un fenomen *spiritual*, însă nu de natură individuală, ci *colectivă*.

2. DESPRE TEORII ALE STRUCTURĂRII, ORGANIZĂRII ȘI REORGANIZĂRII MEMORIEI COLECTIVE

Contemporan cu M. Halbwachs, britanicul Frederick Charles Bartlett (1886-1969) a fost adept al teoriei memoriei colective.

Lucrarea lui F.C. Bartlett „Remembering: A study in experimental and social psychology” („Memorarea: Studiu în psihologia experimentală și socială”) (1932) a marcat profund studiul psihologic al memoriei. Dincolo de aspectele cognitiviste ale memoriei, F.C. Bartlett dezvoltă diverse aspecte sociale ale memoriei, circumscriindu-le în concepția lui M. Halbwachs, cu care împărtășea viziunea asupra conservării amintirilor. F.C. Bartlett nu considera că conștiința individuală ar stoca, în mod precis și detaliat experiența individuală. El afirma că memoria și amintirea sunt de natură constructivă și reconstructivă. În acest context, el a descris cum aspectele sociale influențează memoria individuală. Este bine cunoscut exemplul din viața tribului *Swazi* din Africa de Sud. Întorși dintr-o călătorie din Londra, un grup de Swazi au păstrat impresia pe care le-a produs un polițist londonez care dirija circulația cu brațul ridicat. Gesturile polițistului erau asemănătoare cu cele ale membrilor tribului *Swazi*. Acest gest a fost interpretat de *Swazis* drept un salut prietenesc (familiar). Prin acest exemplu, F. C. Bartlett a demonstrat cum memoria colectivă a unor grupuri sociale determină interpretarea faptele din viața altor colectivități.

F.C. Bartlett, asemenea lui M. Halbwachs, afirma că amintirile se reconstruiesc pentru a corespunde intereselor actuale ale grupului. Pentru savantul britanic concordanța cu aceste interese se va face prin procesele convenționalizării care permite grupelor să stăpânească elementele trecutului, dar, în egală măsură, și elementele prezentului, care provin din culturi diferite. Convenționalizarea este așadar un proces general care ține cont de transformarea elementului X, atunci când el intră în contact cu un grup de elemente culturale diferite, Y. F.C. Bartlett studiază convenționalizarea, grație paradigmei reproducerii unei serii de desene sau de istorii, pentru a observa modificările succesive ale unui obiect când acesta este transmis ca o serie de obiecte individuale. Se evidențiază în așa fel modificările succesive ale obiectului care a devenit acum obiect propriu altui grup cultural. Spre exemplu, desenul dintr-o mască orientală își va pierde caracteristicile sale orientale în favoare caracteristicilor cu caracter occidental reproduse în desenele din occident. Grație convenționalizării elementul se conformă cu cultura grupului care l-a reintegrat (A se vedea: Idem: 17).

Așadar, prin studii experimentale, s-a demonstrat faptul că pierderea informațiilor în timp nu se datorează uitării, ci reconstruirii (restructurării de sens) a memoriei, a organizării informațiilor mnezice în jurul anumitor elemente semnificative. Așadar, conform concepției lui F.C. Bartlett, cultura contribuie la fixarea semnificațiilor și, prin aceasta, la structurarea memoriei. Amintirile se reorganizează în funcție de interesele actuale ale grupurilor și colectivităților. Prezentul își pune amprenta asupra trecutului în aceeași măsură, în care trecutul marchează prezentul.

În așa fel se pot interpreta rezultatele multor studii „pe viu” privind distorsiunile mnezice ale diferitor evenimente, spre exemplu, a celor din decembrie 1989 din România. S. Chelcea se bazează pe studiile realizate de J.P. Vasilescu și Irina Holdevici din decembrie 1989 cu privire la distorsiunile amnezice ale acelei perioade. Aceștia au cerut, la o săptămână după evenimente, unui grup de 28 de studenți participanți în ziua de 21 decembrie 1989 la manifestația din Piața Universității din București să se relateze ce s-a strigat atunci. După zece luni, în noiembrie 1990, cei doi psihologi au contactat din nou grupul de subiecți și au fost invitați să-și reamintească ce s-a strigat în zilele de 21 și 22 decembrie în Piața Universității. Lozincile amintite a două oară nu au fost identice cu cele din prima reamintire. Din punctul de vedere al lui S. Chelcea, reorganizarea amintirilor despre evenimentele revoluționare s-a produs în sensul interesului social al momentului (1990), marcând, spre exemplu, trecerea de la „Jos Ceaușescu” la „Jos comunismul”. S. Chelcea consideră că teoria lui F.C. Bartlett explică mai bine datele investigației din 1990, decât influența mijloacelor de comunicare în masă - explicație propusă de autorii nominalizați (A se vedea: Chelcea 1996: 115).

Orientarea înspre cercetările lui M. Halbwachs și F.C. Bartlett se observă și la psihosociologii contemporani.

Psihosociologii atașați ideii „construcționismului social”, remarcă S. Chelcea, abordează memoria nu ca pe un proces de codare și stocare a informației, ci ca pe „o activitate socială, care depinde de vorbire și care se construiește în relație cu alți indivizi”. Abordarea construcționistă se opune atât curentului ce își are originea în experimentele lui Hermann Ebbinghaus, cât și tendinței ultra-cognitivistice, care se interesează îndeosebi de tratarea informațiilor în memoria umană și cea artificială, urmărind să evidențieze modul în care noile informații sunt filtrate de anumite „schemas” și intra în „sistemul memoriei”. În ambele perspective, memoria este tratată pur individual, codarea, stocarea și rapelul fiind considerate procese psihice interne (A se vedea: Idem).

„Construcționismul social” neagă atât teza, conform căreia memoria este situată în creierul indivizilor izolați, cât și modelul tratării nediferențiate a diferitor memorii: umane, animale sau artificiale. Ei atrag atenția că doar omul poate avea amintiri despre aceea ce nu este legat de experiența trecută, spre exemplu, despre evenimentele din antichitate, despre un fenomen pe care nu l-a cunoscut personal etc. Aceste amintiri se transmit din generație în generație și societatea oferă prilejul aducerii lor aminte (sărbătorile naționale, paradele militare, muzeele memoriale, statuile, denumirea străzilor, a instituțiilor etc.) (A se vedea: Idem).

Având în vedere că dezvoltarea umană rezultă dintr-o interacțiune dinamică între indivizi și societate psihologii ruși L.S. Vygotsky (1896-1934), A.R. Luria (1902-1977) și A.N. Leontiev (1903-1979) ajung la concluzia, că *memoria umană și viața socială sunt indisolubil legate; trecerea de la formele biotice ale memoriei la cele superioare, specifice formelor omenești, este rezultatul unui îndelungat și complex proces de dezvoltare culturală și istorică*. A.N. Leontiev, spre exemplu, în lucrarea „Dezvoltarea memoriei” (1931), afirmă că „memoria omului contemporan, de asemenea, este un produs al dezvoltării sociale și culturale, ca și vorbirea, scrisul sau calculul” (Leontiev 1931: 58-59). El a subliniat

importanța proceselor de *socializare* în dezvoltarea memoriei, considerând că mediul social este factorul central al dezvoltării și funcționării memoriei, iar împreună cu transformarea culturală a memoriei și însăși *utilizarea* experienței trecutului, conservării căreia noi suntem datori memoriei, ia forme noi și superioare: luând stăpânire asupra memoriei noastre, noi în așa fel eliberăm toată conduita noastră de sub puterea oarbă a acțiunii automate, stihinice a trecutului (A se vedea: Idem: 250, 251).

Psihosociologii construcționiști observă sistematic modul cum funcționează memoria la nivelul simțului comun, în condițiile vieții de zi cu zi, în diferite împrejurări: la școală, la piață, la teatru, la tribunal etc. Analiza limbii vorbite constituie „placa turnantă a cercetărilor construcționiștilor sociali”. Memoria nu reprezintă un simplu depozit de informații neutre. Anume limbajul are un rol decisiv în organizarea și reorganizarea memoriei. Psihosociologii construcționiști, constată S. Chelcea, susțin cu deplină temei că limbajul transformă modul și conținutul a ceea ce ne amintim. Acest adevăr a fost demonstrat de un studiu interacțiunii profesor - elevi, realizat în 1987, de Derek Edwards și Neil Mercer, în care s-a constatat că profesorii orientează construcția memoriei copiilor, controlând limbajul, selecția evenimentelor, modul de interpretare și aducere-aminte a acestora. De unde S. Chelcea formulează concluzia: **și amintirile se învață**. (A se vedea: Chelcea 1996: 116).

Prin urmare, afirmă savantul nominalizat, împreună cu alți cunoscuți specialiști, nu poate funcționa o societate cu o memorie colectivă discordantă în raport cu prezentul și în discrepanță cu proiectul istoric (A se vedea: Idem).

Grație memoriei sociale, trecutul nu este în stare („se încăpățânează”) să supraviețuiască. S. Chelcea constată că *interferența retroactivă* face dificilă obținerea unei imagini corecte asupra prezentului. Din această cauză, continuă el, factorii de putere sunt interesați nu numai să rescrie istoria, dar și să reorganizeze memoria socială. (Idem). Schimbare regimurilor politice din multe țări europene, după 1917 – în Rusia, după cel de al Doilea Război mondial – în statele Europei de Vest, după descompunerea Uniunii Sovietice – în fostele republici unionale etc. s-au schimbat: denumiri ale orașelor, străzilor, instituțiilor de învățământ și multe altele. S-au schimbat programele de studii în școli și universități, pe scurt, s-a modificat viața social-economică, politică și culturală, iar, în ultima instanță, s-a schimbat și memoria colectivă al multor exponenți ai acesteia.

După fiecare schimbare socială radicală apar noi monumente, muzee etc. care au ca scop (nedeclarat) reorganizarea memoriei colective. Nu numai spațiul și timpul intervin în procesul memorării, dar și tradițiile, obiceiurile, ceremoniile sunt „menite să evoce anumite evenimente spre a nu fi uitate, să reactiveze memoria colectivă” (A se vedea: Idem: 119). Așadar, memoria este influențată de valorile culturale, ideologia oficială, factorii politici, economici etc. și „niciodată nu poate fi analizată doar ca un proces strict individual, abstracție făcându-se de interacțiunile individ-individ, individ-societate, neglijându-se astfel dimensiunea psihosociologică a fenomenului” (Idem).

În concluzie: amintirea și uitarea sunt două fețe ale aceleiași file care poartă numele *memorie* – atribut al *conștiinței* (individuale, colective, a întregii societăți). Conștiința, la rândul ei, este doar una din infinitele fațete ale celui mai instabil și complicat „conglomerat” – societatea omenească.

În calitate de „acord final” la studiul conceptului „memorie socială”, propunem celor care vor întreprinde cercetări în domeniul memoriei colective să atragă atenția la îndemnul (conceptual, metodologic și moral) lui S. Chelcea: „să cultivăm memoria socială în sprijinul adevărului, dreptății, al binelui și omeniei” (Chelcea 2008: 143).

GENERALIZĂRI ȘI CONCLUZII

Din cele expuse supra putem constata că unica realitate *concretă* a memoriei este memoria individuală, adică *amintirea*, *rapelul* sau *reamintirea* și *mecanismele psihofiziolo-*

gice cerebrale care asigură realizarea acesteia. Memoria individuală este localizată în creierul omenesc. Ea se formează prin acomodarea individului la condițiile, atât ale mediului natural, cât și ale celui social, deci are conținut *social* (prin limbă, tradiții, norme morale, juridice, tehnice etc.).

Memoria colectivă reprezintă *ansamblul* memoriilor individuale *comune* membrilor colectivului respectiv. În acest caz nu poate fi vorba de un *organ* special al memoriei colective. Dar colectivele concrete (familiale, profesionale, culturale, sportive, educaționale, religioase, naționale etc.) păstrează *trăiri* ale anumitor evenimente (familiale, culturale, istorice), au *sentimente* și *orientări valorice* specifice anume acestui colectiv. Emoțiile, sentimentele, rațiunea colectivă, adică psihicul colectiv (al colectivului), reprezintă suportul spiritual al memoriei colective. Prin „optica” acestora sunt privite evenimentele trecutului, adică amintirile, evocările, rapelul, reminiscența etc., într-un cuvânt, *memoria* familiei, a colectivului de muncă, a comunității religioase, a clasei sociale, a națiunii, a societății.

Memoria colectivă, fiind componentă a conștiinței societății date, prin esența sa ontică, rămâne a fi un fenomen spiritual ce nu poate fi separat de psihicul uman. Cultura materială, bibliotecile, muzeele, operele de artă, arhivele etc., analizate în contextul memoriei sociale, sunt doar *suportul material* al memoriei – fenomen spiritual.

Faptul, că anumite colectivități omenești (grupuri sociale, colective profesionale, religioase, etnice, culturale etc.) au aceleași sentimente, reprezentări, idei despre trecutul lor, poate fi lămurit prin condițiile asemănătoare (naturale, materiale, spirituale etc.) ale vieții lor, orientările valorice, concepțiile despre lume, idealuri etc. Așadar, deși memoria colectivă are un caracter supraindividual, ea rămâne a fi un fenomen *spiritual*, însă nu de natură individuală, ci *colectivă*.

Se știe că memoria se „încorporează” în obiecte materiale, adică lucruri sau semnale (monumente, statui, opere de artă plastică, muzică, texte etc.), limbaj natural și artificial, ceremonii comemorative ș.a. care conțin simboluri, semne, structuri cu caracter convențional, adică reprezintă sisteme *semiotice*. La nivelul simțului comun (și în viziunea multor semioticieni), se consideră că orice semn (cod, cifru etc.) conține semnificație, adică cunoștințe despre referentul respectiv. În realitate, situația semiotică este mult mai complicată. Orice semn (dar nu și indice) reprezintă o entitate cu caracter convențional, semnificația căreia se află în conștiința utilizatorilor semnului. De aceea, obiectele ce poartă „urmele” trecutului nu reprezintă memoria propriu zisă, ci doar „purtătorii” materiali ai memoriei, adică suportul substanțial sau energetic al acesteia. Memoria ca *image ideală* a trecutului trebuie extrasă din suportul ei material prin interpretare, prin descifrarea acestor „urme”, adică prin procedura *hermeneutică*. Ultima, la rândul ei, este un act rațional, subiectiv. Adică orice memorie (individuală sau colectivă), fiind o imagine a fenomenelor trecutului, rămâne a fi o entitate psihică, spirituală.

Problema memoriei colective nu este obiectul preocupărilor doar a savanților. În mass-media occidentală, în special, cea franceză, problemei memoriei colective i se acordă o deosebită atenție. Specialiștii din diferite domenii sunt invitați să participe la discuții consacrate fenomenelor cu caracter memorial. Printre acestea, rămâne actuală problema coraportului dintre memoria individuală și cea colectivă. Se constată, printre altele, că este cu adevărat imposibil de a înțelege ceea ce se petrece în societate, în memoria colectivă, dacă nu se ține cont de dinamica cerebrală a memoriei. În același timp, toată imageria cerebrală ce se desfășoară până la vârsta de 15-20 ani ne arată că este imposibil de a înțelege ce se petrece în creier, dacă nu se ține cont de impactul social asupra omului. Ca și memoria individuală, memoria colectivă nu este nici infailibilă, nici exhaustivă. În realitate, ea este produsul unei „logici” aparte. Denis Peschanski, cunoscut istorician francez,

specialist în problemele celui de al Doilea Război mondial, într-un interviu, a remarcat că memoria colectivă este ansamblul reprezentărilor sociale a trecutului într-o societate dată. În filtrul acestei memorii nu s-au reținut decât acele evenimente percepute care structurează construcția identității colective. Memoria colectivă, fiind purtătoarea unei semnificații puternice a trecutului, nu este doar o „suma algebrică” a memoriilor individuale. Totodată, memoria socială este ansamblul proceselor de encodare (întipărire), stocare (păstrare) și accesare a informațiilor sociale de către indivizi, pentru a ajuta la interacționarea umană și care sunt sub influența factorilor sociali. Așadar, memoria colectivă reprezintă un tip special de conservare a trecutului nu doar în spiritele individuale, ci și în cele ale grupului social, devenind astfel o entitate supraindividuală (colectivă).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Chelcea, Septimiu, *Memoria socială – organizarea și reorganizarea ei* // Neculau, Adrian / coord., *Psihologia socială. Aspecte contemporane*, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 109-119.
2. Chelcea, Septimiu, *Memoria socială* // Chelcea, Septimiu / coord. *Psihosociologie. Teorii, cercetări, aplicații*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 129-144.
3. Doron, Roland, Parot, Françoise, *Dicționar de psihologie*, București, Editura Humanitas, 1999.
4. Golu, Mihai, *Fundamentele psihologiei*. Vol. I și II, Ed. a V-a, București, Editura Fundației România de Măine, 2007.
5. Halbwachs, Maurice, *Les cadres sociaux de la mémoire* (1925), http://classiques.uqac.ca/classiques/Halbwachs_maurice/cadres_soc_memoire/cadres_sociaux_memoire.pdf
6. Halbwachs, Maurice, *Mémoire collective* (1950), http://classiques.uqac.ca/classiques/Halbwachs_maurice/memoire_collective/memoire_collective.pdf.
7. Mânzat, Ion, *Cercetări psihologice moderne asupra memoriei* // Chelcea, Septimiu / coord. *Memorie socială și identitate națională*, București, Editura I.N.I., 1998, p. 23-45.
8. Neculau, Adrian, *Memoria pierdută: eseuri de psihosociologia schimbării*, Iași, Editura Polirom, 1999.
9. Tavani, Jean-Louis, *Mémoire sociale et pensée sociale: Etudes empiriques de leurs influences croisées*. Psychologie. Université René Descartes – Paris, V., 2012.
10. Леонтьев, Алексей Николаевич, *Развитие памяти. Экспериментальное исследование высших психологических функций*, Москва, Государственное учебно-педагогическое издательство, 1931.
11. Рикёр, Поль, *Память, история, забвение* / Пер. с франц., Москва, Издательство гуманитарной литературы, 2004 (Французская литература XX века).
12. Сайко, Э.В., *Память как системное свойство социальной материи* // Москва, Мир психологии, 2015, №2 (82).

ESENȚA ȘI NATURA CONȘTIINȚEI JURIDICE

Mariana SPATARI
Olga JACOTA-DRAGAN

Abstract: *Legal consciousness is a form of social consciousness that consists of the totality of representations, ideas, conceptions, feelings about the functioning of the system of law existing in society. Legal consciousness is formed on the reflection on how to establish, operate and collaborate institutions in the law system. Legal consciousness is a complex social and psychological phenomenon that reflects spiritually the material life of the legal system.*

Din perspectiva etimologică termenul conștiința provine de la latinescul conscientia, având semnificația de cunoștință, noțiune, părere²⁷⁷; potrivit dicționarului explicativ al limbii române²⁷⁸ conștiința este un sentiment, intuiție pe care ființa umană o are despre propria existență; o cunoaștere intuitivă sau reflexivă pe care o are fiecare despre propria existență și despre lucrurile din jurul său; faptul de a-și da seama; înțelege; în opoziție cu existența, și materia exprimă gândire și spirit; sentiment al responsabilității morale față de propria sa conduită.

Ca obiect de cercetare filosofică, conștiința, exprimă esența și însușirea omului prin intermediul căreia ființa umană se referă la mediul social, natural precum și la propria sa ființă. Conștiința este un element definitoriu natural al ființei umane, prin care omul se deosebește categoric de orice altă ființare în acest univers; ea este prezentată ca perceperea omului a propriei ființări, ca capacitate de a marca realitatea obiectivă în evaluarea subiectivă.

Cunoașterea este procesul de obținere a informației privind realitatea obiectivă având ca finalitate formarea propriei viziuni față de obiectul cercetat, această proprie viziune este o formă de exprimare și materializare a conștiinței.

În cadrul existenței sale sociale, omul este inevitabil inclus în procesul acumulării de noi cunoștințe, formării de percepții și deprinderi prin practică, de atitudini etc. Cunoașterea este una dintre multele raportări ale individului la realitatea înconjurătoare, prin care el realizează tendința sa de a da ordine lucrurilor și fenomenelor, de a stabili legături și opoziții între acestea. Evoluția cunoașterii, atât în plan global, istoric, cât și la nivelul fiecărui individ, impune schimbări permanente în cadrul viziunii și percepției lumii.²⁷⁹ Astfel conștiința umană evoluează pe parcursul dezvoltării individuale și sociale.

Ansamblu de reprezentări, idei, concepții, cunoștințe, mentalități ale unei colectivități umane, care reflectă condițiile de existență ale acesteia este conștiința socială²⁸⁰. Conștiința socială este reprezentată din totalitatea elementelor de reflectare și apreciere a vieții obiectuale precum: aprecieri, reprezentări, sentimente, trăiri, mentalități, idei, cunoștințe, noțiuni, convingeri, teorii. Conștiința socială nu reprezintă suma conștiințelor individuale, dar se formează și se exprimă prin aceasta. În concordanță cu conștiința individuală, conștiința socială este o reflectare mult mai complexă a existenței sociale. Conștiința socială reprezintă viața spirituală a societății care reflectă viața ei materială. Având o structură complexă atât pe plan vertical, cât și pe cel orizontal.

²⁷⁷ <http://www.limbatalina.ro/dictionar.php?cuvant=conscientia&limba=lat>

²⁷⁸ Dicționarul explicativ al limbii române (ediția a II-a revăzută și adăugită), Autor: Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

²⁷⁹ Dumitru Dodul, STUDIA UNIVERSITATIS, Revista științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr. 10(20), Fenomenul conștiinței și formele conștiinței sociale, p. 42.

²⁸⁰ Dicționarul explicativ al limbii române (ediția a II-a revăzută și adăugită), Autor: Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

Pe plan vertical conștiința socială este constituită din:

1. Conștiința comună,
2. Conștiința teoretică,
3. Psihologia socială,
4. Ideologia socială.

Pe plan orizontal deosebim următoarele forme ale conștiinței sociale:

1. Conștiința politică,
2. Conștiința juridică,
3. Conștiința morală,
4. Conștiința estetică,
5. Conștiința științifică,
6. Conștiința filosofică,
7. Conștiința religioasă.

Din cele menționate evidențiem conștiința juridică ca formă a conștiinței sociale, ea este constituită din totalitatea reprezentărilor, ideilor, concepțiilor, sentimentelor privind funcționarea sistemului dreptului existent în societate. Conștiința juridică se formează în baza reflecției față de modul de constituire, funcționare și colaborare a instituțiilor din sistemul dreptului.

Conștiința juridică este un fenomen social și psihologic complex format din elemente de natura națională, afectivă și volitivă.²⁸¹ Aceasta reflectă spiritual viața materială a sistemului juridic.

Gh. Avornic definește conștiința juridică ca o parte componentă a conștiinței sociale, apărută în procesul de elaborare și realizare a dreptului în societate, vizând un ansamblu de reprezentări, idei, concepții, tradiții, emoții, retrairi, iluzii și, în special, cunoștințe cu privire la drept ca fenomen social.²⁸²

Gh. Boboș definește conștiința juridică ca sistem de sentimente, emoții, viziuni, aprecieri, reprezentări juridice care exprimă atitudinea cetățenilor față de dreptul în vigoare, de practica juridică, drepturile, libertățile și obligațiile cetățenilor și față de alte fenomene juridice dorite

Conștiința juridică are drept conținut ideile, sentimentele, volițiunile cu privire la dreptul în vigoare într-o anumită societate, la un moment dat; cum ar trebui să fie dreptul în viitor, atitudinea proprie a unei persoane față de drept; atitudine celorlalți oameni față de drept; măsurile ce se vor lua pentru cel care încalcă normele de drept.²⁸³

Conștiința juridică poate fi exprimată printr-o stare spirituală ce conține viziuni sociale, economice, politice, combinate cu cele de drept, adecvate nivelului de dezvoltare a societății umane privind dezvoltarea dreptului, perfectarea și adoptarea actelor juridice, dezvoltarea umană, protejarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului din diferite grupuri sociale, nivelul de garantare a acestora de către stat și societatea civilă.²⁸⁴

Conștiința juridică reprezintă fundamentul ideologic al sistemului dreptului, procesul legiferării nu poate fi realizat fără de a fi perceput, apreciat, evaluat, potrivit de conștiința juridică, atât la nivelul unui individ cât și la cel social.

²⁸¹ Anita M. Naschitz, *Conștiința juridică socialistă*, București, Editura Științifică, 1964, p. 29.

²⁸² Avornic Gh. *Conștiința juridică și cultura juridică, coraportul lor. Nihilismul juridic – categorie juridică*. „Cultura juridică și prevenirea corupției”, Materiale ale conferinței internaționale (din 1 noiembrie 2007, Chișinău). Chișinău, 2007 (Bons Offices SRL). p. 29.

²⁸³ Anita M. Naschitz, *Conștiința juridică socialistă*, București, Editura Științifică, 1964, p. 39.

²⁸⁴ Popovici T. *Aspecte teoretice și practice ale culturii juridice în Republica Moldova*. „Cultura juridică și prevenirea corupției”, Materiale ale conferinței internaționale (din 1 noiembrie 2007, Chișinău). Chișinău, 2007 (Bons Offices SRL), p. 14.

Conștiința juridică îndeplinește funcția cognitivă, axiologică și normativă. Ea reprezintă instanța care, prin decizia și voința instituțiilor de legiferare, mediază transpunerea problemelor reale ale fenomenului juridic în haina normelor juridice.²⁸⁵

Defectele conștiinței juridice apar ca urmare a neajunsurilor conștiinței sociale ori lipsa acesteia. După M. Calmîc cele mai răspândite defecte ale conștiinței juridice sunt:²⁸⁶

1. Fetișismul juridic – denumirea provine din portugheză și înseamnă *feitico*, cuvânt care denumește obiecte sacre. Inițial, se folosea pentru desemnarea credinței în obiecte divinizate de oamenii primitivi atribuindu-le anumite forțe ocrotitoare și pe care le purtau spre a fi apărați de nenorociri. Fetișismul juridic se manifestă printr-o credință oarbă și absolută a dreptului, dreptul este asociat cu puterea divină.

2. Idealismul juridic – preamărește rolul și capacitatea de regulator al dreptului.

3. Relativismul juridic este un curent filosofic potrivit căruia corectitudinea și incorectitudinea unei acțiuni, valori sau non-valori nu sunt concepte absolute, ci variabile și relative, în funcție de persoană, circumstanțe și situația socială. Fără a pretinde la dependența incorectitudinii sau corectitudinii de împrejurări la variația oamenilor despre valoare în funcție de condiția lor socială, relativismul susține (într-una dintre formele sale cele mai răspândite) că valoarea nu ține decât de ceea ce individul sau societatea consideră că reprezintă.

4. Subiectivismul juridic – o orientare filosofică care susține existența realității în funcție de subiectul gânditor sau de conștiință.

5. Infantilismul juridic este o formă mai ușoară de denaturare a conștiinței juridice a individului, caracterizată prin faptul că conștiința juridică nu a fost formată, individul nu posedă cunoștințe juridice și nu are formate deprinderi de respectare a dreptului. De altfel, aceste persoane nici nu conștientizează că le-au fost încălcate careva drepturi, ei nu cunosc metodele și mijloacele de apărare a drepturilor.

6. Nihilismul juridic – termenul introdus la sfârșitul secolului al XVIII-lea cu ocazia polemicilor îndreptate împotriva criticismului kantian și a idealismului a fost extins pentru a denumi orice filosofie care tinde să nege posibilitatea cunoașterii realității și să susțină caracterul nefondat al eticii tradiționale, atitudine de negare absolută.²⁸⁷

Nihilismul social se exprimă în ipostaze diferite: respingerea de către anumite sectoare ale societății a reformelor, a unui stil de viață nou și noi valori de piață, nemulțumirea față de modificările și transformările sociale, proteste sociale împotriva tehnicilor de “șoc”, dezacordul cu anumite decizii și acțiuni politice, ostilitate față de instituțiile publice și structurile de putere, față de liderii lor și chiar față de unele valori morale.²⁸⁸

Nihilismul juridic este o formă a nihilismului social, Gh. Avornic definește nihilismul juridic drept o direcție a gândirii politico-juridice, care neagă valoarea socială și personală a dreptului și care îl consideră drept o metodă mai inferioară de reglementare a relațiilor sociale.²⁸⁹

Nihilismul juridic influențează deciziile și la nivel politic. De regulă, populația susține ideea de a acorda asistență juridică în cazurile civile, iar atitudinea punitivă îi face a neglija

²⁸⁵ Lupu Gh., Avornic Gh., *Teoria generală a dreptului. Manual: Studiu teoretic introductiv*, Lumina, Chișinău, 1997, p. 197.

²⁸⁶ CALMÎC, M., *Considerații cu privire la elementele deformatoare ale conștiinței juridice*. În: *Legea și Viața*. №8. Chișinău: 2010. p. 27-29.

²⁸⁷ *Dicționar Enciclopedic*, vol. IV: L – N, București: Ed. Enciclopedică, 2001, p. 609.

²⁸⁸ http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1751_page_40.html

²⁸⁹ Avornic Gh. *Materialele conferinței internaționale „Cultura juridică și prevenirea corupției”*, Chișinău, 2007, p. 40.

importanța asistenței juridice în cazurile penale. Ori politica penală a statului trebuie să ia în considerație și faptul că nu fiecare din cei învinuiți este în egală măsură vinovat.²⁹⁰

Deosebim următoarele tipuri ale conștiinței juridice:

1. În funcție de numărul de subiecți, distingem:

- conștiința juridică individuală este specifică la nivel individual, se manifestă prin deciziile, acțiunile subiectului de drept.
- conștiința juridică colectivă se manifestă la nivelul colectivităților, comunităților umane; poate apărea în funcție de așezare fizico-geografică, apartenența la un grup, statut social sau profesional.

2. În funcție de profunzimea realității juridice distingem:

- conștiința juridică comună nu este planificată, nu se bazează pe anumite reguli concrete, apare spontan.
- conștiința juridică științifică se întemeiază pe date concrete: cercetări științifice, acte legislative sau normative.
- conștiința juridică profesională – specifică lucrătorilor instituțiilor de drept.

Conștiința juridică este constituită din ideologie juridică și psihologie juridică. Psihologia juridică conține trăiri emoționale referitoare la fenomenele juridice. Simțul convingerii în justețea legii, în temeinicia ordinii de drept, intoleranța față de faptele ilicite creează o înaltă dispoziție psihologică, o atmosferă de stimă față de drept și formează conținutul principal a psihologiei juridice.²⁹¹ Conștiința juridică diferențiază de la individ la individ, așa cum fiecare are aprecieri diferite față de funcționarea sistemului de drept. Psihologia juridică este într-o strânsă legătură cu principiile, norme și valori morale, astfel valorile morale precum: omenia, dreptatea, echitatea, egalitatea, corectitudinea, imparțialitatea, adevărul servesc drept temelie la elaborarea normelor juridice.

Ideologia juridică conține ideile, concepțiile, principiile, noțiunile sistemului de drept al statului, ea concentrând totalitatea cunoștințelor juridice, cerințele grupurilor sociale, aprecierile și valorile unei societăți moderne în care știința juridică deține locul prioritar exprimând interesul de dezvoltare al societății, de asigurare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.²⁹² Prin intermediul ideologiei juridice are loc înțelegerea constituirii și funcționării realității juridice, putem menționa că ideologia juridică exprimă totalitatea judecăților față de sistemul dreptului specifice unui subiect.

În concluzie putem menționa că conștiința juridică ca formă a conștiinței sociale este element esențial al devenirii umane, reprezintă dimensiunea ontologică și este specifică tuturor ființelor umane, se manifestă în toate epocile și la toate nivelele existenței sociale. Conștiința juridică este vulnerabilă în fața fetișismului juridic, nihilismului juridic, idealismului juridic, relativismului juridic, subiectivismului juridic și infantilismului juridic. Se manifestă la nivel individual și colectiv, poate fi cotidiană, științifică și profesională, există atâta timp cât există sistemul dreptului.

²⁹⁰ Zaharia, V. *Accesul la justiție: exigențe, realizări și perspective*. Chișinău: Cartier juridic, 2008. 187 p.

²⁹¹ Lupu Gh., Avornic Gh. *Teoria generală a dreptului. Studiu teoretico-introductiv*. Chișinău: Editura Lumina, 1997. p. 198.

²⁹² Popovici T. *Aspecte teoretice și practice ale culturii juridice în Republica Moldova*. „Cultura juridică și prevenirea corupției”, Materiale ale conferinței internaționale (din 1 noiembrie 2007, Chișinău). Chișinău, 2007 (Bons Offi ces SRL). p. 17.

BIBLIOGRAFIE:

1. Avornic Gh., *Conștiința juridică și cultura juridică, coraportul lor. Nihilismul juridic – categorie juridică*. „Cultura juridică și prevenirea corupției”, Materiale ale conferinței internaționale din 1 noiembrie 2007, Chișinău, 2007 (Bons Offices SRL).
2. Calmîc M., *Considerații cu privire la elementele deformatoare ale conștiinței juridice*. În: *Legea și Viața*. №8. Chișinău: 2010.
3. Dicționarul explicativ al limbii române (ediția a II-a revăzută și adăugită), Autor: Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editură: Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.
4. Dicționar Enciclopedic, vol. IV: L – N, București: Ed. Enciclopedică, 2001.
5. Dodul D., *STUDIA UNIVERSITATIS*, Revista științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr. 10(20), *Fenomenul conștiinței și formele conștiinței sociale*, p. 42.
6. Lupu Gh., Avornic Gh., *Teoria generală a dreptului. Manual: Studiu teoretic introductiv*, Lumina, Chișinău, 1997.
7. Naschitz Anita M., *Conștiința juridică socialistă*, București, Editura Științifică, 1964.
8. Popovici T. *Aspecte teoretice și practice ale culturii juridice în Republica Moldova*. „Cultura juridică și prevenirea corupției”, Materiale ale conferinței internaționale (din 1 noiembrie 2007, Chișinău). Chișinău, 2007 (Bons Offi ces SRL).
9. http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1751_page_40.html
<http://www.limbalatina.ro/dictionar.php?cuvant=conscientia&limba=lat>

**„FORMULA CU CINCI ELEMENTE” A LUI G.V. PLEHANOV –
PAS RESPINS NEFUNDAT ÎN CERCETAREA TEORETICĂ
A FENOMENELOR CULTURII SPIRITUALE**

Valeriu PARNOVEL

„Formula cu cinci elemente” a lui G. Plehanov este remarcabilă pentru studiul teoretic contemporan al fenomenelor culturii spirituale printr-un șir de particularități: exprimă o continuitate cu învățătura iluminiștilor francezi despre ideologie, constituie o verigă în lanțul investigațional de abordări logice ale fenomenelor menționate, ilustrează o intenție de a crea o metodologie aptă pentru a realiza un obiectiv măreț, desenat de autor ca *istoria spirituală a omenirii* [4, p.159], reprezintă o experiență investigațională nouă care, însă, a rămas nevalorificată și neînsușită. Asemenea subiecte prezintă interes pentru practica de abordări logice a fenomenelor spirituale și contribuie la formarea unui tablou istoric integru al ei. Studiul respectiv este remarcabil, de asemenea, și prin soarta sa dramatică de confirmare în cadrul investigațiilor vizate.

Pentru cititorul de limbă română studiul lui Plehanov rămâne un material prost cunoscut. Deși nici sursele analitice ruse nu bucură publicul cititor prin diversitate interpretativă. De regulă, materialele în cauză elucidează subiecte secundare, lăsând fondul problemei în umbră. Cauza stării respective de tratare constă în faptul că analiștii prezintă formula cu cinci elemente ca un fenomen investigațional singuratic ce se atașează la corelația ideologie – psihologie socială. În lucrarea de față formula dată se examinează sub un aspect nou: ea se concepe ca parte a complexului de cercetări ce profilează în fenomenele culturii spirituale legăturile ale dezvoltării. Asemenea abordare prezintă formula plehanovistă într-o lumină nouă.

Formula în cauză nu formează o lucrare monografică și nici nu prezintă o expunere sistemică ca atare, ci constituie un complex larg de idei, note, enunțuri etc. Ele se deosebesc după volumul său și sunt „risipite” în multiple studii ce s-au efectuat cu ocazii diferite pe parcursul anilor '90 ai sec. al XIX-lea – primul deceniu al sec. al XX-lea. În ansamblu, formula lui G. Plehanov prezenta la momentul respectiv o formațiune ce se afla în proces de formare, fiind lipsită, de asemenea, și de o întitulare de autor. Dar asemenea circumstanțe nu disimulează faptul că studiul în discuție posedă o tendință novatoare, o idee pronunțată, un subiect comun ce atribuie segmentelor elaborate un aspect de ansamblu, subiecte ce au servit analiștilor creației plehanoviste în calitate de fundament pentru a cuprinde și întitula complexul menționat de idei ca „formulă cu cinci elemente”.

Activitatea menționată a lui Plehanov a decurs la răscrucea secolelor XIX-XX-lea și, astfel, s-a desfășurat în cadrul marilor procese de diferențiere și integrare a științelor, a pasiunii culturii intelectuale occidentale pentru psihologie. În perioada respectivă sporește vădit numărul de investigații științifice ale fenomenelor vieții spirituale a societății, filosofia occidentală este preocupată de numeroase întrebări teoretice despre spiritual. Filosofia marxistă de atunci nu rămânea la o parte de acest proces. În cadrul ei se observă discuții vii despre interacțiunea economiei și ideologiei (denumirea de atunci a domeniului spiritual al vieții sociale), despre posibilitățile metodologice ale filosofiei respective pentru a explica conexiunea menționată, se elaborează interpretări rectiliniu economice, vulgar-sociologice ale proceselor spirituale ale societății.

Lucrările filosofului rus abordează diverse fațete ale culturii spirituale și posedă un caracter polemic, fapt ce indică direct la acuitatea de altădată a subiectului dezbaterii. Dar stilul respectiv nu umbrește modul amplu de expunere: multe din ideile plehanoviste despre

dezvoltarea domeniului spiritual al vieții sociale se deosebesc printr-o cuprindere maximă, sunt în pas cu căutările actuale și au un aspect programatic. Mai jos sunt citate unele fragmente din asemenea idei: „Istoria științifică a dezvoltării spirituale a omenirii încă trebuie scrisă de-a-ntregul. Deocamdată în acest domeniu ne mulțumim cu ipoteze mai mult sau mai puțin ingenioase” [4, p. 159]. Sau un alt enunț semnificativ: „dacă materialismul nu dorește să rămână unilateral cum până în prezent, dacă el nu dorește să-și schimbe propriul principiu prin reîntoarcerea permanentă la concepții idealiste; dacă el nu dorește în felul acesta să recunoască idealismul mai tare în domeniul anumit, el trebuie să dea o explicație materialistă tuturor părților vieții omenești. Partea subiectivă a acestei vieți și este tocmai partea psihologică, „spiritul omenesc”, simțurile și ideile oamenilor” [4, p. 171].

Aceste fragmente conturează limpede câteva laturi de bază ale conceptului de istoria spirituală a omenirii: starea ei de elaborare rămâne ipotezele, orientarea lor de frunte este idealismul, principiul-cheie ar trebui, totuși, să fie materialismul. Totodată, Plehanov constată că mijloacele filosofiei marxiste sunt insuficiente pentru efectuarea asemenea studii. El a înfăptuit numeroase cercetări în domeniul istoriei filosofiei, religiei, literaturii, picturii, politicii etc. În procesul lor s-a evidențiat mărginirea metodei marxiste de a explica specificul istoric, starea sau conturul formațiunilor spirituale prin influența determinantă a economiei. Asemenea meditații sunt citate mai jos: „Pentru a înțelege istoria gândirii științifice sau istoria artei în țara respectivă este insuficient de a ști economia ei” [2, p. 247]. Sau un gând analogic: „În domeniul ideologiilor multe fenomene pot fi explicate prin influența mișcării economice doar în mod indirect. Acest lucru deseori îl uită nu numai adversarii, dar și adepții teoriei istorice a lui Marx” [4, p.176]. Un fragment mai detaliat scoate în evidență complexitatea problemei de cercetare: „În societatea primitivă, ce nu știe divizarea în clase, activitatea productivă a omului influențează nemijlocit asupra concepției lui despre lume și asupra simțului lui estetic. Ornamentarea își ia motivele din tehnică, iar dansul [...] deseori se mărginește cu o simplă reproducere a procesului productiv [...]. Dar într-o societate divizată în clase, influența nemijlocită a acestei activități asupra ideologiei devine în mod considerabil mai puțin vădită. Aceasta și este înțeles. Dacă, spre exemplu, una din varietățile de dans la femeia-indigenă australiană reproduce lucrul ei de strângere al rădăcinilor, apoi se înțelege de la sine că nici unul din dansurile elegante, cu care se distrau, spre exemplu, femeile franceze mondene ale secolului al XVIII-lea, nu putea fi înfățișate ca activități productive ale acestor doamne, deoarece ele nu se ocupau nici cu o muncă productivă, consacându-se îndeosebi „științei pasiunii duioase”. Pentru a înțelege dansul indigenei australiene este suficient de a ști ce rol deține în viața gintei australiene strângerea de către femei a rădăcinilor de plante sălbatice. Dar, pentru a înțelege, să zicem, menuetul este cu desăvârșire insuficientă cunoștința despre economia Franței a secolului al XVIII-lea. Aici noi suntem constrânși să avem de-a face cu dansul ce exprimă prin sine psihologia clasei neproductive. Cu psihologia acestui rând se explică majoritatea covârșitoare de „obicee și reguli de conduită” a așa-numitei societăți decente. Așadar, factorul economic cedează aici locul de cinstă celui psihologic. Dar nu uitați că însăși apariția claselor neproductive în societate este produsul dezvoltării ei economice. Deci, factorul economic își păstrează pe deplin semnificația predominantă, deși cedând locul de onoare altor” [4, p. 171-172].

Fragmentele citate mai sus fac evident situația investigațională, în care s-a pomenit Plehanov în procesul examinării problemelor concrete ale istoriei spirituale a societății. El era interesat de o metodă ce ar asigura o examinare concret-istorică a părților de seamă ale fenomenelor culturii spirituale: a specificului, a stării, varietății, conexiunii lor. În realitate, însă, metoda existentă în filosofia marxistă era utilă doar de a indica locurile comune ale istoriei ideologiei, era utilă doar în ultima instanță. În legătură cu acest fapt cercetătorul rus constată că filosofia marxistă nu posedă de metoda căutată [1, p. 201].

Starea respectivă de lucruri se confirmă prin fapte istorice complementare. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea în filosofia marxistă se elaborează interpretări simpliste ale proceselor spirituale ale societății, fapte despre care în detaliu a relevat încă F.Engels. În felul acesta, Plehanov s-a pomenit în situație care îl forța să perfecționeze metoda marxistă de cercetare, recunoscută de el utilă doar în cel mai general aspect, și, de asemenea, să evite tratarea fenomenelor culturii spirituale în mod simplist, rectiliniu economic sau vulgar-sociologic. Metoda nouă de studiu propusă de el a și devenit „formula cu cinci elemente”.

Abordarea respectivă a fost elaborată în baza învățaturii sociologice a lui Marx ce, în linii mari, s-a redus la o formulă cu patru elemente. Cum e știut, ele sunt aranjate în ordine determinativă: forțele de producție se consideră elementul inițial și determină relațiile de producție, ele, la rândul său, condiționează suprastructura, iar ea – formele de conștiință socială. Ultimul element, în terminologia lui Plehanov și întâlnit în asemenea statut la Engels, avea denumirea de ideologie sau forme ideologice. Filosoful rus completează „formula” lui Marx cu un element nou, cu elementul cinci – *psihologia socială*, plasând-o între suprastructură și formele conștiinței sociale sau ideologie [3, p. 179-180, 4, p. 171]. Astfel, nouțateea teoretică a soluției elaborate de Plehanov consta într-un simplu act de adăugire la conceptele doctrinei sociologice a lui Marx a unui termen suplimentar, al psihologiei sociale.

Cum deja s-a relevat, sistemul noțional al doctrinei lui Marx este aranjat în ordine determinativă. Firesc că termenul introdus de Plehanov capătă un asemenea statut și se supune acestei reguli. Astfel, se subînțelegea că psihologia socială ca element structural este determinat de suprastructură, fiind, la rândul său, forță determinantă pentru formele de conștiință socială sau ideologice. Dar anume acest segment al formulei plehanoviste și a devenit mărul discordanței. În I deceniu al sec. al XX-lea ia ființă viziunea politică a lui V. Lenin despre un partid de tip nou. Teza formulei lui Plehanov că psihologia socială determină ideologia, dacă este privită sub aspect politic, intra, după aparență, în contradicție cu preceptele doctrinei politice leniniste. Miezul ei constituia ideea că rolul partidului de tip nou și activitatea lui constau în îngemănarea mișcării muncitorești cu teoria sociologică a lui Marx, în propagarea ei în rândurile maselor muncitorești. Dar, din teza lui Plehanov, privită sub aspect politic, rezulta o concluzie inversă: o asemenea activitate și partid sunt de prisos, masele muncitorești sunt în stare să-și elaboreze de sine stătător ideologia în baza psihologiei lor sociale. Altfel zis, elaborarea lui Plehanov, care nu punea în discuție și nu se referea la subiecte politice, care avea o menire pur investigațională, dar fiind privită și interpretată din punct de vedere politic, se reprezenta ca o antiteză a doctrinei noi politice. Asemenea abordare a servit temei pentru o critică dură și o evaluare negativă ce au suspendat dezvoltarea ulterioară a formulei cu cinci elemente. Dar în cazul respectiv, de față este substituirea fundamentului de evaluare. „Formula cu cinci elemente”, fiind elaborată ca metodologie de a soluționa obiective investigaționale ale subiectelor istoriei spirituale a societății, s-a evaluat în baza unui fundament ei impropriu, ca o doctrină politică. Deci, putem constata faptul că formula lui Plehanov, spre regret, a căzut victimă a unei coincidențe teoretice absurde și a unui concurs de împrejurări politice.

Un alt subiect trecut cu vederea de analiștii formulei plehanoviste este divergența adâncă în priceperea celor două personalități istorice a termenului ideologie, divergență ce, de asemenea, și-a jucat rolul său. Plehanov urma priceperea iluminiștilor francezi despre ideologie: învățatură despre idei, totalitatea și rolul lor în societate. Lenin, însă, interpreta ideologia în sensul contemporan, îngust al cuvântului: formațiune spirituală ce exprimă în mod teoretic și sistemic viziunile unui guvern, partid, clasă socială, deci, fenomen atașat la grupuri sociale, conexasat cu interesele lor corporative. Această divergență reflectă două etape ale procesului de formare a termenului ideologie, dar și a celui de psihologie socială. În

I deceniu al sec. al XX-lea statutul categorial al termenilor menționați s-a definitivat. Conceptul lui Plehanov, însă, s-a format în condiții, când ei puteau fi utilizați în diverse semnificații. Dar, spre regret, această divergență vădită a noțiunilor în discuție n-a fost relevată. În rezultat, „formula cu cinci elemente” a fost apreciată doar ca un răspuns politic la raportul dintre psihologia socială și ideologie. Toate amănuntele utilizării lor, intenția plehanovistă de a crea o metodologie de cercetare a istoriei spirituale a omenirii au devenit lipsite de importanță și nu se luau în calcul.

Soarta ulterioară a conceptului plehanovist nu este deloc simplă. Evaluarea lui negativă a rămas unică, starea respectivă a lucrurilor s-a menținut și în perioada sovietică. Viziunea oficială stabilită asupra formulei a predeterminat atitudinea față de formula în elaborare ca o formațiune nereușită, a condus la excluderea ei nemeritată din circuitul cercetărilor teoretice ale fenomenelor culturii spirituale. Studiul plehanovist a fost decenii la rând tratat în mod convertit și simplist, cu excepția unei perioade scurte de circa 15 ani din deceniul II al sec. al XX-lea. Atunci, până la omologarea leninismului în calitate de ideologie oficială a Rusiei sovietice, opera lui Plehanov a servit drept izvor pentru a întocmi primele variante de cursuri didactice de filosofie socială, iar formula în cauză a stat la baza tematicii despre viața spirituală a societății. Omologarea leninismului a „dezactualizat” formula plehanovistă, deplasând-o definitiv într-un con de umbră. În continuare, despre ea se pomenea pentru a se remarca faptul că reprezintă o abordare nereușită a raportului ideologie - psihologia socială. În linii mari, o asemenea reprezentare se menține în Rusia până în prezent. Ultimele lucrări, care se referă la formula în cauză, o apreciază fie ca un aspect sociologic al abordării psihologiei sociale, fie ca un aspect psihologic al tratării științei sociologice [5, 6]. Deci, evaluarea politică nefondată a proiectului plehanovist n-a apropiat cititorul de miezul cercetării lui, invers, în realitate, l-a stârpit din rădăcină.

Sistemul de noțiuni al formulei menționate, reieșind din cele expuse mai sus, se reprezintă original, deși o examinare integră a lui nu s-a efectuat. Cauzele stării respective sunt multiple: lipsa unei descrieri sistemice personale a autorului, stilul polemic de expunere, faza inițială de elaborare a concepției, critica ei distructivă ce a curmat atât dezvoltarea ulterioară a abordării, cât și răspândirea ei. Cum deja s-a relevat, conceptele de bază a studiului plehanovist sunt sistemul terminologic al doctrinei sociologice a lui Marx îngemănat cu noțiunea ideologie, concepută parțial în spiritul iluminiștilor francezi, și psihologia socială, un termen nou, implementat în circulația științifică în timpul dat.

Partea de bază a soluției plehanoviste o constituie terminologia marxistă. Ea a servit temei pentru a elabora metodologia numită ulterior „formulă cu cinci elemente” și asigura o abordare materialistă. Un rol de seamă îi revine conceptului ideologie. El este utilizat de filosoful rus în semnificația inițială, pozitivă și amplă, neluând în calcul tradiția în formare de interpretare îngustă și negativă a conceptului ideologie. Astfel, termenul *ideologie* are sens de totalitate a fenomenelor spirituale (echivalentul contemporan este reprezentat prin definiția conștiinței sociale), iar fiind folosit la plural, *ideologii*, capătă semnificația de forme spirituale aparte (în limbajul actual se echivalează cu termenul forme ale conștiinței sociale). Unica excepție și noutate în interpretarea termenului ideologie îl constituie faptul că Plehanov o abordează deja din punct de vedere materialist și istoric. Conceptele menționate sunt completate cu zeci de noțiuni noi, precum stare de spirit, caracter național, curențe mintale, idealuri și preconcepții etice, obișnuințe, stereotipuri, psihologie de clasă, conștiință de clasă, psihologie națională, prejudecăți de clasă etc.

Veriga centrală a metodologiei elaborate o constituie conceptul psihologie socială. Motivul introducerii acestui concept s-a elucidat mai sus. În procesul examinării fenomenelor culturii spirituale, Plehanov a conștientizat caracterul limitat al metodologiei

marxiste și filosoful rus căuta mijloace de a-l depăși. În reprezentarea lui, mijlocul potrivit se considera psihologia socială. Introducerea conceptului respectiv oferea anumite avantaje investigaționale. El orienta cercetătorul fenomenelor spirituale în direcția de a lua în cont, a scoate în evidență specificul lor comun, fapt care poate fi apreciat cu siguranță ca unul pozitiv. Astfel, în baza abordării elaborate, Plehanov a evitat cu succes devierile de a trata fenomenele culturii spirituale în mod rectiliniu economic sau vulgar-sociologic, devieri admise de alți adepți ai filosofiei marxiste ce n-au folosit conceptul psihologie socială. De asemenea, Plehanov deseori atrage atenția cititorului la faptul că în baza psihologiei sociale se obține o tratare istorică fină a subiectelor analizate, este posibil de a determina specificul, forma, starea fenomenelor spirituale examinate. Mai mult decât atât, psihologia socială prezintă fundamentul lor comun. Temei pentru justificarea particularităților mai sus marcate pot servi seama de fragmente noi din opera lui. „Pentru a înțelege istoria gândirii științifice sau istoria artei din țara respectivă este insuficient de a ști economia ei. Trebuie să știi a trece de la economie la psihologia socială, fără cercetarea atentă și conceperea cărei este imposibilă explicația materialistă a istoriei ideologiei. [...] Nu există nici un fapt istoric, apariția cărui n-ar fi determinată de economia socială; da nu mai puțin adevărat este și aceea că nici un fapt istoric, cărui nu i-ar fi precedat, care nu ar fi însoțit și după care n-ar fi urmat o anumită stare a conștiinței. De aici este evidentă însemnătatea enormă a psihologiei sociale. Dacă de ea trebuie să ținem seamă deja în istoria dreptului și instituțiilor politice, apoi fără ea nu se poate face un pas în istoria literaturii, artei, filosofiei ș.a.” [2, p. 247-248]. Sau un alt fragment ce indică nemijlocit la subiectul dezbaterii: „Că toate ideologiile au o singură rădăcină comună – psihologia epocii respective, a înțelege acest lucru nu prezintă dificultate și în el se va convinge oricine ce măcar fugitiv a luat cunoștință de fapte. Indicăm, spre exemplu, la romantismul francez. V.Hugo, E.Delacroix, H.Berlioz activau în trei domenii ale artei absolut diferite. Și toți ei se țineau departe unul de altul. Cel puțin, Hugo nu iubea muzica, iar Delacroix se comporta cu dispreț față de muzicienii romantici. Și totuși, acești trei oameni remarcabili sunt numiți, pe bună dreptate, trinitate romantică. În opera lor s-a oglindit una și aceeași psihologie” [3, p.180]. Totodată, avantajele și posibilitățile modului de abordare declarate de Plehanov au rămas, totuși, confuze. Abordarea plehanovistă a rămas, în cele din urmă, un fenomen al intuiției lui personale și nu un procedeu accesibil pentru o utilizare publică sau didactică. Autorul formulei n-a dezvoltat, n-a făcut explicită procedura de obținere a specificului comun al fenomenelor culturii spirituale analizate în baza psihologiei sociale. Fiind prezentată de autor ca factor determinant față de ideologie (în tratarea contemporană, față de formele conștiinței sociale), în rezultat, psihologia socială rămâne difuză ca mod de soluționare. Rămâne neclar mecanismul de trecere „de la economie la psihologie socială” și obținerea în baza ei a specificului sau formei fenomenului spiritual examinat, cum ar fi dansul menuet sau creația romanticilor francezi. Astfel, termenul central al formulei cu cinci elemente nu oferă răspunsuri, ci provoacă noi întrebări și obiecții, dă la iveală și deficiențe vădite. Cele mai însemnate dintre ele sunt modul difuz de utilizare și operarea ostensivă. Este evident faptul că, dacă formula menționată constituie o metodologie de nivel teoretic, apoi cititorul este în drept să spera și la rezultate similare. Dar, spre regret, așa ceva nu se observă. Invers, dispunând, chipurile, de mod teoretic de soluționare, Plehanov permanent operează cu exemple și nu cu esența lor. Astfel, cercetarea particularităților fenomenelor spirituale, stilul de demonstrație manifestă un caracter nu teoretic, ci ostensiv, ce și înseamnă o operare cu exemple.

Modul de soluționare înaintat de Plehanov nu asigură o demonstrație a intenției declarate. Dar, lipsa accesibilității procedurii de aplicare nu umbrește, nu scade din însemnătatea intenției. În viziunea noastră, Plehanov a intuit în mod corect faptul că studiul vieții

spirituale a societății, fie sub aspectul istoric sau cel teoretic, necesită un fundament, un principiu ce ar servi drept mijloc de a evidenția specificul comun (și cel istoric) al fenomenelor spirituale ale societății scoase în analiză. Teza respectivă, la prima vedere, pare a fi neașteptată sau considerată neîntemeiată. Dar, investigațiile teoretice ale domeniului spiritual al vieții sociale, precum studiile lui S. Freud în domeniul culturii spirituale, practica structuralismului, conceptul structura conștiinței sociale, fiind analizate prin prisma acestui subiect, scot în vileag prezența în ele a unei idei similare.

Este oportun de a sublinia în mod repetat ideea centrală a examinării efectuate: „formula cu cinci elemente” nu se reduce la problema ce ține de raportul psihologia socială și ideologie. La acest fapt indică în mod direct enunțul plehanovist ce poate fi înaintat în calitate de moto al formulei elaborate: „*toate ideologiile au o rădăcină comună în psihologia epocii respective*” [3, p. 180]. La un scop de proporții – elaborarea unui tablou istoric integrat al vieții spirituale a societății, cum s-ar definit în limbajul contemporan, indică conținutul și rolul noțiunilor de bază a formulei în cauză. Confruntarea ideilor ei principale cu cele ale lucrărilor analogice precedente, precum învățătura iluminiștilor francezi despre ideologie, doctrina socială elaborată de Hegel în *Filosofia spiritului*, discursul lui A. Comte despre *Legea celor trei stări ale evoluției spiritului uman*, *Scrisori despre materialismul istoric* al lui Engels, scoate în relief o problematică generală care ar putea fi definită ca profilarea legităților domeniului spiritual al vieții sociale. Aportul formulei lui Plehanov în abordarea menționată constă în faptul că el conturează un obiectiv real al studiului sferei spirituale a societății (elaborarea istoriei spirituale a omenirii), conștientizează lipsa și însemnătatea unui asemenea compartiment, deosebirea lui de istoria economică, socială, politică, înfiripă o metodologie corespunzătoare, intuiește despre un fundament analitic pentru fenomenele culturii spirituale. Asemenea elaborări permit a plasa formula cu cinci elemente în rândul cercetărilor sus-menționate și a aprecia locul ei ca o verigă în lanțul lor.

Ideea lui Plehanov de a elabora subdiviziunea de istorie spirituală a omenirii prezintă valoare științifică. Cât privește modul ei difuz de soluționare, apoi el nu poate diminua intenția declarată. Ea merită a fi păstrată și dezvoltată, căutând mijloace noi de soluționare, potrivite scării și specificului problemei conturate. Ideea menționată, fiind formulată limpede, profilând din preceptele studiului preconizat, rămâne actuală și se încadrează în problema fundamentală a cunoștinței socioumanistice contemporane – *reproducerea teoretică a procesului istoric de dezvoltare spirituală a societății ca integritate*. Înaintarea unei asemenea probleme demonstrează faptul că filosofia a depășit exagerarea de altă dată a rolului ideilor în societate, dar, totodată, nu neagă, nu ignoră și nu reduce valoarea lor. Soluționarea acestei probleme va ridica știința socioumanistică la o treaptă nouă, poate fi spus, la nivel de maturitate al ei.

În lumina celor expuse mai sus este oportun de a reveni la evaluarea modului de soluționare examinat și a preciza cauza principală a eșecului. Ea nu se observă nemijlocit, deoarece se contopește cu o premisă neevidentă și poate deveni vădită doar în rezultatul analizei formulei în discuție și conturării problemei investigaționale generale. Plehanov s-a pomenit într-o situație neordinară. Era necesar de a soluționa o problemă imensă, cum se prezintă dezvoltarea spirituală a societății, și filosoful rus recurge la o cale arhisimplă. El atrage un sistem cunoscut de noțiuni, elaborat pentru alte scopuri, și îl completează cu un termen nou. Dar, o astfel de soluție arată naiv, deoarece este evident că un singur termen, la care recurge mereu Plehanov, nu poate asigura cuprinderea și reflectarea numeroaselor fațete ale problemei imense. De asemenea, introducerea termenului suplimentar ca mod de soluționare are sprijin ideatic în premisa neevidentă și, totodată, eronată că, chipurile, noțiunile disponibile din filosofie sunt acceptabile și suficiente pentru cercetarea legităților

domeniului spiritual al vieții sociale și a dezvoltării lui istorice. La o necesitate corespunzătoare premisa respectivă devine un indicator metodologic. El orientează și justifică că este suficient ceva a modifica, a completa sau a combina în noțiunile acceptabile, fapt ce și a realizat Plehanov. Astfel, premisa respectivă și prezintă cauza principală a eșecului. Experiența investigațională a filosofului rus a elucidat faptul că fenomenul dezvoltării spirituale a societății, având dimensiuni impunătoare, poate fi asimilat doar prin crearea unei teorii speciale, probabil, multinivelare și nicidecum printr-un simplu act de introducere a unui singur termen.

Evaluarea formulei cu cinci elemente nu poate fi negativă sau superficială. Fără exagerare, formula, ca atare, prezintă de la sine o experiență investigațională vrednică spre atenție a studiului legităților domeniului spiritual al vieții sociale prin faptul că îndeamnă spre căutări, oferă material pentru meditații și discuții.

Bibliografie:

1. Плеханов Г.В. *Двадцать пятая годовщина смерти К.Маркса*. В: Плеханов Г.В. Избранные философские произведения. В 5 т. Москва: Госполитиздат, 1957. Т. 3, с. 197-201.
2. Плеханов Г.В. *О материалистическом понимании истории*. В: Плеханов Г.В. Избранные философские произведения. В 5 т. Москва: Госполитиздат, 1956. Т. 2, с. 236-266.
3. Плеханов Г.В. *Основные вопросы марксизма*. В: Плеханов Г.В. Избранные философские произведения. В 5 т. Москва: Госполитиздат, 1957. Т. 3, С. 124-196.
4. Плеханов Г.В. *Очерки по истории материализма*. В: Плеханов Г.В. Избранные философские произведения. В 5 т. Москва: Госполитиздат, 1956. Т. 2, с. 33-194.
5. *Психологическая наука в России ХХ столетия: Проблемы теории и истории*. Под ред. А.В. Брушлинского. Москва: Ин-т психологии РАН, 1999, с. 377-381.
6. *Социология в России*. Отв. ред. В.А. Ядов. 2-ое изд. Москва: Ин-т социологии РАН, 1998, с. 123-126.

SILOGISTICA CONTEMPORANĂ ÎN CONTEXTUL IDEILOR LUI FLOREA ȚUȚUGAN

Efim MOHOREA

Annotation: This article is devoted to the research of the development of the theory of categorical syllogism, conducted by the Romanian logician F. Tuțugan in the 50-60s of the last century. On the basis of the introduction of negative terms in attributive (categorical) judgments, he managed to prove that, out of 2,048 possible modes of syllogism with three terms, 192 are formally correct (instead of 24 correct modes with positive terms out of 256 possible in classical logic). By means of classical logic, the author of this article simplified the derivation of 192 formally correct modes of syllogism with positive and negative terms.

Key words: categorical syllogism, positive and negative terms, formally correct modes of categorical syllogism.

Silogismul, ca formă rațională, ocupă un loc important în cadrul logicii, psihologiei și celorlalte științe. După cum remarcă specialiștii, el a fost formă rațională cea mai răspândită studiată de-a lungul secolelor, în primul rând, pentru importanța lui în constituirea științelor.

Se considera, prin anii 20-30 ai secolului al 20-lea, că teoria silogismului judecăților de predicăție, denumită *silogistică*, a fost definitiv constituită și numai putea fi capabilă de schimbări fundamentale în structura ei formală. Logicianul român Florea Țuțugan (1908-1961) a avut *pretenția să aducă dovadă contrarie*. El obține titlul de doctor în 1938, cu lucrarea *Cercetări în logica modernă: Cercetări asupra operațiilor logice a căror valabilitate a fost contestată de unii logisticieni*. În domeniul silogisticii, cercetările sale încep în anul 1943, cu articole privind judecățile de predicăție și modurile silogistice. Ideile acestor articole ale lui F. Țuțugan se vor regăsi în lucrarea sa fundamentală „*Silogistica judecăților de predicăție*” (1957).

F. Țuțugan propune, mai întâi, *două elemente* inovatoare în domeniul silogisticii clasice: 1. introducerea *termenilor negativi* în silogistică, ceea ce îi va permite logicianului rămân să construiască noi moduri silogistice valide (valabile), *altele decât cele ale logicii clasice*, fapt care va atrage după sine contestarea valabilității unora dintre legile silogisticii clasice; 2. extinderea silogisticii de la propoziții simple la propoziții compuse.

În expunerea ce urmează, ne vom referi doar la primul element inovator al logicianului român. Mai întâi, vom face o scurtă introducere în silogistica tradițională, pentru a clarifica problematica cercetării.

1. Noțiuni de silogism categoric

Silogismul este un raționament deductiv *mediat*, alcătuit din trei propoziții categorice (atributive), dintre care două sunt premise, iar a treia este concluzie. Denumirea de „mediat” corespunde faptului că pentru justificarea concluziei se apelează la *două* premise (de la o premisă la concluzie se trece prin *intermediul* altei premise), iar aceea de „silogism” i-a fost dată de către *Aristotel* (383-322 î.e.n.).

<i>Exemplu:</i>	Toate infraționile (M) sunt fapte prejudiciabile (P);	MaP
	Jaful (S) este infraționie (M);	SaM
	Deci jaful (S) este faptă prejudiciabilă (P).	SaP

Acest exemplu ne prezintă o formă *standard de silogism*. Propozițiile deasupra liniei reprezintă *premisele*, iar propoziția așezată sub linie este *concluzia*. În componența silogismului apar *trei* noțiuni, numite *termenii silogismului*. (Propozițiile categorice universal

afirmative, universal negative, particular affirmative și particular negative se denotă, respectiv, SaP, SeP, SiP și SoP sau A, E, I și O). Pentru a analiza funcțiile acestor noțiuni, vom porni de la concluzie. În exemplul de față, ea este o propoziție universal afirmativă, **SaP**; **S** – *jaf*; **P** – *faptă prejudiciabilă*. Subiectul și predicatul concluziei se numesc *termeni extremi* ai silogismului: subiectul – *termenul minor*, iar predicatul – *termenul major*. Termenii extremi (minor și major) reapar în premise, care se numesc respectiv *minoră* (acea cu subiectul logic din concluzie) și *majoră* (acea cu predicatul logic din concluzie). În silogism apare și a treia noțiune, comună ambelor premise și denumită *termen mediu (M)*.

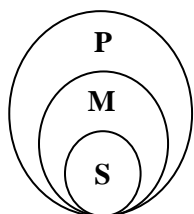

Fig. 1. Reprezentarea grafică a schemei silogistice

Termenul mediu leagă, intermediază subiectul și predicatul concluziei (**S** și **P**). În exemplul dat **M** este *infracțiune* și apare ca subiect logic al premisei majore și ca predicat logic al minorei. Structura logică a silogismului și reprezentarea grafică, după *metoda Euler*, redă explicit raportul dintre termenii acestui silogism (fig.1).

Din diagramă se poate observa că, la nivelul silogismului, regăsim un raport special între noțiuni, raportul *gen-specie*.

Schema de inferență de mai sus nu reflectă totalitatea posibilităților structurilor premiselor și a tipurilor de propoziții categorice care le alcătuiesc. Având în vedere poziția termenilor silogismului în premise, rezultă *patru* structuri silogistice distincte, numite *figuri silogistice* (fig. 2).

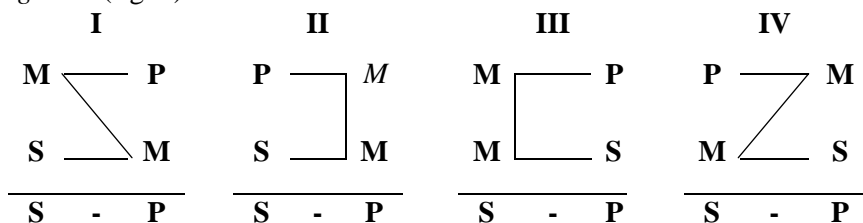

Fig. 2. Figurile silogismului categoric

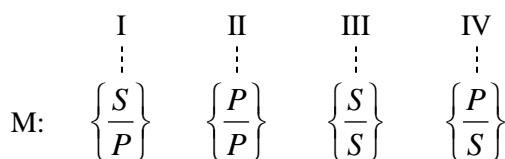

Fig. 3

Explicația fig. 3: în prima figură silogistică, termenul mediu (M) este subiect în premisa majoră și predicat în cea minoră $\left\{ \frac{S}{P} \right\}$; în figura a doua, termenul mediu (M) este predicat în ambele premise $\left\{ \frac{P}{P} \right\}$; în figura a treia el este subiect în ambele premise $\left\{ \frac{S}{S} \right\}$; în figura a patra – predicat în premisa majoră și subiect în cea minoră $\left\{ \frac{P}{S} \right\}$.

Figurile silogistice se transformă în scheme de raționamente numai dacă specificăm tipurile de propoziții *universal afirmative, universal negative, particular affirmative, particular negative* (simbolizate, respectiv, A, E, I, O), care apar în rol de premisă și de

concluzie. În acest fel, fiecărei din cele patru figuri silogistice le corespund mai multe forme particulare, numite *moduri silogistice*. Considerând ca fiind stabilă ordinea: *premise majoră, premise minoră, concluzia* (care reprezintă forma standard a silogismelor) și folosind simbolurile tipurilor fundamentale de propoziții categorice, putem obține pentru fiecare figură silogistică modurile corespunzătoare.

Datorită existenței a patru figuri silogistice și a patru tipuri de propoziții categorice cu termeni pozitivi (A, E, I, O), la nivel general obținem 256 ($256 = 4 \times 4 \times 4 \times 4 = 4^4$) de moduri silogistice, câte 64 în fiecare figură. Pentru fiecare figură silogistică în cazurile propozițiilor de tipul A, E, I, O, din premise și concluzie obținem 64 de variante, adică moduri silogistice.

Combinând copulele premiselor și a concluziei vom obține „codurile” modurilor figurii silogistice respective. Conectorii *a, e, i, o* ai judecăților silogismului alcătuiesc mulțimea **B** cu 4 elemente). Mulțimea **A**, ce conține trei judecăți ale silogismului, este alcătuită din 3 elemente): $A = \{1, 2, 3\}$ – premisele și concluzia; $B = \{a, e, i, o\}$ – simbolurile propozițiilor; $A \times B = 64$.

Mai jos sunt prezentate toate cele 16 simboluri („coduri”) ale combinațiilor dintre premise și un simbol (*a*, adică *SaP*) al concluziei unei oarecare dintre figurile silogistice.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	a	e	i	o	a	e	i	o	a	e	a	O	a	e	i	o
2	a	a	a	a	e	e	e	e	i	i	i	I	o	e	o	o
3	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	A	a	a	a	a

Fig. 4

Dacă păstrăm combinațiile rândurilor 1, 2 (fig. 4), iar în rândul al treilea mai plasăm consecutiv *e, i, o*, atunci obținem 64 de moduri ale figurii respective. Analogic, putem forma câte 64 de moduri ale celorlalte 3 figuri silogistice. Așadar, $64 \times 4 = 256$. Acestea sunt modurile silogistice posibile ale celor patru figuri silogistice cu termeni *pozitivi*.

Remarcă: Nu toate modurile silogistice sunt valide (formal adevărate). De pildă, **ae-1**, în logica tradițională, este un mod nevalid (nevalabil), adică (din punct de vedere formal) *fals, neconclisiv*. Mai jos prezentăm structura și diagrama acestui mod silogistic nevalid:

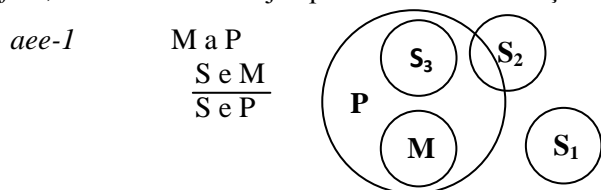

Diagrama ne demonstrează că între termenii extremi (**S** și **P**) nu există un raport bine determinat (univoc), ci plauzibil (S_1 -P, S_2 -P, S_3 -P), ceea ce nu se admite pentru un raționament deductiv.

Există variate metode de testare (verificare) a validității silogismelor: prin diagrame (Euler, Venn, Carroll), prin reguli (generale și speciale) ș. a.

Dintre **256** moduri posibile (cu termeni pozitivi) doar **24** (dintre care 19 sunt moduri *tari*, iar 5 – moduri *slabe*) sunt valide, iar celelalte sunt nevalide (nevalabile) (de pildă, *ae-1* care a fost analizat mai sus), ceea ce este cunoscut chiar din manualele liceale și universitare (acolo unde se studiază logica, spre exemplu, în România).

În tabelul ce urmează sunt arătate toate modurile valide (originare și derivate) ale celor patru figuri silogistice (cu termeni pozitivi):

	Figurile silogistice			
	I	II	III	IV
Modurile originare („tari”)	AAA	EAE	AAI	AAI
	EAE	AEE	AII	AEE
	AII	EIO	IAI	IAI
	EIO	AOO	EAO	EAO
			OAO	EIO
Modurile derivate („slabe”)	AAI	EAO		AEO
	EAO	AEO		

2. SILOGISTICA JUDECĂȚILOR CU TERMENI POZITIVI ȘI NEGATIVI

F. Țuțugan a introdus în judecățile de predicăție (propozițiile logice atributive) termeni negativi, ceea ce a mărit considerabil numărul propozițiilor categorice (de la 4 până la 32), iar în consecință, numărul modurilor silogistice.

Se știe că un rol important în activitatea rațională îl joacă noțiunile *pozitive* și *negative*. În logica clasică, noțiunile (conceptele) pozitive și negative erau analizate sub aspectul *conținutului* lor. În acest context, noțiunile pozitive exprimă *prezența*, *apartenența* anumitor însușiri, note definitorii ale anumitor obiecte (de exemplu, *legal*, *formal*, *moral*, *infractor*). Noțiunile negative reflectă *absența*, *lipsa* anumitor însușiri la obiectele respective, adică privarea lor de aceste însușiri. Noțiunile negative se formează de la cele pozitive prin negație, cu ajutorul prefixelor de negație; *non*, *ne*, *i*, *a* ș. a.: *infractor-noninfractor*, *formal-neformal*, *legal-ilegal*, *moral-amoral* etc. Deci, formal, o noțiune oarecare pozitivă (**A**) se transformă (prin negație) într-o noțiune negativă (**non-A**, adică cel care nu este **A**). E de menționat că termenul negativ (**non-A**) poate avea câteva interpretări:

1. absența lui *A* (*prezent - non-prezent*, *înarmat - neînarmat*, *intenționat - neintenționat*);
2. orice obiect în afară de *A* (*amprentă de om - amprentă de non-om*, adică de *animal*, *pasăre*, *reptilă*, *piatră* ș. a.);
3. orice obiect de același gen, diferit de *A* (*furt - non-furt*, adică orice infracțiune, în afară de furt, în cadrul universului infracțiunilor).

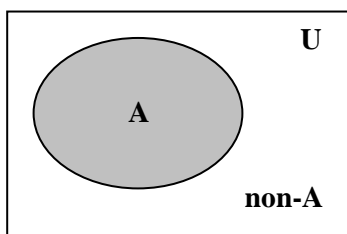

Fig. 5. Afirmație-negație

Pentru ca afirmația și negația să se prezinte ca termeni complementari și contradictorii, este important a avea în vedere a acel univers (**U**) la care se referă termenii pozitivi (**A**) și complementarii lor negativi (**non-A**). Acest univers poate conține lucruri, ființe, fapte, noțiuni abstracte etc.

Propozițiile atributive, având atât subiect și predicat pozitivi (**S**, **P**), cât negativi (**S̄**, **P̄**), pot alcătui (cu doi termeni oarecare) 32 forme. Fundamentale (de bază) sunt doar 8 propoziții: **S** (a,e,i,o) **P**, adică **A**,**E**,**I**,**O** și **S̄** (a,e,i,o) **P̄**, adică **A'**, **E'**, **I'**, **O'**. Celelalte 24 propoziții sunt derivate.

Acestea pot fi deduse din cele fundamentale prin *obversiune* (în baza dublei negații) sau prin *conversiune* (prin schimbare cu locurile a subiectului și predicatului logici, cu excepția propoziției particular negative care nu are conversă).

Cu aceste *opt judecăți de predicăție* se vor construi toate modurile silogistice valabile, permițând extinderea silogisticii clasice spre o silogistică cu termeni *pozitivi* și *negativi*.

Având în vedere că atât în premise cât și în concluzii pot figura câte una dintre cele opt propoziții categorice (**A**, **E**, **I**, **O**, **A'**, **E'**, **I'**, **O'**), în total (cu termeni pozitivi și nega-

tivi), cu 3 termeni oarecare, obținem 2048 de moduri silogistice ($8 \times 8 \times 8 \times 4 = 2048$). Trebuie de avut în vedere că A' , E' , I' , O' simbolizează propozițiile categorice cu termeni negativi, adică $\bar{S}a\bar{P}$, $\bar{S}e\bar{P}$, $\bar{S}i\bar{P}$, $\bar{S}o\bar{P}$. Altfel spus, avem aceleași judecăți clasice, numai cu termeni negativi: judecata A' (*Toți non-S sunt non-P*), judecata E' (*Nici un non-S nu este non P*), judecata I' (*Unii non-S sunt non-P*) și judecata O' (*Unii non-S nu sunt non-P*).

E de menționat că afirmația și negația, în egală măsură, au dreptul la existență, sub poate aspectele: lingvistic, psihologic, logic etc.

Fiind limitați în spațiu tipografic, noi, în acest articol, nu avem posibilitatea să analizăm toate operațiile formale întreprinse de F. Țuțugan pentru a descompune judecăților atributive în *disjuncții de raporturi unice și bine determinate*, ce i-a permis logicianul român să propună o metodă de determinare a concluziei silogismelor, prin care el a confirmat modurile silogisticii clasice, construind totodată și alte moduri silogistice, obținând în total 192 de moduri valabile (valide) (din cele 2048 moduri posibile, alcătuite din 3 termeni).

Pentru a-i scuti de încordări intelectuale (prin care a trecut autorul acestui articol) pe cititorii interesați de silogistică contemporană și aplicarea ei în activitatea profesională, teoretică și practică (în psihologie, jurisprudență etc.), noi am folosit alte operații, deja cunoscute în logică, și anume: *conversiunea și obversiunea*, prin care se obțin, de asemenea, *contrapозиția și inversiunea* propozițiilor atributive (judecăților de predicție). F. Țuțugan nu s-a folosit de această metodă din logica clasică, deși a recunoscut posibilitatea demonstrării valabilității silogismelor cu termeni negativi, folosind obversiunea, contrapозиția, conversiunea²⁹³. Spre exemplu, putem demonstra că din adevărul unei propoziții *universale* (afirmative sau negative, cu termeni pozitivi sau negativi) decurge, cu necesitate, adevărul *particularei sale* și, de asemenea, adevărul *particularei sale cu termeni negativi*. Adică din adevărul propoziției de forma SaP decurge adevărul propozițiilor de tipul SiP și $\bar{S}i\bar{P}$.

De asemenea, din $\bar{S}a\bar{P}$ obținem $\bar{S}i\bar{P}$ și SiP . Din SeP se deduc SoP și $\bar{S}o\bar{P}$. Din $\bar{S}e\bar{P}$ se deduc $\bar{S}o\bar{P}$ și SoP .

Putem alege orice propoziție adevărată, exprimată în limbaj natural, și să efectuăm transformările respective.

Exemplu. 1. *Toți hoții sunt infractori* (SaP). Este clar că și unii hoți sunt infractori (SiP). Să aplicăm consecutiv 4 operații la prima propoziție: 1. *obversiune*; 2. *conversiune*; 3. *obversiune*; 4. *conversiune*. Iată ce vom obține: 1. *Nici un hoț nu este non-infractor*, 2. *Nici un non-infractor nu este hoț*; 3. *Toți non-infractorii sunt non-hoți*; 4. *Unii non-hoți sunt non-infractori* ($\bar{S}i\bar{P}$). În mod analogic, trebuie procedat și în celelalte cazuri. Trebuie de avut în vedere că în cazul propozițiilor universal negative vom avea altă ordine a operațiilor: *conversiunea – obversiunea – conversiunea – obversiunea*. De asemenea, trebuie de avut în vedere că propozițiile universal afirmative neexclusive se convertesc în propoziții particular afirmative, iar propozițiile particular negative nu au *conversă*.

Mai atragem atenția încă la un moment: *dubla negație este echivalentă* (are aceeași valoare de adevăr) cu afirmația și *vice versa – afirmația este echivalentă cu dubla negație*.

Exemple: 1. „Durerea de dinți *este neplăcută*”. Prin obversiune (dubla negație) obținem: „Durea de dinți *nu este plăcută*”. 2. „Am rezolvat corect problema, i-a spus profesorului studentul, prin urmare, nu e adevărat că n-am rezolvat corect problema”.

Dacă folosim propoziții cu termeni pozitivi și cu termeni negativi (A , E , I , O) și cu termeni negativi (A' , E' , I' , O'), atunci obținem 192 moduri valid: câte 32 de moduri în fiecare dintre 4 figuri silogistice ($32 \times 4 = 128$). Fiecare figură conține câte 8 concluzii cu

²⁹³ A se vedea: F. Țuțugan, *Silogistica judecăților de predicție*. Contribuții, adaosuri și rectificări la silogistica clasică, București, Editura Academiei R.P.R., 1957, p. 70.

propoziții universale ($8 \times 4 = 32$), deci câte 8 moduri originare („tari”). Fiecare dintre modurile tari, cum arătat mai sus, generează, la rândul lor, câte 2 moduri „slabe” ($32 \times 2 = 64$). În total obținem: $128 + 64 = 192$ de moduri silogistice valide dintre 2048 de moduri posibile cu oarecare trei termeni (M, P și S, de pildă, *mamifere, vertebrate, canine*), în formă pozitivă sau negativă. Tabloul complet al tuturor modurilor silogistice valabile cuprinde judecăți de predicăție, indiferent dacă avem de a face cu afirmații sau negații în termeni, în copulă (conector) sau în întreaga judecată^{294 2}.

Mai jos prezentăm, într-o formă simplificată, tabelul celor 128 de moduri originare („tari”) ale celor 4 figuri silogistice.

Nr.	Figurile silogistice			
	I	II	III	IV
1	AAA	EAE	AAI	IAI
2	AII	EIO	IAI	AEE
3	EAE	AEE	AII	EAO
4	EIO	AOO	EAO	EIO
5	EEI'	AAI'	OAO	AAA'
6	OEI'	EEI'	EIO	EEI'
7	AEO'	OAO'	EEI'	EOI'
8	IEO'	IEO'	OEI'	IEO'
9	A'A'A'	E'A'E'	EOI'	I'A'I'
10	A'I'I'	E'I'O'	AEO'	A'E'E'
11	E'A'E'	A'E'E'	IEO'	E'A'O'
12	E'I'O'	A'O'O'	AOO'	E'I'O'
13	E'E'I	A'A'I	A'A'I'	A'A'A
14	O'E'I	E'E'I	I'A'I'	E'E'I
15	A'E'O	O'A'O	A'I'I'	E'O'I
16	I'E'O	I'E'O	E'A'O'	I'E'O
17	E'EA	A'AA	O'A'O'	A'A'I
18	E'O'I	A'II	E'I'O'	A'II
19	A'EE	E'EA	E'E'I	E'EA
20	A'O'O	E'O'I	O'E'I	O'A'O
21	AA'I	IA'I	E'O'I	OE'I
22	IA'I	OE'I	A'E'O	EA'E
23	EA'O	EA'O	I'E'O	AE'O
24	O'A'O	AE'O	A'O'O	AO'O
25	EE'A'	AA'A'	E'EA	AA'I'
26	EO'I'	AI'I'	A'EE	AI'I'
27	AE'E'	EE'A'	AA'A	EE'A'
28	AO'O'	EO'I'	E'A'E	OA'O'
29	A'A'I'	I'A'I'	EE'A'	O'E'I'
30	I'A'I'	O'E'I'	A'E'E'	E'A'E'
31	E'A'O'	E'A'O'	A'A'A'	A'E'O'
32	O'A'O'	A'E'O'	E'A'E'	A'O'O'

Acest tabel permite, fără mari dificultăți, a verifica validitatea raționamentelor silogistice concrete. Fiecare dintre trei simboluri din fiecare rând ale celor patru coloane

²⁹⁴ A se vedea: Idem, p. 93-98.

(pentru figurile concrete, spre exemplu, numărul 26 $E O' I'$ a figurii I), redau structura formală a modului silogistic valid concret: *figura, premisa majoră, premisa minoră și concluzia* (în termeni pozitivi sau negativi).

Facem unele precizări: Tabelul precedent al modurilor valide conține 19 moduri „tari”, iar ultimul doar 18. Modul $AAA' - 4$ este, de facto, $AAI - 4$ din tabloul anterior. Deci cu ajutorul raționamentelor deductive imediate (obversiune și conversiune), în figura a patra putem obține o concluzie universală (dar cu termeni negativi): premisa minoră MaS a silogismului se obvertește în $Me\bar{S}$, iar concluzia $\bar{S}eP$, prin obversiune, devine $\bar{S}a\bar{P}$ și se simbolizează prin A' .

Concluzie: Introducerea termenilor negativi în propozițiile categorice (atributive) nu anulează regulile silogisticii clasice. Aceste reguli rămân în vigoare, însă numai referitor la modurile silogistice cu termeni pozitivi.

De asemenea, introducerea termenilor negativi mărește potențialul cognitiv al silogisticii tradiționale. Este important de menționat că termenii negativi se folosesc în toate domeniile activității intelectuale și, în egală măsură, au dreptul la existență ca mijloace raționale.

În acest articol nu am avut posibilitate să analizăm multe din aspectele silogisticii moderne. Cert este că introducerea de către logicianul român Florea Țuțugan a termenilor negativi în judecățile de predicție (propozițiile atributive) și, prin urmare, în modurile silogistice, a contribuit esențial la dezvoltarea mijloacelor gândirii deductive.

Surse bibliografice:

1. Mohorea, Efim, *Introducere în logică*. Manual pentru facultățile umanistice, Chișinău, Editura „ARC”, 2003.
2. Țuțugan, Florea, *Silogistica judecăților de predicție. Contribuții, adaosuri și rectificări la silogistica clasică*, București, Editura Academiei R.P.R., 1957.

CALITATEA FORMĂRII PROFESIONALE A ASISTENȚILOR SOCIALI ÎN UNIVERSITATEA DE STAT ALECU RUSSO DIN BĂLȚI ÎN VIZIUNEA ABSOLVENȚILOR

Gheorghe NEAGU

Un rol important în soluționarea problemelor sociale cu care se confruntă Republica Moldova îl joacă asistenții sociali. Conștientizarea acestei realități presupune adoptarea unor măsuri sistematice vizând îmbunătățirea procesului de formare profesională a specialiștilor în acest domeniu. Or, rolul cadrelor didactice angajate în formarea profesională în domeniul Asistenței Sociale, conform Cadrului național al calificărilor, este de **a pregăti specialiști performanți, care vor fi competitivi pe piața muncii din țară și de peste hotarele ei**²⁹⁵. Printre direcțiile importante orientate spre soluționare acestui deziderat se numără și luarea în considerare a opiniei beneficiarilor, atât a studenților, cât și a angajatorilor și absolvenților angajați în câmpul muncii în scopul perfecționării proiectării actului didactic.

După cum remarcă specialiștii în domeniu²⁹⁶, asistența socială este un fenomen complex ce se manifestă în mai multe ipostaze: ca gen de activitate socială, ca sistem educațional de formare a specialiștilor, ca sistem instituțional-administrativ, ca știință etc.

În articolul de față ne propunem să realizăm una din primele încercări de măsurare a calității formării profesionale a asistenților sociali în Universitatea de Stat Alecu Russo din Bălți (în continuare, USARB) prin prisma percepției absolvenților-angajați în câmpul muncii în vederea argumentării unor soluții menite să eficientizeze acest proces.

Remarcăm faptul că noțiunea de calitate este concepută atât din perspectiva internă a sistemului de formare profesională din USARB, cât și din perspectiva exigențelor pieței muncii. Datele empirice au fost acumulate prin intermediul unei investigații efectuate de către subsemnatul acestor rânduri în aprilie-mai 2016 (în unele cazuri, cu ajutorul studenților, în cadrul unității de curs *Sociologia educației*). Per ansamblu, au fost intervievați 60 de absolvenți ai USARB, specialitatea *Asistență socială*, angajați în câmpul muncii în domeniul de formare profesională.

Pentru a sesiza gradul de reprezentativitate al datelor culese, relevăm faptul că datele au fost colectate în următoarele unități teritorial-administrative ale Republicii Moldova: mun. Bălți, r. Sângerei, r. Edineț, r. Briceni, r. Florești, r. Glodeni, r. Fălești, r. Drochia, r. Râșcani, r. Soroca, r. Ocnița (în principiu, reprezentativitatea este asigurată la nivelul Regiunii de Dezvoltare Nord).

În procesul studiului am încercat să evaluăm calitatea formării profesionale a asistenților sociali la USARB în comparație cu specialiștii din acest domeniu instruiți în alte centre universitare din țară. Rezultatele obținute sunt încurajatoare pentru managerii procesului educațional din USARB. Astfel, dimensiunea comparativă, la nivel național, a calității pregătirii specialiștilor în domeniul asistenței sociale se prezintă, după cum urmează:

Calitatea pregătirii specialiștilor (în domeniul asistenței sociale) în comparație cu absolvenții ai altor instituții de învățământ:

Varianta de răspuns	Ponderea (în %)
Insuficient, complet neadecvat, cu un impact negativ	0%
Slab, puțin acceptabil	0%
Nivel mediu, admisibil	16,16%
Bun, satisfăcător, un impact pozitiv	53,33%
Excelent, un impact pozitiv puternic	30%

²⁹⁵ http://www.edu.gov.md/sites/default/files/cnc_22_31_32_33_34_38_42_44_55_85.pdf

²⁹⁶ Bulgaru, Maria. Specificul asistenței sociale ca știință, în *Studia Universitatis. Seria Științe sociale*, revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2011, nr. 3, p. 5.

Așadar, 83,33% din absolvenții angajați în câmpul muncii în domeniu au apreciat calitatea pregătirii specialiștilor la USARB cu calificativele *bun* și *excelent*. Sinceritatea acestei evaluări este confirmată de răspunsurile la alt item (Cum apreciați în general activitatea și calitatea prestațiilor Universității?): calificativele *bun* și *excelent* au întrunit 79,30%.

Nu întâmplător la întrebarea *În ce măsură ați fost pregătit/ă pentru inserția pe piața muncii?*, 72,21% au indicat *în mare măsură* și *în foarte mare măsură* (este adevărat că ceilalți, 27,77%, au ales varianta de răspuns *nici în mare, nici în mică măsură*).

De rând cu acești itemi generali (dar foarte importanți), chestionarul a operaționalizat conceptul de *calitate*, pentru a identifica, pe lângă punctele forte, și unele curențe în procesul de formare profesională a asistenților sociali. Evidențiem, în primul rând, un grad relativ înalt al insatisfacției în ceea ce privește abilitățile practice, capacitatea de a soluționa probleme:

Abilitățile practice, capacitatea de a soluționa probleme ce țin de profilul specializării:

<i>Varianta de răspuns</i>	<i>Ponderea (în %)</i>
Insuficient, complet neadecvat, cu un impact negativ	3,33%
Slab, puțin acceptabil	10%
Nivel mediu, admisibil	46,66%
Bun, satisfăcător, un impact pozitiv	30,0%
Excelent, un impact pozitiv puternic	10,0%

După cum rezultă din datele invocate, ponderea respondenților care au optat pentru variantele de răspuns *bun* și *excelent* este de doar 40, de două ori mai puțin decât în cazul itemilor invocați mai sus. Sinceritatea răspunsurilor la această dimensiune a procesului de instruire profesională este confirmată de răspunsurile la întrebarea de control *În ce măsură conținutul planurilor de învățământ și a programelor analitice la disciplinele de specialitate au corespuns așteptărilor Dvs?* (44,44% din respondenți s-au pronunțat pentru varianta de răspuns *nici în mare, nici în mică măsură*, indice ce coincide cu ponderea celor care au apreciat drept *nivel mediu, admisibil* (46,66%) formarea abilităților practice, capacitatea de a soluționa problemele ce țin de profilul specialității).

Indicii invocați trebuie corobați cu indicii privind evaluarea gradului de actualizare a instruirii profesionale.

Gradul de actualizare a instruirii profesionale a absolvenților, corespunderea cerințelor pieței muncii și priorităților europene:

<i>Varianta de răspuns</i>	<i>Ponderea (în %)</i>
Insuficient, complet neadecvat, cu un impact negativ	3,33%
Slab, puțin acceptabil	13,13%
Nivel mediu, admisibil	26,66%
Bun, satisfăcător, un impact pozitiv	36,66%
Excelent, un impact pozitiv puternic	20,0%

Cumularea primelor trei variante de răspuns conduce la indicele 43,12%, ceea ce coincide cu evaluările anterioare și confirmă respectarea exigențelor metodologice în procesul proiectării și realizării investigației noastre.

În contextul identificării punctelor vulnerabile elucidate, nu este deloc întâmplător faptul că 77,77% din respondenți s-au pronunțat pentru implicarea *în mare măsură* și *în foarte mare măsură* a angajatorilor relevanți, asociațiilor profesionale și studenților absolvenți în procesul de elaborare a conținutului planurilor de învățământ și a programelor analitice/curriculumurilor unităților de curs de specialitate.

Pentru a îmbunătăți calitatea procesului de formare profesională a asistenților sociali absolvenții angajați în domeniu listează acțiunile ce trebuie întreprinse de managerii din USARB în felul următor (respondenții au ales până la trei variante de răspuns):

1. Consolidarea legăturii dintre teorie și practică-61,11%;
2. Atragerea mai pe larg a practicienilor în procesul de formare profesională în sistemul universitar-61,11%;
3. Instituirea unui dialog sistematic cu studenții absolvenți, asociațiile profesionale și angajatorii reprezentativi pentru ajustarea ofertei de studii la cerințele pieței muncii-44,44%;
4. Depășirea fenomenelor indezirabile în relația profesor-student -38,88%;
5. Educarea continuă a partenerilor (în special, a angajatorilor și recrutorilor) pentru a le explica noile tipuri de calificări promovate prin ciclurile de studii Bologna, pentru a prezenta realele competențe cognitive și funcțional-acționale ale absolvenților de licență cu cei care absolvă un program de master-33,33%;
6. Definirea listei de competențe și abilități pe care angajatorii le așteaptă să le găsească la nivelul unui absolvent-potențial viitor angajat-22,22%;
7. Sporirea rolului angajatorilor în elaborarea și implementarea planurilor de învățământ -16,16%;
8. Implementarea reală și eficientă a unui mecanism intern de monitorizare operativă continuă a asigurării calității educației -11,11%.

După cum este de observat, specialiștii-absolvenți ai USARB insistă asupra consolidării legăturii dintre teorie și practică, inclusiv prin atragerea mai pe larg a practicienilor în procesul de formare profesională în sistemul universitar și instituirea unui dialog sistematic cu studenții absolvenți, asociațiile profesionale și angajatorii reprezentativi pentru ajustarea ofertei de studii la cerințele pieței muncii. Această percepție nu este generată doar de procesul educațional din cadrul USARB. Spre deosebire de alte științe, în asistența socială mai mult decât în alte domenii teoria trebuie să se afle într-un permanent contact cu practica. În ceea ce privește practica asistenței sociale, aceasta are un caracter complex, elastic, solicitând adesea metode nestandardizate de soluționare a problemelor. În consecință, teoria asistenței sociale este adesea depășită de flexibilitatea practicii, iar aceasta din urmă este domeniul principal de achiziționare a experienței de lucru în domeniul asistenței sociale, de manifestare a unicității ei prin aplicarea cunoștințelor²⁹⁷. Insistența asupra rolului practicii în formarea specialiștilor nu trebuie înțeleasă în sensul diminuării rolului cunoștințelor teoretice. Or, negarea importanței teoriei conduce la dezvoltarea unei practici de calitate joasă și lipsită de onestitate. Activitatea în asistență socială solicită rigoarea cercetătorului-practician, care poate să gândească și să facă, care poate îmbina reușit teoria cu practica²⁹⁸. Așadar, investigația realizată de permite să conchidem că, per ansamblu, calitatea formării profesionale a asistenților sociali în USARB este relativ înaltă, inclusiv în comparație cu specialiștii instruiți în alte centre universitare din țară.

În același timp, este imperios necesar să se îmbunătățească procesul formării abilităților practice, capacitatea de a soluționa problemele ce țin de profilul specialității prin intermediul centrării mai adecvate a procesului de instruire pe exigențele pieței muncii. În acest scop este necesară atragerea mai pe larg a practicienilor în procesul educațional, participării mai intense a angajatorilor în procesul de proiectare a actului didactic.

Referințe:

1. Cadrul național al calificărilor: Învățământul Superior/Univ. de Stat din Moldova. – Chișinău: S.n., 2015 (Tipogr. Bons Offices. – 493 p.
2. Bulgaru, Maria. Specificul asistenței sociale ca știință. În: Studia Universitatis. Seria Științe sociale. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2011, nr. 3, p. 5-12.

²⁹⁷ Bulgaru, Maria. Op. cit., p.11.

²⁹⁸ Ibidem.

STUDIU VIZÂND IMPLEMENTAREA MANAGEMENTULUI DE CAZ ÎN ACTIVITATEA PRACTICĂ A ASISTENȚILOR SOCIALI COMUNITARI

Nicoletta CANȚER

Abstract: *This article presents the results of a study on the implementation of case management in the framework of Community social assistance. In order to carry out the research, the following methods were applied: analysis of the specialized literature, interview, questionnaire, case studies / analysis of the beneficiaries' files. On the basis of accumulated quantitative and qualitative results, conclusions were drawn regarding the shortcomings and difficulties of communitarian social assistants and recommendations regarding the efficiency of the implementation of case management in social assistance.*

Actualmente practica asistenței sociale a început să aplice o metodă nouă, folosită în domeniul protecției și asistenței populației aflate în dificultate. Această metodă este denumită în diferite țări în mod diferit cum ar fi: sprijinul clientului, gestionarea serviciilor sociale, social casework, social group work, community, administration in social case etc. În Republica Moldova această metodă se numește management de caz. Managementul de caz presupune o strategie de organizare și coordonare individuală a ajutorului social. Procesul managementului de caz este centrat pe obținerea rezultatelor planificate, prin intervenția socială, colectarea datelor, analiza și interpretarea acestora. Asistentul social acționând în calitate de manager de caz, ajută oamenii să primească anume acea susținere de care are nevoie beneficiarul. Principalul avantaj al acestei metodologii este diminuarea distanței dintre beneficiar și serviciile sociale.²⁹⁹

Managementul de caz reprezintă o strategie de lucru a asistentului social prin care se realizează evaluarea, intervenția, coordonarea sau monitorizarea tuturor serviciilor și activităților profesionale necesare pentru rezolvarea problemelor specifice ale beneficiarilor. Implementarea managementului de caz în asistența socială presupune cunoașterea etapelor managementului de caz, instrumentarea și completarea dosarului beneficiarului, aplicarea mecanismului de referire a cazului în contextul serviciilor sociale. Pe parcursul administrării managementului de caz asistentului social comunitar îi sunt necesare cunoștințe și abilități vizând evaluarea, intervenția, referirea, monitorizarea și beneficiarului. La nivel de competențe asistenți sociali vor avea nevoie nu numai să lucreze cu beneficiarul, dar și să completeze dosarul acestuia cu instrumentele de rigoare completate corect și profesionist în funcție de necesitățile acestuia.

În Republica Moldova metoda de bază de lucru a sistemului social se numește managementul de caz. Managementul de caz presupune o strategie de organizare și coordonare individuală a ajutorului social. Procesul managementului de caz este centrat pe obținerea rezultatelor planificate, prin intervenția socială, colectarea datelor, analiza și interpretarea acestora.³⁰⁰ În anii precedenți a apărut tendința de a numi fiecare asistent social – manager de caz, ce reflecta ponderea metodei date în sfera furnizării serviciilor sociale individuale. Asistentul

²⁹⁹ *Managementul de caz în asistența socială. Ghidul asistentului social. Ministerul Protecției Sociale Familiei și Copilului din Republica Moldova cu suportul proiectului „Susținere în acordarea unor servicii de asistență socială eficiente și durabile”, finanțat de DFK) / SIDA, 2009.*

³⁰⁰ *Managementul de caz în asistența socială. Ghidul asistentului social. Ministerul Protecției Sociale Familiei și Copilului din Republica Moldova cu suportul proiectului „Susținere în acordarea unor servicii de asistență socială eficiente și durabile”, finanțat de DFK) / SIDA, 2009.*

social acționând în calitate de manager de caz, ajută oamenii să primească anume acea susținere de care are nevoie beneficiarul. Serviciile necesare în cazul dat pot fi oferite nu numai de instituțiile oficiale dar și un profesionist calificat, precum și organizații, de a căror servicii are nevoie beneficiarul. Managementul de caz diferă semnificativ după ideologia sa, orientarea și conținutul activității. În cadrul managementului de caz se poate orienta pe solicitările beneficiarului sau pe problemă. Unele modele ale managementului de caz sunt unite numai cu coordonarea serviciilor, altele mai includ pe lângă acestea intervenție de criza, reabilitarea și recuperarea. În prezent există caracteristici comune a metodei managementul de caz. Dar în privința funcțiilor principale ale asistentului social, prin realizarea metodei date între specialiști este obținut un acord aproape complet. Specialistul care sprijină beneficiarul, stabilește relații cu instituții de prestarea serviciilor sociale incluse în planul individual. Mai mult decât atât, el organizează consultații cu alți specialiști și duce evidența problemei beneficiarului. În ceea ce privește modelul managementului de caz, specialiștii au un volum de lucru foarte mare, și îndeplinesc obligațiile care seamănă cu responsabilitățile unui agent de servicii de turism, care conduce pe beneficiarii săi prin lumea serviciilor sociale.³⁰¹

Astăzi managementul de caz ca metodă este dezvoltată și larg utilizată în domeniul asistenței sociale. În lucrul cu beneficiarii a fost aplicată recent, dar a devenit deja o sursă de idei noi și de descoperiri incitante Semnul distinctiv al acestui studiu –este atenția deosebită la detalii, particularități ale unui proces prin observare, interviuri în profunzime, analiza documentelor. Principala diferență dintre această metodologie - a scurtat distanța dintre beneficiar și serviciile sociale.³⁰²

Managementul de caz reprezintă o strategie de lucru a asistentului social prin care se realizează coordonarea sau monitorizarea tuturor serviciilor și activităților profesionale necesare pentru rezolvarea problemelor specifice ale beneficiarilor. Managementul de caz în asistența socială este o metoda de a oferi servicii, prin care asistenții sociali profesioniști evaluează nevoile clientului și ale familiei sale în colaborare cu el, coordonează, monitorizează, evaluează și susține clientul pentru a accesa servicii sociale care să răspundă acestor nevoi.³⁰³

Etapele managementului de caz: Managementul de caz în asistența socială este o metodă de a oferi servicii, prin care asistenții sociali profesioniști evaluează nevoile beneficiarului și ale familiei sale și realizează intervenția propriu-zisă în vederea depășirii situațiilor de criză. Managementul de caz este metoda fundamentală în lucrul cu beneficiarul și este destul de complexă. Indiferent de grupa țintă (copil, adult, vârstnic, comunitate, persoana cu dizabilități) managementul de caz implică parcurgerea următoarelor etape:³⁰⁴

Prima etapa este ***identificarea și înregistrarea cazului***, presupune un proces de depistarea a persoanei sau familiei aflate în dificultate realizat de asistentul social prin interacțiune activă cu membrii comunității, precum și instituțiile din comunitate: cu primăria, școală, grădinița, medicul de familie, polițistul de sector, diferite organizații non-guvernamentale. Există mai multe moduri de identificare cazului: Solicitarea scrisă beneficiarului; Obține-

³⁰¹ Canțer, N., Monitorizare, evaluare și supervizare în asistența socială. Note de curs. Bălți, 2014, 180 pag.

³⁰² *Managementul de caz în asistența socială. Ghidul asistentului social.* Ministerul Protecției Sociale Familiei și Copilului din Republica Moldova cu suportul proiectului „Susținere în acordarea unor servicii de asistență socială eficiente și durabile”, finanțat de DFK) / SIDA, 2009.

³⁰³ Cojocaru St. Metode apreciative în asistența socială. Ancheta, supervizarea și managementul de caz. – Iași, 2005, pag. 162-268.

³⁰⁴ *Managementul de caz în asistența socială. Ghidul asistentului social.* Ministerul Protecției Sociale Familiei și Copilului din Republica Moldova cu suportul proiectului „Susținere în acordarea unor servicii de asistență socială eficiente și durabile”, finanțat de DFK) / SIDA, 2009.

rea informației despre caz de la familie, rude, vecini și alți membri al comunității; Adresare de sine stătător a persoanelor; Cazuri descoperite de către asistentul social. După identificarea cazului, acesta este înregistrat într-un registru special, unde asistentul social se notează informația primară despre beneficiar și despre problema cu care el a venit.

A *doua* etapa a managementului de caz este **evaluarea inițială și definirea problemei** beneficiarului, este prima întâlnire dintre beneficiarul și asistentul social. Această întâlnire are scop culegerea informației pentru definirea problemei cu care a venit beneficiarul. La aceasta etapa asistentul social decide dacă beneficiarul se încadrează în criteriile asistenței sociale. În unele cazuri este nevoie și de consultarea altor specialiști, pentru a obține mai multe informații despre potențialul beneficiarului. În caz dacă asistentul social a decis că beneficiarul poate fi asistat, el împreună cu supervizorul se discută asupra informației colectate, stabilesc problemele, ce trebuie se rezolve, apoi deschide cazul. Contactul inițial presupune interviuarea beneficiarului în legătura cu aspectele problematice ale vieții sale, identificarea resurselor și nevoilor beneficiarului. Pentru evaluarea inițială este utilizată ancheta socială. Aceasta ancheta are următoare structura: **Date de identificare** – componența familiei, alte persoane, care mai locuiesc în casă (numele, prenumele, data și locul nașterii, etc.); **Condițiile de trai** - care cuprind datele despre spațiul locativ, numărul de camere, condiții de încălzire, stare de igienă, bunurile care sunt în locuința; **Venitul lunar al familiei**, include bugetul general al membrilor familiei, și se înregistrează toate sursele venitului familial (salarii, pensii, prestații, indemnizații, alocații, etc.) Înregistrează dacă bugetul familiei este stabil, dacă este ocazional se precizează cauzele; **Problemele cu care se confruntă familia**, includ date privind situația familiei în baza observațiilor asistentului social; **Concluzii** - se referă la situația generală a beneficiarului, conform datelor constatate; **Recomandări** - se menționează toate propunerile privind soluționarea cazului.

După evaluarea inițială urmărește etapa *a treia*, care se numește **evaluarea complexă**³⁰⁵ care se realizează cu ajutorul echipei multidisciplinare formate din: medic de familie, polițist de sector, psiholog, avocat, etc.), care în activitatea desfășurată dezvăluie toate aspecte vieții beneficiarului din punct de vedere domeniului de activitate. În procesul evaluării complexe asistentul social investighează pe beneficiarul și mediu lui de viață, pe familia beneficiarului, sistemul de relații sociale, analizează factorii care au generat situația de risc, resurse disponibile pentru rezolvarea problemei. Asistentul social împreună cu specialiști evaluează capacitatea fizică, psihică și mentală a beneficiarului, abilitățile de a realiza activitățile de bază ale vieții cotidiene, evaluează capacitatea familiei privind capacitatea acesteia de asigură condițiile necesare creșterii, îngrijirii, și educării copilului, gradul de funcționabilitate socială, mediul fizic și social în care trăiește persoana, etc. În evaluarea complexă se utilizează două tipuri de formulare. 1) *Evaluarea complexă a familiei cu copii* – atunci când asistentul social a s-a întâlnit cu problema neglijării copilului în familie, sau în caz de adopție, etc. În acest caz, sunt studiate necesitățile copilului și capacitatea părinților de a satisface aceste nevoi. În cazul când beneficiarul este persoana adultă, se utilizează formularul *evaluării complexe a adultului*, și asistentul social studiază necesitățile persoanei adulte, resurse de care ea are nevoie, și de care dispune.

Ce-a de *a patra* etapa managementului de caz este **planul individualizat de asistență** presupune o totalitate de măsuri, acțiuni întreprinse în scopul satisfacerii necesităților beneficiarului. Asistentul social elaborează planul individualizat împreună cu beneficiarul, stabilește obiectivele și determină activități și măsuri pentru rezolvarea problemelor cu

³⁰⁵ *Managementul de caz în asistența socială. Ghidul asistentului social. Ministerul Protecției Sociale Familiei și Copilului din Republica Moldova cu suportul proiectului „Sustinere în acordarea unor servicii de asistență socială eficiente și durabile”, finanțat de DFK) / SIDA, 2009.*

care acest se confruntă. Mai mult decât atât, acest plan cuprinde programarea serviciilor sociale, personalul responsabil, procedurile de acordare, și obligațiile asistentului social și beneficiarului. La aceasta etapa se recomandă semnarea *acordului de colaborare* cu beneficiar, prin care asistentul social se responsabilizează pe beneficiarul. Informația ce trebuie completată în formularul privind planul individualizat de asistență: *Familia* - se va înregistra numele familiei beneficiarului; Domiciliul; Tipul de familie; Numărul de copii; Obiective; Acțiuni/Durata/Persoana responsabilă. Datele de vor nota în formă tabelară.³⁰⁶

Intervenția este **a cincea** etapa managementului de caz și realizează în baza planului individualizat de asistență elaborat cu implicarea actorilor echipei multidisciplinare, care este un grup de specialiști din mai multe domenii, ce fac parte din rețeaua serviciilor sociale adresate copiilor, familiilor în situații de risc, persoanelor adulte, și colaborează la soluționarea situațiilor de dificultate. Membrii ai echipei multidisciplinare pot fi: medicul, polițistul, psiholog, preotul, voluntarii. Fiecare membru al echipei este în același timp și reprezentatul unui serviciu, astfel încât funcționarea unei echipe multidisciplinare implică o intervenție la nivel inter-instituțional. Nu există o limită de timp pentru intervenție, dar trebuie de stăruit de a nu crea dependența beneficiarului de servicii sociale³⁰⁷.

A **șasea** etapa managementului de caz este **monitorizarea**, este procesul prin care asistentul social monitorizează acțiunile care se efectuează pe cazul dat. Monitorizarea este proces de verificarea permanentă a progreselor stabilite în cadrul planului individualizat de asistență, pentru a putea sesiza evoluția cazului. Acest lucru este foarte important pentru schimbarea intervenției și a tipului de lucru de caz, dacă nu se observă o schimbare în bine a situației beneficiarului, la îmbunătățirea calității serviciilor și a impactului pe care acestea îl au. Monitorizarea presupune că asistentul social împreună cu beneficiarul să evalueze în mod continuu succesul acțiunilor, pentru a urmări nivelul la care au fost atinse obiectivele. Profesionistul este responsabil pentru evidența cursului activității, măsurând validitatea, precizia și eficiența fiecărui pas în acordarea de ajutor, pe măsură ca acest proces se desfășoară. Acest lucru poate fi realizat cu ajutorul fișei de monitorizare care cuprinde date concrete despre succesele și insuccesele înregistrate pe parcursul intervenției.³⁰⁸

Obiectivele monitorizării sunt³⁰⁹: adaptarea la schimbările apărute în mediu; determinarea problemelor și nevoilor; limitarea erorilor; conducerea activităților complexe; minimizarea costurilor. Depinzând de gradul de succes în realizarea planului elaborat, asistentului social poate să continue intervenția sau să o corecteze pentru a depăși obstacole.

A **șaptea** etapa managementului de caz se numește **reevaluarea cazului** și presupune evaluarea periodică a cazului. Prima ședința de revedere cazului de obicei se realizează peste 5-8 săptămâni de la includerea beneficiarului în serviciu. În funcție de caz, ședințele de reevaluarea pot fi organizate mai frecvent. În baza analizei schimbărilor intervenite, asistentul social întocmește raportul cu privire la progresul beneficiarului și a familiei, efectele care le-a avut intervenția asupra cazului, care este adus la cunoștință lor, înainte de ședința de reevaluare. Raportul cu privire la progres este anexat în dosarul cazului. A doua

³⁰⁶ *Managementul de caz în asistența socială. Ghidul asistentului social.* Ministerul Protecției Sociale Familiei și Copilului din Republica Moldova cu suportul proiectului „Susținere în acordarea unor servicii de asistență socială eficiente și durabile”, finanțat de DFK) / SIDA, 2009.

³⁰⁷ *Asistența socială în contextul transformărilor din Republica Moldova*, Bulgaru M., Saliu N. Chișinău, 2008.

³⁰⁸ *Managementul de caz în asistența socială. Ghidul asistentului social.* Ministerul Protecției Sociale Familiei și Copilului din Republica Moldova cu suportul proiectului „Susținere în acordarea unor servicii de asistență socială eficiente și durabile”, finanțat de DFK) / SIDA, 2009.

³⁰⁹ *Asistența socială în contextul transformărilor din Republica Moldova*, Bulgaru M., Saliu N. Chișinău, 2008.

ședința de reevaluarea a cazului este efectuată peste 16 săptămâni de la data includerii beneficiarului sau familiei în serviciu.³¹⁰ Orice ședința de reevaluarea cazului poate fi și ședința de închidere a cazului. Informația ce trebuie completată în formularul privind reevaluarea cazului și revederea planului individualizat de asistență

Cea de-a *opta* etapa managementului de caz este **închiderea cazului**. La aceasta etapă se elaborează raportul de închidere a cazului. Alegerea momentului presupune o atenție deosebită din partea profesionistului, la fel ca și modalitatea în care se face. Închiderea cazului se realizează atunci când se înregistrează progresele durabile în dinamica cazului. Pentru promovarea ședinței date sunt pregătite și analizate documentele anterior în procesul de lucru asupra cazului. Persoane care au beneficiat anterior de asistența socială și au nimerit repetat în situație de dificultate, au dreptul să se adreseze la asistența socială și atunci cazul se redeschide, dacă el se încadrează în criteriile de sprijin social.³¹¹

Scopul cercetării este de a analiza modulul de implementare a managementului de caz în cadrul activității asistenților sociali comunitari.

Metodele de investigație: analiza literaturii de specialitate, interviul, chestionarul, studii de caz/analiza dosarelor beneficiarilor.

Eșantionul cercetării este constituit din 20 asistenți sociali comunitari și 20 de beneficiari asistați, precum și 20 de dosare a beneficiarilor, care au supuse analizei.

Pentru realizarea cercetării în domeniul analizei modulul de implementare a managementului de caz în asistența socială am respectat următoarele etape: Identificarea eșantionului cercetării, Selectarea metodelor de cercetare, Elaborarea instrumentelor pentru implementarea cercetării, Promovarea interviurilor semistructurate cu asistenții sociali comunitari, Analiza dosarelor beneficiarilor, Analiza datelor culese în cadrul cercetării, Elaborarea concluziilor. Pentru fiecare etapă am stabilit obiective specifice, perioade de timp, metode și acțiuni concrete. Pentru o mai bună prezentare a acestora prezentăm mai jos.

1. Identificarea eșantionului cercetării:

Eșantionul este alcătuit din 20 asistenți sociali comunitari angajați în cadrul DASPFC din raionul Râșcani. Fiecare asistent social a fost rugat să expună ultimele două cazuri cu care a lucrat. Astfel am analizat 20 de cazuri ale beneficiarilor în care asistenții sociali au intervenit. De asemenea au fost analizate 20 de dosare a beneficiarilor cazurile cărora au fost expuse de către asistenții sociali în cadrul interviurilor.

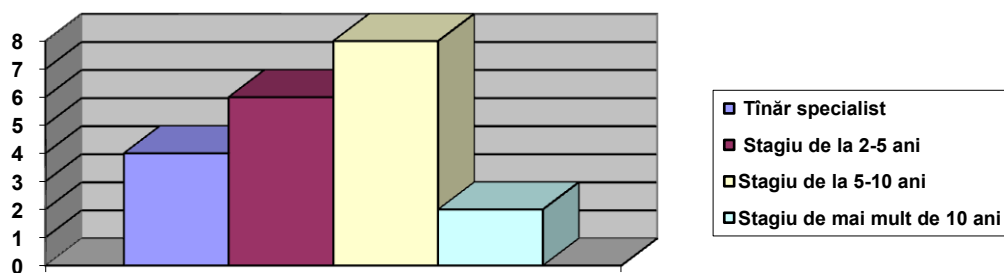

Figura nr. 1. Profilul respondenților în funcție de stagiul de muncă

³¹⁰ *Managementul de caz în asistența socială. Ghidul asistentului social.* Ministerul Protecției Sociale Familiei și Copilului din Republica Moldova cu suportul proiectului „Susținere în acordarea unor servicii de asistență socială eficiente și durabile”, finanțat de DFK) / SIDA, 2009.

³¹¹ *Managementul de caz în asistența socială. Ghidul asistentului social.* Ministerul Protecției Sociale Familiei și Copilului din Republica Moldova cu suportul proiectului „Susținere în acordarea unor servicii de asistență socială eficiente și durabile”, finanțat de DFK) / SIDA, 2009.

Profilul general al respondenților - asistenți sociali comunitari: În funcție de gen toți au fost femei. În funcție de stagiul de muncă deosebim: 4 asistenți sociali noi angajați; 6 asistenți sociali cu stagiul de până la 5ani; 8 asistenți sociali cu stagiul de la 5- la 10 ani și 2 asistenți sociali cu stagiul mai mare de 10 ani.

În funcție de numărul de cazuri asistate și dosare instrumentate am realizat următoarea clasificare: asistenți sociali care au la evidență: până la 5 cazuri – 2 persoane; până la 10 cazuri - 4 persoane; până la 20 cazuri - 6 persoane; până la 30 cazuri - 6 persoane, mai mult de 30- 2 persoane. Dar cel mai surprinzător a fost faptul că numărul de cazuri nu tot timpul corelează cu stagiul de muncă: sunt asistenți sociali cu stagiul mic, dar cu multe dosare și invers: stagiul mare, dar puține cazuri la evidență.

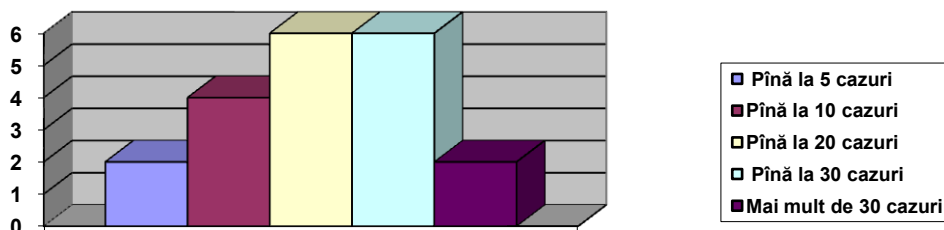

Figura nr. 2. Numărul de cazuri instrumentate de respondenți

2. Selectarea metodelor de cercetare

În cadrul lucrului al asistenților sociali comunitari implementarea managementului de caz durează până la câteva luni. De aceea nu am putut să aplicăm observarea, deoarece nu am avut acces la întreg procesul de implementare a managementului de caz. Pentru a putea analiza modul de administrarea a managementului de caz am ales două metode de bază: interviul și analiza documentelor. Prin intermediul metodelor date am putut în timp rezonabil să culegem date destul de detaliate despre modul de administrarea a întregului proces.

Suplimentar la cele două metode enunțate mai sus am apelat la analiza datelor și analiza de conținut, care au fost specifice etapei 6 și 7 a cercetării.

3. Elaborarea instrumentelor pentru implementarea cercetării. Pentru promovarea metodelor enunțate mai sus am elaborat două instrumente:

- I. Ghid de interviu, pentru promovarea interviului semistructurat cu asistenții sociali comunitari;
- II. Lista de control pentru evaluarea dosarelor beneficiarilor elaborate de către asistenții sociali asupra cazurilor prezentate în cadrul interviurilor.

Pentru elaborarea acestor instrumente am studiat minuțios metodologia promovării interviurilor și analizei documentelor. Dar și mai profund am studiat metodologia managementului de caz și instrumentarea dosarelor beneficiarilor. Conform acestora am elaborat instrumentele în vigoare. Mai jos prezentăm conținutul schematic al acestora. Iar în anexe găsiți modele detaliate ale acestor instrumente menționate.

Structura ghidului de interviu:

- I. **Date generale despre caz:** Date despre beneficiar; Modul de referire a cazului. Descrierea succintă a problemei beneficiarului.
- II. **Pașii realizați de asistentul social și respectarea metodologiei managementului de caz în cadrul lucrului cu beneficiarului:** Evaluarea cazului; Intervenția, Referirea cazului, Monitorizarea, reevaluarea cazului, închiderea cazului.
- III. **Evaluarea calității lucrului asistentului social:** Gradul de satisfacție față de rezultatele obținute din partea beneficiarului; din partea specialistului; dificultăți în cadrul realizării managementului de caz; Alte comentarii.

Structura listei de control:

- I. Evidența cazurilor prin intermediul registrelor
- II. Evidența cazurilor prin intermediul dosarelor beneficiarilor
- III. Evaluarea structurii dosarului beneficiarului
- IV. Evaluarea calității și corectitudinii completării dosarelor.
- V. Analiza modului de păstrare a dosarelor beneficiarilor.

Aceste două instrumente sunt elaborate în corelație strânsă și ne vor permite să evidențiem unde anume se produc lacune în cadrul managementului de caz și să identificăm punctele forte ale asistenților sociali în domeniul administrării metodei de lucru supuse analizei prin intermediul cercetării noastre.

4. Promovarea interviurilor semistructurate cu asistenții sociali comunitari.

În primul rând țin să menționez că această etapă a cercetării a fost promovată în perioada octombrie – decembrie 2016. Promovarea interviurilor a avut loc în cadrul oficiilor de lucru ale asistenților sociali.

Discuțiile au fost ghidate prin intermediul unui interviu semistructurat. Astfel am promovat câte două interviuri cu fiecare respondent. Pentru fiecare caz prezentat a fost completat separat ghidul de interviu. Interviurile cu fiecare asistent social comunitar au durat a câte 30-45 minute asupra fiecărui caz. În final am cules informații asupra 20 de cazuri ale beneficiarilor și au fost completate 20 de ghiduri de interviu.

5. Analiza dosarelor beneficiarilor.

După promovarea fiecărui interviu cu asistenții sociali solicitam dosarele întocmite asupra cazurilor. Dosarele menționate erau supuse unei analize detaliate prin completarea listei de control. Astfel am completat 20 de liste de control. De asemenea am avut posibilitate ca pe loc să realizez o comparație a celor spuse de către asistenți sociali și ceea ce este în dosar. Conținutul dosarelor prezentate a fost foarte diferit ca conținut și volum, de aceea timpul de evaluare a depins nemijlocit de calitatea și complexitatea acestuia.

În cadrul interviurilor cu asistenții sociali au fost analizate 20 de cazuri concrete ale beneficiarilor asistați în ultima perioadă (ultimele 6 luni). După tipurile de caz asistenții sociali le-au clasificat în felul următor: 4 familii cu mulți copii; 3 persoane cu dizabilități; 2 copii cu risc de abandon; 2 cazuri de violență domestică, 5 familii social-vulnerabile; 3 persoane de vârstă a III-a. Am avut nevoie de a vedea tipul de caz pentru a putea urmări tipurile de intervenții realizate de asistenții sociali.

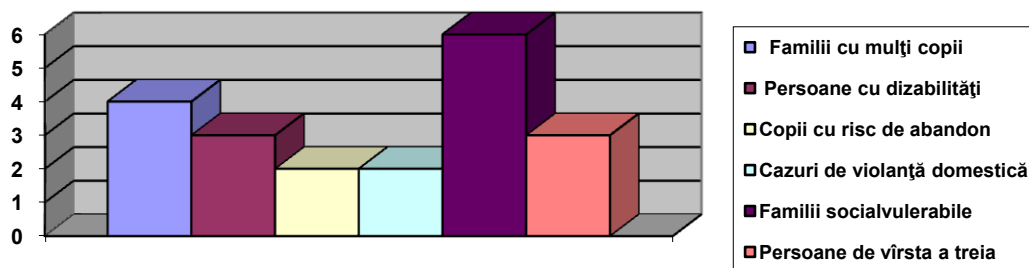

Figura nr. 3. Tipuri de caz analizate

1. Toți asistenții sociali au menționat unanim că au promovat evaluarea cazului. Atunci când au fost întrebați care tip de evaluare a fost promovată au fost nedumeriți, deoarece mulți considerau că este o singură formă de evaluare numită ancheta socială. Doar unii (în 6 cazuri/ 6 asistenți sociali) au spus cu siguranță că au promovat evaluarea complexă. Dar ulterior analiza dosarelor beneficiarilor a scos în evidență alte date contra-

dictorii (vedeți paragraful următor). Un alt indicator care a fost evaluat a fost termenii realizării evaluării. Toți asistenții sociali au spus că evaluarea se produce imediat după ce cazul a fost identificat: în aceeași zi sau în ziua următoare. Au fost întrebați dacă toate cazurile au fost de urgență (din motiv că evaluarea a fost făcută rapid), deoarece metodologia prevede ca evaluarea să se promoveze nu mai târziu de 14 zile de la momentul luării la evidență, iar durata însăși a procesului de evaluare este mai mare decât în limitele unei singure vizite (pentru evaluarea complexă sunt prevăzute 2-3 vizite).

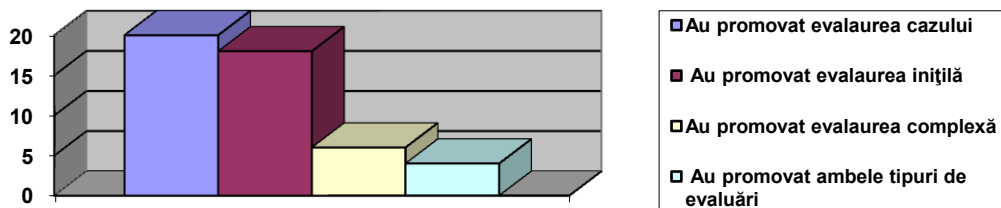

Figura nr. 4. Evaluarea cazurilor asistate

2. La capitolul intervenție am constatat următoarele acțiuni ale asistenților sociali: unii încep intervenția fără a elabora planul de intervenție, unii îl elaborează pe parcurs, alții nu-l elaborează deloc. De regulă asistenții sociali se limitează la 2-3 tipuri de acțiuni în cadrul planului de intervenție. Doar în cazul a 3 beneficiari am identificat 5 și mai multe acțiuni planificate. Un alt indicator pe care l-am studiat este numărul persoanelor implicate în implementarea planului de intervenție. Am regăsit doar asistentul social responsabil de implementarea planului, doar la 3 asistenți era inclus și beneficiarul, și la alții 2 erau și alți specialiști din cadrul DASPFC.

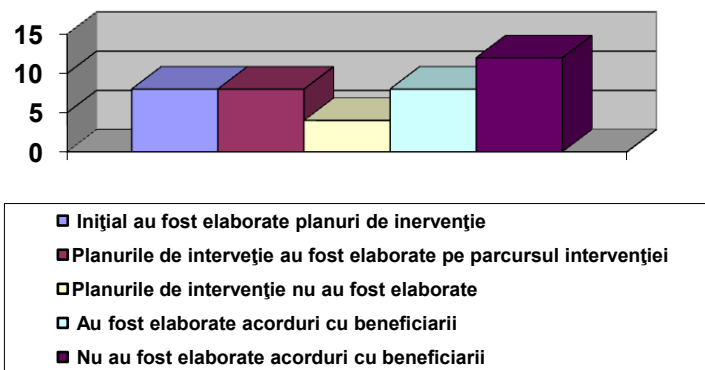

Figura nr. 5. Modul de promovare a intervenției

3. În nici un caz nu am identificat discutarea acestuia în cadrul EMD la nivel local și doar în 4 din cazurile prezentate au fost propuse de a fi asistate în cadrul EMD la nivel de raion. Acestea au fost două cazuri care au fost referite către plasament și două cazuri care au beneficiat de susținere de la Fondul Social Local de Susținere a Populației.

4. Asistenții sociali au spus că monitorizarea cazului se face de fiecare dată, dar nu se documentează, deoarece i-a mult timp și nu se reușește. Asistenții sociali au motivat acest fapt că este mai bine să lucrezi mai mult direct cu beneficiarul decât să scrii dosare.

5. Următoarea etapă a managementului de caz care a fost analizată a fost reevaluarea cazului. Asistenții sociali au menționat că ei tot timpul reevaluează situația beneficiarului, acesta este un proces continuu și nu se oprește până la închiderea cazului, dar ca și în cazul monitorizării nu se documentează din aceleași motive. Atunci am întrebat cum duc evidența când și ce rezultate au fost obținute de beneficiar, doar nu este posibil să memorizezi

toată informația. Asistenții sociali au spus că în paralel ei nu lucrează cu așa multe cazuri ca să nu le țină minte și mai ales că contactează cu beneficiarii foarte frecvent (unii au zis că este zilnic alții de câteva ori pe săptămână sau săptămânal în alte cazuri.) Evident acest mod de lucru nu este corect și nu este eficient.

6. Din cele 20 de cazuri prezentate închise erau doar 4, celelalte erau la diferite etape (la etapa de intervenție, la etapa de monitorizare). Ținând cont că am solicitat cazuri cu care se lucrează de circa 6 luni nu este tocmai normal ca doar 4 din ele să fie închise ba chiar mai mult asistenții sociali nu știau când urmează să fie închise acestea. Aceasta vorbește despre faptul că asistenții sociali nu planifică lucrul cu beneficiarii și nu-și pot direcționa acțiunile sale și nu în ultimul rând mențin pe durate prea mari beneficiarii în asistență, astfel se dezvoltă dependența de servicii. Termenul de asistență trebuie să fie rezonabil și să fie prelungit în cazul unei reevaluări ce scoate în evidență dinamica negativă a cazului.

7. Asistenții sociali consideră că beneficiarii sunt mulțumii atunci când primesc anumite sume de bani sau ajutoare materiale, alte tipuri de servicii pe ei puțin în motivează și îi interesează. Această abordare evident este cumva transmisă acestora de la asistenții sociali, care neglijează intervențiile axate pe sarcini, sprijin familial, consiliere și informare. De multe ori asistenții sociali nu sunt satisfăcuți de rezultatele obținute în cadrul asistenței beneficiarilor, căci de multe ori din spusele lor situația așa și rămâne, sau se îmbunătățește temporar, după care revine la inițial sau chiar și mai rău.

8. Asistenții sociali au menționat că acum pentru ei prioritar este perfectarea ajutorului social, de care beneficiază foarte multă populație. Respectiv pentru alte tipuri de intervenții nu mai este timp și nici servicii dezvoltate la nivel de raion.

9. Observații proprii: Am constat că totuși asistenții sociali consideră că muncesc foarte mult și tipul sarcinilor este foarte variat, solicitările din partea populației sunt foarte multe, iar beneficiarii foarte nerecunoscători și nemulțumiți. În paralel se adaugă salariul foarte mic. Astfel scade randamentul muncii a asistenților sociali comunitari. De facto rezultatele investigației sunt inverse și reflectă că asistenții sociali nu-și realizează în măsură corectă și deplină funcțiile în domeniul managementului de caz.

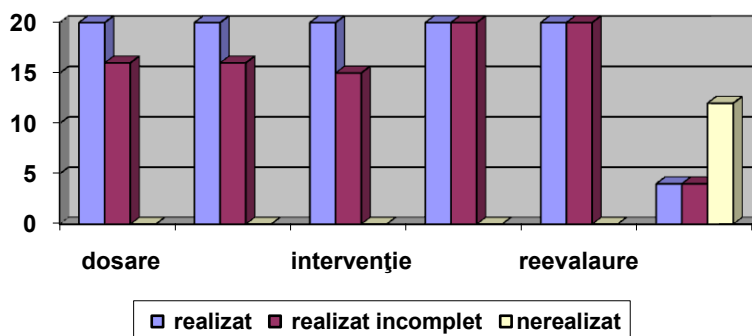

Figura nr. 6. Analiza calității realizării managementului de caz în baza interviurilor cu asistenții sociali

La etapa următoare a cercetării au fost analizate dosarele beneficiarilor ca indicator al calității managementului de caz în asistența socială. Astfel au fost supuse analizei 20 de dosare a beneficiarilor asistați de asistenții sociali comunitari incluși în cercetare. Mai jos prezentăm datele prelucrate cantitativ și calitativ conform indicatorilor incluși în listele de control:

I. Evidența cazurilor asistate:

Din cei 10 asistenți sociali au registre de evidență a cazurilor doar 12. Ceilalți nu utilizează astfel de modalitate pentru a contabiliza cazurile asistate. Aceasta explică de ce

unii asistenți sociali au așa puține cazuri la evidență: multe din ele se uită, se pierd și se anulează din motivul lipsei unei evidențe stricte a acestora. Mai mult decât atât, din ceilalți 12 care au registre de evidență a cazurilor nu toți le completează regulat (4 din ei), iar în cazul concret la 3 nu a fost găsit un caz, iar în altele 3 registre nu au fost identificate nici unu din cazurile prezentate.

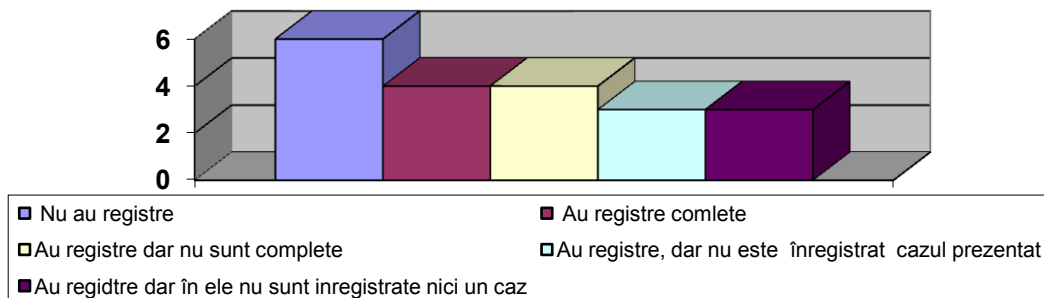

Figura nr. 7. Evidența cazurilor asistate în cadrul registrelor

III. Analiza dosarelor beneficiarilor:

1. Toți asistenții sociali au prezentat dosare la cazurile care au fost supuse analizei la etapa precedentă.
2. Toate dosarele au pagina de titlu. Mai mult decât atât, paginile includ toată informația și sunt corect completate.
3. Nici un dosar nu are pagină pentru evidența evaluării dosarului, cu toate că asistenții sociali au menționat că unele dosare au fișe supuse supervizării din partea Șefului de serviciu.
4. Nu toate dosarele au un cuprins sau un opis al fișelor și actelor incluse în dosar. Din cele 20 de dosare doar 9 au cuprins, din ele la 4 cuprinsul nu corespunde conținutului. Doar 5 dosare au în regulă această parte componentă. Modul de organizare este diferit: unele dosare încep cu cuprinsul, iar altele finisează cu cuprinsul, menționând că așa este mai ușor de adăugat fișele care se adaugă pe parcurs.
5. Din toate dosarele lipsește fișa de deschidere a cazului sau fișa de identificare a cazului. În 6 dosare am identificat cererea beneficiarului de a fi asistat. Lipsa acestor fișe nu permite să vedem în continuare dacă au fost respectați termenii de promovare a evaluării. Acum mai amintim că nu am găsit nici registre, sau cazurile nu sunt regăsite acolo, atunci evidența corectitudinii este chiar imposibilă.

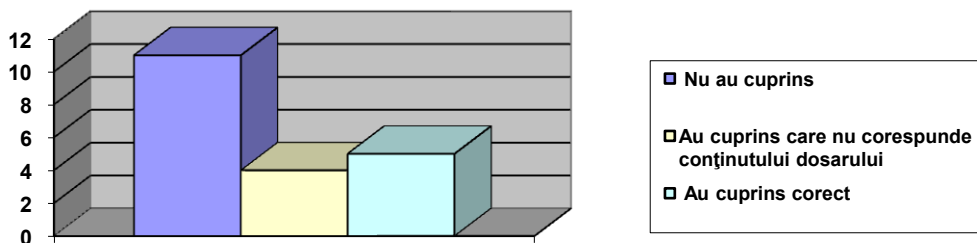

Figura nr. 8 Prezența cuprinsului în cadrul dosarului

6. În 16 cazuri asistenții sociali au promovat evaluarea inițială. Doar în 11 cazuri a fost atestată evaluarea complexă. În cele 11 cazuri, la două din ele evaluarea complexă nu corespunde tipului de caz, iar în altele 3 cazuri evaluarea complexă este realizată pentru fiecare membru în parte, ceea ce nu este corect. Asistenții sociali au menționat că

așa solicită șeful serviciului. În 4 dosare nu este nici un tip de evaluare, ceea ce este incorect categoric.

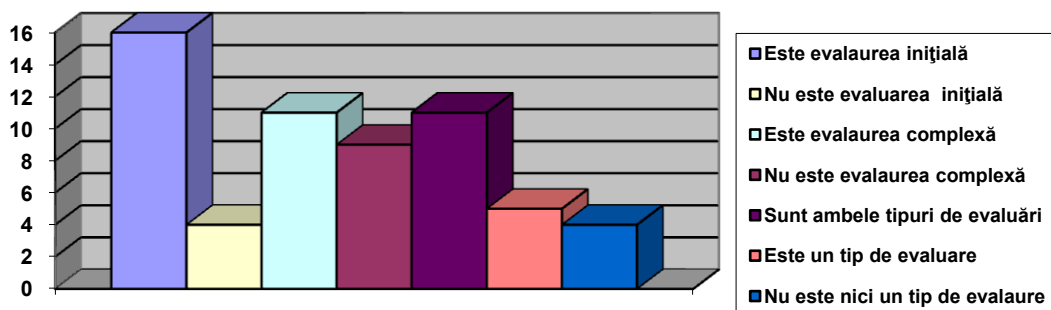

Figura nr. 9 Evidența etapei de evaluare în cadrul dosarului beneficiarului

- Următorul instrument care trebuie să constituie integritatea dosarului este planul individualizat de asistență. În 9 dosare am identificat aceste instrumente. În 3 cazuri nu erau complete. Iar acordul cu beneficiarul a fost regăsit în doar 2 dosare, (beneficiarii au fost plasați în centrul de plasament).

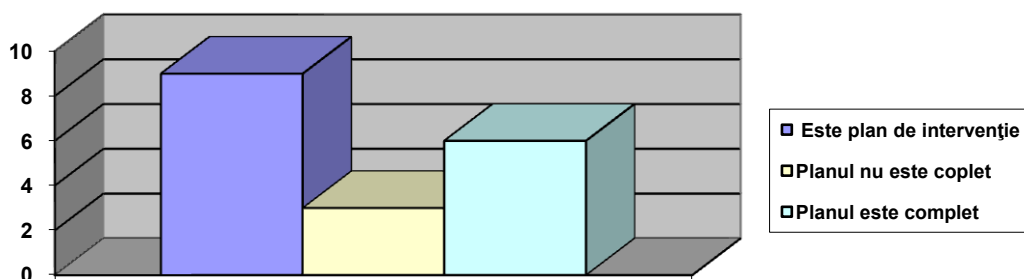

Figura nr. 10 Planul individualizat de intervenție

- În 5 dosare am identificat evidența vizitelor la domiciliu, întrevederi cu beneficiarul. Cu acest scop au fost completate de la 3 la 9 fișe în cadrul dosarului. Aceasta permite să vedem traseul intervenției. În celelalte cazuri nu putem evalua calitatea și sau prezența intervențiilor.
- Fișele de monitorizarea a cazului au fost prezente în 5 cazuri. În 2 din ele au fost făcute chiar două monitorizări. Perioadele de promovare a monitorizărilor sunt conform metodologie (la fiecare 6-8 săptămâni după intervenție)
- Cazuri reevaluate nu am identificat.
- Din cele 20 de cazuri au fost referite spre anumite servicii 12, dar formular de referire nu este în nici unu din ele. Am identificat referirea cazului din cadrul planului individualizat de intervenție, sau alte documente prezente în dosar.
- Din cele 20 de cazuri sunt considerate închise 6, dar în 4 din ele lipsește fișa de închidere a cazului. Celelalte cazuri sunt la diferite etape, și asistenții sociali încă nu știu când vor putea fi închise.
- 16 dosare conțin anexe. Cel mai grav fapt constată că în 4 cazuri dosarul este constituit doar din anexe. Anexele includ: copii ale actelor beneficiarilor, informații de la diferite servicii, specialiști, certificate medicale. Nu am identificat în anexe genograme, ecomape. În cazul a 4 dosare anexele lipsesc complet.

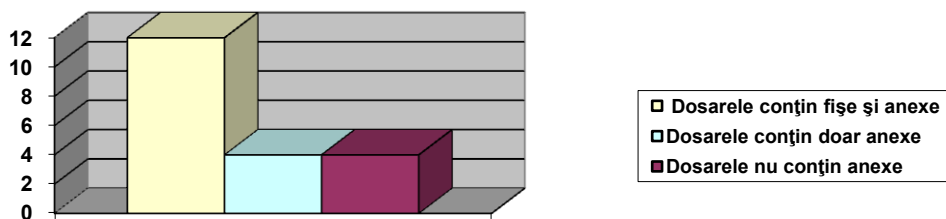

Figura nr. 11. Structura dosarelor

14. La indicatorul următor am analizat calitatea dosarelor și anume calitatea completării fișelor de lucru. Am constatat următoarele date: În 4 dosare sunt toate instrumentele și sunt completate corect. În altele 6 dosare tot sunt toate actele, dar completarea lor lasă de dorit, sunt spații necompletate sau nu sunt expuse informațiile inteligibil. În altele 10 dosare nu sunt toate instrumentele, dar în 6 toate instrumentele care sunt prezente în dosar sunt completate corect și respectiv 4 dosare conțin doar unele fișe, și cele care se atestă sunt cu greșeli.

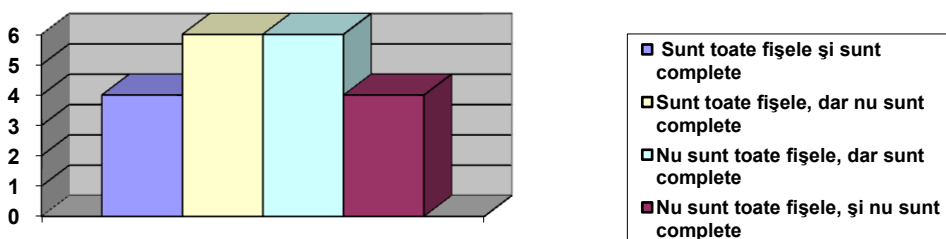

Figura nr. 12. Calitatea completării dosarelor

15. În doar 5 dosare corespunde total ordinea aranjării instrumentelor, iar în celelalte ordinea structurării dosarului este incorectă: fișele nu sunt ordonate conform managementului de caz; anexele sunt printre fișe;
16. Marea majoritate a asistenților sociali păstrează dosarele în cabinetul de lucru, cu excepția a 2 asistenți sociali care păstrează dosarele în comun cu alți specialiști din centru. Doar 8 asistenți sociali au dulapuri unde păstrează dosarele. Ceilalți le păstrează pe masă, pe geam, pe scaune sau alte locul accesibile. Aceasta încalcă grav legea cu privire la păstrarea datelor personale.

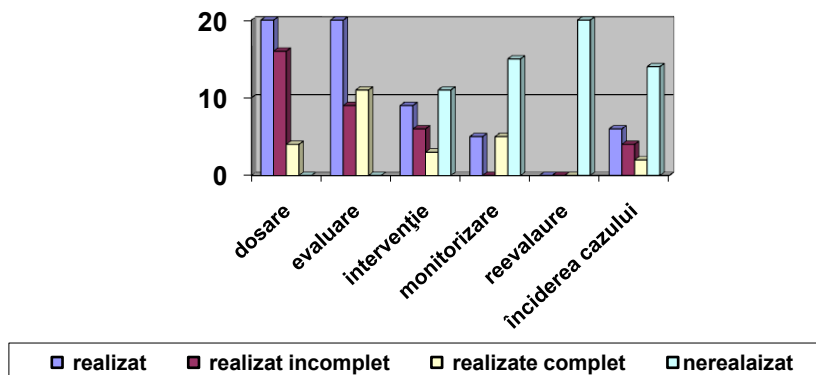

Figura nr. 13 Analiza calității completării dosarelor beneficiarilor conform managementului de caz

În baza acestor diagrame elaborate putem ușor aprecia calitatea completării dosarelor beneficiarilor de către asistenții sociali comunitari. Așa dar, constatăm că în mare parte dosarele nu sunt complete și nu corespund metodologie managementului de caz. Carențe grave se înregistrează la reevaluarea cazului, la monitorizarea cazului și la etapa de intervenție. Relativ bine, comparativ cu alte etape este realizată etapa de evaluare, cu toate că și aici sunt lacune: de exemplu: nu în toate dosarele se regăsesc ambele tipuri de evaluare, nu corespund fișele de evaluare complexă tipului de caz.

Concluzii:

- Chiar dacă este prevăzut că managementul de caz este metoda de bază aplicată în lucrul cu beneficiarii, noi am constatat că implementarea acesteia nu este așa de frecventă. Cel mai des asistenții sociali comunitari nu apelează la managementul de caz, ci se limitează la perfectarea ajutorului social, ceea ce este mult mai simplu și mai clar atât pentru asistenții sociali cât și pentru beneficiari.
- În literatura de specialitate este reflectată foarte clar și accesibil metodologia managementului de caz, dar aplicarea acesteia de facto este destul de neclară și necunoscută pentru asistenții sociali.
- Un alt motiv invocat frecvent de asistenții sociali comunitari este volumul mare de beneficiari, care nu poate fi acoperit în cadrul unei norme de salarizare.
- Managementul de caz permite realizarea unei evaluări multidimensionale a situației beneficiarului și acordarea serviciilor sociale adecvate nevoilor acestora;
- La realizarea și întocmirea planului individualizat de asistență pot participa membri ai echipei multidisciplinare, ceea ce permite oferirea unui spectru larg de servicii;
- În marea parte echipele multidisciplinare nu funcționează și nu-și exercită funcțiile chiar și în cazurile în care au fost constituite. Organizarea și planificarea activității acestora la nivel local ține de activitatea asistentului social.
- Nu au fost identificate mecanisme de implicare activă a beneficiarului sau a familie acestuia în soluționarea problemelor proprii;
- Am constatat că activitățile de supervizare în domeniul managementului de caz lipsesc, iar în alte cazuri supervizării induc în eroare asistenții sociali prin oferirea recomandărilor. Ceea ce vorbește despre nivelul scăzut al formării acestora în domeniul managementului de caz.
- În cazul dosarelor și lucrului cu beneficiarii nu se stabilesc limitele temporale ale intervenției; asigurarea unei comunicări eficiente între toate părțile implicate în rezolvarea cazului.
- La nivel de raion nici o dată nu au fost făcute acțiuni de audit al managementului de caz;
- În concluzie constatăm că doar o parte mică (5 dosare cea ce constituie doar 25%) din dosare și cazuri evaluate corespund metodologiei managementului de caz.
- Cele mai reușite dosare le au anume tinerii specialiști, spre deosebire de cei cu experiență, car nu le au sau sunt incomplete/incorecte.
- Altele 5 dosare chiar dacă nu sunt complete, cel puțin conțin fișe bine completate.
- În final am mai constat că de multe ori conținutul dosarului nu coincide cu conținutul intervenției realizate de asistentul social. În unele cazuri calitatea dosarului cedează în fața modului de lucru al asistentului social cu beneficiarul. În alte cazuri dosarul poate fi bun, sau relativ bun, dar asistentul social nu reflectă aceasta în lucrul său. Cel mai grav este evident atunci când ambele aspecte (atât lucrul practic cât și dosarul sunt necorespunzătoare metodologiei managementului de caz în asistența socială).

Recomandări:

- Este necesar promovarea formărilor și cursurilor de perfecționare a asistenților sociali în domeniul managementului de caz;
- Este necesar stimularea acelor asistenți sociali care implementează corect și calitativ managementul de caz;
- Este recomandabil ca să funcționeze supervizării, prin activitatea acestora se poate contribui semnificativ la îmbunătățirea calității dosarelor și a lucrului asistenților sociali;
- Supervizării să fie selectați conform competențelor profesionale ca să nu ducă în eroare supervizații prin necunoașterea cadrului metodic în domeniu.
- Stimularea asistenților sociali să continue studiile de master, pentru a spori calitatea serviciilor oferite;
- Să funcționeze EMD la toate nivele, ceea ce ar contribui la oferirea unui spectru mai larg de servicii;
- Să se dezvolte la nivel de raion mai multe servicii comunitare care sunt necesare pentru beneficiarii din raion.
- Să fie micșorate sectoarele de muncă per asistent social, ceea ce ar spori calitatea lucrului în teren și la nivel de dosare;
- Se să fie oferite resurse de birotică pentru realizarea dosarelor;
- Să fie asigurare condiții de păstrare corectă a dosarelor;
- Să se organizeze schimburi de experiență între diferite raioane la nivel de manageri, supervizori și asistenți sociali, ceea ce ar putea servi drept imbold pentru dezvoltarea serviciilor și mobilizarea celor angajați în domeniu.

BIBLIOGRAFIE:

1. *Asistența socială în contextul transformărilor din Republica Moldova*, Bulgaru M., Saliu N. Chișinău, 2008.
2. Bulgaru M. Aspectele teoretice și practice ale Asistenței sociale. Suport de curs. - Chișinău, 2003.
3. Canțer N. Monitorizare, evaluare și supervizare în asistența socială. Note de curs. Bălți, 2014, 180 pag.
4. Cojocaru Șt. *Metode apreciative în asistența socială. Ancheta, supervizare și managementul de caz. - Iași, 2005.*
5. Goian C. Formarea practică a viitorilor profesioniști în domeniul asistenței sociale. Editura Universității de Vest Timișoara, 2010.
6. Managementul de caz în asistența socială. Ghidul asistentului social. Ministerul Protecției Sociale Familiei și Copilului din Republica Moldova cu suportul proiectului „Susținere în acordarea unor servicii de asistență socială eficiente și durabile”, finanțat de DFK) / SIDA, 2009.
7. Manual de bune practici în asistența socială comunitară. Coord.: Rusu L., Popescu P. UE. Material elaborat de către World Vision România - Biroul Iași în cadrul proiectului „Formarea lucrătorilor sociali din mediul rural”.
8. Manual de bune practici sociale. Coord.: Valentin Vladu. Cluj-Napoca, 2010.
9. V. Teorie și metodă în asistența socială – elemente introductive, Iași, 1995.

INSTITUȚIA CĂSĂTORIEI ȘI INSTITUȚIA FAMILIEI ÎN VIZIUNEA STUDENȚILOR UNIVERSITĂȚII DE STAT „ALECU RUSSO” DIN BĂLȚI

Gheorghe NEAGU

În condițiile tranziției spre o societate autentic democratică, instituția căsătoriei și instituția familiei se caracterizează, grație, preponderent, transformărilor macrosociale produse, prin instabilitate. De rând cu factorii macrosociale, evoluția acestor instituții este condiționată și de sistemul valoric al indivizilor. Pentru a prognoza evoluția instituției căsătoriei și a familiei este util să cunoaștem opiniile tinerilor, inclusiv ale studenților, despre aceste instituții. Or, reprezentările studenților constituie, la începutul sec. al XX-lea, o sursă informațională pronostică foarte importantă în ceea ce privește evoluția căsătoriei, familiei și a relațiilor dintre generații³¹².

Reieșind din acest considerent, în articolul de față ne propunem să elucidăm percepția căsătoriei și familiei de către studenții de la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, în vederea determinării evoluției sistemului valoric al acestui segment important al tinerilor în contextul dinamismului schimbărilor sociale.

Articolul a fost elaborat în baza datelor colectate în urma studiului empiric realizat în USARB în perioada octombrie-noiembrie 2016. Eșantionul pe cote a presupus interviuarea a 250 de studenți. Procedura de eșantionare a luat în calcul următorii indicatori de bază: nivelul licență și nivelul master; forma de învățământ (cu frecvență, cu frecvență redusă; anul de studii; vârsta, sexul respondentului. Pentru a sesiza rolul căsătoriei în viața individului, raportul dintre căsătorie și fericire sunt relevante următoarele răspunsuri:

În ce măsură credeți că pentru a fi fericit este important să fii căsătorit?

<i>Varianta de răspuns</i>	<i>Ponderea (în %)</i>
În foarte mare măsură	17,04%
În mare măsură	49,43%
În mică măsură	30,11%
În foarte mică măsură	3,40%

Datele invocate ne permit să conchidem că sunt ferm fideli modelul tradițional al instituirii familiei (prin intermediul căsătoriei) 66,47% din respondenți, iar 33,41% din cei chestionați tind spre alte modele familiale (modern și postmodern). Pentru a înțelege intensitatea și direcția acestei tendințe, am încercat să determinăm dacă familia la etapa actuală reprezintă o necesitate pentru individ. La acest item au răspuns afirmativ 82,62% dintre studenții interviuați, iar 17,97% dintre respondenți nu consideră familia o necesitate pentru individ. La întrebarea (de control) dacă familia este o instituție învechită/demodată au răspuns afirmat 14,94% din respondenți. Concluzia intermediară care se desprinde din acești indici este că cca.15-18% dintre studenții USARB sunt adepți fermi ai stilului post-modernist de viață.

De rând cu adepții fermi ai stilului postmodernist de viață, datele investigației realizate ne-au permis să identificăm și un segment al respondenților care acceptă anumite manifestări postmoderniste. În acest sens, este elocventă ponderea concubinajului în rândul tinerilor. Astfel, 38,78% din respondenți sunt total de acord cu enunțul conform căruia tânăra generație este adepta concubinajului, iar 43,63% - sunt parțial de acord cu enunțul

³¹² Гурко, Т. А., Хромачева, А. Ю. Студенты-социологи о семье, гендере и отношении к родителям//Вестник Института Социологии, 2015, №4, p.61.

respectiv. În ceea ce privește atitudinea studenților față de acest stil de viață, sunt convinșători următorii indici:

Ce părere aveți despre tinerii care locuiesc împreună (în concubinaj) și nu-și înregistrează căsătoria?

<i>Varianta de răspuns</i>	<i>Ponderea (în %)</i>
Pozitivă	36,36%
Negativă	38,06%
îmi vine greu să răspund	25,56%

Abordarea corelativă a datelor investigației ne permite să emitem ipoteza conform căreia indecizii, în cea mai mare parte, evoluează/vor evolua spre atitudinea pozitivă față de concubinaj.

Este util să remarcăm faptul că cercetările efectuate în alte state posttotalitare, de exemplu, în Federația Rusă, de asemenea, confirmă atitudinea pozitivă a unui segment important al studenților față de concubinaj³¹³.

În același timp, este cazul să evidențiem o particularitate importantă a concubinajului în societatea moldovenească în raport cu acest fenomen în țările occidentale. Pentru a identifica această particularitate este suficient să analizăm opinia respondenților cu privire la factorii care condiționează acest comportament în Republica Moldova:

Cum considerați, de ce unii tineri recurg la concubinaj? (indicați până la 3 variante de răspuns):

<i>Varianta de răspuns</i>	<i>Ponderea (în %)</i>
Fiindcă nu au încredere în ziua de mâine	46,85%
Este la modă să trăiești astfel cu partenerul	22,85%
Este o testare înainte de căsătorie	82,28%
Se poate proba compatibilitatea sexuală	30,85%
Este o degradare a normelor morale	22,85%

Conceperea sistemică a variantelor de răspuns evidențiate în tabel de mai sus ne permit să afirmăm că în societatea moldovenească, în mare, coabitarea nu înlocuiește căsătoria, dar este mai degrabă o formă de conviețuire care precede căsătoria. Această concluzie poate fi argumentată și cu alte probe: nașterea copilului în afara căsătoriei este evaluată pozitiv doar de 4,62% de respondenți (este necesar să remarcăm, în același timp, ponderea destul de înaltă a celor care au o poziție neutră - 46,24%). Această particularitate a fost sesizată în cercetările anterioare³¹⁴: concubinajul în societatea moldovenească nu este o decizie definitivă a partenerilor, dar, de multe ori, precede căsătoria și, de regulă, dacă se planifică nașterea unui copil sau după nașterea lui, relațiile sunt înregistrate oficial³¹⁵.

Relevăm faptul că și în Occident, chiar dacă numărul cuplurilor aflate în coabitare continuă să crească, fenomenul a cunoscut o diversificare și, în consecință, el nu mai poate fi privit în mod global³¹⁶. Există câteva situații tipice³¹⁷: În țările în care coabitarea este sancționată juridic într-o formă sau alta (diferită de căsătorie), cum este cazul Pacs-urilor

³¹³ Ильиных С.А. Представление о семье студентов Минска и Новосибирска//Социологические исследования, 2014, № 3, p. 61.

³¹⁴ Modelul familiei în tranziție și răspunsul politicilor publice la schimbări de valori și structuri sociale în Republica Moldova// www.viitorul.org/...Raport_IDIS-UNICEF-fiinal-2009.pdf, p. 31, 32.

³¹⁵ Ibidem.

³¹⁶ Rotariu, Traian. Considerații asupra unor aspect demografice ale familiei europene de azi // Dragoste, familie, fericire. Spre o sociologie a seninătății. Editura Polirom, 2015, p. 113.

³¹⁷ Ibidem.

în Franța, trebuie deosebite următoarele situații: 1. coabitarea în forma uniunilor libere ale tinerilor, ceea ce nu înseamnă neapărat un substitut al căsătoriei, ci doar o formă de amânare a ei; 2. uniuni libere ale persoanelor mai vârstnice (uneori cu statut de divorțat sau de văduv), care includ persoane ce evită un (nou) angajament matrimonial sau într-o altă formulă juridică; 3. persoanele tinere în coabitare recunoscută legal, a căror relație se poate transforma în căsătorie și 4. persoane mai vârstnice în coabitare legal recunoscută care acceptă această formulă, nu însă și căsătoria.

Din perspectivă acțională, prezintă interes factorii care conduc studenții spre acceptarea sau negarea instituției familiei în calitate de component important al necesităților individului. Identificarea motivelor care conduc la acceptarea sau respingerea în sistemul valoric al tinerilor a acestei instituții urmează să fie luată în calcul în procesul elaborării și implementării politicilor dezirabile din perspectivă societală, orientate spre modelarea comportamentului tinerei generații³¹⁸.

Adeptii necesității instituției familiei și-au motivat orientarea valorică, în felul următor (respondenții au avut posibilitatea să aleagă mai multe variante de răspuns):

1. asigură stabilitate și atașament emoțional – 57,53%;
2. este cadrul optim pentru creșterea copiilor – 51,36%;
3. asigură sprijin moral și financiar – 44,52%;
4. asigură confort fizic și afectiv -37,67%;
5. permite obținerea unui statut social – 18,49%;
6. asigură stabilitate sexuală -13,69%.

Segmentul de studenți care afirmă că familia nu reprezintă o necesitate își motivează poziția invocând următoarele argumente (respondenții au avut posibilitatea să aleagă mai multe variante de răspuns):

1. din cauza obișnuinței trăirii în concubinaj – 64%;
2. din cauza condițiilor financiare – 60%;
3. datorită tendinței de a adopta modelul occidental -28%;
4. e greu să divorțezi -8%;
5. datorită emancipării femeii – 4%.

Aceste viziuni contradictorii ale tinerilor cu privire la instituția căsătoriei și instituția familiei se produc în Republica Moldova pe fundalul proceselor complexe ce se desfășoară pe parcursul perioade de liberalizare a pieței, însoțite de declinul economic și de corupție în toate domeniile, de scăderea semnificativă a calității vieții privind majoritatea populației, de creșterea sărăciei, șomajului, de nesiguranța în ziua de mâine, de migrația în masă peste hotarele țării în căutarea unui loc de muncă și de multe alte fenomene negative. Toate acestea, coroborate cu lipsa unor mecanisme adecvate de protecție a majorității populației, au condiționat reorientarea, în special a tinerilor, spre alte valori, alte forme de conviețuire decât cele legate de familia nucleară clasică³¹⁹.

Datele investigației noastre confirmă acest diagnostic. Astfel, la întrebarea *Pentru cei din jurul Dvs., care credeți că sunt principalele obstacole în întemeierea unei familii?*, respondenții s-au referit la veniturile mici obținute (posibil de obținut) de către această categorie socială (59,42%), lipsa locuinței (41,72%), lipsa sau nesiguranța locului de muncă (39,42%).

³¹⁸ Programul Național Strategic în domeniul securității de mografice a Republicii Moldova (2011-2025), aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 768 din 12 octombrie 2011//lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view...id..

³¹⁹ Bulgaru, Maria, Bulgaru, Oleg. Politici familiale cu impact asupra comportamentului reproductiv// Studia Universitas Moldaviae, Seria Științe sociale, 2016, nr.8, p.3.

Concomitent, studenții nu sunt deloc încântați și de consistența măsurilor luate de către stat în vederea sprijinirii familiei tinere. Astfel, la întrebarea În ce măsură sunteți de acord cu enunțul conform căruia *La ora actuală în Republica Moldova statul sprijină formarea tinerilor familii*, au fost obținute următoarele rezultate:

1. total de acord – 6,25%;
2. acord parțial – 44,31%;
3. total dezacord – 49,43%.

În același timp, datele investigației ne demonstrează faptul că, de rând cu dificultățile de ordin material, întemeierea familiei este împiedicată și de factori de relaționare dintre indivizi. Or, 46,85% dintre respondenți au indicat, în calitate de obstacol în întemeierea familiei, dificultatea de a găsi partenerul, iar 21,14% - amestecul părinților. Așadar, în procesul de elaborare și implementare a măsurilor orientate spre consolidarea instituției căsătoriei și instituției familiei trebuie luată în calcul și această din urmă dimensiune.

În procesul investigației s-a făcut încercarea de a identifica și clasifica factorii care conduc la instabilitatea familiei. Respondenții au listat motivele care duc la desfacerea căsătoriei în felul următor:

1. violența -34,85%;
2. dragostea față de altă persoană/infidelitatea-32%;
3. abuzul de alcool al soțului/soției-17,14%;
4. nepotrivirea caracterelor-12%;
5. nepotrivirea sexuală-2,85%;
6. insuficiența resurselor financiare-0,57%.

În ceea ce privește măsurile necesare pentru consolidarea stabilității familiei, acestea au fost listate în următoarea ordine (respondenții au fost rugați să evidențieze până la trei variante de răspuns):

1. majorarea salariului soțului/soției care lucrează pentru ca celălalt să-și poată permite să nu lucreze și să se ocupe de educația copiilor – 70,28%;
2. îmbunătățirea activității sistemului de ocrotire a sănătății – 32,57%;
3. introducerea înlesnirilor pentru familiile tinere – 30,85%;
4. îmbunătățirea condițiilor de locuit și menaj, activității transportului public – 30,85%;
5. mai multe înlesniri pentru familiile cu copii mici – 30,85%;
6. majorarea alocațiilor pentru copii – 29,71%;
7. mărirea rețelei de instituții pentru îngrijirea copiilor și îmbunătățirea activității lor – 21,14%;
8. mărirea rețelei de instituții de deservire socială, a spectrului de servicii oferite – 9,71%;
9. mărirea rețelei de instituții de asistență socială - 7,42%.

Aceste deziderate trebuie luate în calcul în procesul elaborării politicilor de îmbunătățire a protecției copilului și familiei.

Așadar, investigația realizată confirmă a anumită erodare a instituției căsătoriei și a instituției familiei în rândul tineretului studios și afirmarea unor tendințe postmoderniste asupra vieții de familie. Studenții au o atitudine pozitivă atât față de concubinaj, ca formă de verificare a compatibilității partenerilor, cât și față de căsătorie civilă. Această evoluție a sistemului valoric al tineretului studios este generată de situația economico-socială și morală din societatea moldovenească și se integrează în tendința dominantă din spațiul ex-sovietic. În același timp, căsătoria și familia rămân dominate în sistemul valoric al studenților, situație care poate fi consolidată prin politici centrate pe amplificarea factorilor care conduc la creșterea stabilității acestor instituții și neutralizarea condițiilor care sporesc ponderea adeptilor stilului postmodernist al vieții de familie.

Familia clasică este cea mai puternic valorizată. Această tendință este în concordanță cu tendințele din Uniunea Europeană, unde, conform cercetării din 2011 cu privire la sistemul de valori, familia rămâne în continuare pentru europeni valoarea fundamentală³²⁰.

BIBLIOGRAFIE:

1. Bulgaru, Maria, Bulgaru, Oleg. Politici familiale cu impact asupra comportamentului reproductiv, în *Studia Universitas Moldaviae*, Seria Științe sociale, 2016, nr. 8.
2. Modelul familiei în tranziție și răspunsul politicilor publice la schimbări de valori și structuri sociale în Republica Moldova// www.viitorul.org/...Raport_IDIS-UNICEF-fiinal-2009.pdf
3. Rotariu, Traian. Considerații asupra unor aspect demografice ale familiei europene de azi, în *Dragoste, familie, fericire. Spre o sociologie a seninătății*. Editura Polirom, 2015.
4. Гурко, Т,А., Хромачева, А.Ю. Студенты-социологи о семье, гендере и отношении к родителям//*Вестник Института Социологии*, 2015, №4.
5. Ильиных, С.А. Представление о семье студентов Минска и Новосибирска//*Социологические исследования*, 2014, №3.
6. Носкова, А. Семья перед лицом вызовов глобализирующего мира (заметки с европейской конференции),//*Социологические исследования* 2013, №5.

³²⁰ Носкова А. Семья перед лицом вызовов глобализирующего мира (заметки с европейской конференции),//*Социологические исследования* 2013, №5, p. 148.

INTERESELE ELECTORALE ALE ADOLESCENȚILOR ȘI TESTAREA LOR

Elvira CIOBANU

Abstract: *The scientific article focuses on the modeling of researching tools of the electoral interests of adolescents in Republic Moldova. In this context, are highlighted the sources from which are deducted the such tools that requires building of their polls on election interests, similarities, difference and inter sections between psychological tests and psychological polls/surveys/ quiz which are studying the electoral interests, characteristics of survey quality, scope, assumptions and objectives of investigation focusing on electoral interests of adolescents, surveys of investigation and quiz.*

Scrutinul electoral reprezintă una dintre cele mai vechi instituții. Acesta constituie un mijloc de exprimare privilegiată, prin intermediul căruia membrii societății organizate în stat, cetățenii, inclusiv adolescenții, își pot face cunoscută opinia și pot participa, direct sau indirect, prin reprezentanții aleși, la elaborarea politicilor naționale și locale. Procesul electoral joacă un rol decisiv în asigurarea dreptului cetățeanului de a participa la guvernare.

Mai mult, sistemul electoral joacă un rol crucial, reprezentând veriga intermediară dintre alegător și decidenții aflați la guvernare, dintre alegători și forțele politice în opoziție, sau contracarante.

În ceea ce privește Republica Moldova, relevăm că schimbările de ordin democratic care au survenit la sfârșitul sec. XX au impus, în mod radical, o revigorare și restructurare a întregului sistem constituțional, debarasat de vechile valori și deschis în fața noilor provocări, inclusiv, afirmarea pluralismului politic și instituirea pluripartitismului. Desigur, aceste schimbări nu s-ar fi realizat fără susținerea activă a poporului, a cetățenilor, din care fac parte, evident, și adolescenții. În limba greacă *democrație* înseamnă puterea poporului (*demos* – popor, *cratos* - putere). Dreptul de vot, de a alege și de a fi ales este unul dintre drepturile fundamentale, fiind garantat de majoritatea constituțiilor statelor lumii. În acest sens, Legea supremă a RM prevede expres că „Cetățenii Republica Moldova au drept de vot de la vârsta de 18 ani, împliniți până în ziua alegerilor inclusiv, excepție făcând cei puși sub interdicție în modul stabilit de alte legi (organice)”³²¹.

Primele modele de analiză psiho-sociologică a comportamentului și interesului electoral datează din anii '50 ai sec. XX, la inițiativa Școlii Columbiene. Cu toate acestea, la momentul actual aproape toate democrațiile moderne se confruntă cu o criză de prezență la votare, aceasta fiind într-o continuă scădere³²². Acest lucru este explicat prin faptul că noile generații nu sunt interesate de politică, având priorități diferite, ei neprivind votul ca o responsabilitate civică.

Experiența recentă a Republicii Moldova, de asemenea, denotă că, deși adolescenții sunt o forță decisivă a societății noastre, activismul lor electoral lasă mult de dorit. Marea majoritate a adolescenților nu conștientizează importanța procesului electoral și consecințele lui. Acest factor generează problema absenteismului electoral al adolescenților, din

³²¹ Constituția Republicii Moldova. In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1, 12.08.1994, alin. 2.

³²² Zeglovits E., Zandonella M. Political interest among young Austrians before and after lowering voting age, prezentat la European Consortium for Political Research. [http://www.Thefreelibrary.com/Extinderea dreptului de vot la 16 ani. responsabilizarea tinerilor.html](http://www.Thefreelibrary.com/Extinderea_dreptului_de_vot_la_16_an_i_responsabilizarea_tinerilor.html). (vizitat 15.06.2017).

care cauză ulterior sunt afectați din toate punctele de vedere - economic, social, moral, psihologic, politic etc.

Cercetătorii A. Tual și A. Lecigne menționează că în 1968 prof. Lancelot a efectuat prima observație asupra abstentionismului electoral (*abstentionism* - abținere demonstrativă de la exercitarea dreptului de vot; doctrină care susține această atitudine), rezultatele fiind publicate în cartea "*L'abstention électorale en France*". Mai târziu, autorii francezi Mayer et Perrineau (1992), Daubech, Deljarrie, Foucauld et Muxel (2002), Subileau (2003), Aubin et Lecomte (2004), Bromberg et Trognon (2006) au marcat un nivel înalt al abstentionismului electoral din Franța, acesta nefiind specific pentru toate grupele de vârstă, ci preponderent tinerilor³²³.

Una dintre problemele esențiale ale construirii instrumentelor de evaluare este respectarea algoritmului acestui proces. Literatura de specialitate oferă multiple exemple de algoritmizare, care nu diferă esențial de la un autor la altul (Jelescu, Ciobanu, 2015)³²⁴. Astfel, în construirea instrumentelor de cercetare a intereselor electorale ale adolescenților ne-am orientat după cerințele indicate în lucrările autorilor Sandra A. McIntire și Leslie A. Miller – *Fundamentele testării psihologice* (2010), Igor Racu – *Psihodiagnoza. Teste psihologice* (2014), Mielu Zlate – *Introducere în psihologie* (2000) ș.a. La rândul lor, aceste lucrări conțin sinteze și generalizări ale unor materiale valoroase din multiple surse științifice internaționale recunoscute. În conformitate cu aceste cerințe, obiectivele instrumentelor de studiere a fenomenelor electorale sau a „sondajelor de opinie”, cum sunt numite la modul genera³²⁵, rezultă „dintr-o nevoie particulară, din analiza literaturii și de la experți”³²⁶. Aceste aspecte au fost prezentate în articolul *Elaborarea sondajelor de opinie privind studierea intereselor electorale ale adolescenților* (Jelescu, Ciobanu, 2015). Pornind de la acestea ne punem drept scop să relatăm despre procesul de validare a unei *Anchete* și a unui *Chestionar* ca instrument de cercetare a intereselor electorale ale adolescenților. Pentru aceasta, vom urma algoritmul propus de D. Laveault și J. Gregoire (1997)³²⁷:

1. determinarea funcțiilor prevăzute de instrumentul de evaluare;
2. operaționalizarea conceptului;
3. elaborarea itemilor;
4. evaluarea itemilor;
5. validarea instrumentului.

Dat fiind faptul că primele patru etape, în mare măsură, au fost prezentate deja în subcapitolul anterior, nu ne vom opri la ele, vom aduce doar unele mici concretizări, pentru a asigura continuitatea cu referire la elaborarea și validarea sondajului de opinie privind studierea intereselor electorale ale adolescenților, accentul fiind pus de data aceasta pe validarea *Anchetei* și a *Chestionarului*.

³²³ Tual A., Lecigne A. *L'abstention électorale des jeunes: quels liens avec leur image de la sphère politique?* Vandoeuvre-lès-Nancy, nr. 14. [http://odel.irevues.inist.fr /cahiers psychologie politique/index.php\(vizitat 18.06. 2017\).](http://odel.irevues.inist.fr /cahiers psychologie politique/index.php(vizitat 18.06. 2017).)

³²⁴ Jelescu, P., Ciobanu, E. *Elaborarea sondajelor de opinie privind studierea intereselor electorale ale adolescenților. Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială*, nr. 40, 77-87, 2015 la adresa <http://www.upsc.md/new/wp-content/uploads/2015/09/numar.pdf> (vizitată în 31.05.2017).

³²⁵ McIntire Sandra A. și Miller Lesile A. *Fundamentele testării psihologice*. Iași: Polirom, 2010. p. 330

³²⁶ Ibidem, p. 341

³²⁷ Laveault, D., Gregoire, J. *Introduction aux theories des testes en sciences humaines*. Bruxelles: De Boeck Université. 1997.

Determinarea funcțiilor instrumentelor de evaluare

În această etapă am stabilit funcțiile pe care *Ancheta* trebuie să le îndeplinească, răspunzând la întrebarea „La ce va servi?”. În cazul cercetării de față, funcția de bază a instrumentului propus o constituie determinarea interesului electoral la adolescenți.

Operaționalizarea conceptului

Această etapă presupune definirea cu precizie a caracteristicilor pe care instrumentul vrea să le măsoare. În cadrul prezentei cercetări s-a urmărit elucidarea următoarelor concepte:

- *interes* – motiv sau atitudine selectivă a personalității față de un obiect în puterea semnificației lui vitale și a atractivității lui emoționale (Ковалев, 1970; Рубинштейн, 1989);
- *interese pasive* – interese contemplative, când omul se limitează la percepția obiectului care îl interesează (Ковалев, 1970; Рубинштейн, 1989);
- *interese active* – interese manifestate în/prin acțiune, când omul nu se limitează la percepția obiectului, dar acționează în scopul deținerii obiectului care îl interesează (Ковалев, 1970; Рубинштейн, 1989).

Elaborarea itemilor

În opinia lui Laveault și Gregoire (1997), în etapa actuală este greu de propus un ansamblu exhaustiv de reguli de elaborarea itemilor: ce format de itemi trebuie ales, câți itemi trebuie elaborați, care trebuie să fie gradul de dificultate a itemilor etc.

Cu referință la instrumentul elaborat în cadrul actualei cercetări, *Ancheta* se constituie din următorii itemi: interesele electorale; intențiile electorale și motivele lor; decizia de a vota; realizarea votului și motivele lui; sursele de informare despre alegeri și votare;

Astfel, punctele 1.1 – 1.5 ale *Anchetei* se referă la interesele electorale; 2.1 – 2.5 țin de intențiile de a vota și motivele lor; 3.1 – 3.5 vizează decizia de a vota; 4.1 – 4.4 privesc realizarea votului și motivele lui; 5.1- 5.5 se referă la depistarea surselor principale de informare.

Chestionarul constituit de noi este prevăzut pentru a studia interesele electorale ale adolescenților, cu ajutorul lui intenționăm să elucidăm nivelul interesului electoral, motivele, atitudinea față de alegeri și cauzele absenteismului electoral al adolescenților cu drept de vot.

Chestionarul cuprinde patru blocuri, care reflectă următorii indicatori:

1. Indicatorii socio-demografici ai participanților la anchetare.
2. Indicatorii motivaționali.
3. Indicatorii atitudinali ai respondenților față de alegeri.
4. Indicatorii comportamentali ai adolescenților față de alegeri,

Indicatorii socio-demografici ai participanților la chestionare

Această categorie de întrebări definește apartenența la genul, vârsta, studiile, statutul respondentului.

Indicatorii motivaționali

Acest bloc de întrebări urmărește identificarea motivelor ce stau la baza deciziei respondentului de a vota sau de a nu vota. Respondenții vor fi rugați să indice dacă fiecare dintre aceste motive au avut/au o influență asupra alegerii lor de a se prezenta la urnele de vot și de a vota sau nu vota.

La finele acestui bloc respondenții sunt rugați să-și identifice nivelul de interes pe o scală de la 0-10 (de la lipsa de interes până la interes înalt față de alegeri).

Indicatorii atitudinali ai respondenților față de alegeri

Întrebările incluse în acest compartiment sunt prevăzute pentru elucidarea atitudinii respondenților față de alegeri, satisfacția față de sistemul electoral precum și atitudinea față de politică în general.

Indicatorii comportamentali ai respondenților față de alegeri

Acest set de întrebări are drept scop elucidarea comportamentului electoral al adolescenților.

Evaluarea itemilor

În realizarea acestei sarcini am urmat două demersuri complementare: *evaluarea itemilor de către experți și pretestarea itemilor*.

Evaluarea itemilor de către experți a presupus o validare de conținut care constă în a aprecia, în ce măsură itemii instrumentului sunt reprezentativi pentru conceptele vizate.

În calitate de *experți* la validarea *Anchetei* și *Chestionarului* de studiere a interesului electoral la adolescenți au participat: Victor Juc, dr. hab. în șt. polit., prof. cercet., ICJP, AȘM; Ștefan Urîtu, vicepreședinte al Comisiei Electorale Centrale, dr. în șt. fizice, conf. univ.; Doina Bordeianu, dr. în șt. polit., Centrul de Instruire Continuă în domeniul Electoral pe lângă CEC; Ion Negură, dr. în psihol., conf. univ., UPS „Ion Creangă” din Chișinău; Valeriu Cabac, dr. înșt. fizico-matematice, prof. univ., US „Alec Russo” din Bălți; Gheorghe Neagu, dr. în ist., conf. univ., US „Alec Russo” din Bălți; Iurie Malai, lect. super. la catedra de Psihologie a UPS „Ion Creangă” din Chișinău; Larisa Chirev, lect. super., catedra de Psihologie a UPS „Ion Creangă” din Chișinău. Experții au menționat lipsa instrumentelor de acest gen și necesitatea elaborării lor. Vom menționa, de asemenea, că opiniile acestor experți, dar și ale domnului Igor Racu, dr. hab., prof. univ., UPS „Ion Creangă” din Chișinău, exprimate în timpul conversațiilor private, au contribuit esențial la definitivarea calității instrumentelor de cercetare a intereselor electorale ale adolescenților, motiv pentru care le suntem recunoscători.

Evaluarea itemilor de către experți a fost completată cu *pretestarea* itemilor. Aceasta permite colectarea nemijlocită a datelor empirice în cadrul populației de referință și constă în prezentarea itemilor unui eșantion omogen și reprezentativ al acestei populații. Mărimea eșantionului depinde de gradul de omogenitate al populației vizate de instrumentul de cercetare. După cum susțin Laveault și Gregoire (1997)³²⁸, dacă populația este omogenă, un eșantion de circa 50 de subiecți permite o evaluare satisfăcătoare a itemilor.

La pretestarea celor cinci itemi din *Ancheta* și a celor 34 din *Chestionar* de studiere a interesului electoral la adolescenți a fost utilizat un eșantion aleatoriu stratificat după vârstă și sex/gen³²⁹, întrucât cercetarea întreprinsă ține de problema prezenței/absenței la vot a adolescenților de 18-20 de ani (băieți și fete) cu drept de vot. Astfel, eșantionul a fost constituit din 420 de respondenți – elevi ai liceelor teoretice „Lucian Blaga”, „George Coșbuc” și „Ion Creangă” din orașul Bălți, cu vârsta de 18 și 19 ani, și studenți ai anului întâi la Universitatea de Stat „A. Russo” din Bălți, cu vârsta de 19 și 20 de ani. Respectiv, acest eșantion a fost constituit din 140 de respondenți de 18 ani (70 de băieți și 70 de fete), 140 de respondenți de 19 ani (70 de băieți și 70 de fete) și 140 de respondenți de 20 ani (70 de băieți și 70 de fete).

Rezultatele au fost analizate din punct de vedere calitativ și cantitativ. Comentariile subiecților cu privire la itemi au contribuit la precizarea și perfecționarea unor enunțuri. Concomitent, în cadrul pretestării au fost soluționate și unele probleme de administrare a instrumentului, de înregistrare a răspunsurilor, de cotare a rezultatelor etc. Pretestarea itemilor a permis realizarea analizei statistice a rezultatelor, grație căreia au fost selectați următorii itemi reprezentativi pentru versiunea finală a instrumentului (*Ancheta*): 1. Alegerile din RM mă interesează/nu mă interesează (încercuțiți una din cele cinci variante și explicați de ce); 2. Voi participa/nu voi participa la vot (încercuțiți una din cele cinci variante și explicați de ce); 3. Ați decis pentru cine veți vota (încercuțiți: da/ nu/ nu știu/ nu răspund); 4. Ați participat la alegerile precedente (încercuțiți una din cele patru variante și explicați de ce); 5. Sursele pentru informarea D-stră despre alegeri și votare au fost/sunt

³²⁸ Ibidem, p. 83

³²⁹ McIntire, S.A., Miller, L.A. *Fundamentele testării psihologice*. Iași: Polirom. 2010. p. 360.

(încercuți din lista celor enumerate). Pentru fiecare răspuns, indiferent de caracterul lui, a fost acordat câte un punct.

În elaborarea Chestionarului ne-am condus de chestionarul pentru studierea comportamentului votanților și non-votanților la alegerile generale din 8 decembrie 2008 din Québec, Canada, care, după ce a fost analizată literatura în mai multe limbi, a fost elaborat de profesorul François Gélinau și masterandul în analiza politicilor Alexandre Morin-Chassé de la Catedra de cercetare a democrației și a instituțiilor parlamentare a Departamentului de știință politică a Facultății de științe sociale de la Universitatea Laval și la care au fost în calitate de experți profesorii André Blais (Universitatea din Montréal), Eric Bélanger (Universitatea McGill), Frédérick Bastien (Universitatea din Laval)³³⁰. Chestionarul respectiv a fost elaborat pentru a studia motivele comportamentului votanților și non-votanților după ce alegerile sus-numite au avut loc, pentru a pune la dispoziție un profil general al alegătorilor și non-alegătorilor, pentru a înțelege comportamentul lor.

Validarea instrumentului

Validitatea unui instrument de cercetare sau diagnosticare presupune că itemii acestui instrument reușesc să măsoare într-adevăr ceea ce își propun să măsoare³³¹³³².

Astfel, itemii reprezentativi fiind selectați și versiunea finală a *Anchetei* și *Chestionarului* fiind constituite, s-a determinat consistența internă a instrumentului prin intermediul *Coficientului alfa Cronbach*.

Formula de mai jos este una dintre expresiile de calcul pentru *Cronbach alfa*.

$$\alpha = \frac{N * rm}{1 + (N - 1) * rm}$$

Nu există un standard *absolut* cu privire la mărimea pe care ar trebui să o aibă un coeficient *Cronbach alfa* pentru a indica o *fidelitate* corespunzătoare. În general, însă, valorile în jur de 0,90 sunt considerate „excelente”, în jur de 0,80 „foarte bune”, iar în jur de 0,70 „adecvate”. Există, însă, și autori care acceptă și o valoare de 0,60, dar numai în studii cu caracter exploratoriu.

Intervalul de încredere ales 95%.

În rezultatul anchetării, toate persoanele din eșantion au răspuns la toți itemii. Efectuând calculele necesare, s-a obținut *Cronbach* $\alpha = 0,724$ - *Anchetă*, *Cronbach* $\alpha = 0,768$ - *Chestionarul*.

În Tabelul 3 observăm că scala formată din cinci itemi (*Ancheta*), are o medie de 12,49 puncte cu o abatere standard de 3,201 puncte. În cazul *Chestionarului* (tabelul 4) are o medie de 85,73 puncte cu o abatere standard de 10,473 puncte.

La prima vedere, aceste tabele pare să nu ofere prea multe informații, însă analiza lor împreună cu datele din tabelul 4 și 5 permite să observăm că, dacă eliminăm oricare dintre cei cinci itemi din *Anchetă*, și respectiv din cei 34 ai *Chestionarului*, media, varianța și corelația dintre item și scală vor scădea.

Folosind toți cei cinci itemi, anterior s-a obținut un coeficient de consistență internă de 0,724. Se poate constata că prin eliminarea itemilor 4 și 5 poate fi mărit coeficientul de consistență internă, însă nu foarte semnificativ.

³³⁰ Gélinau François, Morin-Chassé Alexandre. Chairs de recherche électorale et parlementaire. Nr. 1. Département de science politique, Faculté des sciences sociales, Université Laval, Québec, Canada, 2009, p. 45 - 65. 4. <http://protv.md/stiri/actualitate/femeile-si-pensionarii-cei-mai-activi-alegatori-cec-a-validat---801471.html>

³³¹ McIntire, S.A., Miller, L.A. Fundamentele testării psihologice. Iași: Polirom. 2010. p. 369.

³³² Racu, I. Psihodiagnoza. Teste psihologice. Chișinău: S.n. (Tipografia UPS „I. Creangă”). 2014. p. 114.

De asemenea, din datele tabelului, eventual, am putea stabili că itemul4 - „Ați participat la alegerile precedente (încercuiți una din cele patru variante și explicați de ce)” - ar putea da, la modul potențial, o corelație negativă în raport cu scala. Dar pentru acest fapt există o explicație obiectivă: practic, toți respondenții la timpul scrutinului electoral respectiv nu au atins vârsta majoratului și, corespunzător, nici posibilitatea de a se manifesta prin vot. De aceea, 99 % din respondenți au răspuns negativ la întrebarea *Ați participat la alegerile precedente?* Astfel, în baza analizei realizate am decis să nu fie operate schimbări în structura *Anchetei* din cauză că indicatorii negativi posibili ai itemilor sunt de ordin obiectiv și importanța acestor itemi nu este diminuată.

Analizând datele prezentate în tabelul 6, vedem că, în marea majoritate a itemilor, eliminarea lor nu duce la o creștere semnificativă a coeficientului de consistență, excepție face itemul 23, prin eliminarea căruia coeficientul de consistență internă va crește până la 0,81. De asemenea, din datele tabelului vedem că Itemii 20, 23 dau o corelație negativă în raport cu scala, dar pentru acest fapt este o explicație obiectivă. Itemii 20, 23. (*Încercuiți pe scala de la 0 la 10 nivelul de interes (cifra) pentru alegeri.; Încercuiți pe scala de la 0 la 10 nivelul de interes (cifra) pentru politică în general.*) În cazul acestor doi itemi explicația constă în faptul că posibilitățile de alegere, care stau la îndemâna respondentului sunt mai multe (11 alegeri), pe când restul itemilor prevăd patru variante de răspuns.

Așadar, dat fiind faptul că au fost parcurși o serie de pași sistematici în timpul elaborării *Anchetei și Chestionarului*, pentru a avea siguranța că ele surprind un eșantion reprezentativ al constructelor măsurat, dat fiind faptul că itemii au fost revăzuți după elaborarea lor și că în aprecierea măsurii experți iau căzut de acord că acești itemi sunt semnificativi/esențiali, demonstrând consistența internă a itemilor instrumentelor prin intermediul *coeficientului alfa Crombach*, în sfârșit, având în vedere că adolescenții au perceput caracterul adecvat al întrebărilor adresate, considerăm că *Ancheta și Chestionarul* sunt propuse ca suficient de valide.

Reieșind din cele enunțate mai sus, putem **concluziona** că instrumentele de testare, elaborate și/sau modificate de către noi, corespunzător *Ancheta și Chestionarul*, sunt valide și pot fi aplicate pentru studierea intereselor electorale ale adolescenților care fac parte din populația respectivă.

Bibliografie:

1. Constituția Republicii Moldova. In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1, 12.08.1994.
2. Gélineau, F., Morin-Chassé, A. Chairs de recherche electorale et parlementaire. Nr. 1. Département de sciencepolitique, Faculté des sciences sociales, Université Laval, Québec, Canada, 2009, p. 45-65. 4. <http://protv.md/stiri/actualitate/femeile-si-pensionarii-cei-mai-activi-alegatori-cec-a-validat---801471.html>
3. Jelescu, P., Ciobanu, E. Elaborarea sondajelor de opinie privind studierea intereselor electorale ale adolescenților. Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială, nr. 40, 77-87, 2015. la adresa <http://www.upsc.md/new/wp-content/uploads/2015/09/numar.pdf> (vizitată în 31.05.2016).
4. Laveault, D., Gregoire, J. Introductionauxtheories des testes en scienceshumaines. Bruxelles:De BoeckUniversite. 1997
5. Marciuc, A. ș.a. Studiu sociologic participarea tinerilor in Republica Moldova, Fundatia Est-Europeana Moldova. Chișinău, 2011. 83 p. http://tdvbalti.files.wordpress.com/2012/01/raport_studiu_participarea-tinerilor-in-moldova.pdf (vizitat 10.06.2017).
6. McIntire, S.A., Miller, L.A. Fundamentele testării psihologice. Iași: Polirom. 2010.
7. Racu, I. Psihodiagnoza. Teste psihologice. Chișinău: S.n. (Tipografia UPS „I. Creangă”). 2014
8. Tual, A., Lecigne, A. L'abstention électorale des jeunes: quels liens avec leur image de la sphère politique? Vandoeuvre-lès-Nancy, nr. 14. <http://odel.irevues.inist.fr/cahierspsychologiepolitique/index.php> (vizitat 18.06.2017).

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ КОДИФИКАЦИИ ПРАВА СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

Инна ОДИНОКАЯ

The adoption of the Code is, for any branch of law, an expression of final formation and full infiltration in the legal system, especially for new and complex branch, as, for example, the social law is. Regardless of which codification way the Moldovan legislator will eventually choose, and whether he will ever do it, the approaches presented in this article, can be useful in both, the implementation of codification and in any improvement of the legislation in this field.

Принятие кодекса является, для любой отрасли права, выражением окончательного становления и полного внедрения в правовую систему, в особенности для новых и комплексных отраслей, коей является право социального обеспечения.

Действительно, если в 60-70-е годы XX-го века многие ученые считали абсурдным придерживаться мнения о существовании права социального обеспечения, как новой учебной дисциплины и самостоятельной отрасли права, сегодня, поставлен вопрос о том «Что необходимо сделать для развития содержания, строгости положений и обеспечения его эффективности?».

Законодатель стремится как можно чаще обновлять нормативную базу, обнаруживать большое количество актов. Вследствие этого мы можем наблюдать огромное количество ошибок и коллизий в праве. Ярким примером может послужить право социального обеспечения. Молдавское законодательство в сфере социальной защиты населения представляет собой объемную нормативную базу, которая охватывает массивы норм, направленных на регулирование мер по охране труда и здоровья людей, установление пенсии, гарантирование минимума оплаты труда, обеспечение государственной поддержки семьи, материнства, отцовства и детства, инвалидов и пожилых граждан, развитие системы социальных служб, пособий и различных гарантий социальной защиты.³³³

По мнению Васильевой Ю.В, нормативные акты, касающиеся социального обеспечения, непонятны большинству людей, являются для них некими «нормативными джунглями» несмотря на то, что они, в первую очередь, адресованы им. Таким образом, кодификация социального законодательства в доступной и понятной форме, пусть и в значительном объеме, оказало бы огромное влияние на граждан.³³⁴

Инфляция положений, законодательная нестабильность, невыполнение принятых норм является первостепенным недочетом молдавского законодательства в течение последних лет, включая и положения о социальном обеспечении. Общеправовые понятия реформы системы социального обеспечения материализуются в *Законе о государственной системе социального страхования, Законе о социальной помощи, Законе о государственной пенсионной системе, Законе о пенсионном обеспечении военнослужащих и лиц начальствующего и рядового состава органов внутренних дел* и т.д., которые будучи разработанными в качестве основы регулирования,

³³³ Павленко Д. С. Проблемы кодификации права социального обеспечения в России. // Молодой ученый. №6.6., 2016. с. 95. [Онлайн] <https://moluch.ru/archive/110/27486/> (дата обращения: 28.01.2018).

³³⁴ Васильева Ю. В. Кодификация российского законодательства о социальном обеспечении: теоретические и практические проблемы. Пермь, 2012 с. 152.

составляют базу для ряда последующих специальных законов, но и подзаконных нормативных актов, имеющих целью обеспечение общей законодательной основы деятельности по социальному обеспечению, посредством освещения ее принципов и стратегических элементов, становления определенных правовых институтов и установления основных правил в области социального обеспечения. Наиболее значимым примером нестабильности данной сферы является наличие более 150 внутренних документов.

Отсутствие опыта, специфические трудности такого рода подхода и специфика молдавской политики вызвала сложность процесса регулирования, противоречия, постоянные изменения, в результате - наличие большого числа документов, рассредоточенных, порой противоречивых, с очевидным дублированием положений, довольно сложных, по сути, трудно применимых и, таким образом, неэффективных. Данные недостатки являются логическим следствием существования впечатляющего числа нормативных актов (около 50 законов и 100 решений) в области страхования и социальной помощи, к которым прилагаются десятки ратифицированных конвенций, объединенных в единый массив, неструктурированно, беспорядочно и неэффективно.

Классическим выходом из ситуации законодательной инфляции является кодификация в форме нормативного акта высшей юридической силы, наиболее содержательного в отношении правовых положений в конкретной области, в данном случае, в области социального обеспечения.

В пользу кодификации права социального обеспечения говорят следующие аргументы, количественного и качественного характера: инфляция и нестабильность нормативных актов в данной области, которая требует упорядочения, рациональности и эффективности; необходимость устранения несоответствия и дублирования между положениями многочисленных официальных документов; принимая во внимание тот факт, что часто чрезмерно разобщенные положения не исполняются, поскольку они не известны; преемство достижений сообщества в национальном законодательстве и дальнейшее реформирование, также и в области социального обеспечения;³³⁵ отсутствие законодательной согласованности в данной области, вызванное множественностью существующих нормативных актов; отсутствие ясности нормативных актов и ограничение доступности, вызванные последовательными изменениями соответствующего законодательства; отсутствие систематизации правил, регулирующих деятельность органов социального страхования и социальной помощи, для того, чтобы нормативная база была понятна всем и, как следствие, была легко контролируема; отсутствие единой терминологии и т.д.³³⁶

В случае принятия идеи о необходимости систематизации законодательства о социальном обеспечении, следующим шагом будет определение формы ее реализации. Прежде, чем рассмотреть существующие в данном контексте возможности, необходимы некоторые разъяснения. Таким образом, предлагаемая кодификация должна соответствовать конституционным положениям и международным стандартам в данной области, и не подвергаться изменениям, вне зависимости от способа принятия. В последствии, как и в случае любой другой операции такого рода, не мо-

³³⁵ Legea pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2020”, nr. 166 din 11.07.2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.245-247 din 03.07.2014.

³³⁶ Лисица В.Н. *Об основных направлениях кодификации законодательства в сфере социального обеспечения* // Трудовое право. 2003. N 10. С. 16 - 23; Галаганов В.П. *Российское социальное обеспечение: Проблемы и перспективы развития* // Государство и право. 1992. N 12. С. 38-46.

гут быть проигнорированы принципы, устанавливающие, что более того, кодификация отрасли права повлечет за собой классификацию и перераспределение, в определенных случаях документов, соответствующих праву социального обеспечения (исходя из критерия целенаправленности), даже некоторые, уже содержащиеся в других кодексах (например, уголовном кодексе и др.) или, как утверждает Дуцу М., удивляясь сложности подхода – «кодификацию невозможного».³³⁷

Самая простая и, следовательно, наиболее быстрая, но минимально результативная, состоит во «внедрении», соответствующем перераспределению действующих нормативных актов и расположении их в порядке определенной нумерации. Очевидно, что такие действия не могут определить рационализацию действующего законодательства, таким образом, имеет место простое сопоставление текстов.

Метод кодификации действующего права (постоянный) включает группирование и упорядочение, в соответствии с общими принципами, действующих нормативных актов, без создания новых правил. Однако, нет определенного действия по воспроизведению существующих положений, способного привести к их адаптации к эволюции технико-правовой лексики (настолько важной и динамичной в области социального обеспечения) и к конституционным принципам. «Консолидированный» вариант предполагает, что текст законодательно осветит допустимые законодательством решения о применении существующих положений.

Прием выгоден с нескольких точек зрения (быстрота реализации, перераспределение позитивного права), однако это не способствует в значительной мере доступу к познанию закона и его разборчивости, делая упор на систематизации. Собранные тексты, даже немного измененные по своей форме, сохраняют первоначальные несоответствия и противоречия.

Наконец, кодификация посредством реформирования (творческая, инновационная) представляет преимущество в том, что, с одной стороны, возникает возможность воспользоваться систематизацией для интегрирования новых норм, неотъемлемых на момент ее проведения, а с другой стороны, могут быть устранены дублирования, скорректированы диссонансы и решены противоречия в рамках общего усилия рационализации, модернизации и интегрирования правовых основ социальной защиты.

Одну из первых и решающих трудностей кодификации права социального обеспечения образует определение плана, составляющего репрезентативную структуру для этой сложной отрасли. В данном контексте существует некоторая свобода действия, которая следует, ограниченно, по крайней мере двум положениям: с одной стороны, будучи новой отраслью права, характеризуется большей гибкостью, а с другой стороны, что таким образом установленные ориентиры могут содействовать последующему ее развитию. Настаиваем на кодификации посредством реформирования и классической форме кодекса: общая часть (включая концепции и общие принципы и, так называемое «горизонтальное законодательство») и особенную часть (представленную «положениями по вертикали»).

Аргументы, которые были перечислены приводят к мнению что потребность в кодификации социального законодательства не должна породить сомнения. Данная кодификация необходима в Республике Молдова, т.к. существует огромное множество нормативных правовых актов о социальном обеспечении, язык и стиль которых не могут обеспечить адекватного понимания и использования их гражданами.

³³⁷ Duțu M. *Oportunități și dimensiuni ale unui Cod al Mediului*. // *Economia teoretică și aplicată*, nr. 2 /2006 (497), p. 41-46.

Если кодификация в должной мере будет ориентирована на граждан, то сможет упростить и качественно улучшить процесс восприятия и исполнения ими законодательства о социальном обеспечении. А планируемый кодекс станет для населения важнейшим источником знаний о своих правах и обязанностях в данной области.

Проблема кодификации законодательства в отрасли социального обеспечения продолжает оставаться не только в Республике Молдова, но и в других странах СНГ.

Несмотря на то, что молдавскому законодателю есть на что опираться, например, на зарубежный опыт, существенных сдвигов в этом направлении пока не наблюдается. К примеру, в некоторых субъектах Российской Федерации приняты их собственные социальные кодексы (г. Санкт-Петербург, Белгородская, Волгоградская, Ярославская области и др.).

Из перечисленных кодексов субъектов Российской Федерации, Павленко Д.С. считает более удачным, социальный кодекс Белгородской области, который состоит из 90 статей и 26 глав, но всецело охватывающих все вопросы социального обеспечения данного субъекта федерации, учитывая региональные особенности. Кодекс белгородской области может служить образцом для создания единого источника, необходимость принятия которого сегодня не вызывает сомнений. Представляется, что на данном этапе развития необходимо кодифицировать право социального обеспечения. Вне зависимости от того, какой путь кодификации в итоге выберет законодатель, и выберет ли вообще, предложенные в данной работе подходы, могут быть полезны при осуществлении кодификации, так и в любом совершенствовании законодательства.³³⁸

Так же, в Российской Федерации, за последние несколько лет, проводилась работа по подготовке проекта кодекса социального обеспечения Межрегиональной ассоциацией «Сибирское соглашение» (МАСС)³³⁹, одним из авторов примерной структуры российского кодекса социального обеспечения являлась Е.Е. Мачульская.³⁴⁰

Другим примером для молдавского законодателя может послужить Германия, где главным источником социального права является Социальный кодекс. В нем содержатся основные определения и положения, которые применяются для всех областей социального обеспечения, что позволяет избегать несоответствий. Кодекс ФРГ наиболее близок к молдавскому праву и может служить прообразом создания собственного единого источника.

Перечисленные примеры еще раз доказывают, что проблема кодификации права социального обеспечения актуальна и в других странах, только на данный момент не является приоритетом молдавской социальной политики.

Придерживаюсь мнения что, молдавский Кодекс социального обеспечения должен отвечать следующим целям: единообразию и систематизация отраслевых положений, для устранения недостатков, вызванных раздробленностью, отсутствием ясности, отсутствием доступности, устранение несоответствий и конфликтов, возникших из различных нормативных положений; взаимосвязанная регламентация принципов, регулирующих социальное обеспечение; согласованность норм права

³³⁸ Павленко Д. С., указ. соч., с. 96.

³³⁹ Васильева Ю.В. Кодекс социального обеспечения: отраслевой или комплексный? // Российский юридический журнал. №5., 2015, с. 25.

³⁴⁰ Федорова Т.Ю. К вопросу о кодификации отрасли права социального обеспечения России. [Онлайн] [http://iupr.ru/domains_data/files/zurnal_23/FedorovaDyachenko%20G.A.%20\(Aktualnye%20voprosy%20politiki%20i%20prava\)docx.pdf](http://iupr.ru/domains_data/files/zurnal_23/FedorovaDyachenko%20G.A.%20(Aktualnye%20voprosy%20politiki%20i%20prava)docx.pdf) (дата обращения: 28.01.2018).

социального обеспечения с нормами других отраслей права; исключение дублирования нормативного материала; отказ от стандартных норм и декларативного характера отраслевых положений; единообразие терминологии (например, инвалид – лицо с ограниченными возможностями; социально уязвимое лицо - лицо, находящееся в ситуации социального риска и т.д.); логическое упорядочение всех видов социальной помощи и защиты;³⁴¹ рационализация правового режима, применимого к актам, изданным органами социального страхования и социальной помощи; регламентация процессуальных формальностей, необходимых для издания/ принятия административных актов и процедуры разрешения споров в данной области; регламентация ответственности за несоответствующее исполнение служебных обязательств органами социального страхования и социальной помощи.

Вне зависимости от того, какой путь кодификации в итоге выберет молдавский законодатель, и выберет ли вообще, предложенные в данной статье подходы, могут быть полезны при осуществлении кодификации, так и в любом совершенствовании законодательства в данной сфере.

³⁴¹ Фролов О.П., Труханович Л.В. *Подготовка социального кодекса РФ – очередной этап кодификации Российского законодательства.* // Кадры предприятия, №4/2004, <http://www.kapr.ru/articles/2004/4/3492.html>; Чашин А. Н. *Предпосылки и необходимость кодификации пенсионного законодательства.* //Трудовое право. -2006. - № 10. - С. 24-28.

SEMNIIFICAȚIA INSTITUȚIEI ANGAJĂRII RĂSPUNDERII GUVERNULUI

Mihaela KRUGLIȚKI

Abstract: *The parliamentary-government report is determined by the steady trend of expanding the role of the Government in the pluralistic political systems. As the government is the product of the winning party in the parliamentary elections, it has the power to take major political decisions that translate into laws or executive measures, and Parliament has the role of a body of reflection and control of government actions.*

Angajarea răspunderii Guvernului se încadrează în sfera relațiilor de colaborare și control dintre Parlament și Guvern, dar în special dintre majoritatea parlamentară și Guvernul cărui această majoritate i-a acordat vot de încredere pentru a-și asuma responsabilitatea guvernării. Astfel, esența puterii politice constă în raporturile dintre Parlament și Guvern. Modalitățile prin care aceste autorități se influențează reciproc sunt diverse și cunosc forme diferite de manifestare.

Din specificul formării și activității Guvernului acesta este responsabil în fața Parlamentului, iar modalitățile prin care se desfășoară sunt diferite stabilite fiind de legea supremă. În Constituția Republicii Moldova în capitolul VII referitor la raporturile Parlamentului cu Guvernul, se enumeră ca modalități de răspundere: informarea Parlamentului prin informațiile și documentele cerute de acesta, de comisiile lui și de deputați, participarea la lucrările Parlamentului este obligatorie dacă li se solicită, întrebările și interpretările, raportarea periodică, moțiunea simplă, exprimarea de neîncredere prin moțiunea de cenzură, anchetele parlamentare, dar și angajarea răspunderii Guvernului. Tocmai această ultimă modalitate de răspundere ne preocupă în cercetarea noastră. Dacă la o primă vedere ea pare simplă și fără probleme deosebite de clarificat, în practica aplicării ei s-a dovedit a fi destul de complexă și necesită o atitudine pe măsură.

Examinarea problemelor ce țin de responsabilitatea Guvernului necesită mai întâi de toate o precizare a noțiunii de *responsabilitate*. Într-o opinie exprimată încă la începutul secolului trecut responsabilitatea este definită drept „obligația de a justifica actul pe care l-ai făcut; act de libertate, dacă credeți în libertate și în liber arbitru; act al fatalismului care te-a împins, sau mai puțin decât atât, act al determinismului”³⁴².

Dicționarele contemporane explică *responsabilitatea* ca obligația de a efectua un lucru, de a da seama de ceva, de a suporta consecințele, de a răspunde.³⁴³

Doctrina referitoare la instituțiile politice folosește adesea termenul de responsabilitate, cu explicația că utilizarea acestui termen este doar rezultatul modului în care s-a realizat traducerea din literatura franceză a noțiunii corespunzătoare sau, făcându-se o subtilă distincție, se arată că: răspunderea presupune o raportare activă a Cetății prin autoritățile sale, la agentul acțiunii sociale (în speță a Parlamentului față de Guvern), pe când responsabilitatea ne apare ca o raportare activă a agentului acțiunii sociale față de Cetate, față de regulile și autoritățile acesteia (în speță a Parlamentului față de Guvern).³⁴⁴ Astfel,

³⁴² Dissescu C.G., *Puterea și responsabilitatea guvernamentală în Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, p. 74, citat după Guceac I., *Curs elementar de drept constituțional*, F.E.P. Tipografia centrală, Chișinău, 2004, p. 410.

³⁴³ *Dicționar universal ilustrat al limbii române*, Editura Litera, București, 2011, v.-IX.

³⁴⁴ Tomescu C. R., *Raportul dintre Guvern și Parlament*, Editura C.H. Beck, București, 2012, p. 131.

Guvernul intrând în exercițiul funcției în baza votului de încredere acordat în bloc de către Parlament prin acceptarea întregii liste prezentate de candidatul la funcția de prim-ministru și a programului guvernamental, răspunderea politică a fiecărui membru al Guvernului este solidară cu a celorlalți membri. Existând posibilitatea ca pentru exercitarea neadecvată a activității unuia din membrii săi, Guvernul poate fi demis în întregime, greșeala acestuia extinzându-și efectele politice asupra întregii echipe guvernamentale care, prin aceasta, pierde încrederea Parlamentului.

În ce privește noțiunea de angajare a răspunderii Guvernului au fost exprimate mai multe opinii.

Angajarea răspunderii Guvernului reprezintă o procedură parlamentară specială, prin care, pentru a face față unei împrejurări deosebite, ce reclamă stabilirea de măsuri urgente, care sunt de competența Parlamentului, Guvernul urmărește adoptarea unui program, a unei declarații de politică generală sau a unui proiect de lege, cu sprijinul majorității parlamentare pe care se întemeiază și în condiții de maximă celeritate.³⁴⁵ *Angajarea răspunderii* Guvernului la inițiativa sa, în opinia profesorului Ioan Deleanu, este procedura constituțională prin care, în condițiile unui regim parlamentar și exprimând esența acestuia, Guvernul pune Parlamentul în situația limită de a opta între acceptarea opiniei lui sau demitere.³⁴⁶ În opinia lui Cristian Ionescu, prin demersul acestei proceduri de asumare a răspunderii, Guvernul urmărește să verifice în mod concret pe ce sprijin poate conta în Parlament și, eventual, să convingă Camera Deputaților și Senatul că programul său de guvernare este încă viabil și că echipa guvernamentală încă are capacitatea de a-l îndeplini.³⁴⁷

Într-o altă accepție doctrinară, cea a profesorului Antonie Iorgovan, *angajarea răspunderii* Guvernului se justifică pe teoria contractului de guvernare care admite asemenea inițiative, urmând ca sancțiunea cea mai severă care intervine în cazul răspunderii politice a Guvernului să fie demiterea prin retragerea încrederii de către Parlament, iar procedura care trebuie respectată pentru aplicarea acestei sancțiuni formează instituția moțiunii de cenzură, instituție tradițională a dreptului public modern.³⁴⁸ Astfel, instituția angajării răspunderii Guvernului pleacă de la teza după care contractul de guvernare îngăduie ca orice contract, și o inițiativă din partea Guvernului pentru denunțare unilaterală. Guvernul se poate confrunta cu o situație parlamentară anormală, deși, aparent, se bucură de încrederea majorității parlamentarilor, nu reușește să își realizeze programul de guvernare și programul legislativ datorită faptului că majoritatea parlamentară nu funcționează sau nu dorește să funcționeze. Apare, astfel o situație de conflict politic între Guvern și majoritatea parlamentară, iar pentru clarificarea acestei situații și intrarea în normalitate s-a creat această instituție.³⁴⁹ Respectând principiul separației puterilor în stat, angajarea răspunderii de către Guvern permite soluționarea rapidă și eficientă a unor momente de incertitudine, apărute în cadrul procesului de guvernare.³⁵⁰ Autorii moldoveni nu au făcut până acum studii aprofundate asupra instituției angajării răspunderii guvernului, limitându-se doar la o

³⁴⁵ Constantinescu M, Iorgovan A., Muraru I., Tănăsescu E.S., *Constituția României revizuită. Comentarii și explicații*, Editura All Beck, București, 2004, p. 215.

³⁴⁶ Deleanu I., *Drept constituțional și instituții politice*, Editura Europa Nova, București, 1996, tratat v.-II, p. 288.

³⁴⁷ Ionescu Cr., *Drept constituțional și instituții politice*, Editura Lumina Lex, București 2001, V-II, p. 271.

³⁴⁸ Iorgovan A., *Tratat de drept administrativ*, Editura ALL, București, 1996, v.-II, p. 413.

³⁴⁹ Constantinescu M, Iorgovan A., Muraru I., Tănăsescu E.S., *Constituția...op.cit.*, p. 217.

³⁵⁰ Tomescu C. R., *Raportul dintre Guvern și Parlament*, Editura C.H. Beck, București, 2012, p. 153.

prezentare a acesteia conform dispozițiilor constituționale, fără să lanseze dezbateri pe marginea acestui nou fenomen aplicat în practica activității Guvernului.

Curtea Constituțională a Republicii Moldova, ca urmare a unei sesizări privind controlul constituționalității, s-a expus și asupra instituției angajării răspunderii Guvernului. Astfel, Curtea constată că procedura angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului este o particularitate a procedurii legislative, conform căreia proiectul de lege nu mai urmează procedura legislativă prevăzută de Regulamentul Parlamentului, acesta fiind supus unei dezbateri strict politice, având drept consecință menținerea sau demiterea Guvernului prin retragerea încrederii acordate de Parlament.³⁵¹

Angajarea răspunderii Guvernului poate avea finalități politice diferite, care țin de un program, de o declarație de politică generală sau de un proiect de lege. Astfel, apare necesitatea de a explica noțiunile respective. Prin program înțelegem planul de activitate al unui Guvern cuprinzând etapele propuse pentru o anumită perioadă, cu expunerea scrisă a principiilor, a țelurilor urmărite și a mijloacelor preconizate pentru realizarea lor. Distincția dintre noțiunile program și declarație este fragilă. Totuși s-ar putea considera că *programul*, deși nu este punctual, pentru un anumit domeniu, pentru un sector sau pentru rezolvarea unei probleme determinate, definește, în linii generale, politica pe care Guvernul intenționează să o transpună în practică. *Declarația*, după o anumită perioadă de funcționare a Guvernului, ar fi pretextul re consolidării sprijinului parlamentar și al sporirii credibilității Guvernului. Declarația este, oricum, mai vagă, programul este mai concret. Angajarea răspunderii asupra unui proiect de lege constituie un artificiu ingenios și agresiv pentru obținerea adoptării unei legi pe o altă cale decât cea obișnuită, bulversând procedura legislativă obișnuită.³⁵²

Curtea Constituțională a Republicii Moldova a interpretat angajarea răspunderii Guvernului în 2016. Astfel, Curtea reține că angajarea răspunderii Guvernului asupra unui proiect de lege reprezintă o modalitate legislativă indirectă de adoptare a unei legi.³⁵³

Din momentul învestirii sale prin votul de încredere acordat de Parlament și al numirii în funcție de către Președintele Republicii Moldova pe baza acestui vot, Guvernul își asumă o răspundere directă pentru modul în care asigură realizarea politicii interne și externe a statului și exercită conducerea generală a administrației publice. În situația în care Guvernul este sprijinit de o majoritate stabilă a membrilor Parlamentului, va avea posibilitatea să-și înfăptuiască cu succes și fără piedici deosebite, programul de guvernare. Pe parcurs însă, este posibil ca prin măsuri guvernamentale negreate de deputați, Guvernul să piardă din încrederea inițială. Este posibil ca proiectele de legi inițiate de Guvern să fie respinse sau să fie supuse unor amendamente de către Parlament încât să-și piardă din originalitate, fiindu-le distorsionate conținutul. De asemenea, este posibil ca Guvernul, membrii acestuia să fie șicanați, obstrucționați prin întrebări, interpelări, anchete, moțiuni. Altfel spus, pe parcursul mandatului său, Parlamentul poate intra în conflict cu Guvernul care consideră că nu i se permite realizarea programului său de guvernare.

Conflictele care pot apărea pe parcurs între Parlament și Guvern cu referință la probleme concrete, ce vizează diverse aspecte din activitatea Guvernului în întregime sau a

³⁵¹ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova, Nr. 28, din 22.12.2011, privind controlul constituționalității Legii nr. 184 din 27 august 2011 pentru modificarea și completarea unor acte legislative, Publicat: 13.01.2012 în Monitorul Oficial Nr. 7-12, Data intrării în vigoare: 22.12.2011.

³⁵² Ion Deleanu, op.cit., p. 285.

³⁵³ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova, Nr. 5 din 02.03.2016, pentru interpretarea articolului 106¹ alin. (1) din Constituția Republicii Moldova, Publicat: 20.05.2016 în Monitorul Oficial Nr. 134-139, Data intrării în vigoare: 02.03.2016.

unui minister în parte, se clarifică prin intermediul mijloacelor puse la dispoziție de Constituție: întrebări și interpelări, inițierea, dezbateră și supunerea la vot a unei moțiuni simple în legătură cu problema care a făcut obiectul interpelării, dreptul la primirea informațiilor, inițierea, dezbateră și adoptarea unei moțiuni de cenzură. În toate aceste situații, Parlamentul este cel care inițiază controlul asupra activității Guvernului.

Angajarea răspunderii Guvernului este o procedură de reconfirmare a raporturilor între Guvern și Parlament, inițiativa de răspundere în fața Parlamentului este deja a Guvernului. După Ion Deleanu, angajarea răspunderii o face Guvernul, ca organ colectiv și solidar, ceea ce presupune o hotărâre în acest sens din partea acestuia. Angajarea răspunderii politice a Guvernului nu este apanajul primului-ministru, ci șansa sau riscul întregului Guvern. Posibilitatea angajării răspunderii nu este supusă nici unei condiții, rămânând așadar la aprecierea exclusivă a Guvernului oportunitatea inițiativei lui și a conținutului acestei inițiative. Guvernul nu este obligat să-și angajeze răspunderea, el poate să o facă dacă așa zicând calculele îi sunt favorabile. Avantajele pentru Guvern și eficacitatea procedurii angajării răspunderii lui sunt însă indeniabile: a) Guvernul își verifică sprijinul parlamentar și determină polii de interes din interiorul acestuia; b) Obligă Parlamentul ca printr-un vot tacit și global, ca alternativă la depunerea unei moțiuni de cenzură, să formuleze o judecată de valoare asupra unor diverse probleme, pe care le conține un program sau o declarație, și care, altfel, ar fi fost probabil rezolvate nuanțat; c) Dacă obiectul angajării răspunderii îi constituie un proiect de lege, procedurii legislative obișnuite i se substituie una ce a fost redusă la ultima expresie: votul tacit; d) Atunci când nu se depune o moțiune de cenzură, Guvernul își consolidează poziția, lipsa moțiunii echivalând cu un vot de încredere.³⁵⁴

Prin acest demers, Guvernul urmărește să verifice în mod concret pe ce sprijin poate conta în Parlament și, eventual, să convingă Parlamentul că programul său de guvernare este încă viabil și că echipa guvernamentală are încă capacitatea de a-l înfăptui.³⁵⁵ În literatura de specialitate, instituția angajării răspunderii Guvernului, este considerată ca fiind un instrument prin care se acordă Guvernului o largă putere discreționară, instituind totodată pârgă de control în cazul excesului de putere datorat depășirii limitelor dreptului de apreciere.³⁵⁶ În doctrină se arată că atât Guvernul cât și Parlamentul ca organ reprezentativ suprem al poporului și unica autoritatea legislativă a statului, pot fi golite de conținut printr-o practică anticonstituțională, care poate viola cu agresivitate litera și spiritul legii fundamentale. Printr-o utilizare în exces a ordonanțelor și prin adoptarea de legi prin procedura angajării răspunderii, Guvernul poate ajunge organ legiuitor din organ executiv.

³⁵⁴ Deleanu I., *Drept Constituțional...*, op. cit. p. 287-289.

³⁵⁵ Ionescu Cr., *Drept constituțional...* op. cit., p. 272.

³⁵⁶ Apostol Tofan D., *Puterea discreționară și excesul de putere al autorităților publice*, Editura ALL Beck, București, 1999, p. 297.

COMPETENȚA AUTORITĂȚII JUDECĂTOREȘTI DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN SOLUȚIONAREA LITIGIILOR ELECTORALE

Ion CIOBANU

Abstract: *The electoral system includes an overview of juridical, articulated and prioritized norms, having as object of regulation the right to choose deputies and senators in representative bodies of power, the right to be chosen in these bodies and, in those cases where such a possibility is provided, the right to revoke the elected ones, as well as the principles of ballot, the organization, the elections and the establishment of voting results. Person's political emancipation, watched in geographical, social and historical plan, marked a higher level in the improvement of humanity, becoming one of the basic pieces of social and human values.*

Drepturile electorale formează o categorie distinctă în cadrul drepturilor și libertăților cetățenilor Republicii Moldova. Prin importanța sa, drepturile electorale sunt plasate în categoria drepturilor cetățenești fundamentale. În cadrul acestor drepturi și libertăți fundamentale, drepturile electorale sunt grupate într-o categorie distinctă numită drepturi exclusiv politice³⁵⁷.

În sistemele constituționale democratice ansamblul regulilor cu privire la organizarea și desfășurarea alegerilor formează sistemul electoral sau dreptul electoral (ramură relativ nouă de drept, în Franța)³⁵⁸.

De altfel, în clasificările date drepturilor și libertăților fundamentale, drepturile electorale sunt grupate de regulă într-o categorie distinctă numită drepturi exclusiv politice. Aceasta se motivează prin aceea că, prin conținutul lor aceste drepturi pot fi exercitate de către cetățeni numai pentru participarea la o guvernare. Caracterizarea drepturilor electorale ca drepturi exclusiv politice, permit delimitarea lor de drepturile și libertățile social – politice (libertatea conștiinței, libertatea de exprimare, dreptul de asociere, etc.) dar și explicarea altor consecințe juridice. Astfel, drepturile exclusiv politice aparțin numai cetățenilor, pentru că ele pot fi folosite numai pentru participarea la guvernarea și pentru că este pretutindeni recunoscut și admis că la guvernarea unei societăți participă numai cetățenii, deoarece ei sunt legați de destinele acestei societăți³⁵⁹.

Așadar, sistemul electoral desemnează ansamblu normelor juridice, articulate și ierarhizate, având ca obiect de reglementare dreptul de a alege deputați și senatori în organele reprezentative ale puterii, dreptul de a fi ales în aceste organe și – acolo unde o asemenea posibilitate este prevăzută – dreptul de a revoca pe cei aleși, precum și principiile sufragiului, modul de organizare și desfășurare a alegerilor și de stabilire a rezultatelor votării³⁶⁰.

Dreptul de vot poate fi definit ca dreptul recunoscut în condițiile legii cetățenilor unui stat de a-și exprima în mod liber, direct sau indirect opțiunea electorală pentru un anumit partid politic sau candidat propus de o grupare politică sau pentru un candidat independent³⁶¹.

³⁵⁷ Guceac Ion, *Curs elementar de Drept Constituțional*, volumul 2, Chișinău, Editura S.n., 2004, p. 200.

³⁵⁸ Bădescu Mihai, *Drept constituțional și instituții politice*, București, Editura Lumina Lex, 2001, p. 270.

³⁵⁹ Muraru Ioan, Tănăsescu Simina, *Drept constituțional și instituții politice*, ediția a IX-a, București, Editura Lumina Lex, 2001, p. 390-391.

³⁶⁰ Rusu Ion, *Drept constituțional și instituții politice*, București, Editura Lumina Lex, 2001, p. 352.

³⁶¹ Ionescu Cristian, op., cit., p. 374.

Constituția Republicii Moldova, în acest sens, reglementează prin art. 38 dreptul de vot, acesta fiind primul drept electoral al cetățenilor Republicii Moldova odată cu atingerea vârstei de 18 ani împliniți până în ziua alegerilor inclusiv, excepția fiind cei puși sub interdicție în modul stabilit de lege. Examinarea drepturilor electorale ale cetățenilor Republicii Moldova implică, însă câteva determinări teoretice. Drepturile electorale sunt, prin excelență, drepturi cetățenești.

Astfel, drepturile exclusiv-politice aparțin numai cetățenilor, pentru că ele pot fi folosite numai pentru participarea la guvernare și pentru că este pretutindeni recunoscut și admis că la guvernarea unei societăți participă numai cetățenii deoarece ei sunt legați de destinele acestei societăți³⁶².

Legislația națională prevede expres că *Alegătorii și concurenții electorali pot contesta acțiunile/inacțiunile și hotărârile consiliilor și birourilor electorale și acțiunile/inacțiunile concurenților electorali. Depunerea cererii în instanța de judecată trebuie precedată de contestarea prealabilă în organul electoral ierarhic superior organului al cărui act se contestă, cu excepția contestațiilor ce se referă la exercitarea dreptului la vot sau la administrarea alegerilor depuse la biroul electoral în ziua alegerilor*³⁶³.

Așadar, contestațiile privind organizarea și desfășurarea alegerilor se examinează de către organele electorale, respectându-se ierarhia acestora. Procedura detaliată de examinare a contestațiilor în perioada electorală se aprobă prin hotărâre a Comisiei Electorale Centrale³⁶⁴.

În acest context, putem concluziona că concurenții electorali pot să se adreseze autorității judecătorești doar după ce au fost luate deciziile organelor electorale și ale Consiliului Coordonator al Audiovizualului.

Este necesar de remarcat că Comisia Electorală Centrală sau consiliul electoral de circumscripție poate aplica concurenților electorali sancțiuni sub formă de **avertisment** sau poate solicita aplicarea **sancțiunii anulării înregistrării**³⁶⁵ persoanelor fizice și juridice care încalcă prevederile legislației electorale.

Considerăm că este oportună revizuirea prevederilor Codului contravențional, Codului Electoral și Codului penal al Republicii Moldova în scopul diminuării acțiunilor ilegale. De asemenea, propunem ca să fie atribuite mai multe competențe autorității electorale centrale (CEC) în vederea sancționării concurenților electorali.

De exemplu, prin derogare, legiuitorul stabilește că contestațiile privind reflectarea campaniei electorale de către radiodifuzorii aflați sub jurisdicția Republicii Moldova se examinează de către Consiliul Coordonator al Audiovizualului în conformitate cu prevede-

³⁶² Cîrnaț Teodor, Cîrnaț Marina, *Protecția juridică a drepturilor omului*, Chișinău, Editura Reclama, 2006, p. 92.

³⁶³ Codul electoral nr. 1381 din 21.11.97. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 81/667, 08.12.1997. art. 65 alin. 1.

³⁶⁴ Codul electoral nr. 1381 din 21.11.97. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 81/667, 08.12.1997. art. 65 alin. 2.

³⁶⁵ Conform art. 69 alin. 4 Cod Electoral al RM, anularea înregistrării se aplică la solicitarea Comisiei Electorale Centrale, iar în cazul alegerilor locale – și la solicitarea consiliului electoral de circumscripție, prin hotărâre judecătorească definitivă care constată: a) folosirea intenționată de către concurentul electoral a fondurilor financiare și materiale nedeclarate sau depășirea cheltuielilor peste plafonul mijloacelor din fondul electoral, în toate cazurile în proporții considerabile (mai mult de 5 la sută din suma-limită); b) utilizarea intenționată de către concurentul electoral a mijloacelor financiare din străinătate; c) nesuspendarea din funcție de către candidatul care are această obligație. În acest caz se anulează înregistrarea candidatului independent sau se exclude din lista concurentului electoral candidatul respectiv.

rile Codului audiovizualului al Republicii Moldova, iar contestațiile ce vizează mijloacele de informare în masă scrise se examinează de către instanța de judecată³⁶⁶.

Considerăm că Comisia Electorală Centrală trebuie să fie autoritatea electorală supremă care să examineze toate litigiile electorale și să emită decizii executorii, iar contestarea actelor CEC să fie posibilă pe calea contenciosului administrativ.

Sub aspect procedural observăm că o contestație trebuie să conțină descrierea faptelor invocate ca presupuse încălcări, probele, temeiul legal, cerințele contestatarului, semnătura și datele de identitate ale persoanei care o depune.

Considerăm că CEC trebuie să adopte decizii exclusiv în cazul litigiilor electorale în care sunt implicați doar CONCURENȚII ELECTORALI și nicidecum la sesizările altor organe ale administrației publice centrale sau locale. Așadar, prevederile art. 26 alin. 1 lit. g) trebuie să fie abrogate sau să se examineze doar cu titlu de informare.

Astfel, considerăm că CEC a analizat în mod eronat sesizarea Inspectoratului General de Poliție ca o CONTESTAȚIE (în baza materialelor anexate la demersul IGP cu numerele de înregistrare 1042, 1043, 1045, 1047 din 21-24 noiembrie 2014) și a adoptat decizia Nr. 3070 din 26 noiembrie 2014 cu privire la acordarea consimțământului pentru tragerea la răspundere juridică a candidaților de pe lista concurentului electoral Partidul Politic „Patria”.

Ca rezultat, în temeiul art. 69 alin. 4 lit. b) CEC a solicitat în instanță de judecată anularea înregistrării Partidului politic *Patria* și, doar în 2 zile mai târziu, a adoptat decizia Nr. 3091 - cu privire la executarea deciziei Curții Supreme de Justiție din 29 noiembrie 2014 (dosarul nr. 3ra-1651/14) prin care a radiat partidul politic sus-menționat.

Este necesar de menționat, că în radierea unui partid politic ar trebui să ia decizia, inițial, de către CEC și apoi decizia acestuia să fie pasibilă de atac pe calea contenciosului administrativ.

Acest fapt ar atrage o responsabilitate și răspundere juridică sporită. Altfel, CEC este doar un mediator în luarea unor decizii relevante și nu poartă, sub nici o formă, răspundere juridică pentru acțiunile sale.

Așadar este necesar de revizuit art. 69 alin. 4) 5) prin atribuirea dreptului de anulare a înregistrării unui partid politic de către autoritatea care l-a înregistrat, adică de către CEC. Actualmente, anularea înregistrării se realizează în baza demersului CEC către autoritatea judecătorească, adică prin hotărâre judecătorească.

Procedură în vigoare este complicată ce acționează în detrimentul concurenților electorali și scutește de orice responsabilitate / răspundere Comisia Electorală Centrală.

În ceea ce privește termenii de examinare a contestațiilor, putem menționa că sesizările parvenite de la cetățeni privind neinclusiunea acestora în lista electorală de bază se examinează în 24 de ore, acțiunile/inacțiunile și hotărârile organelor electorale, precum și acțiunile/inacțiunile concurenților electorali pot fi contestate la organul electoral în termen de 3 zile calendaristice de la data săvârșirii acțiunii/identificării inacțiunii sau adoptării hotărârii³⁶⁷, iar Contestațiile privind acțiunile/inacțiunile concurenților electorali se examinează în termen de 5 zile calendaristice de la depunere, dar nu mai târziu de ziua alegerilor³⁶⁸.

³⁶⁶ Codul electoral nr. 1381 din 21.11.97. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 81/667, 08.12.1997. art. 65 alin. 3.

³⁶⁷ Codul electoral nr. 1381 din 21.11.97. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 81/667, 08.12.1997. art. 66 alin. 1.

³⁶⁸ Codul electoral nr. 1381 din 21.11.97. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 81/667, 08.12.1997. art. 67 alin. 2.

În toate cazurile, termenul de depunere se calculează începând cu ziua următoare zilei în care a fost săvârșită acțiunea, a fost identificată inacțiunea sau a fost adoptată hotărârea, dar nu mai târziu de ziua alegerilor.

Contestațiile depuse la instanțele de judecată în ziua alegerilor se examinează în aceeași zi, iar contestațiile împotriva hotărârii organului electoral cu privire la totalizarea rezultatelor alegerilor și atribuirea mandatelor se examinează de către instanța de judecată concomitent cu confirmarea legalității și validarea mandatelor.

În cazul alegerilor locale, hotărârile consiliilor electorale asupra contestațiilor ce vizează acțiunile/inacțiunile concurenților electorali pot fi atacate în instanța de judecată în a cărei rază teritorială se află consiliul respectiv.

Contestațiile privind acțiunile și hotărârile Comisiei Electorale Centrale se depun la Curtea de Apel Chișinău.

Contestațiile depuse la instanțele de judecată se examinează în conformitate cu prevederile Codului de procedură civilă și ale Legii contenciosului administrativ.

Considerăm că concurenții electorali trebuie să aibă posibilitatea de contestare a acțiunilor concurenților sau hotărârilor CEC și în perioada imediat următoare desfășurării alegerilor dacă s-a considerat lezată într-un drept oarecare.

În ceea ce privește subiectul împuternicit de a sesiza organele electorale, este necesar de menționat că contestația concurentului electoral nu poate fi depusă de către membrul consiliului electoral respectiv, dar poate fi depusă de reprezentantul concurentului electoral în organul electoral respectiv sau de o persoană împuternicită de concurentul electoral prin procură.

Hotărârea instanței de judecată este definitivă și executorie din momentul pronunțării, iar împotriva hotărârii instanței de judecată poate fi depus un recurs în termen de 3 zile de la pronunțare, care se examinează în termen de 3 zile de la primirea dosarului în cauză³⁶⁹.

De asemenea, *legiutorul nostru a mai ignorat sancționarea și/sau contestarea altor încălcări ce pot fi săvârșite de partidele politice sau de reprezentanții acestora, dar care nu se regăsesc în cadrul legal al Republicii Moldova, printre care menționăm:*

- a) încălcarea de către reprezentanții partidelor politice a regulilor participării la dezbatere publice;*
- b) neprezentarea informațiilor despre partidele politice și candidaților acestora sau prezentarea informației false;*
- c) neoferirea dreptului la replică concurenților electorali (partidelor politice);*
- d) refuzul de a permite accesul reprezentanților partidelor politice (persoanelor acreditate în localul secției de votare);*
- e) nerespectarea hotărârilor Curții Constituționale.*

În proces de cercetare a legislației electorale a Republicii Moldova și a altor state am observat că cadrul legal național corespunde, în general, rigorilor internaționale, însă formularea acestora în Codul Electoral al RM este aidoma unui ghid cu titlu de recomandare pentru partide politice și administrația publică centrală și cea locală, deoarece prevederile sale nu regăsesc restricții clare și explicite în Codul Contravențional și Penal al Republicii Moldova.

Bibliografie:

1. Bădescu Mihai, *Drept constituțional și instituții politice*, București, Editura Lumina Lex, 2001, 335 p.
2. Cîrnaț Teodor, *Drept Constituțional*, Chișinău, Editura Print – Caro, 2010, 513 p.

³⁶⁹ Codul electoral nr. 1381 din 21.11.97. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 81/667, 08.12.1997. art. 68 alin. 5, 6, 7.

3. Cîrnaț Teodor, Cîrnaț Marina, *Protecția juridică a drepturilor omului*, Chișinău, Editura Reclama, 2006, 380 p.
4. Cod contravențional al Republicii Moldova nr.218-XVI din 24.10.2008. In: Monitorul Oficial nr. 191-193/634 din 01.10.2010.
5. Codul electoral nr. 1381 din 21.11.97. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 81/667, 08.12.1997.
6. Guceac Ion, *Curs elementar de Drept Constituțional*, volumul 2, Chișinău, Editura S.n., 2004, 496 p.
7. Ionescu Cristian, *Drept constituțional și instituții politice*, teoria generală a instituțiilor politice, vol. 1, București, Editura Lumina Lex, 2001, 592 p.
8. Ionescu Cristian, *Drept constituțional și instituții politice*, teoria generală a instituțiilor politice, vol. 1, București, Editura Lumina Lex, 2001, 592 p.
9. Ionescu Cristian, *Drept constituțional și instituții politice*, teoria generală a instituțiilor politice, București, Editura Lumina Lex, 2001, 336 p.
10. Legea Republicii Moldova Nr. 793 din 10.02.2000 contenciosului administrativ. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr. 57-58, 18.08.2000.
11. Muraru Ioan, Tănăsescu Simina, *Drept constituțional și instituții politice*, ediția 13, volumul II, București, Editura C.H. Beck, 2008. 290 p.
12. Muraru Ioan, Tănăsescu Simina, *Drept constituțional și instituții politice*, ediția 9, București, Editura Lumina Lex, 2008, 703 p.
13. Rusu Ion, *Drept constituțional și instituții politice*, București, Editura Lumina Lex, 2011.

METODOLOGIA ȘTIINȚEI DREPTULUI PROCESUAL CIVIL

Tatiana CRUGLIȚCHI

Résumé: Le niveau actuel de développement de la science de la procédure civile se caractérise par une augmentation de la complexité des enquêtes effectuées.

Le problème actuel est l'amélioration de la plate-forme méthodologique de recherche en tant que les mécanismes de recherche ne peuvent pas restés longtemps inchangés.

Le succès de la recherche dans la plupart du temps dépend de la justesse du choix de la méthode de recherche, de l'actualité et de sa conformité au niveau contemporain de développement de la science et de la société.

Si la méthode de recherche ne se conforme pas au niveau du développement des relations sociales elle générera de faux résultats et des conséquences négatives.

Donc, la science d'aujourd'hui a la tâche d'accumuler de nouvelles méthodes efficaces de recherche avec des méthodes traditionnelles de recherche scientifique.

Comme les règles de droit régissant les relations sociales et les influences, leurs méthodes de recherche ont un impact non seulement sur le système juridique, mais sur la société en général aussi.

Per ansamblu, dezvoltarea științei dreptului procesual civil în ultimii ani, poate fi considerată drept una evolutivă. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova se enumeră printre puținele acte normative primordiale în activitatea de înfăptuire a justiției, care a suferit schimbări radicale de la adoptare, ceea ce denotă responsabilitatea și asiduitatea lucrului grupului de cercetători științifici ce au participat la elaborarea codului, impunându-i o rezistență în timp la capriciile unor doctrinari și legiuitori efemeri.

Deși, totuși adepții înflăcărați ai reformelor au reușit să opereze unele modificări în legislația procesual civilă care, în urma unei analize profunde, vedem că favorizează mai degrabă o injustiție în detrimentul justițiabilului decât o evoluție a sistemului judiciar. Mă refer, în primul rând, la modificările legislative ce au exclus obligativitatea motivării tuturor hotărârilor judecătorești și la cele ce vizează reorganizarea sistemului judiciar începând cu 01.01.2017 în vederea reducerii numărului de instanțe judecătorești. Analiza profundă a acestor modificări denotă lipsa unui temei metodologic unic, clar și justificat.

În asemenea condiții are o importanță principală argumentarea teoretică și practică a reformei, după cum susținea remarcabilul filosof Aristotel că printre altele „legea reprezintă o artă a iscusinței statului”.³⁷⁰ O astfel de „creație” este posibilă doar în baza unei metodologii fundamentate.

Apare întrebarea unei concepții a metodologiei și metodelor utilizate în cercetarea științifică, în general, și a științei dreptului procesual civil, în special. Mijloacele de cercetare a ramurii dreptului procesual civil pot fi apreciate în dependență de criteriile ce stau la baza conceptului metodologiei științei, inclusiv a științei dreptului procesual civil.

Istoricul dezvoltării conceptelor metodologice își are începutul în filozofia antică greacă. Lucrarea lui Aristotel „Organon” reprezintă în acest sens un prim coagulat complex de științe în acest domeniu. Ulterior un rol important în dezvoltarea studiului au avut lucrările filozofilor Fr. Bacon „Noul organon” și a lui R. Descartes „Despre metode”. Mai târziu la elaborarea conceptului, structurii și clasificarea metodelor au contribuit lucrările lui J. Lock, E. Kant ș.a.

³⁷⁰ Aristotel, Etica, București, Ed. Iri, 2002, pag. 278.

Metodologia reprezintă în sine învățătura despre structura, organizarea logică, modalitățile și mijloacele de activitate. Metoda reprezintă un cumul de acțiuni, operațiuni, mijloace de atingere a scopului percepției la nivel teoretic și practic a realității. Distingem între patru grupe de metode: 1) principiile generale de cunoaștere, care reprezintă un sistem de orientare în activitatea de cunoaștere; 2) principii științifice comune și formele de cercetare; 3) mijloace științifice concrete; 4) metoda și tehnica cercetării.³⁷¹

Metodologia juridică reprezintă o varietate a mijloacelor științifice concrete. Metodele de cercetare a dreptului pot fi utilizate doar împreună cu alte mijloace de cercetare științifică. Astfel, metodologia permite a diferenția între mijloacele corecte și constructive de evoluție a dreptului de cele eronate și inutile, care uneori se prezintă deghizate sub pretextul reformei dreptului.

Metodologia dreptului reprezintă un cumul de principii, mijloace și modalități de cunoaștere aplicate în procesul de studiere a relațiilor sociale juridice.³⁷²

Metoda dreptului reprezintă acea acțiune, în urma căreia se atinge un anumit scop, precum și modul și mijloacele de realizare a acestei acțiuni.³⁷³ Metodele dreptului pot fi clasificate în: 1) mijloace filozofice de cunoaștere a dreptului; 2) mijloace științifice comune; 3) mijloace juridice speciale; 4) metodici și tehnici de cercetare.³⁷⁴

Metodele juridice speciale reprezintă mijloacele de cercetare a diferitor ramuri de drept. În dreptul procesual civil aceste subiecte nu au format obiectul vreunui studiu aprofundat, ci fragmentar unele aspecte ale problematicii le regăsim în studiile unor doctrinari, fapt ce actualizează necesitatea unei cercetări complexe a metodologiei științei dreptului procesual civil.

Reieșind din cele expuse putem concluziona că metodologia dreptului procesual civil ar trebui percepută ca un cumul de metode de cercetare a ramurii dreptului procesual civil, iar metoda ca o totalitate de mijloace, modalități și varietăți de cunoaștere și perfecționare a normelor dreptului procesual civil. Astfel, putem evidenția următoarele metode a științei dreptului procesual civil: 1) mijloace științifice comune; 2) mijloace specifice științelor non-juridice; 3) mijloace comune științelor juridice; 4) mijloace de cercetare a altor ramuri de drept; 5) mijloace speciale de cercetare a normelor dreptului procesual civil.³⁷⁵

Dintre metodele științifice comune la cercetarea dreptului procesual civil pot fi utilizate metoda cunoașterii obiective și sub toate aspectele, metoda schimbărilor cantitative în calitative și invers, metoda luptei și unității contrariilor, metoda negării negației, metoda deducției de la abstract la concret și de la concret la abstract, metoda analizei și sintezei, metoda inducției și deducției, metoda istorică și comparativă ș.a.

Printre metodele specifice științelor non-juridice utilizate la cercetarea dreptului procesual civil putem menționa mijloacele de cercetare psihologică, matematică, cibernetică, sociologică, politologică, socio-culturală ș.a.

La mijloacele comune științelor juridice atribuim metodele formal-juridice, dogmatice, metoda comparativă a dreptului, metoda interpretativă a dreptului.

³⁷¹ Юдин Э.Г. *Методология науки. Системность. Деятельность.* Москва, 1997, стр. 65-68.

³⁷² Керимов Д.А. *Методология права (предмет, функции, проблемы философии права).* Москва, 2001, стр. 52.

³⁷³ Лукич Р. *Методология права.* Москва, 1981, стр. 32.

³⁷⁴ Тарасов Н.Н. *Методологические проблемы юридической науки.* Екатеринбург, 2001, стр. 225-227; VosMaarten. *A methodology of law.* Amsterdam, N.Y., 1984, pag. 92-97.

³⁷⁵ Малешин Д.Я. *Методология исследования гражданского процессуального права.* Москва, 2005, стр. 51-52.

La categoria metodelor altor ramuri de drept ne referim la metoda modelării juridico-statale utilizată în dreptul constituțional, la metoda istorico-juridică aplicată de știința istoriei statului și dreptului.

Iar la metodele specifice științei dreptului procesual civil evidențiem metoda analizei și sistematizării practicii judiciare.

După cum se știe, obiectul științei dreptului procesual civil îl reprezintă dreptul procesual civil, adică sistemul normelor procesuale civile. Deci, nu este nimic straniu în faptul că știința dreptului procesual civil suferă de aceleași lacune ca și însuși ramura dreptului procesual civil.

Bagajul istoric al științei dreptului procesual civil este destul de prețios și de netăgăduit, dar lipsit de „o viziune de sus”, adică de o interpretare a spiritului legii, nu doar a literei legii, de o percepție profundă a scopului justiției și a tendințelor ei de dezvoltare. Cu toate acestea, problemele actuale ce gravitează în jurul procesului judiciar rămân de multe ori doar la nivelul discuțiilor intelectuale, care nu propulsează dezvoltarea științei dreptului procesual civil, iar altele duc la schimbări neconstructive, ci distructive a sistemului și activității judiciare.

Vom evidenția în continuare câteva repere metodologic fundamentate ce au elocvență pentru știința dreptului procesual civil.

Problema interesului juridic și cointeresării. Interesul și cointeresarea pot fi raportate drept obiectiv și subiectiv. În situația când, de facto, prin reforma sistemului judiciar se modifică instituția competenței jurisdicționale a instanțelor judecătorești pe motivul juridizării (ridicării la rang de lege) a interesului unui grup de persoane cointeresate știința dreptului procesual civil ar trebui să reacționeze imediat punând în discuție problema accesului liber la justiție în vederea realizării dreptului constituțional la apărare judiciară. Mai mult ca atât, însăși natura ontologică și gnoseologică a procesului a demarcat principial noțiunile de interes și cointeresare, interesul referindu-se la obiectul procesului, iar cointeresarea la temeuriile de intentare a procesului.

Categoria interesului prezintă importanță pentru o viziune complexă asupra obiectului procesului, așa cum logica evoluării unui raport procesual nu coincide întocmai cu logica desfășurării unei relații de drept material. În acest sens, interesul ar reprezenta un suport metodologic pentru intentarea procesului, pentru determinarea mijloacelor de apărare procesuală, pentru implementarea mecanismului de realizare a dreptului la apărare judiciară, cât și pentru determinarea cercului de subiecți implicați în proces și a calității lor procesuale.

Aplicarea principiilor și standardelor internaționale în procesul civil are la bază realizarea art. 6 al Convenției Europene privind drepturile și libertățile omului. Și în acest sens apare necesitatea conformării și concordării acestui principiu raporturilor procesuale, fiindcă una este problema conducerii instanței de principiile internaționale la soluționarea litigiilor civile în fond și alta este problema aplicării principiilor internaționale în raporturile procesuale. Respectarea ierarhiei izvoarelor internaționale față de cele naționale ar trebui raportată la obiectul procesului și la competența instanței. În acest context, Codul de procedură civilă al Republicii Moldova se referă la principiul *lex fori* în materie de procedură, adică aplicării legii statului a cărei instanță este competentă să soluționeze cauza. Iar legislația procesual civilă națională recunoaște prioritatea tratatelor și convențiilor internaționale, ci nu a principiilor și normelor internaționale unanim recunoscute. Atunci apare întrebarea cum trebuie de procedat când o convenție internațională încheiată de Republica Moldova conține o altă procedură, de exemplu, de audiere a martorului, în timp ce principiile și normele internaționale unanim recunoscute nu conțin astfel de reglementări, având o altă menire. În asemenea situații aplicarea principiilor și normelor internaționale rămâne

la latitudinea judecătorului, care simte lipsa unor criterii juridice concrete și se vede nevoit să apeleze la conștiința sa juridică. Dar o asemenea abordare, după părerea unor doctrinari, pare a fi destructivă pentru proces și scopul justiției.³⁷⁶

Actualmente aplicarea spiritului legii nu mai poate ceda aplicării literei legii, ci se pre-tinde un mecanism independent de reglementare și aplicare a legii în limitele adevărului, dreptății, rezonabilității și buneii credințe trecute prin prisma filozofiei dreptului.³⁷⁷

Știința dreptului procesual civil,³⁷⁸ în linii generale, a recunoscut coraportul dintre lege și drept, chiar dacă față de unele instituții a dat o interpretare proprie noțiunii de adevăr și dreptate, cum ar fi, de exemplu, cerințele înaintate față de hotărârea judecătorească: să fie legală, întemeiată, necondiționată, certă și deplină. Art.6 din Convenția europeană a drepturilor și libertăților omului reglementează expres dreptul la un proces echitabil soluționat în termen rezonabil, iar Codul de procedură civilă al Republicii Moldova s-a conformat acestor cerințe, acordând dreptul la repararea prejudiciului pentru nesoluționarea în termen rezonabil a cauzei și pentru neexecutarea în termen rezonabil a hotărârii judecătorești.

Coraportul dintre forma procesuală și forma de apărare a dreptului. Dacă după conținutul lor aceste două concepte sunt apropiate, atunci doctrina se ocupă de delimitarea acestora, având la bază o fundamentare metodologică a mecanismului de intentare a procesului. Pentru aceasta se pune problema identificării limitelor formei de apărare a drepturilor subiective încălcate și intereselor legitime contestate, în baza procedurii constituționale și procedurii civile. Problema respectivă nu poate fi soluționată doar la nivel instituțional. Pentru aceasta trebuie de diferențiat între mai multe metode de garanție a realizării drepturilor și libertăților constituționale, drepturilor subiective civile și intereselor legitime. Controlul constituționalității în cadrul ridicării excepției de neconstituționalitate nu se include în activitatea de înfăptuire a justiției, ci reprezintă o formă jurisdicțională de apărare a drepturilor și libertăților. Controlul legalității în cadrul procedurii prealabile a contenciosului administrativ reprezintă forma administrativă de apărare a drepturilor și libertăților. La forma obștească de apărare a drepturilor, de regulă, se recurge în litigiile cu caracter patrimonial. Iar forma judiciară (procesuală) de apărare a drepturilor, percepută ca o activitate publică implementează și elemente private în scopul atenuării funcțiilor imperative ale instanței, supunându-le controlului. Deci, coraportul public-privat determină caracterul metodei de apărare a valorilor constituționale. Astfel, forma judiciară poate fi aleasă din start de către justițiabil pentru apărarea drepturilor încălcate sau intereselor legitime contestate sau poate fi aleasă ca formă de control a restabilirii drepturilor subiective încălcate și intereselor legitime contestate realizată sub alte forme jurisdicționale (administrativă, obștească). Raportul dintre forma procesuală și forma de apărare a dreptului fiind un raport de la particular la general, de la specie la gen. În felul acesta, ontologicul și gnoseologicul se completează în activitatea judiciară.³⁷⁹

Observăm, deci, că toate problemele cu care se confruntă astăzi știința dreptului procesual își au un reper metodologic argumentat, rezistent în fața provocărilor timpului, ca nu cumva orice capriciu ce e în vogă să capete putere de lege și să bulverseze activitatea judiciară.

În concluzie, menționăm că succesul oricăror modificări în materia dreptului procesual civil este acceptabilă numai dacă aceste schimbări vor fi întemeiate din punct de vedere metodologic. Nerespectarea acestei cerințe poate duce la existența unor norme pur declarative.

³⁷⁶ Шак Х. Международное гражданское процессуальное право. Москва, 2001, стр. 17-20.

³⁷⁷ Нерсесянц В.С. Философия права. Москва, 1997, стр. 25-29.

³⁷⁸ Сахнова Т.В. Справедливый судебный процесс. Екатеринбург, 2000, стр. 22-32.

³⁷⁹ Мурадян Э.М. Истина как проблема судебного права. Москва, 2004, стр. 27-31.

ANGAJAREA RĂSPUNDERII GUVERNULUI ASUPRA UNUI PROIECT DE LEGE ȘI DELEGAREA LEGISLATIVĂ

Mihaela KRUGLIŢKI

Abstract: The exercise of the legislative function, theoretically belongs only to the Parliament, which exercises it alone. In practice, however, the Parliament shares this function, or some aspects of it with the Government, but also with the people in the case of the legislative referendum. The limits of Parliament's legislative power results from the very notion of law, from the principle of direct or semi-direct democracy, from the theory of the state of necessity.

Constituția Republicii Moldova a instituit 3 modalități de legiferare: una firească, uzuală, și care, potrivit articolului 60 din Constituția Republicii Moldova, aparține Parlamentului și două excepționale, aflate la dispoziția Guvernului, care îi permit să intre în sfera de reglementare primară a relațiilor sociale:

- prin angajarea răspunderii în fața Parlamentului potrivit articolului 106/1;
- prin emiterea de ordonanțe potrivit articolului 106/2.

Procedura legislativă firească și uzuală nu face obiectul cercetării noastre, ea fiind activitatea de bază a Parlamentului, rezultând din aplicarea practică a principiului separației puterilor statului.

Prin articolele 106/1 și 106/2 din Constituție, legiuitorul constituent a investit și Guvernul cu atribuții de legiferare. Astfel, dacă articolul 106/1 din Constituție reglementează instituția angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului asupra unui program, unei declarații de politică generală sau unui proiect de lege, atunci articolul 106/2 instituie procedura delegării legislative. Totuși prin ce se deosebesc celelalte două modalități de adoptare de legi ca excepție de la regula generală, mai ales că în ambele cazuri autoritatea care are abilitatea de a le reglementa revine Guvernului. Firesc este să existe întrebarea prin ce diferă cele două modalități de legiferare de către Guvern și dacă cad sub incidența aceluiași proceduri, și dacă vizează aceleași categorii de domenii?

Astfel, după cum am stabilit deja în paragrafele anterioare, reglementarea legislativă prin intermediul angajării răspunderii Guvernului reprezintă o modalitate legislativă indirectă de adoptare a unei legi, adică nu prin dezbaterăa legii în cadrul procedurii legislative ordinare, ci prin dezbaterăa unei probleme prin excelență politice, legate de rămânerea sau demiterea Guvernului.³⁸⁰ Guvernul este demis dacă o moțiune de cenzură, depusă în termen de 3 zile de la prezentarea proiectului de lege, a fost votată în condițiile art. 106, adică cu votul majorității deputaților; dacă Guvernul nu a fost demis, proiectul de lege prezentat, modificat sau completat, după caz, cu amendamente acceptate de Guvern, se consideră adoptat.

În Hotărârea nr.11 din 13 mai 2015 Curtea Constituțională a menționat că angajarea răspunderii Guvernului asupra unui proiect de lege reprezintă o modalitate legislativă indirectă de adoptare a unei legi. Sintagma delegarea legislativă desemnează o atribuție constituțională a Parlamentului, care împuternicește, prin legea de abilitare, pe o perioadă limitată de timp și în anumite condiții, Guvernul de a emite acte cu putere de lege, ordonanțe, în domeniile care nu fac obiectul legilor organice și constituționale.³⁸¹ Procedura delegării le-

³⁸⁰ Muraru I., Tănăsescu E.S. Constituția României – comentariu pe articole. Editura CH Beck, București, 2008, p. 1072.

³⁸¹ Țurcan S. Delegarea legislativă ca procedură excepțională de substituire, în „Revista Națională de Drept”, nr. 3, 2003, p. 51-60.

gislative permite Guvernului, fie și sub rezerva încuviințării prealabile din partea Parlamentului, să participe în nume propriu la exercitarea funcției legislative a statului – „ordonanța, ca expresie a unei competențe legislative delegate, depășește sfera conducerii generale a administrației publice, fiind o modalitate de participare a Guvernului la realizarea puterii legislative”³⁸². Astfel, prin modul în care a fost concepută, delegarea legislativă corespunde mai multor interese: de natură politică, de exemplu, adoptarea de măsuri considerate ca necesare de Guvern, dar care pot fi apreciate de parlamentari ca fiind nepopulare; de natură financiar-economică, în care promptitudinea instituirii unor măsuri este apreciată ca fiind esențială pentru eficacitatea lor, legislația delegată, fiind mai flexibilă, permite și modificarea mai ușoară a acesteia la schimbarea circumstanțelor; de natură instituțională, atunci când componența politică deosebit de eterogenă a Parlamentului și fragilitatea majorității parlamentare care sprijină Guvernul pot crea o stare de blocaj al procesului legislativ; de natură tehnică, ce constau în posibilitatea concentrării Parlamentului asupra reglementării principiilor generale, și nu a detalizării acestora, aspectele tehnice rezolvându-se de experți, membri ai Guvernului, competenți în domeniul respectiv.³⁸³

Practica delegării legislative ridică mai multe probleme, cum ar fi: inițierea delegării legislative; modul de împuternicire a Guvernului de a adopta acte cu putere de lege, ordonanțe; domeniul în care pot fi adoptate ordonanțele; necesitatea aprobării acestor acte de către Parlament; timpul și modul intrării în vigoare, procedura modificării și abrogării ordonanțelor; necesitatea și posibilitatea promulgării și efectuării controlului constituționalității lor:

1. Parlamentul poate abilita Guvernul cu dreptul de a adopta ordonanțe doar la cererea acestuia, or, delegarea legislativă se face în vederea realizării programului de activitate al Guvernului asupra căruia a primit vot de încredere la investire. Astfel, delegarea legislativă contribuie la rezolvarea operativă și adecvată a diferitelor chestiuni ce nu cer amânare în timpul unor situații de criză, îndeosebi a celor parlamentare, și face posibilă evitarea unui proces legislativ destul de complex și de lungă durată, permițând Guvernului să acționeze cu o mai mare rapiditate în vederea instituirii unui cadru legislativ adecvat necesar realizării programului de activitate, or, delegarea legislativă nu poate fi considerată o procedură curentă de lucru a Parlamentului, ea poartă un caracter excepțional și nu poate surveni fără să existe o situație externă sau internă deosebită³⁸⁴. Instituția angajării răspunderii Guvernului este justificată prin faptul, că Guvernul să rămână în funcție trebuie să i se acorde toate mijloacele necesare pentru realizarea programului de activitate asupra cărora a primit vot de încredere la investire, în caz contrar, Parlamentul trebuie să-și asume responsabilitatea demiterii acestuia.
2. Guvernul este împuternicit să adopte ordonanțe printr-o lege de abilitare a Parlamentului. Constituția nu stabilește expres categoria legii prin care se face abilitarea Guvernului de a emite ordonanțe. Practica constituțională ne arată că până în anul 2003 Parlamentul, în acest scop, adopta legi ordinare, ulterior delegarea realizându-se prin adoptarea unei legi organice.
3. Legea de abilitare determină limitativ domeniile de raporturi sociale, în care adoptarea ordonanțelor poate avea loc, și evidențiază caracterul temporar al abilitării prin stabilirea unor termene concrete, pe durata cărora pot fi adoptate asemenea acte. În cazul în care

³⁸² Constantinescu M., Deleanu I., Iorgovan A., Muraru I., Vasilescu F., Vida I. Constituția României comentată și adnotată. Editura Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, București, 1992, p. 238.

³⁸³ Duculescu V., Călinoiu C., Duculescu G. Drept constituțional comparat. Editura Lumina Lex, București, 1999, vol. I, p. 275

³⁸⁴ Drăganu T. Drept constituțional și instituții politice...op. cit., vol. I, p. 316-317.

legea de abilitare nu va stabili domeniul și data până la care Guvernul poate adopta acte cu putere de lege, aceasta poate fi declarată ca fiind neconstituțională, or, legea de abilitare conține două elemente obligatorii: perioada de abilitare și domeniile în care se pot adopta ordonanțe³⁸⁵. Astfel, competența Guvernului în acest domeniu este limitată:

- numai la domeniile prevăzute de legea de abilitare, care nu pot face obiectul legilor constituționale și celor organice. Conform art. 106/2 alin. (1) din Constituție, Guvernul poate fi abilitat de a emite ordonanțe în domenii care nu fac obiectul legilor organice (în practica constituțională a Republicii Moldova, au fost situații când Curtea Constituțională a declarat ca fiind contrare Constituției unele legi, prin care Parlamentul abilita Guvernul să emită hotărâri în domeniul rezervat legii organice³⁸⁶). Constituția nu prevede expres interdicția de adoptare a ordonanțelor în domeniul legilor constituționale, însă această interdicție reiese explicit din prevederile titlului VI al Constituției, care stabilește o procedură specială distinctă de revizuire a Legii Fundamentale. Domeniile prin care se poate interveni prin angajarea răspunderii Guvernului sunt atât legile ordinare cât și cele organice, în ce privesc legile constituționale nu se face nici o specificație dar fiindcă acestea cad sub o procedură specială de adoptare și revizuire ele nu fac obiectul angajării răspunderii Guvernului.

- numai până la data prevăzută în legea de abilitare. Termenul de abilitare, în conformitate cu dispozițiile constituționale, este stabilit în legea de abilitare, delegarea legislativă neputând fi valabilă pentru o perioadă nedeterminată. Art. 106/2 alin. (2) din Constituție prevede că legea de abilitare va stabili, în mod obligatoriu, data până la care se pot emite ordonanțele. Practica ne arată că Parlamentul, de obicei, împuternicește Guvernul să adopte ordonanțe pe durata vacanței parlamentare dintre sesiunile de primăvară-vară și toamnă-iarnă. În cazul în care Guvernul va emite ordonanțe și după expirarea termenului prevăzut în legea de abilitare, acestea vor fi lovite de neconstituționalitate. Angajarea răspunderii Guvernului nu este limitat de timp de exercitare, ci numai termenul de 3 zile de depunere a motiunii de cenzură ce poate pune sub risc atât valabilitatea legilor promovate prin această procedură cât și Guvernul însuși.

4. Actul prin care Guvernul realizează delegarea legislativă este ordonanța. Ordonanța este actul normativ cu putere de lege ordinară adoptat de Guvern în temeiul unei legi de abilitare a Parlamentului. Guvernul este în drept, dar nu este obligat să adopte ordonanțe, or, legea de abilitare învestește Guvernul cu competența de a emite ordonanțe, dar exercitarea acestei competențe este la latitudinea sa, ca act de voință propriu, acesta fiind o consecință inerentă principiului separației puterilor³⁸⁷. Actul prin care Guvernul realizează angajarea răspunderii Guvernului este legea.

5. Constituția prevede posibilitatea efectuării controlului parlamentar asupra legislației delegate, Parlamentul având dreptul să ceară, prin legea de abilitare, aprobarea ordonanțelor guvernamentale. În cazul în care prin legea de abilitare se cere aprobarea ordonanțelor de către Parlament, Guvernul, concomitent cu proiectul ordonanței, examinează și proiectul legii privind aprobarea ordonanței și îl prezintă Parlamentului spre adoptare în termenul stabilit de legea de abilitare³⁸⁸. Dacă Parlamentul nu respinge proiectul de lege privind aprobarea ordonanțelor, acestea rămân în vigoare. Remarcăm

³⁸⁵ Constituția Republicii Moldova, comentariu. Editura Arc. Chișinău, 2012, p. 383.

³⁸⁶ Hotărârea Curții Constituționale nr.35 din 24.09.2002 pentru controlul constituționalității hotărârilor Guvernului nr.1009 din 27.09.2001, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 135 din 03.10.2002.

³⁸⁷ Constituția Republicii Moldova, comentariu. Editura Arc. Chișinău, 2012, p. 384.

³⁸⁸ Art. 30/1 alin. (3) din Legea nr. 64 din 31.05.1994 cu privire la Guvern, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 131-133 din 26.09.2002.

că în cazul în care Guvernul, abilitat să adopte ordonanțe, se bucură de încredere din partea majorității parlamentare, aceasta, de fapt, prezumându-se, aprobarea ordonanțelor ar putea nici să nu fie cerută, or, nicio lege de abilitare adoptată în Republica Moldova nu a stabilit necesitatea aprobării ordonanțelor de către Parlament. Din prevederile constituționale reiese faptul că pentru păstrarea valabilității ordonanțelor adoptate se cere nu votul pozitiv al deputaților, ci absența votului negativ de respingere a acestui proiect, situație care avantajează Guvernul, acestuia fiindu-i favorabil absenteismul și abținerea de la vot a deputaților. Constituția nu indică majoritatea parlamentară cu care trebuie să fie respins proiectul de lege de aprobare a ordonanței, ceea ce ar putea genera diferite confuzii. În plus, nerespingerea înseamnă și posibilitatea neexaminării în genere a proiectului de lege privind aprobarea ordonanței, ceea ce, practic, ar putea conduce la inutilitatea cerinței stabilite în legea de abilitare privind aprobarea ordonanței.³⁸⁹

6. În ceea ce privește intrarea în vigoare a ordonanțelor, menționăm că aceasta are loc la data publicării lor, pe când legile adoptate prin angajarea răspunderii Guvernului la data publicării sau la data prevăzută în textul legii.
7. Ordonanțele nu se supun promulgării, aceasta datorându-se faptului că promulgarea este un mecanism de echilibrare a legislativului și executivului și, în cazul menționat, nu are relevanță. În același timp, ordonanțele pot fi supuse controlului constituționalității. Această procedură, care reprezintă un control al legitimității juridice a ordonanțelor, este firească, deoarece actele respective sunt adoptate în domeniul rezervat legii și trebuie să existe mecanisme de control, mai ales dacă nu sunt supuse aprobării de către Parlament, în fața unui eventual abuz, fiind necesară și protecția domeniului legislativ al Parlamentului.³⁹⁰ Legile adoptate prin angajarea răspunderii Guvernului deși nu sunt adoptate de Parlament iată în Constituție nu se stabilește altceva, ele trebuie promulgate de șeful de stat ca orice altă lege aplicându-se art. 93 alin. (1).
8. În ceea ce privește modificarea, completarea sau abrogarea ordonanțelor, deosebim două situații: modificarea, completarea și abrogarea lor poate fi făcută de organul emitent în orice timp pe durata termenului de abilitare, iar după expirarea termenului abilitării, ordonanțele Guvernului pot fi modificate, completate sau abrogate numai de Parlament prin lege³⁹¹. Dat fiind faptul că ordonanțele reglementează relațiile sociale ce țin de domeniul legilor ordinare, modificarea, completarea sau abrogarea lor se va face prin adoptarea unei legi ordinare. Pe când legile adoptate prin angajarea răspunderii Guvernului, vor fi modificate atât prin legi organice cât și ordinare de Parlament sau printr-o altă angajare a răspunderii Guvernului.

Astfel, am putut observa că instituția angajării răspunderii Guvernului asupra unui proiect de lege și delegarea legislativă nu sunt guvernate de aceleași reguli și condiții, deoarece între aprobarea unui proiect de lege pe calea angajării răspunderii Guvernului și adoptarea unei ordonanțe există deosebiri constituționale semnificative. Am constatat că delegarea legislativă este riguros reglementată având criteriile clare de manifestare, atunci pentru angajarea răspunderii pentru un proiect de lege, care este și această instituție o excepție, legislatorul a lăsat încă multe pete albe. Ambele forme de legiferare fiind de excepție nu trebuie să se abuzeze de ele pentru a nu compromite regula generală și fundamentală stabilită de Constituția Republicii Moldova în art. 60 alin. (1) Parlamentul este... și unica autoritate legislativă a statului.

³⁸⁹ Constituția Republicii Moldova, comentariu...op. cit. p. 384.

³⁹⁰ Muraru I., Constantinescu M. Ordonanța guvernamentală. Doctrină și jurisprudență. Ed.: Lumina Lex, București, 2002, p. 199.

³⁹¹ Art. 30/2 alin. (3) din Legea nr. 64 din 31.05.1994 cu privire la Guvern, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 131-133 din 26.09.2002.

REGLEMENTAREA JURIDICĂ A OBIECTELOR DREPTULUI DE AUTOR ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA

Mariana SPATARI
Olga JACOTA-DRAGAN

Abstract: Intellectual property allows us to achieve a satisfactory balance between fostering intellectual creativity efforts and ensuring the benefit of the usefulness of this creativity as much as possible. The institution of copyright becomes unknown as social relations develop in other types of activity. It is necessary to re-evaluate the normative system, the terminology used, include new institutions, exclude interpretations taken from the laws of other states, this would guarantee the moral and patrimonial rights of the authors and obtain effective protection of copyright.

Protecția adecvată și efectivă a proprietății intelectuale este esențială pentru punerea în valoare a ideilor și a creativității umane, puse în serviciul inovației. Proprietatea intelectuală permite realizarea unui echilibru satisfăcător între două obiective: acela de a se favoriza eforturile de creativitate intelectuală și acela de a face ca societatea să poată beneficia cât mai mult de această creativitate. Proprietatea intelectuală are ca obiectiv final încurajarea inovației, favorizarea schimbului de idei și nu în ultimul rând, protejarea eforturilor creative.

Înțeleasă în diferite ipostaze, ca totalitatea normelor juridice care reglementează relațiile sociale stabilite în legătură cu creația unei opere literare, artistice sau științifice, precum și ca o totalitate a drepturilor morale și materiale recunoscute de lege creatorului unei astfel de opere, instituția dreptului de autor devine necunoscută pe măsura dezvoltării relațiilor sociale specifice altor genuri de activitate. Însă, anume prin dreptul de autor se reglementează relațiile sociale, care se stabilesc între autori/licențiații acestora și alte persoane, de valorificare a operelor științifice, literare și artistice.

În acest cadru de idei, baza de drept a activității intelectuale și muncii creatoare în Republica Moldova, este constituită din Constituția Republicii Moldova și Legea privind dreptul de autor și drepturile conexe (în continuare LDADC), adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 2 iulie 2010, dar care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 2011.³⁹² Această lege a schimbat cadrul de reglementare a proprietății intelectuale inclus în vechea Lege privind dreptul de autor și drepturile conexe din 23 noiembrie 1994.

Procedura de înregistrare și difuzare a obiectelor dreptului de autor și drepturilor conexe este reglementată de Legea nr. 1459-XV din 14.11.2002 cu privire la difuzarea exemplarelor de opere și fonograme³⁹³, Hotărârea Guvernului nr. 89 din 10.02.2012 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la înregistrarea obiectelor dreptului de autor și drepturilor conexe³⁹⁴.

Procedura de valorificare a obiectelor dreptului de autor și drepturilor conexe este reglementată de următoarele acte normative:

- Hotărârea Guvernului nr. 744 din 20.06.2003 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de producere, eliberare și aplicare a marcajelor de control pe exemplare-

³⁹² Legea privind dreptul de autor și drepturile conexe nr. 139 din 02.07.2010. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 191-193 din 01.10.2010. Data intrării în vigoare 01.01.2011.

³⁹³ Legea nr. 1459-XV din 14.11.2002 cu privire la difuzarea exemplarelor de opere și fonograme. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 11-13/42 din 31.01.2003.

³⁹⁴ Hotărârea Guvernului nr. 89 din 10.02.2012 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la înregistrarea obiectelor dreptului de autor și drepturilor conexe. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 34-37/114 din 17.02.2012.

le de opere și fonograme și Regulamentului cu privire la modul de înregistrare în Registrul de Stat al titularilor marcajelor de control;³⁹⁵

- Hotărârea Guvernului nr. 641 din 12.07.2001 despre tarifele minime ale remunerației de autor;³⁹⁶
- Hotărârea Guvernului nr. 774 din 13.08.1997 cu privire la taxele pentru servicii cu semnificație juridică în domeniul protecției obiectelor proprietății intelectuale.³⁹⁷

Pornind de la aceste premise de ordin normativ și științific cu referire la dreptul de autor, ne-am propus spre analiză categoriile operelor protejate de dreptul de autor.

De la bun început ținem să definim noțiunea de operă și cea de autor. Prin operă se înțelege rezultatul creației intelectuale originale în domeniul literaturii, artei și științei, indiferent de mijloacele de creare, de modul concret și de forma de exprimare, de valoarea și importanța acesteia.³⁹⁸ Prin autorul se înțelege persoana fizică prin a cărei muncă creatoare a fost creată opera. Nu se consideră autor persoana care a contribuit la crearea operei printr-un aport financiar sau organizatoric.³⁹⁹

În baza reglementărilor conținute în art. 5 alin. 2 din LDADC, autorul beneficiază de dreptul exclusiv de autor asupra operei sale, acesta rezultând din însuși faptul creării ei, oricare ar fi modul sau forma de exprimare. Nu există careva limitări ori cens de vârstă în legătură cu recunoașterea persoanei ca autor. Autorii operelor, independent de vârstă, capacitate de exercițiu dețin drepturi de autor.⁴⁰⁰ Or, pentru apariția și exercitarea dreptului de autor nu se cere înregistrarea operei, nici alt act de notificare sau alte formalități.⁴⁰¹

Totuși, autorul este în drept să înregistreze la Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală (în continuare AGEPI) opera sa. Paternitatea aparține persoanei, sub al cărei nume a fost publicată opera, dacă nu există alte dovezi sau până la proba contrară. Înregistrarea operei la AGEPI îi oferă autorului o protecție din partea statului în situația încălcărilor de ordin civil, contravențional sau penal.

La art. 8 alin. 2 din LDADC se prevede că „pentru a informa publicul despre drepturile sale, titularul are dreptul să folosească simbolul ocrotirii dreptului de autor, care se imprimă pe fiecare exemplar al operei și constă din trei elemente:

- a) litera latină „C” inclusă în cerc: ©;
- b) numele (denumirea) titularului drepturilor exclusive de autor;
- c) anul primei publicări a operei.”

Operând cu prescripțiile conținute în legea de reglementare a domeniului vizat, la art. 6-7, identificăm faptul că „dreptul de autor se extinde asupra:

a) operelor, indiferent de locul primei lor publicări, al căror titular al dreptului de autor este o persoană fizică sau juridică din Republica Moldova;

b) operelor publicate pentru prima dată în Republica Moldova⁴⁰², indiferent de domiciliul sau de sediul titularului dreptului de autor⁴⁰³ asupra respectivelor opere;

³⁹⁵ Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 134/805 din 01.07.2003.

³⁹⁶ Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 81-83/682 din 20.07.2001.

³⁹⁷ Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 57-58/625 din 04.09.1997.

³⁹⁸ Legea privind dreptul de autor și drepturile conexe nr. 139 din 02.07.2010, art. 3.

³⁹⁹ Beleii O., Vermeiuc L. Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală: Cum se protejează dreptul de autor și drepturile conexe în Republica Moldova (Biblioteca de proprietate intelectuală). Chișinău, 2014, p. 10.

⁴⁰⁰ Интеллектуальная собственность. Краткий учебный курс. Под общей редакцией Н. М. Коршунова. Москва: Издательство НОРМА, 2006, p. 72.

⁴⁰¹ Legea privind dreptul de autor și drepturile conexe nr. 139 din 02.07.2010, art. 5 alin. 2.

⁴⁰² Opera se consideră, de asemenea, publicată pentru prima dată în Republica Moldova, dacă ea a fost publicată în Republica Moldova în decurs de 30 de zile de la data primei ei publicări peste hotare.

c) altor opere, în conformitate cu tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte...”

La art. 7 alin. 1 din LDADC se prevede că „operele literare, artistice și științifice pot fi exprimate în următoarele forme:

- a) scrisă (manuscris, text dactilografiat, partitură etc.);
- b) orală (interpretare publică etc.);
- c) imprimare audio sau video (mecanică, magnetică, digitală, optică etc.);
- d) de imagine (desen, schiță, pictură, plan, fotocadru etc.);
- e) tridimensională (sculptură, model, machetă, construcție etc.);
- f) în alte forme.”

Operele ocrotite de dreptul de autor se împart în două grupe mari:

a) *opere independente* – în cazul în care toate elementele formei sunt create de autor, fără o inspirație din alte opere. Caracteristic operelor independente este faptul că dreptul de autor asupra lor nu depinde de dreptul de autor al altor persoane,⁴⁰⁴ creatorul fiind în drept să beneficieze de calitatea sa de autor fără careva restricții sau impedimente de ordin procedural.

b) *opere dependente* – acele opere în care sunt folosite elemente ale altor opere, adică autorul la momentul creării unei opere preia unele componente a unei opere deja publicate.

În această ordine de idei, legiuitorul nu face diferențiere între operele independente și cele dependente, atribuind la categoria obiectelor dreptului de autor următoarele:

a) operele literare – la această categorie de opere legiuitorul moldav dă următoarele exemple: povestiri, eseuri, romane, poezii etc., spre deosebire de legiuitorul român, care prevede la art. 7 lit. a) „scrierile literare și publicistice, conferințele, predicile, pledoariile, prelegerile și orice alte opere scrise sau orale precum și programele pentru calculator.”⁴⁰⁵

Considerăm că sunt necesare de a fi incluse expres în LDADC a Republicii Moldova scrierile publicistice, conferințele, predicile, pledoariile, prelegerile, or acestea se subînțeleg prin expresia „și alte opere”?

b) programele pentru calculator care se protejează ca și operele literare;

c) operele științifice – legiuitorul nostru nu dă exemple concrete, dar probabil s-a referit la „comunicările, studiile, cursurile universitare, manualele școlare, proiectele și documentațiile științifice” exemplificate iarăși de legiuitorul român la art. 7 lit. b) din legea de reglementare a domeniului vizat.

d) operele dramatice și dramatico-muzicale, scenariile și proiectele de scenarii, libreturile, sinopsisul filmului;

e) operele muzicale cu sau fără text;

f) operele coregrafice și pantomimele;

g) operele audiovizuale – precum cine-, tele-, video filme, filme cu diapozitive etc.

h) operele de pictură, sculptură, grafică și alte opere de artă plastică. La această categorie de opere, legiuitorul român la art. 7 lit. g) din Legea nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, prevede o enumerare mai detaliată și anume „operele de artă grafică sau plastică, cum ar fi: operele de sculptură, pictură, gravură, litografie, artă monumentală, scenografie, tapiserie, ceramică, plastica sticlei și a metalului, desene, design, precum și alte opere de artă aplicată produselor destinate unei utilizări practice.”

⁴⁰³ Legea privind dreptul de autor și drepturile conexe din 23.11.1994 invoca în acest sens *indiferent de cetățenia persoanei*... În viziunea noastră, nu se regăsește nici o legătură între cetățenie și necesitatea protecției dreptului de autor, legiuitorul procedând adecvat prin modificările adoptate.

⁴⁰⁴ Lupașcu L. Dreptul de autor în reglementarea legislației în vigoare. În: Revista națională de Drept, 2001, nr. 8, p. 17.

⁴⁰⁵ Legea nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe. Monitorul Oficial al României nr. 60 din 26.03.1996

- i) operele de arhitectură, urbanistică și de artă horticola - schițe, planșe, machete și lucrări grafice ce formează proiecte de arhitectură etc.;
- j) operele de artă aplicată;
- k) operele fotografice și operele obținute printr-un procedeu analog fotografiei;
- l) hărțile, planșele, schițele și lucrările tridimensionale din domeniul geografiei, topografiei, arhitecturii și din alte domenii ale științei;
- m) bazele de date;
- n) alte opere.⁴⁰⁶

Obiectele dreptului de autor, reglementate prin prevederile LDADC pot fi exemplificative și nonexhaustive. În lista celor din urmă se admite extinderea dreptului de autor asupra unor creații de tipul interviului, scrisorilor la redacție, rapoartelor analitice etc.⁴⁰⁷

Fără a prejudicia drepturile autorului operei originale, de asemenea, se protejează prin dreptul de autor operele derivate și integrante la baza cărora stau una ori mai multe opere și/sau oricare alte materiale preexistente, și anume:

- Operele derivate sunt traduceri, adaptările, adnotările, aranjamentele muzicale și orice alte transformări ale operelor literare, artistice sau științifice, cu condiția că constituie rezultate ale creației intelectuale.
- Operele integrante sunt culegerile de opere literare, artistice sau științifice precum enciclopediile și antologiile, compilațiile altor materiale sau date, indiferent dacă sunt ori nu protejate, inclusiv bazele de date, cu condiția că, din considerentul selectării și sistematizării conținutului lor, constituie rezultate ale creației intelectuale.

Natura exclusivă a dreptului de autor impune autorului unei opere derivate respectarea a două condiții:

- Autorizarea folosirii operei preexistente de la autorul ei
- Respectarea dreptului la calitatea de autor a creatorului operei originale.⁴⁰⁸

Prin dreptul de autor, de asemenea, se protejează ca atare și o parte componentă ori un alt element al operei (inclusiv titlul sau personajele operei) care reprezintă în sine o creație intelectuală.

Toate cele enunțate sunt reconfirmate de către autorii autohtoni în opțiunea interpretării normelor de drept penal, în particular sub aspectul semnelor definitorii de blanchetă.⁴⁰⁹ În acest ultim context, autorii, făcând referire la cadrul normativ în vigoare citează că în aceste cazuri, protecția dreptului de autor se extinde asupra formei de exprimare și nu asupra ideilor, proceselor, metodelor de funcționare sau asupra concepțiilor matematice ca atare. Probabil legiuitorul moldav s-a inspirat din prevederile Legii nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe a României, care la art. 9 prevede expres că „nu pot beneficia de protecția legală a dreptului de autor următoarele: ideile, teoriile, conceptele, descoperirile științifice, procedeele, metodele de funcționare sau conceptele matematice ca atare și invențiile, conținute într-o operă, oricare ar fi modul de preluare, de scriere, de explicare sau de exprimare.”

Totuși, autorul S. Brînză susține că Legea privind dreptul de autor și drepturile conexe a Republicii Moldova necesită modificare, în sensul de a fixa în ea că protecția dreptului de autor, în special, și a dreptului de proprietate intelectuală, în general, se extinde și asupra

⁴⁰⁶ Legea privind dreptul de autor și drepturile conexe nr. 139 din 2 02.07.2010, art. 7 alin. 2.

⁴⁰⁷ Barbăneagră A., Volcinschi V., Comentariu asupra încălcărilor dreptului de autor și a drepturilor conexe prin prisma noilor prevederi penale. În: Revista națională de Drept, 2008, nr. 10, p. 12.

⁴⁰⁸ Eminescu Y. Dreptul de autor. Ed. Lumina Lex, București, 1994, p. 95.

⁴⁰⁹ Barbăneagră A., Volcinschi V., op. cit., p. 12.

rezultatului (produsului) ideilor, proceselor, metodelor de funcționare sau asupra concepțiilor matematice, în cazul în care acesta îmbracă o așa formă de exprimare, încât devine perceptibil simțurilor.⁴¹⁰ Argumentele aduse de către profesorul S. Brînză le susținem pe deplin și ar fi: orice creație este de neconceput fără conceptul de idee sau fără un concept similar acesteia. În fapt, în devenirea sa, creația parcurge trei faze: alegerea ideii, concretizarea ideii alese și exprimarea ideii alese într-o formă concretă astfel ca să devină perceptibilă simțurilor.

Un alt argument ar fi: conform prevederilor LDADC folosirea ideilor dintr-o operă este licită, însă legiuitorul moldav nu a reglementat situația în care preluarea se extinde și la forma în care este îmbrăcată idea. În această ipoteză ar fi necesar și obligatoriu consimțământul expres al autorului operei originale.

Conform prevederilor art. 8 din LDADC, nu se extinde protecția dreptului de autor asupra:

- a) documentelor oficiale de caracter normativ, administrativ sau politic (legi, hotărâri judecătorești etc.), precum și asupra traducerilor oficiale ale acestora;
- b) simbolurilor de stat și a semnelor oficiale ale statului (drapelul, steme, decorații, semne bănești etc.);
- c) expresiilor folclorice;
- d) noutăților zilei și a diverselor fapte ce reprezintă o simplă informație.⁴¹¹

În literatura de specialitate se consideră că pentru a beneficia de protecție în contextul dreptului de autor, o operă trebuie să respecte trei condiții esențiale și anume:

- 1) Opera trebuie să fie originală (adică rezultatul unei activități creatoare a autorului);
- 2) Să îmbrace o formă concretă de exprimare (adică opera îmbracă forma de manuscris, schiță, tablou etc.);
- 3) Să fie susceptibilă de a fi adusă la cunoștința publicului.⁴¹² O operă este susceptibilă de aducere la cunoștință prin reproducere, distribuire, reprezentare sau orice alt mijloc.

Susținem pe deplin condițiile enumerate mai sus, deoarece prin dispozițiile LDADC (art. 5 al. 1), se face referință doar la două semne și anume: caracterul creativ și forma obiectivă de exprimare a operei. Nu se pune accentul, în mod eronat, pe faptul susceptibilității aducerii la cunoștința publicului larg. Prin aceasta, considerăm că măsurile legislative în domeniu ar trebui să opereze cu următoarele obiective:

- să asigure protecția dreptului de autor;
- să faciliteze accesul publicului la aceste opere;
- să garanteze autorilor o remunerație proporțională cu nivelul de utilizare a operelor lor.

Legiuitorul nostru nu pune accentul nici pe semnul originalității operei, lăsând fără mari deosebiri caracterul creativ al operei și originalitatea acesteia.⁴¹³ Considerăm necesară includerea în acțiune normativă anume a premisei originalității operei, deoarece după cum a zis A. Bertrand: „Este originală creația care nu este o simplă reproducere a unei opere anterioare, ci care exprimă gustul, inteligența și priceperea autorului său”. Originalitatea, de fapt, este un criteriu subiectiv și relativ, autorul realizând opera în funcție de propria sa personalitate. Însă, nu trebuie să se confunde cu noutatea, deoarece anume originalitatea

⁴¹⁰ Brînză S. *Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului*. Monografie. Chișinău: USM, 2005, p. 494.

⁴¹¹ Legea privind dreptul de autor și drepturile conexe nr. 139 din 02.07.2010.

⁴¹² Romițan C.R., *Protecția penală a proprietății intelectuale*. București: Editura C.H. Beck, 2006, p. 61.

⁴¹³ Volcinschi V., Chiroșca D., *Originalitatea operelor de literatură, artă și știință – condiție sine qua non a protejabilității în dreptul de autor*. În: *Legea și viața*, 2005, nr. 8, p. 8.

apare ca criteriu subiectiv, iar noutatea – ca criteriu obiectiv. Or, lipsa de noutate a unei creații nu determină lipsa caracterului original al operei.

Cu toate imperfecțiunile enumerate mai sus, Legea privind dreptul de autor și drepturile conexe vine ca o încercare de a armoniza cadrul normativ național la standardele internaționale. Totuși, se impune necesară reevaluarea sistemului normativ sub aspectul terminologiei utilizate, includerii unor instituții noi, excluderii unor interpretări preluate din legislațiile altor state etc. Acest fapt ar permite garantarea drepturilor morale și patrimoniale ale autorilor de opere, precum și obținerea unei protecții eficiente a obiectelor dreptului de autor prin mijloacele de drept existente.

Referințe bibliografice:

1. Legea privind dreptul de autor și drepturile conexe nr.139 din 02.07.2010. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 191-193 din 01.10.2010. Data intrării în vigoare 01.01.2011.
2. Legea nr. 1459-XV din 14.11.2002 cu privire la difuzarea exemplarelor de opere și fonograme. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.11-13/42 din 31.01.2003.
3. Legea nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe. Monitorul Oficial al României nr. 60 din 26.03.1996.
4. Hotărârea Guvernului nr. 89 din 10.02.2012 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la înregistrarea obiectelor dreptului de autor și drepturilor conexe. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 34-37/114 din 17.02.2012.
5. Hotărârea Guvernului nr. 744 din 20.06.2003 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de producere, eliberare și aplicare a marcajelor de control pe exemplarele de opere și fonograme și Regulamentului cu privire la modul de înregistrare în Registrul de Stat al titularilor marcajelor de control. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 134/805 din 01.07.2003.
6. Hotărârea Guvernului nr. 641 din 12.07.2001 despre tarifele minime ale remunerației de autor. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 81-83/682 din 20.07.2001.
7. Hotărârea Guvernului nr. 774 din 13.08.1997 cu privire la taxele pentru servicii cu semnificație juridică în domeniul protecției obiectelor proprietății intelectuale. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 57-58/625 din 04.09.1997.
8. Barbăneagră A., Volcinschi V. Comentariu asupra încălcărilor dreptului de autor și a drepturilor conexe prin prisma noilor prevederi penale. În: Revista națională de Drept, nr.10, 2008.
9. Beleu O., Vermeiuc L. Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală: Cum se protejează dreptul de autor și drepturile conexe în Republica Moldova (Biblioteca de proprietate intelectuală). Chișinău, 2014.
10. Brînză S. Infrațiunile contra proprietății intelectuale prevăzute la art.142 și art.143 din Legea României privind dreptul de autor și drepturile conexe. În: Revista națională de Drept, nr. 10, 2006.
11. Brînză S. Obiectul infrațiunilor contra patrimoniului. Monografie. Chișinău: USM, 2005.
12. Eminescu Y. Dreptul de autor. Ed. Lumina Lex, București, 1994.
13. Lupașcu L., Dreptul de autor în reglementarea legislației în vigoare. În: Revista națională de Drept, nr. 8, 2001.
14. Romițan C.R., Protecția penală a proprietății intelectuale. București: Editura C. H. Beck, 2006.
15. Volcinschi V., Chiroșca D. Originalitatea operelor de literatură, artă, și știință – condiție sine qua non a protejabilității în dreptul de autor. În: Legea și viața, nr. 8, 2005.
16. Интеллектуальная собственность. Краткий учебный курс. Под общей редакцией Н. М. Коршунова. Москва: Издательство НОРМА, 2006.

OCROTIREA JURIDICĂ A DREPTULUI FUNDAMENTAL AL OMULUI LA UN MEDIU SĂNĂTOS

Ion DĂNOI
Corneliu VRABIE

Abstract: *The right to a healthy environment may be part of existing international law being implemented through human rights instruments. The procedural aspect of the right to a healthy environment embodies the right to information, the right to participate and the right to effective remedies. Participation in the decision-making process and available and effective means of redress are essential features of the right to a healthy environment. Expressed in the field of human rights law, these principles convey the notions that citizens are entitled to participate. The Aarhus Convention links environmental protection and human rights norms and is the first international legally binding instrument elaborating on Principle 10 of the Rio Declaration and recognizing the right to a healthy environment.*

Chiar dacă nu există unitate de opinii în legătură cu denumirea sa⁴¹⁴, se acceptă că dreptul la mediu sănătos este unul dintre drepturile fundamentale ale omului cuprinse în generația a treia, acea a drepturilor de solidaritate. Denumirea de drept la un mediu sănătos este cea mai potrivită, pentru că este și cea mai cuprinzătoare⁴¹⁵; având un grad mare de generalitate, poate acoperi toate celelalte variante existente în literatura de specialitate: drept la mediu sănătos și echilibrat ecologic⁴¹⁶, drept la conservarea mediului înconjurător⁴¹⁷, drept la un mediu protejat⁴¹⁸ ...

Mediul va fi considerat sănătos atunci când va asigura condițiile proprii de existență și dezvoltare pentru toate ființele care trăiesc la un moment dat pe Terra. Pentru a fi sănătos, el va trebui, fără îndoială, să fie și echilibrat ecologic, conservat prin orice mijloace și protejat.⁴¹⁹

Dreptul omului la un mediu sănătos și protejat este un drept subiectiv atât universal (global, colectiv) cât și individual. El este considerat ca fiind un drept nou în categoria drepturilor fundamentale ale omului, conturat mai ales și în primul rând la nivel internațional⁴²⁰.

⁴¹⁴ Iancu Gh., „Drepturile fundamentale și protecția mediului”, Regia Autonomă Monitorul Oficial, București, 1998, p. 165.

⁴¹⁵ Gorunescu M., „Ocrotirea mediului prin norme penale” // Revista de drept penal, nr. 2/2004, p. 54.

⁴¹⁶ Duțu M., „Tratat de dreptul mediului”, vol. I, Editura Economică, București, 1997, p. 92.

⁴¹⁷ Kiss A., „Droit international de l'environnement”, Pedone, Paris, 1989, p. 20.

⁴¹⁸ Iancu Gh., op. cit., p. 165.

⁴¹⁹ Gorunescu M., „Ocrotirea mediului prin norme penale” // Revista de drept penal, nr. 2/2004, p. 54.

⁴²⁰ Recunoașterea implicită a acestui drept s-a efectuat pentru prima dată pe plan internațional în Declarația adoptată în 1972 de către prima Conferință Mondială a O.N.U. privind mediul. Deși nu s-a dat o definiție acestui drept, s-au făcut unele referiri la drepturile fundamentale ale omului, menționându-se că omul are dreptul fundamental la libertate, egalitate și condiții de viață satisfăcătoare într-un mediu a cărui calitate îi permite să trăiască în mod demn și în prosperitate. Omul, în conformitate cu art. 1 al Declarației, are datoria solemnă de a proteja și de a ameliora mediul pentru generațiile prezente și viitoare.

O recunoaștere expresă acest drept a găsit la Conferința de la Rio de Janeiro din 3-14 iunie 1992, și respectiv în Declarația de la Rio de Janeiro cu privire la mediu și dezvoltare care în principiul 1 proclamă dreptul omului la o viață sănătoasă și productivă în armonie cu natura.

Pornind de la faptul că drepturile omului sunt efective numai în măsura în care sunt declarate prin legislațiile interne ca drepturi fundamentale și sunt garantate în exercitarea lor, (deci numai dacă sunt înscrise în sistemul constituțional, legislativ și judiciar al fiecărui stat) se impune în acest sens, corelarea reglementărilor interne cu cele internaționale.

În literatura de specialitate, recunoașterea unui asemenea drept este aproape unanimă, deoarece, chiar realitățile economico-sociale și juridice actuale evidențiază importanța majoră a unui astfel de drept. Considerându-se că protecția mediului are ca obiectiv principal ocrotirea vieții, a integrității psihice și morale, orice ființă umană este îndreptățită la asigurarea unui mediu echilibrat și sănătos, tocmai în virtutea dreptului său primordial la viață, la sănătate și demnitate.⁴²¹ În sprijinul unor astfel de orientări se invocă și faptul că, dacă dreptul omului la un mediu înconjurător corespunzător decurge din interesul comun al umanității, atunci, acest interes se reflectă direct în drepturile recunoscute individului.⁴²²

Recunoașterea dreptului la un mediu sănătos, ca drept fundamental al omului, apare ca o condiție esențială pentru afirmarea plenară a celorlalte drepturi fundamentale ale omului, care poate se află într-o indestructibilă unitate.

Reglementarea juridică actuală evidențiază conturarea și constatarea, atât la nivel național, cât și internațional, a unui drept fundamental al omului la un mediu ambiant sănătos și echilibrat.

O idee standard, acceptată de majoritate, este dreptul la un mediu decent. O altă opinie se referă la „*un mediu înconjurător decent și sănătos*”. Principiul I al Declarației de la Stockholm⁴²³ se referă la „o viață demnă și bunăstare”. Dintre toate documentele universale și regionale ce se referă la drepturile omului, cea mai specifică prevedere se conține în Carta Africană a drepturilor omului și popoarelor⁴²⁴, care prevede că toate popoarele au dreptul la un mediu înconjurător general satisfăcător favorabil pentru dezvoltarea lor. Comisia Mondială de Dezvoltare și Mediu a propus ca un principiu juridic fundamental „*dreptul fundamental al tuturor ființelor umane la un mediu înconjurător corespunzător sănătății lor și bunăstării*”⁴²⁵. Posibil, cea mai acceptabilă definiție ar fi *dreptul la un mediu înconjurător sănătos*. Ideea de mediu sănătos, nepoluat, echilibrat, are semnificații fundamentale: prin termenul „sănătos” se are în vedere un mediu nepoluat, prielnic dezvoltării fizice și intelectuale a omului. El are o dimensiune umană, urmărind apărarea integrității fizice și morale a acestuia. Această expresie este suficient de clară pentru a cuprinde toate acele obiective cărora le servesc drepturile omului.

Dreptul fundamental la un mediu înconjurător sănătos invocă următoarele argumente: dreptul fundamental la un mediu înconjurător sănătos constituie o premisă a realizării altor drepturi fundamentale ca: dreptul la viață, dreptul la ocrotirea sănătății, dreptul la muncă și la protecția socială a muncii, dreptul la integritatea fizică și psihică, dreptul de proprietate, dreptul la informație, existența obligației fundamentale a statului de a asigura refacerea și ocrotirea mediului înconjurător, precum și menținerea echilibrului ecologic, de a acorda acces liber la informația referitoare la starea mediului natural, la calitatea produselor alimentare etc.

Necesitatea într-un mediu sănătos este imperioasă pentru protecția vieții, păstrarea și îmbunătățirea calităților și condițiilor acesteia. În cadrul examinării noțiunii de drept la un

⁴²¹ Duțu M., „*Drepturile fundamentale ale omului la un mediu sănătos și echilibrat din punct de vedere ecologic*”, Revista Drepturile omului, nr. 1/1992, pag. 18.

⁴²² Kiss A., „*Definition et nature juridique d'un droit de l'homme a l'environnement*”, U.N.E.S.C.O., 1987, pag. 19.

⁴²³ Declarația Conferinței ONU privind mediul de la Stockholm, 5-16 iunie 1972.

⁴²⁴ Carta Africană asupra drepturilor omului și ale popoarelor, adoptată la cea de-a XVIII-a Sesiune a Conferinței OUA (Nairobi, 1981).

⁴²⁵ Raportul Comisiei Mondiale de Dezvoltare și Mediu, 1998, p. 302.

mediu înconjurător sănătos, acesta are un anumit specific, concretizat în unele trăsături specifice față de celelalte drepturi fundamentale care îi conturează acestuia personalitatea⁴²⁶. Aceste trăsături specifice sunt următoarele:

- 1) *caracterul pozitiv* al acestui drept, motiv pentru care statul trebuie, în virtutea caracterului social și a obligațiilor constituționale pe care le are, să ia măsuri pentru refacerea și ocrotirea mediului înconjurător, precum și pentru menținerea echilibrului ecologic și crearea condițiilor necesare creșterii calității vieții;
- 2) acest drept *nu este un drept fundamental la un mediu înconjurător ideal*, care este imposibil de definit, ci la un mediu înconjurător care trebuie să fie protejat pentru a oferi ființei umane și colectivității sănătate, echilibru ecologic, calitate a vieții, decență în viață, curățenie și siguranță a traiului;
- 3) este *singurul drept fundamental care necesită existența unui element temporal*, pentru că acesta nu este reglementat și recunoscut numai pentru generațiile prezente, ci și pentru cele viitoare;
- 4) sub aspect procedural, protejarea unui asemenea drept presupune un anumit specific. Explicația constă în faptul că mediul înconjurător poate fi protejat numai prin măsuri preventive. Prevenirea trebuie să se realizeze prin decizii și, mai ales, ca urmare a informării prin participarea opiniei publice. Informarea și participarea trebuie să se facă pe cât posibil în prealabil. Dauna ecologică produsă echivalează cu neconservarea și neprotejarea mediului înconjurător, uneori fiind ireversibilă, responsabilitatea pentru impactul ecologic produs având uneori numai un rol educativ, nu și reparator. Cu alte cuvinte, în domeniul acestui drept, esențialul este prevenirea și nu caracterul reparator al răspunderii pentru daune ecologice. O asemenea idee este scoasă în evidență și de dificultățile întâmpinate și sesizate de doctrină în legătură cu stabilirea răspunderii și, mai ales, cu întinderea și dovada daunei ecologice⁴²⁷;
- 5) *necesitatea informării asupra protecției mediului înconjurător și a participării tuturor*, acest drept creând drepturi și obligații pentru toți, nu numai pentru stat.
- 6) *calitatea subiecților acestui drept fundamental*. Una din problemele care s-au ridicat în literatura de specialitate și care se referă la particularitățile acestui nou drept fundamental a fost problema privind titularul său; altfel spus, „dreptul la mediu trebuie considerat un drept al persoanei umane, beneficiar (unic) privilegiat al conservării naturii, sau el înglobează în câmpul său de protecție întreg mediul? Este un drept al individului ori un drept al naturii?

Considerăm că titularul unui asemenea drept nu poate fi decât ființa umană, întrucât un asemenea drept trebuie recunoscut doar în funcție de viața umană. Omul trebuie însă considerat ca parte componentă a mediului înconjurător. Protejând omul, este necesar să protejăm mediul înconjurător, iar protejarea celui din urmă atrage protejarea ființei umane.

- 7) *necesitatea garantării acestui drept atât la nivel național cât și la nivel internațional*, având în vedere, mai ales, consecințele ce le pot avea degradările produse mediului înconjurător.

Dreptul la un mediu sănătos și echilibrat presupune în principiu: dreptul de a trăi într-un mediu nepoluat, nedegradat de activități care pot afecta mediul, sănătatea și bunăstarea oamenilor și dezvoltarea durabilă; dreptul la cel mai ridicat nivel de sănătate, neafectat de degradarea mediului; accesul la resursele de apă și hrană adecvate; dreptul la un mediu de muncă sănătos; dreptul la condiții de locuit, de folosire a terenurilor și la condiții de viață într-un mediu sănătos; dreptul la asistență în caz de catastrofe naturale și produse de om; dreptul de a beneficia de folosirea durabilă a naturii și a resurselor acesteia; dreptul la conservarea elementelor reprezentative ale naturii.

⁴²⁶ Iancu Gh., „Drepturile fundamentale și protecția mediului”, București, 1998, p. 173.

⁴²⁷ *Ibidem*, p. 174.

CETĂȚENIA CA PUNCT DE LEGĂTURĂ ÎN MATERIA STATUTULUI PERSONAL

Corneliu VRABIE
Ion DĂNOI

Résumé: La statut personnel par la perspective du droit international privé représente cette catégorie juridique qu'elle englobe les divers institutions, les institutions qu'elle représente dans le droit interne la condition juridique de personne physique, mais dans le droit international privé sont gouvernés de même loi – la loi personnelle. Le statut personnel tel comme il est indiqué par la loi personnelle suivit l'individu ainsi comme l'ombre et la cicatrice suivit le corp (personam sequitur sicut umbra, sicut cicatrix in corpore).

Pornind de la idea că punctul de legătură pentru legea aplicabilă statutului personal este cetățenia, o relatare a acestei instituții prin prisma dreptului internațional privat se impune de la sine. Instituția cetățeniei numai este o instituție care să aparțină în exclusivitatea dreptului constituțional. Ea nu aparține însă, în exclusivitate nici altor ramuri de drept.⁴²⁸ Cetățenia este o instituție complexă, integrând elemente specifice ce vizează mai multe ramuri de drept, aflându-se, în unele materii, la confluența acestor ramuri de drept. Legea națională este acea materie a dreptului internațional privat, ce derivă direct din conceptul de cetățenie, localizând raporturile ce țin de statutul personal în aria statului de care aparține cetățenia.

Calificarea noțiunii de cetățenie interesează dreptul internațional privat din două considerente. Pe de o parte, aceasta are ca rezultat divizarea rezidenților unui anumit stat în cetățeni și străini, ce au o altă cetățenie sau nu au cetățenia nici unui stat. Astfel, se ajunge pe terenul **condiției juridice a străinului**, condiție ce reprezintă totalitatea normelor juridice a forului care desemnează volumul de drepturi și obligații ce aparțin străinului rezident.

Pe de altă parte, cetățenia interesează **conflictul de legi**, deoarece este punctul de legătură a normei conflictuale referitor la starea și capacitatea persoanei fizice. Există o legătură între condiția juridică a străinului și conflictul de legi, deoarece numai în măsura în care străinului i se acordă un anumit volum de drepturi poate apărea conflictul de legi asupra legii după care aceste drepturi se exercită.⁴²⁹ Altfel spus, numai dacă străinului i se recunoaște dreptul de a contracta de către legea statutului unde se contractează, se pune și problema determinării legii ce va determina capacitatea sa de a contracta.

Conflictul de calificări în materia cetățeniei se soluționează în favoarea legii statului de cetățenie. Această soluție o adoptă practic toate sistemele de drept care au optat pentru legea națională ca lege personală. Astfel, noul Cod belgian de drept internațional privat din 2004, la art. 3, alin.1 stipulează următoarele: „La question de savoir si une personne physique a la nationalité d'un État est régie par le droit de cet État”. Legea română nr. 105/1992 prevede la art. 12, alin. 1 că „determinarea și proba cetățeniei se face în conformitate cu legea statului a cărui cetățenie se invocă”. O prevedere similară regăsim și în

⁴²⁸ Pogolșa S., *Starea civilă a persoanei fizice în dreptul internațional privat*, Teză de doctorat, Iași, 1998, p. 14.

⁴²⁹ În legătură cu interdependența condiției juridice a străinului și conflictul de legi, se vedea Filipescu I.P., *Drept internațional privat*, Editura „Actami”, București, 1999, p. 216; Căpățână, *Delimitarea dintre regimul străinilor și dreptul conflictual din punctul de vedere al obiectului de reglementare.*, în SCJ nr.3/1967, p. 349; Lipovanu I., *Capacitatea civilă, conținut al legii personale*, în CSJ nr. 4/1969, p. 674.

Codul civil al Republicii Moldova (art. 1587, alin. 2). Stipulațiile respective sunt în totală concordanță cu art. 1 al Convenției de la Haga cu privire la anumite chestiuni referitoare la conflictele de legi în materia cetățeniei din 12 aprilie 1930. Astfel, soluționarea tuturor chestiunilor, care ar arăta dacă o persoană posedă sau nu cetățenia unui anumit stat va avea loc în conformitate cu legislația națională a aceluși stat.⁴³⁰ Această prevedere consacră o excepție de la regula calificării instituțiilor juridice după legea forului.⁴³¹

O situație aparte se poate referi la persoanele care conform unei asemenea calificări pot avea două sau mai multe cetățenii sau nu posedă nici o cetățenie. În acest caz, suntem în fața unui conflict de cetățenie care poate fi atestat *pozitiv* sau *negativ*.⁴³²

Conflictul pozitiv de cetățenie dă naștere la *pluricetățenie*, cea mai frecventă fiind dubla cetățenie sau *bipatriidia*. În mare parte, statele ocupă o poziție negativă față de dubla cetățenie, deoarece aceasta poate conduce la unele situații nedorite și, de unele ori, complicate.⁴³³ Astfel, exercitarea protecției diplomatice poate fi îngreunată, situație care a dat naștere în practica internațională la stabilirea, așa-zisei, „cetățenii dominante”. Pentru a depăși conflictul pozitiv de cetățenii, au fost adoptate un șir de convenții pentru evitarea sau reglementarea dublei (multiplei) cetățenii. Dintre acestea putem, numi Convenția de la Haga (1930), cu privire la anumite chestiuni referitoare la conflictele de legi în materia cetățeniei Convenția de la Strasbourg din 1961, privind reducerea cazurilor de pluralitate de cetățenii și obligațiile militare în caz de pluralitate de cetățenii, Convenția privind cetățenia femeii măritate din 1957⁴³⁴ și, mai recent, Convenția europeană privind cetățenia din 1997.

Conflictul pozitiv de cetățenii poate duce la situația ca persoana să aibă o altă cetățenie pe lângă cetățenia forului. În acest sens, legea română nr.105/1992 la art.12, alin.2 stipulează că „legea națională a cetățeanului român care, potrivit legii străine, este considerat că are o altă cetățenie, este legea română”. La fel, codul belgian prevede „Toute référence par la présente loi à la nationalité d'une personne physique qui a deux ou plusieurs nationalités vise: 1° la nationalité belge si celle-ci figure parmi ses nationalités” (art. 3, alin. 2, lit. 1). Formularea textului de la art. 1587, alin. 5 din Codul civil al R. Moldova este analogă celor prezentate mai sus, astfel că „legea națională a cetățeanului Republicii Moldova care, potrivit legii străine, este considerat că are o altă cetățenie, este legea Republicii Moldova”. Și aceste prevederi sunt în conformitate cu Convenția din 1930 și anume cu art. 3 al acesteia care prevede că persoana care posedă cetățenia a două sau mai multe state poate fi privită de către fiecare dintre aceste state ca fiind resortisantul propriu. Așadar, legea română se va aplica cetățenilor români, precum și legea moldovenească se va aplica cetățenilor moldoveni, chiar dacă aceștia au dobândit și o altă cetățenie, atâta timp cât ei nu au pierdut cetățenia României sau, respectiv, cea a Republicii Moldova.

În alt caz, un străin poate avea mai multe cetățenii și nici una dintre acestea să nu fie a forului. Pentru a da o soluție, sistemele de drept internațional privat prevăd că legea națională a străinului este legea statului cu care acesta ar prezenta cele mai strânse legături. De exemplu, aceasta reiese explicit din textul art. 3, alin. 2, lit. 2 al codului belgian din 2004:

⁴³⁰ Popescu D. A., Harosa M., *Drept internațional privat, Tratat elementar*, vol. I, Ed. Lumina Lex, București, 1999, p. 46.

⁴³¹ Calificarea după o altă lege este admisă expres la art.1578 Cod civil al R. Moldova.

⁴³² Pogolșa S., *op. cit.*, p. 23 și urm.

⁴³³ Cum ar fi, de exemplu, obligarea unei persoane de a-și satisface serviciul militar față de două sau chiar mai multe state.

⁴³⁴ După cum remarcă prof. D. A. Popescu (a se vedea Popescu D.A., Harosa M., *op. cit.*, p. 47), această convenție este depășită ca urmare a adoptării la 1 martie 1980 a Convenției NU privind eliminarea tuturor formelor de discriminare care privesc femeile.

„Dans les autres cas, la nationalité de l'État avec lequel, d'après l'ensemble des circonstances, cette personne possède les liens les plus étroits, en tenant compte, notamment, de la résidence habituelle”. Se consideră, astfel, că cele mai strânse legături ar prezenta legea reședinței obișnuite. Asistăm iarăși la tendința de a înlocui legea domiciliului cu legea reședinței. Legea română nr. 105 din 1992, prevede la art. 12, alin. 3 că în situația când un străin posedă multiple cetățenii și nici una dintre acestea nu este română, legea care va governa statutul său este legea domiciliului sau, în lipsă, a reședinței. Codul civil moldovenesc, conform art. 1587, alin. 2, se limitează, în acest sens, numai la instituirea regulii de *proper law*, adică face trimitere către legea care are cea mai strânsă legătură, fără a da, însă, vre-un punct de reper.⁴³⁵ Pentru a determina sistemul de drept cu care statutul bipartidului prezintă legăturile cele mai strânse poate fi reținută, prin analogie, soluția de la art. 455 din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova. Textul acestui articol, referindu-se la legea aplicabilă capacității procesuale a persoanei ce posedă mai multe cetățenii, instituie o prezumție legală care prevede că ar exista asemenea legături cu legea statului unde își are domiciliul sau, în lipsă, reședința persoana fizică⁴³⁶. Deci, după cum susține prof. D.A. Popescu, *lex domicili* sau legea reședinței reprezintă criterii subsidiare, „ultimative”, de localizare a persoanei și nu evocă intenția legiuitorului de a abandona legea națională ca reper primordial pentru determinarea stării și capacității acesteia. În concluzie, atât domiciliul, cât și reședința reprezintă criterii alternative și subsidiare de localizare a persoanei fizice în privința statutului său personal, respectiv criterii utilizate numai „în caz de egalitate”, adică de dublă sau multiplă cetățenie străină, datorită imposibilității folosirii criteriului apartenenței naționale prin cetățenie, sau, mai precis, datorită neimplicării în căutarea unui criteriu de preferință între legile naționale concurente.⁴³⁷

Conflictul negativ se referă la *apatridie*, adică la situația când o persoană, ca urmare a renunțării la cetățenia originară nu dobândește cetățenia nici unui stat. Apatridia poate lua naștere și ca urmare a nepotrivirii legislațiilor diferitor state în materia cetățeniei, fapt ce nu permite de a încadra persoana respectivă în nici unul din câmpurile de acțiune al acestor legi. Astfel, copii unor apatrizi pot deveni și ei apatrizi dacă se nasc pe teritoriul unui stat care nu aplică principiul *jus soli*. Pentru a reduce sau chiar a elimina consecințele negative ale apatridiei au fost elaborate și adoptate, sub auspiciile ONU, unele convenții speciale, cum ar fi Convenția de la New York din 1954, privind statutul apatrizilor și Convenția din 1961 pentru reducerea cazurilor de apatridie.

Apatridul este pus în situații destul de nefavorabile. Astfel, din cauza că nu are stabilită nici o legătură politico-juridică cu vreun stat el este lipsit de orice protecție diplomatică și, prin urmare, riscă să fie victima anumitor acte de discriminare. Apatridul este obligat să respecte legislația statului de reședință. Acest fapt a condus, în consecință, la ideea că legea care are cea mai strânsă legătură cu statutul său personal este legea statului unde își are domiciliul, iar, în lipsă, reședința. Aceasta va fi considerată legea sa personală.

⁴³⁵ „În cazul în care persoana are două sau mai multe cetățenii, legea națională se consideră dreptul statului cu care persoana are cele mai strânse legături” (art. 1587, alin. 2 Cod civil al R. Moldova).

⁴³⁶ „(1) Capacitatea procedurală de folosință și capacitatea procedurală de exercițiu a cetățenilor străini și apatrizilor în procesele civile este guvernată de *legea națională* (s.n.) a acestora. (2) Se consideră lege națională a cetățeanului străin legea statului a cărui cetățenie o deține. Dacă cetățeanul, concomitent cu cetățenia Republicii Moldova, are și o altă cetățenie, legea lui națională se considera legea Republicii Moldova. În cazul în care persoana deține cetățenia mai multor state, legea lui națională se consideră legea statului în care își are *domiciliul* (s.n.)” (art. 455, alin. 1 și 2 Cod de procedură civilă al R. Moldova).

⁴³⁷ Popescu D.A., Harosa M., *op. cit.*, p. 36.

REGLEMENTAREA FORMELOR DE ORGANIZARE JURIDICĂ A ACTIVITĂȚII DE ANTREPRENORAT ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA

Mariana SPATARI
Ludmila DUMBRĂVEANU

Abstract: *Both the state and territorial-administrative unit as a legal entity of public law may establish a legal entity by itself that equips goods and which record the competent body acquires the right to independently conduct business activity for to get here. This is a way to affect real state and territorial administrative unit, including public ownership, economic activity their reproductive efficiency.*

Dezvoltarea statalității naționale, a fost determinată de evenimente multiple și profunde în toate sferile vieții sociale. Impactul acestora s-a răsfrâns, după cum era și firesc, și asupra sistemului de drept, deoarece dreptul nu este altceva decât „*viața socială în tiparele normelor juridice*”. Pornind de la ideea că „*piața și cadrele sunt verigi principale ale lanțului care constituie baza economică*”, activitatea întreprinderilor de stat și întreprinderilor municipale constituie principala sursă de satisfacere a anumitor genuri de activitate „încredințate” antreprenoriului de stat.

Având scop lucrativ și principal obiectiv satisfacerea intereselor materiale ale fondatorilor, întreprinderile de stat și întreprinderile municipale contribuie la realizarea unor scopuri sociale substanțiale. Datorită funcțiilor sociale pe care le exercită, contribuie la crearea locurilor de muncă, achitarea salariilor pentru salariați, la satisfacerea necesităților consumatorilor în mărfuri, servicii și lucrări, precum și la acumularea de venituri bugetare.

În orice țară, viața societății (economică, socială, morală etc.) este animată de un conglomerat de subiecți activi: cetățeni, străini, salariați, antreprenori etc.; societăți, asociații, instituții, organe de stat și organe ale administrației publice locale, însuși statul, unitățile administrativ-teritoriale, unitățile teritoriale autonome, comunele, diferite alte colectivități⁴³⁸.

Atât oamenii, cât și asociațiile/organizațiile create sunt subiecți de drept, divizându-se în *persoane fizice și persoane juridice*.

Conform dicționarului *Lexique des termes juridiques*⁴³⁹ persoana juridică este „*ființa titulară de drepturi și de obligații care prin aceasta are importanță în activitatea juridică. În aceeași măsură este subiect de drepturi. Toate ființele umane sunt persoane juridice,*” iar un „*grup de persoane sau de bunuri, care au personalitate juridică și fiind în consecință titulari de drepturi și de obligații reprezintă o persoană morală*”.

Persoană morală este expresia care descrie o construcție juridică căreia legea îi conferă drepturi asemănătoare celor ale persoanelor fizice (nume, domiciliu, naționalitate, drept de dobândire, administrare și cedare a unui patrimoniu).

Codul Civil al Republicii Moldova la art. 57 consemnează două tipuri de persoane juridice:

- persoane juridice de drept public;
- persoane juridice de drept privat.

Persoane juridice de drept public sunt: statul, unitățile administrativ-teritoriale, alte autorități publice. Conform legislației Republicii Moldova, atât statul, cât și unitățile

⁴³⁸ Cuznețov Al. Noțiunea și caracterele generale ale întreprinderii de stat. În: Revista națională de drept. nr. 8, 2014, p. 21-24.

⁴³⁹ Debard Th., Guinchard S. Le Lexique des termes juridiques 2017-2018. Edition: 06/17 - 25e édition.

administrativ-teritoriale, ca persoane juridice de drept public, pot fonda de sine stătător o persoană juridică pe care o dotează cu bunuri și care, prin înregistrare de stat, dobândește dreptul de a desfășura independent activitate de întreprinzător. Acesta reprezintă un mijloc de a afecta bunurile statului și ale unității administrativ-teritoriale, inclusiv cele proprietate publică, unei activități economice reproductive de eficientizare a lor.

Potrivit art. 59 Cod civil al Republicii Moldova, persoanele juridice de drept privat pot avea scop lucrativ (comercial) și scop nelucrativ (necomercial). Persoana juridică cu scop lucrativ poate desfășura orice activitate neinterzisă de lege, chiar dacă această activitate nu este prevăzută în actul de constituire. Persoana juridică cu scop nelucrativ poate desfășura numai activitatea prevăzută de lege și de actul de constituire.

Dicționarul explicativ al limbii române definește noțiunea de *activitate* ca îndeletnicire care include un ansamblu de acte fizice, intelectuale și morale efectuate de individ pentru obținerea unui anumit rezultat. După cum afirmă autorul Iozef Șumpeterb⁴⁴⁰ – fiecare om este constrâns într-o anumită măsură să practice o activitate economică, adică fiecare om trebuie să fie nemijlocit ori „agent economic” ori să depindă de un agent economic.

Dreptul de a desfășura activitate de întreprinzător reprezintă dreptul persoanei de a iniția și desfășura activități de extragere, prelucrare, cultivare, fabricare și comercializare a bunurilor, de executare a lucrărilor și prestare a serviciilor către consumatori în scopul obținerii de profit.

Prin dispoziția expresă a art. 43 și art. 126 alin 2 lit. (b) din Constituție⁴⁴¹ statul asigură pe de o parte *dreptul la muncă* iar pe de alta *libertatea comerțului și activității de întreprinzător, protecția concurenței loiale, crearea unui cadru favorabil valorificării tuturor factorilor de producție*. Prin aceste dispoziții legiuitorul recunoaște că comerțul și activitatea de întreprinzător este un drept pe care cetățenii îl pot realiza în condițiile garantării dreptului la muncă cu respectarea prevederilor prescise de lege. Dreptul de desfășurare a unei activități de întreprinzător își are originea și în alte dispoziții constituționale, inclusiv în art. 9 principiile fundamentale privind proprietatea, art. 46 dreptul de proprietate privată și protecția acestuia, art. 127 proprietatea, art. 27 dreptul la libera circulație și alte dispoziții. Aceste dispoziții fiind dezvoltate în alte acte legislative.

După declararea suveranității Republicii Moldova, s-a impus ca necesară crearea unei baze legislative efective funcționării unui stat democratic, independent, axat pe economia de piață în condițiile concurenței comerciale. În acea perioada sarcina de bază a statului o constituia transformarea economiei de piață din una planificată, într-o economie liberă de piață, care ar pune în aplicare mecanismele concurenței. O astfel de transformare putea fi posibilă doar în cazul repunerii proprietății private în drepturile firești, fapt realizat prin aprobarea Legii cu privire la proprietate.⁴⁴² Pe lângă includerea termenului de „proprietatea privată” a fost inclusă și așa-numita „proprietate colectivă” care a luat forma unei așa numite întreprinderi de arendă, întreprinderi colective, cooperative, societăți economice, societăți pe acțiuni etc. „Proprietatea colectivă” avea forma de întreprindere, numită *întreprindere colectivă*.

Ținem să menționăm că la data intrării în vigoare a Legii cu privire la proprietate, încă nu existau societăți economice sau societăți pe acțiuni a căror proprietate să fie recunoscută de lege. Primul act normativ care permitea fondarea de societăți comerciale private a fost Regulamentul societăților economice din Republica Moldova, aprobat prin Hotărârea Gu-

⁴⁴⁰ Шумпетерб И. Теория экономического развития. Москва, 1982. p. 57-58.

⁴⁴¹ Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1 din 18 august 1994.

⁴⁴² Legea cu privire la proprietate nr. 459/1991 (abrogată).

vernului nr. 500 din 10 septembrie 1991⁴⁴³. Acest act normativ cuprindea dispoziții privind societățile în nume colectiv, societățile în comandită și la cele cu răspundere limitată, numite societăți economice.

Ulterior, la 3 ianuarie 1992, este adoptată Legea cu privire la antreprenorial și întreprinderi,⁴⁴⁴ care până-n prezent constituie temelia juridică a societăților comerciale în țara noastră. În această lege, este definită activitatea de întreprinzător, sunt stabilite juridic subiecții care au dreptul să practice o astfel de activitate, precum și regulile generale de constituire, înregistrare, reorganizare și lichidare a acestora.

În legislația Republicii Moldova putem întâlni mai multe denumiri ale activității de întreprinzător, ca de exemplu – activitate de antreprenariat, activitate comercială, afacere, business, activitate economică. Pentru a da puțină claritate lucrurilor, este necesar să cunoaștem definiția legală a activității de întreprinzător. Astfel, Legea cu privire la antreprenariat și întreprinderi⁴⁴⁵, definește noțiunea de activitate de întreprinzător ca „...activitatea de fabricare a producției, executare a lucrărilor și prestare a serviciilor, desfășurată de cetățeni și de asociațiile acestora în mod independent, din proprie inițiativă, în numele lor, pe riscul propriu și sub răspunderea lor patrimonială cu scopul de a-și asigura o sursă permanentă de venituri”.

În Republica Moldova activitatea de întreprinzător poate fi practică numai în formele organizatorico-juridice prevăzute de legislația în vigoare. În cazul nerespectării formelor prevăzute, o astfel de activitate se consideră ca practicare ilegală a activității de întreprinzător și se pedepsește pe cale contravențională sau penală, iar tot beneficiul realizat pe cale ilegală se transferă în bugetul statului.

Operând cu prescripțiile conținute în legea de reglementare a domeniului vizat, la art. 13 sunt prevăzute următoarele forme organizatorico-juridice a activității de antreprenariat:

a) întreprinderea individuală - în conformitate cu prevederile art. 26 ale Codului Civil – persoana fizică are dreptul să practice activitate de întreprinzător, fără a constitui o persoană juridică, din momentul înregistrării de stat în calitate de întreprinzător, individual sau în alt mod prevăzut de lege.

Este de menționat faptul că odată cu adoptarea Legii privind înregistrarea de stat a persoanelor juridice și a întreprinzătorilor individuali (art. 39 alin. 3) întreprinderea individuală ca subiect de drept a fost exclusă, astfel, toate întreprinderile individuale fiind calificate ca întreprinzători individuali.

Înregistrarea de stat a întreprinzătorului individual se efectuează conform dispozițiilor art. 28 din Legea privind înregistrarea de stat a persoanelor juridice și a întreprinzătorilor individuali de către Camera Înregistrării de Stat. Pentru a fi înregistrată în calitate de întreprinzător individual persoana trebuie să depună la oficiul teritorial al Camerei Înregistrării de stat o cerere de înregistrare și bonul de plată a taxei de înregistrare.

Încetarea activității întreprinzătorului individual are loc conform dispozițiilor art. 31 din Legea privind înregistrarea de stat a persoanelor juridice și a întreprinzătorilor individuali, în următoarele cazuri:

- în cazul decesului;
- dacă există o hotărâre a instanței de judecată;
- la cererea întreprinzătorului individual în cazul lipsei datoriilor față de bugetul public național.

⁴⁴³ Hotărârea Guvernului despre aprobarea Regulamentului societăților economice din Republica Moldova nr. 500 (abrogată).

⁴⁴⁴ art. 33 din Legea cu privire la antreprenariat și întreprinderi nr. 845-XII din 03.01.1992 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.2/33 din 28.02.1994.

⁴⁴⁵ Art.1 pct.1 din Legea cu privire la antreprenariat și întreprinderi nr.845 din 03.01.1992 / Monitorul Parlamentului nr. 2 din 28.02.1994.

Radierea din Registrul de stat a întreprinzătorului individual din propria inițiativă se efectuează conform cererii de radiere.

b) societatea în nume colectiv - este persoana juridică formată prin voința a două sau mai multe persoane, exprimată în actul de constituire, prin care aceștia convin să pună în comun anumite bunuri pentru desfășurarea activității de întreprinzător, să realizeze și să împartă beneficii. Caracteristic societății în nume colectiv este faptul că asociații răspund pentru obligațiile ei nelimitat și solidar. Administrarea și reprezentarea societății se face de către asociați, iar deciziile ce țin de modificarea actului constitutiv și de conducere a societății se adoptă prin vot unanim.

c) societatea în comandită - este persoana juridică formată prin voința a două sau mai multe persoane, exprimată în actul de constituire, prin care aceștia convin să pună în comun anumite bunuri pentru desfășurarea activității de întreprinzător, să realizeze și să împartă beneficii, societate în care unii asociați (comanditații) răspund nelimitat și solidar, iar alții (comanditarii) nu răspund pentru obligațiile ei, ci suportă riscul activității acesteia în limitele părții sociale deținute. Administrarea și reprezentarea societății se face de către asociații comanditați, iar deciziile privind modificarea actului de constituire și desfășurarea activității neindicate în act se adoptă prin vot unanim⁴⁴⁶.

d) societatea pe acțiuni - este persoana juridică formată prin voința uneia sau mai multor persoane, exprimată în actul de constituire, prin care acestea convin să pună în comun anumite bunuri pentru a desfășura activitate de întreprinzător, să realizeze și să împartă beneficii, societate în care acționarii nu răspund pentru obligațiile ei, ci suportă riscul activității acesteia în limitele valorii acțiunilor deținute. Numărul de participanți care pot crea o societate pe acțiuni nu este limitat prin lege⁴⁴⁷.

e) societatea cu răspundere limitată - este persoana juridică formată prin voința uneia sau mai multor persoane, exprimată în actul de constituire, prin care aceștia convin să pună în comun anumite bunuri pentru a desfășura activitate de întreprinzător, să realizeze și să împartă beneficii, societate în care asociații nu răspund pentru obligațiile ei, ci suportă riscul activității acesteia în limitele părții sociale deținute⁴⁴⁸.

f) cooperativa de producție - este persoana juridică, formată prin voința a cinci sau mai multe persoane fizice exprimată în statut, în care aceștia convin să desfășoare în comun activitatea de producție sau o altă activitate economică bazată preponderent pe munca personală a membrilor ei și pe cooperarea cotelor de participare la capital. Membru al cooperativei poate fi și o persoană care a împlinit vârsta de 16 ani. Modul de constituire, de funcționare și de lichidare a cooperativei de producție se reglementează prin Legea nr. 1007/2002 privind cooperativele de producție⁴⁴⁹.

g) cooperativa de întreprinzător - este persoana juridică-organizație comercială, formată prin voința a cinci sau mai mulți întreprinzători persoane fizice și/sau juridice exprimată în contractul de constituire și în statutul ei, în care acestea convin să pună în comun anumite bunuri pentru a desfășura anumite activități economice sau de organizare, în care să contribuie la obținerea de profit de către membrii săi. Modul de constituire, de funcțio-

⁴⁴⁶ Codul Civil al Republicii Moldova din 06.06.2002 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 82-86 din 22.06.2002.

⁴⁴⁷ **Legea** privind societățile pe acțiuni nr. 1134 din 02.04.199 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 38-39 din 12.06.1997.

⁴⁴⁸ **Legea** privind societățile cu răspundere limitată nr. 135 din 14.06.2007 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 127-130 din 17.08.2007.

⁴⁴⁹ **Legea** privind cooperativele de producție nr. 1007 din 25.04.2002 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 71-73 din 06.06.2002.

nare și de lichidare a cooperativelor de întreprinzător este reglementată de Legea nr. 73/2001 privind cooperativele de întreprinzător.

h) întreprinderile de arendă sunt unități fondate de membrii colectivelor întreprinderilor de stat (municipale) sau ale subdiviziunilor lor structurale, reorganizate în scopul desfășurării în comun a activității de antreprenor, sub aceeași firmă, pe baza statutelor și contractului de arendare a bunurilor statului (municipiului).

Întreprinderile de arendă sunt persoane juridice și poartă răspundere pentru obligațiile asumate cu patrimoniul său. Membrii întreprinderii poartă răspundere pentru obligațiile acesteia în limita cotei (părții) ce le revine din patrimoniul întreprinderii.

Particularitățile creării, funcționării și încetării activității întreprinderilor de arendă sunt reglementate de legislația cu privire la arendă, de legislația civilă, de contractele de arendare, precum și de statutele întreprinderilor respective.

i) întreprinderea de stat și întreprinderea municipală.

Întreprinderea de stat este persoana juridică ce desfășoară, în baza proprietății de stat date ei în gestiune, activitate de întreprinzător și poartă răspundere, cu tot patrimonial său, pentru obligațiile asumate⁴⁵⁰. Bunurile depuse în capitalul social al întreprinderii de stat aparțin statului cu drept de proprietate. Întreprinderea de stat este fondată de Guvern sau de un alt organ abilitat prin lege. Modul de constituire și funcționare a întreprinderii de stat este reglementat prin art. 179 din Codul civil al Republicii Moldova, art.20 din Legea cu privire la antreprenoriat și întreprinderi și prin Legea cu privire la întreprinderea de stat.

Întreprinderea municipală este persoana juridică, formată în baza proprietății unităților administrativ-teritoriale, care, prin utilizarea efectivă a acestei proprietăți, desfășoară activitate de întreprinzător de producere a mărfurilor, de executare a lucrărilor și de prestare a serviciilor pentru satisfacerea cerințelor fondatorului și pentru realizarea intereselor sociale și economice ale colectivului de muncă. Întreprinderea municipală are ca fondator unitățile administrativ-teritoriale și este constituită în baza deciziei consiliului local, de către primar⁴⁵¹.

Modul de constituire și de funcționare a întreprinderii municipale se reglementează prin art. 179 Cod Civil al Republicii Moldova, art. 20 din Legea cu privire la antreprenoriat și întreprinderi și Regulamentul model al întreprinderii municipale, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 387/1994.

Persoanele juridice pot desfășura activitate de întreprinzător doar din momentul înregistrării de stat, iar în unele cazuri prevăzute de legislația în vigoare doar din momentul obținerii licenței.

Întreprinderile de stat și cele municipale își au prototipul în economia planificată și nu sunt proprietari ai bunurilor pe care le dețin, pe când întreprinderea de arendă și cea colectivă au fost inventate de legiuitorul moldav, care încerca să încurajeze inițiativa lucrătorilor din întreprinderile de stat, mizând în acest sens pe stimularea utilizării și altor forme de antreprenoriat. Ultimele două forme au fost utilizate în procesul de deetatizare a economiei și de privatizare a patrimoniului de stat. Întreprinderea colectivă, în scurt timp după punerea în vigoare, și-a demonstrat ineficiența și a fost exclusă din circuitul juridic cedând locul întreprinderii de arendă, care s-a păstrat până în prezent.

Dispozițiile legii sus menționate reglementează și statutul societății în nume colectiv (art. 15), al societății în comandită (art. 16), al societății cu răspundere limitată și a societății pe acțiuni (art. 17). Societățile pe acțiuni sunt reglementate și de Legea cu privire la societățile pe acțiuni nr. 847/1992.

⁴⁵⁰ Mihalache I. Dreptul afacerilor – note de curs. Chișinău, 2015, p. 226-227.

⁴⁵¹ Ibidem, p. 231.

Deși aceste acte normative nu satisfăceau cerințele unor reglementări moderne, au contribui totuși la avansarea economiei și la consolidarea proprietății private. În special, Legea cu privire la societățile pe acțiuni a fost una de căpătâi în procesul de privatizare a economiei și a bunurilor statului. În anii 1993-1997, un șir de întreprinderi de stat erau transformate în societăți pe acțiuni, iar acțiunile au fost transmise persoanelor juridice și fizice private cu titlu gratuit, contra bunurilor patrimoniale, sau contra bani.

Potrivit Legii cu privire la privatizare nr. 627/1991⁴⁵² și Programelor de stat pentru privatizare,⁴⁵³ întreprinderile de stat se transformau în societăți pe acțiuni cu acționar unic, sau cu mai mulți acționari dacă participau membrii colectivului de muncă. Acțiunile care reveneau statului din aceste societăți erau înstrăinate către persoanele fizice și juridice contra bonuri patrimoniale ori contra mijloace bănești. Legea cu privire la societățile pe acțiuni a jucat un rol pozitiv în procesul de privatizare, însă reglementările privind funcționarea societății, relațiile dintre asociați și organele de conducere erau superficiale.

Caracteristic societăților privatizate în cadrul Programului de stat pentru privatizare, pentru anii 1993-1994 era faptul că nu aveau adunări generale ale acționarilor, organele lor executive fiind în afara oricărui control, dispuneau de bunurile societății așa cum considerau necesar. Situația aceasta se datora faptului că statul cedase controlul asupra societăților, iar noii acționari încă nu-și cunoșteau drepturile și nici nu existau mecanismele de convocare a adunării generale și exercitării controlului asupra activității organelor executive.

Primii care au pus problema ineficienței Legii cu privire la societățile pe acțiuni în procesul post privatizare au fost fondurile de investiții, care se ciocneau de nesubordonarea directorilor față de acționari. În astfel de condiții, devenise imperioasă elaborarea unei noi legi cu privire la societățile pe acțiuni care să reglementeze expres drepturile acționarilor, atribuțiile și activitatea organelor societății, contractele de proporții și cele cu conflict de interese, actele săvârșite de societatea pe acțiuni cu propriile acțiuni etc.

La 2 aprilie 1997, Parlamentul Republicii Moldova adoptă Legea privind societățile pe acțiuni,⁴⁵⁴ care în opinia multor specialiști, corespunde exigențelor economiei de piață.

Persoanele fizice sau juridice străine, care participau la constituirea societăților comerciale puteau face trimiteri la dispozițiile Legii privind investițiile străine.⁴⁵⁵ Potrivit acestei legi, întreprinderile cu investiții străine se puteau constitui în una din formele stabilite de legislația națională. Investitorii străini creau, de regulă, societăți comerciale sub forma societății cu răspundere limitată sau a societății pe acțiuni.

În funcție de genul activității și de proporțiile afacerilor, fondatorii societăților comerciale puteau apela la dispozițiile legilor cu privire la protecția și susținerea micului business, cu privire instituțiile financiare, cu privire la fondurile de investiții, companiile de asigurare etc.

În contextul celor menționate putem spune că legiuitorului moldav a făcut încercări de creare a unei economii de piață prospere prin adoptarea de acte normative adecvate unei

⁴⁵² Legea cu privire la privatizare nr. 627 –XII din 04.07.1991 // abrogată prin Legea Republicii Moldova nr. 121-XVI din 04.05.2007.

⁴⁵³ Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova cu privire la Programul de stat de privatizare în Republica Moldova pentru anii 1993-1994 nr. 1333 din 12.03.1993 (abrogată); Legea Republicii Moldova cu privire la Programul de stat de privatizare pentru anii 1995-1996 nr. 390 din 15.03.1995 (abrogată); Legea Republicii Moldova cu privire la Programul de privatizare pentru anii 1997-1999 nr. 1217 din 11.09.1997 (abrogată).

⁴⁵⁴ Legea privind societățile pe acțiuni nr. 1134 din 02.04.1997 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 38-39 din 12.06.1997.

⁴⁵⁵ Legea privind investițiile străine nr. 998/1992 (abrogată).

economii de piață. Însă, fundamentul juridic al unei economii prospere rămâne a fi Codul Civil al Republicii Moldova, căruia cu regret, legiuitorul nu i-a acordat atenția cuvenită, fapt ce a determinat retrogradarea economică a țării noastre.

Reglementările Codului civil al Republicii Moldova se axează doar pe problemele fundamentale ce țin de viața socială, fortificând relațiile economice prin 3 mecanisme juridice, piloni ai acestui act normativ: a) statutul juridic al persoanelor; b) regimul juridic al bunurilor; și c) actele juridice. Există, însă și alte domenii necesare a fi reglementate, deoarece statul trebuie să asigure circuitul civil cu reguli clare și echitabile pentru a proteja proprietarii și posesorii de bunuri, în caz contrar, în stat s-ar instaura haosul și dezordinea.

Proiectul Codului Civil al Republicii Moldova conținea reglementări în egală măsură privind relațiile civile și cele comerciale, însă la etapa finală, încălcând propriul regulament, Parlamentul a făcut modificări nechibzuite, excluzând un șir de dispoziții privind societățile comerciale și completându-le cu traduceri nereușite din Codul Civil al Federației Ruse, păstrând, în principiu, aceeași incertitudine de până la adoptarea Codului. Drept exemplu pot servi dispozițiile cu privire la societățile cu răspundere limitată și la societățile pe acțiuni care, pe de o parte, sunt reglementate de Codul Civil, iar pe altă parte, de legi speciale. În acest context, considerăm necesară elaborarea unei legi cu privire la societățile comerciale care ar reglementa unitar toate aceste societăți comerciale.

În Codul civil al Republicii Moldova sunt reglementate numai 4 forme de societăți comerciale⁴⁵⁶ considerându-se că acestea, alături de întreprinzătorul individual ar satisface pe deplin cerințele doritorilor de a desfășura afaceri. Societatea în nume colectiv și societatea în comandită sunt reglementate integral de dispozițiile Codului civil, iar societatea cu răspundere limitată este reglementată parțial de Codul civil și parțial de Regulamentul societăților economice. La fel se întâmplă și în cazul societății pe acțiuni, care este reglementată atât de Codul civil, cât și de Legea privind societățile pe acțiuni.

La etapa finală, legiuitorul a inclus în cod și alte două forme de persoane juridice cu scop lucrativ: întreprinderea de stat și întreprinderea municipală, considerând util a lăsa la îndemâna statului și unităților administrativ-teritoriale anumite mecanisme juridice pentru a exploata eficient proprietatea ce le aparține.

Alături de formele de persoane juridice cu scop lucrativ menționate sunt păstrate cooperativele de producție,⁴⁵⁷ și cooperativele de întreprinzător,⁴⁵⁸ care în opinia noastră, deși pot desfășura activități lucrative, ca persoane juridice nu urmăresc obținerea de profit, contribuind la aceasta pentru membrii săi.

După cum am menționat anterior, activitatea de întreprinzător poate fi desfășurată și de persoanele fizice. Conform art. 26 Cod civil al Republicii Moldova, persoana fizică are dreptul să practice activitate de întreprinzător, fără a se organiza într-o persoană juridică. Persoanele fizice pot practica activitate de întreprinzător din momentul înregistrării de stat în calitate de întreprinzător individual sau în alt mod prevăzut de lege.

La moment, în Republica Moldova persoanele fizice pot desfășura activitate de întreprinzător în următoarele forme:

⁴⁵⁶ Art.106 al. 2 „societatea comercială poate fi constituită doar sub formă de societate în nume colectiv, de societate în comandită, de societate cu răspundere limitată și de societate pe acțiuni”.

⁴⁵⁷ Legea privind cooperativele de producție nr. 1007 din 25.04.2002 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 71-73 din 06.06.2002.

⁴⁵⁸ Legea privind cooperativele de întreprinzător nr.73 din 12.04.2001 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 49-50 din 03.05.2001.

- Titular al patentei de întreprinzător, conform art. 2 din Legea cu privire la patenta de întreprinzător,⁴⁵⁹ poate fi orice cetățean al Republicii Moldova cu capacitate de exercițiu, orice cetățean străin sau apatrid, care locuiește permanent în Republica Moldova și are dreptul să desfășoare activitate de întreprinzător, care a declarat despre intenția sa de a procura patentă și corespunde cerințelor de calificare necesare acestui gen de activitate.
- Întreprinzător individual – conform Legii privind înregistrarea de stat a persoanelor juridice și a întreprinzătorilor individuali, în calitate de întreprinzător individual poate fi orice persoană fizică cu capacitate de exercițiu deplină, care practică activitate de întreprinzător în nume și pe risc propriu, fără a constitui o persoană juridică, și este înregistrată în modul stabilit de lege.
- Gospodărie țărăneasă - este o întreprindere individuală, bazată pe proprietate privată asupra terenurilor agricole și asupra altor bunuri, pe munca personală a membrilor unei familii (membri ai gospodăriei țărănești), având ca scop obținerea de produse agricole, prelucrarea lor primară, comercializarea cu preponderență a propriei producții agricole.⁴⁶⁰

Conform datelor statistice, la data de 01.12.2017 Registrul de stat al Republicii Moldova conținea informații despre 170 190 persoane juridice și întreprinzători individuali, care activează, dintre care:

- 97 959 societăți cu răspundere limitată;
- 57 267 întreprinzători individuali;
- 4 505 societăți pe acțiuni;
- 3 803 cooperative (cooperative de producție, cooperative de consum și cooperative de întreprinzător);
- 1 580 întreprinderi de stat și municipale;
- 2 007 organizații necomerciale;
- 3 069 altele (filiale, reprezentanțe, societăți în comandită, întreprinderi de arenă, întreprinderi intergospodărești, colhozuri, asociații de gospodării țărănești și alte întreprinderi).⁴⁶¹

Referințe bibliografice:

1. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1 din 18.08.1994.
2. Codul civil al Republicii Moldova din 06.06.2002 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 82-86 din 22.06.2002.
3. Legea cu privire la antreprenoriat și întreprinderi nr. 845-XII din 03.01.1992 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.2/33 din 28.02.1994.
4. Legea privind înregistrarea de stat a persoanelor juridice și a întreprinzătorilor individuali nr. 220 din 19.10.2007/ Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.184-187 din 30.11.2007.
5. **Legea** privind societățile pe acțiuni nr. 1134 din 02.04.1997 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 38-39 din 12.06.1997.
6. Legea cu privire la întreprinderea de stat nr. 146/1994 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.2/9 din 25.08.1994.

⁴⁵⁹ Legea cu privire la patenta de întreprinzător nr.93 din 15.07.1998 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 72-73 din 06.08.1998.

⁴⁶⁰ Legea privind gospodăriile țărănești (de fermier) nr. 1353 din 03.11.2000 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 14-15 din 08.02.2001.

⁴⁶¹ Online: <http://www.cis.gov.md/statistica#a> (accesat pe data de 04.12.2017)

7. Legea privind cooperativele de producție nr. 1007 din 25.04.2002 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 71-73 din 06.06.2002.
8. Legea privind cooperativele de întreprinzător nr.73 din 12.04.2001 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 49-50 din 03.05.2001.
9. Legea cu privire la patenta de întreprinzător nr.93 din 15.07.1998 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 72-73 din 06.08.1998.
10. Legea privind gospodăriile țărănești (de fermier) nr. 1353 din 03.11.2000 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 14-15 din 08.02.2001.
11. **Legea** privind societățile cu răspundere limitată nr. 135 din 14.06.2007 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 127-130 din 17.08.2007
12. **Legea** privind cooperativele de producție nr. 1007 din 25.04.2002 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 71-73 din 06.06.2002.
13. Cuznețov Al. Noțiunea și caracterele generale ale întreprinderii de stat. În: Revista națională de drept, nr. 8, 2014.
14. Debard Th., Guinchard S. Le Lexique des termes juridiques 2017-2018. Edition: 06/17 - 25e édition.
15. Mihalache I. Dreptul afacerilor - note de curs. Chișinău, 2015.
16. Шумпетерб И. Теория экономического развития. Москва, 1982.

REGIMUL JURIDIC AL CESIUNII CONTRACTULUI ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA

Dumitru DUMITRAȘCU

Abstract: *The legal status of the assignment agreement. The assignment agreement is a contract what allows to assign contractual rights and responsibilities to another party. The assignment agreement has acquired autonomy in practice, distinguishing from other legal mechanisms by which the dynamics of the obligation are achieved and whose common denominator is that they establish relations among three parties. Therefore, it is necessary to regulate expressly the assignment agreement in the civil code of the Republic of Moldova.*

Relațiile obligaționale, stabilite între părți, pot suferi anumite modificări în timpul existenței raportului juridic civil. Aceasta se datorează faptului intervenirii anumitor schimbări în structura obligației, fără ca aceasta să se stingă definitiv și ireversibil. Acestea modificări sau această dinamică a raporturilor juridice obligaționale se realizează, conform doctrinei clasice, prin transmisiunea sau transformarea obligațiilor.

În literatura de specialitate⁴⁶², transmisiunea obligațiilor este definită ca fiind acea operație juridică în temeiul căreia, prin voința părților sau în puterea legii, latura activă sau latura pasivă a raportului juridic obligațional trece de la părți la o altă persoană. Pe când, transformarea obligației constă în operația juridică în temeiul căreia se schimbă, prin acordul părților, unul din elementele raportului juridic obligațional: subiecte, obiecte sau cauza sa.

Legislația civilă a RM recunoaște ca fiind mijloace juridice de transmisiune a obligațiilor: cesiunea de creanță și preluarea datoriei. Conform art. 556 din Codul civil⁴⁶³, prin cesiune de creanță vom înțelege o operație juridică prin care un creditor transmite dreptul său de creanță unei alte persoane. Prin acest mijloc se transmite numai elementul activ al patrimoniului creditorului, adică creanța lui față de debitor. Iar, în cazul preluării de datoriei se transmite numai elementul pasiv al patrimoniului debitorului către o altă persoană, adică datoria (obligația) pe care era ținut să o execute debitorul.

Dar, având în vedere caracterul variabil al circuitului civil și faptul că majoritatea contractelor sunt sinalagmatice⁴⁶⁴, în practică apare necesitatea ca să fie transmise atât drepturile, cât și obligațiile unei părți. Ca urmare a creației practicii și a doctrinei a apărut noțiunea de *cesiunea contractului*. Prin cesiunea contractului se urmărește transmiterea drepturilor și obligațiilor unei părți dintr-un contract unui terț. În momentul actual, Codul civil al RM nu reglementează cesiunea contractului, iar subiecții raportului obligațional pentru a transfera raportul juridic, fie încheie un contract nenumit cu trei părți: respectiv partea care își cedează poziția contractuală (cedentul), terțul care preia locul acestuia (cesionarul) și partea care acceptă schimbările survenite în raportul obligațional (cedatul). Fie părțile decid de a desface raportul obligațional inițial existent între cele două părți (între cedentul și cedatul), în schimb, partea care va rămâne neschimbată în raportul obligațional (cedatul) va încheia un contract nou cu terțul (cesionarul).

⁴⁶² STĂTESCU, C., BÎRSAN, C. *Drept civil: teoria generală a obligațiilor*. București: Editura Hamangiu, 2008, p. 362.

⁴⁶³ Codul civil al RM. În Monitorul Oficial nr. 82-86 din 22.06.2002.

⁴⁶⁴ Caracterul sinalagmatic presupune reciprocitatea obligațiilor părților și că drepturile unei părți își au cauza juridică în obligațiile celeilalte părți, astfel aceste obligații sunt reciproce și interdependente.

Observăm că ultima modalitate implică o procedură mai complicată, reieșind din considerentul că trebuie îndeplinite două operațiuni juridice distincte: pe de o parte, exprimarea acordului de încetare a contractului existent, și, pe de altă parte, încheierea contractului între cesionar și cedat.

Autoarea Alexandra-Irina Dănilă definește⁴⁶⁵ cesiunea contractului (denumită și cesiune de poziție contractuală) ca acea operațiune juridică prin care una dintre părțile unui contract (cedentul), este înlocuită cu un terț (cesionarul), în baza acordului intervenit, în cursul executării contractului, între cedent și cesionar, cu consimțământul cocontractantului cedat. Autoarea citată mai menționează că cesiunea contractului antrenează transferul contractului însuși, ca raport juridic complex, diferențiindu-se astfel de cesiunea drepturilor de creanță rezultate din contract sau de stingerea contractului inițial și înlocuirea lui cu un nou raport contractual.

În literatura juridică de specialitate⁴⁶⁶ au fost formulate două teorii pentru explicarea naturii juridice a cesiunii contractului:

1. *Teoria dualistă sau analitică*. Potrivit acestei teorii, prin cesiunea contractului se transferă de către un cocontractant către un terț ansamblul raporturilor juridice născute din contract. Reprezintă o transmitere între cedent și cesionar a elementelor contractuale care îl alcătuiesc (drepturi, obligații, accesorii ale acestora). Totodată, operațiunea în sine este descompusă în două mecanisme juridice distincte: o cesiune de creanță și o preluare de datorie. Prin urmare, cesiunea contractului va depinde de admisibilitatea celor două procedee prin care se realizează.
2. *Teoria unitară (monistă) sau autonomă*. Cesiunea contractului nu trebuie văzută ca o simplă adițiune a două operațiuni juridice distincte, ci ca o transmisiune a contractului în întregul său. Această transmisiune are ca scop principal continuarea contractului, în condițiile în care una dintre părțile contractuale este înlocuită cu alta, dar nu presupune numai simplul transfer de drepturi și obligații.

Considerăm că cesiunea contractului nu trebuie privită ca o operațiune dualistă, ce ar include în sine două operațiuni juridice, concomitente de cesiune de creanță și preluare de datorie. Astfel că, în caz contrar, nu ar fi existat necesitatea de reglementare a unei alte modalități de transmisiune a obligațiilor. Așadar, susținem teoria unitară ce explică natura juridică a cesiunii contractului, reieșind din considerentul că prin această operațiune juridică părțile urmăresc scopul de a înlocui o parte din raportul obligațional cu o altă persoană, interesul fiind de a continua raportul obligațional existent, transferând raportul juridic în întregime de la o persoană la alta.

După cum am menționat mai sus, Codul civil al RM nu reglementează cesiunea contractului, însă, relativ recent, Ministerul Justiției al RM a publicat pentru consultare publică proiectul de modificare a Codului civil⁴⁶⁷. Conform acestui proiect, se propune, printre altele, completarea Codului civil cu instituția cesiunii contractului. Așadar, în Cartea a treia, Titlul I, Capitolul III se va completa cu secțiunea a 3-a cu titlul marginal „Cesiunea contractului”.

În cadrul acestei secțiuni va fi introdus art. 571⁵ cu următorul conținut:

⁴⁶⁵ DĂNILĂ, A.-I. *Cesiunea de contract*. București: Editura Hamangiu, 2010, p. 1

⁴⁶⁶ Pentru detalii a se vedea: POPA, I. *Cesiunea contractului*. În: Dreptul nr. 10/2006, p. 122-130. DĂNILĂ, A.-I. *op. cit.*, p. 4-15. STĂTESCU, C., BÎRSAN, C. *op. cit.*, p. 361-362.

⁴⁶⁷ Proiectul Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative. [online] [citată la 11.05.2017]. Disponibil: http://justice.gov.md/public/files/transparenta_in_procesul_decizional/coordonare/2017/aprilie/proiect_de_amendare_cod_civil_si_cadru_conex_26.04.2017_r.pdf

Articolul 571⁵. Cesiunea contractului

(1) O parte la raportul contractual poate să convină cu un terț, cu consimțământul celeilalte părți la raportul contractual, ca terțul să o substituie în calitatea de parte la raportul contractual.

(2) Consimțământul celeilalte părți poate fi dat și în prealabil. În acest caz, transferul produce efect numai când cealaltă parte este notificată despre acest fapt.

(3) În măsura în care prin efectul acestei substituiri terțul dobândește drepturi, se aplică dispozițiile secțiunii 1 a prezentului capitol (*cele privind cesiunea de creanță [pr.ns.]*). În măsura în care terțul preia obligații, se aplică dispozițiile secțiunii 2 a prezentului capitol (*cele privind preluarea datoriei [pr.ns.]*).

În conformitate cu nota informativă la acest proiect⁴⁶⁸, mecanismul cesiunii contractului este frecvent utilizat în practică (de exemplu, cesiunea locațiunii, cesiunea contractului de leasing, cesiunea contractului privind investițiile în construcții). Noul art. 571⁵ recunoaște expres conceptul de cesiune a contractului și stabilește că o parte la raportul contractual poate să convină cu un terț, cu consimțământul celeilalte părți la raportul contractual, ca terțul să o substituie în calitatea de parte la raportul contractual.

Cesiunea contractului este posibilă numai cu acordul cedatului, consimțământul ce trebuie exprimat în momentul încheierii cesiunii contractului sau poate fi exprimat și în prealabil. Prin exprimarea în prealabil se are în vedere situația includerii unei clauze contractuale prin care se oferă dreptul cedentului de a cesiona contractul oricând, cu condiția notificării cedatului. Evident că în acest caz cesiunea contractului va produce efecte pentru cedat din momentul primirii notificării.

Având în vedere cele relatate supra, putem afirma că cesiunea contractului se va considera încheiată în momentul exprimării de voință a celor trei părți. Iar în situația în care consimțământul cedatului a fost dat în prealabil, cesiunea contractului va începe să producă efecte din momentul primirii notificării de către cedat despre faptul transmisiunii obligației.

Trebuie să menționăm faptul că cesiunea contractului poate avea loc oricând în timpul existenței raportului obligațional între părți, adică până la momentul executării integrale a obligațiilor contractuale. În acest sens, Codul civil al României⁴⁶⁹ stipulează în cadrul art. 1315 că o parte poate să își substituie un terț în raporturile născute dintr-un contract numai dacă prestațiile nu au fost încă integral executate. Cesiunea contractului trebuie încheiată în forma cerută de lege pentru validitatea contractului cedat.

Efectul principal al cesiunii contractului constă în transmiterea tuturor drepturilor și obligațiilor de la cedent la cesionar, preluarea poziției contractuale a cedentului de către cesionar. Prin urmare, dacă contractul este unul sinalagmatic, cesionar va fi obligat să execute obligația contractantă față de cedat, iar cedatul va fi ținut să execute contraprestația față de partea înlocuită, adică față de cesionar. Așadar, cedentul va fi liberat de obligațiile ce rezultă din contractul cedat, poziția sa contractuală fiind preluată de cesionar. Contractul nu încetează, ci continuă cu o altă parte contractantă, cesionarul⁴⁷⁰.

Chiar dacă cedentul este liberat de executare a obligațiilor conform contractului cesionat, el are o obligație de garanție: garantează valabilitatea contractului. Această obligație de garanție poate fi modificată prin acordul părților, putând fi atenuată (de exemplu,

⁴⁶⁸ Nota informativă la proiectul Legii privind modificarea și completarea unor acte legislative. [online] [citat la 11.05.2017] Disponibil: http://justice.gov.md/public/files/transparenta_in_procesul_decizional/coordonare/2017/aprilie/Nota_informativ_proiect_amendare_Cod_civil_XXXXXX.pdf

⁴⁶⁹ Noul Cod civil al României. [online] [citat la 11.05.2017] Disponibil: http://www.dreptonline.ro/legislatie/codul_civil_republicat_2011_noul_cod_civil.php

⁴⁷⁰ DĂNILĂ, A.-I. *op. cit.*, p. 98.

cedentul va garanta numai pentru anumite clauze de nevalabilitate) sau agravată. În cazul în care cedentul garantează executarea contractului, el va fi ținut ca fidejutor pentru obligațiile cocontractantului cedat⁴⁷¹.

Art. 571⁵, propus pentru aprobare, stabilește că prevederile cu privire la cesiunea de creanță și preluarea datoriei se aplică *mutatis mutandis* în cazul cesiunii contractului. În acest sens trebuie să menționăm că conform propunerilor de modificare a instituției cesiunii de creanță și preluării datoriei, aceste transmisiuni a obligațiilor vor putea fi integrale sau parțiale.

Creanța pecuniară poate fi cesionată în parte. În cazul creanței nepecuniare, aceasta poate fi cesionată în parte numai dacă obligația este divizibilă, iar cesiunea nu face ca aceasta să devină, în mod substanțial, mai oneroasă pentru debitor. Această regulă nu se aplică dacă debitorul și-a dat consimțământul la cesiune. Asemenea și preluarea datoriei poate fi de mai multe feluri: completă, când debitorul inițial este liberat de datorie; incompletă, debitorul inițial este menținut în calitate de debitor pentru cazul în care noul debitor nu își execută corespunzător obligațiile; adăugirea noului debitor, în situația în care debitorul inițial și cel nou poartă răspundere solidară.

Considerăm că cesiunea contractului poate fi dispusă numai integral, astfel fiind transmise toate drepturile și obligațiile cedentului către cesionar. Ca efect principal al cesiunii contractului, cedentul va fi liberat de raportul contractual și nu va răspunde în ipoteza neonorării obligațiile de către cesionar față de cedat. După cum menționează autorii I. Lulă și I. Sferidan⁴⁷², cedatul nu poate atrage răspunderea contractuală a cedentului pentru neexecutarea obligațiilor de către cesionar. Acordul cedatului exprimat la cesiunea contractului constituie o absolvire expresă de răspundere în legătură cu executarea obligației de către cedentul. Deci, ulterior cesiunii de contract nu mai putem vorbi de răspunderea cedentului față de cedat, nici în calitate de debitor principal și nici ca garant. Trebuie să remarcăm aici că această regulă se aplică numai în cazurile în care părțile la cesiunea contractului nu a prevăzut vreo clauză contrară. Așadar, dacă părțile vor prevedea obligația cedentului de a garanta executarea obligației de către cesionar față de cedat, acesta va avea calitate de fidejutor pentru obligațiile contractantului cedat.

În același timp, trebuie să menționăm faptul că conform propunerilor legislative, reiese că în privința naturii juridice a cesiunii contractului se va aplica teoria dualistă sau analistă. Astfel, operațiunea de cesiune a contractului va fi descompusă în două mecanisme juridice distincte: o cesiune de creanță și o preluare de datorie. Or, potrivit art. 571⁵ alin. (3) din proiect, în măsura în care prin efectul acestei substituiri terțul dobândește drepturi, se aplică dispozițiile secțiunii 1 a prezentului capitol (cele privind cesiunea de creanță). În măsura în care terțul preia obligații, se aplică dispozițiile secțiunii 2 a prezentului capitol (cele privind preluarea datoriei). După cum am mai menționat, din punctul nostru de vedere, în privința cesiunii contractului trebuie să se aplice teoria unitară sau autonomă, având în vedere scopul acestei operațiuni juridice: de a înlocui în cadrul unui raport contractual o parte cu o terță persoană, aceasta preluând poziția cedentului din contract. În plus, cesiunea contractului se va aplica în privința contractelor sinalagmatice, în cadrul cărora obligațiile părților sunt reciproce și interdependente, părțile urmărind transferarea atât a drepturilor, cât și a obligațiilor către cesionar. Așadar, considerăm că fiind inutilă prevederea din cadrul art. 571⁵ alin. (3) din proiectul de modificare a Codului civil, or, prin

⁴⁷¹ *Ibidem*, p. 99.

⁴⁷² LULĂ, I., SFERIDAN, I. *Discuții cu privire la răspunderea contractuală pentru fapta altuia*. În: Dreptul nr. 8/2005, p. 95.

cesiunea contractului terțul dobândește atât drepturi, cât și obligații. Prin urmare, propunem reformularea prevederii din cadrul acestui alineat: „Dispozițiile privitoare la cesiunea de creanță și preluarea datoriei, din cadrul secțiunii 1 și secțiunii 2 a prezentului capitol, sunt aplicabile, în mod corespunzător”.

Rezumând cele menționate supra, apreciem că cesiunea contractului poate fi operată de către părți și în situația actuală, când această instituție nu este expres reglementată de legislația RM. În lipsa unei norme imperative, ce ar interzice cesiunea contractului, considerăm că părțile vor putea cesiona contractul. Astfel, părțile vor dispune această operațiune juridică printr-un contract nenumit, încheiat între cele trei părți cu scopul de a transmite raportul contractual în integralitatea sa. Însă, după analiza a naturii juridice și a efectelor specifice pe care le generează cesiunea contractului, este indubitabilă utilitatea reglementării exprese a mecanismului cesiunii contractului. Prin urmare, susținem întru totul inițiativa legislativă de modificare a Codului civil al RM și completarea acestuia cu instituția cesiunii contractului, cu anumite rezerve în privința prevederii din cadrul art. 571⁵ alin. (3).

Bibliografia:

1. Codul civil al RM. În Monitorul Oficial nr. 82-86 din 22.06.2002.
2. DĂNILĂ, A.-I. *Cesiunea de contract*. București: Editura Hamangiu, 2010.
3. LULĂ, I., SFERIDAN, I. *Discuții cu privire la răspunderea contractuală pentru fapta altuia*. În: Dreptul nr. 8/2005.
4. Nota informativă la proiectul Legii privind modificarea și completarea unor acte legislative. [online] [citată la 11.05.2017] Disponibil: http://justice.gov.md/public/files/transparența_in_procesul_decizional/coordonare/2017/aprilie/Nota_informativ_proiect_amendare_Cod_civil_XXXXXXX.pdf;
5. Noul Cod civil al României. [online] [citată la 11.05.2017] Disponibil: http://www.dreptonline.ro/legislație/codul_civil_republicat_2011_noul_cod_civil.php
6. POPA, I. *Cesiunea contractului*. În: Dreptul nr. 10/2006;
7. Proiectul Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative. [online] [citată la 11.05.2017]. Disponibil: http://justice.gov.md/public/files/transparența_in_procesul_decizional/coordonare/2017/aprilie/proiect_de_amendare_cod_civil_si_cadru_conex_26.04.2017_r.pdf;
8. STĂTESCU, C., BÎRSAN, C. *Drept civil: teoria generală a obligațiilor*. București: Editura Hamangiu, 2008.

REGLEMENTAREA RĂSPUNDERII JURIDICE ÎN DREPTUL MUNCII

Mihail COJOCARU
Eduard BALAN

Considerații generale privind răspunderea juridică

Răspunderea juridică este “cheia de boltă” a întregii răspunderi sociale, poziție ce continuă să o aibă din cele mai vechi timpuri până azi, dând expresie dreptului în forma sa cea mai concentrată, în care se reflectă stadiul de evoluție a întregii vieți sociale. Oricine încalcă această regulă generală trebuie să răspundă pentru faptele sale. Suntem astfel în prezența răspunderii sociale.⁴⁷³

Având în vedere trăsăturile comune ale tuturor manifestărilor sale practice, în literatura de specialitate s-a afirmat că: „răspunderea juridică este complexul de drepturi și obligații conexe, care potrivit legii se naște ca urmare a săvârșirii unei fapte ilicite și care constituie cadrul de realizare a constrângerii de stat prin aplicarea sancțiunilor juridice în scopul asigurării stabilității raporturilor sociale și a îndrumării membrilor societății în sprijinul respectării ordinii de drept”⁴⁷⁴. Definită astfel, răspunderea juridică nu se poate confunda cu noțiunea de sancțiune juridică. Aplicarea sancțiunilor juridice este doar consecința finală a antrenării răspunderii juridice.

Marea Enciclopedie Britanică și Marea Enciclopedie Franceză definesc răspunderea juridică ca fiind ”o consecință a nerespectării unei obligații”, care ”constă în îndatorirea de a repara prejudiciul cauzat”⁴⁷⁵.

Astfel, în literatura de specialitate, din punctul de vedere enunțat mai sus găsim o varietate de clasificări ale formelor răspunderii juridice, anume:

- răspunderea civilă care este consecința nerespectării unor obligații civile izvorâte fie din contract, fie din delict sau cvasidelict civil;
- răspunderea penală este consecința comiterii unei infracțiuni, care implică obligația infractorului de a da socoteala în fața justiției și de a executa pedeapsa în caz de condamnare;
- răspunderea disciplinară este consecința nerespectării unei obligații în cadrul relațiilor de serviciu, care implică aplicarea unor sancțiuni disciplinare celui vinovat și executarea de către acesta a sancțiunilor respective;
- răspunderea internațională este consecința nerespectării normelor dreptului internațional.

Delimitarea formelor de răspundere juridică are o importanță destul de mare, mai ales în practică, dat fiind faptul că la stabilirea naturii juridice a răspunderii pe care o poartă o persoană în fiecare caz concret, va avea loc și calificarea juridică a situației de fapt.

În raport cu criteriul naturii și importanței sociale a interesului lezat, în literatura de specialitate juridică maghiară se propune următoarea clasificare a formelor răspunderii juridice:

⁴⁷³ Colectiv de autori, *Comentariul codului civil al Republicii Moldova*, vol. II, Chișinău, Editura Cartier 2005, pag. 1027.

⁴⁷⁴ M.N. Costin, *O încercare de definire a noțiunii de răspundere juridică*, R.R.D. nr. 5/1970, pag. 83.

⁴⁷⁵ Dumitru Mazilu, *Teoria generală a dreptului*, Ediția a II-a, Revizuită și adăugită, București, Editura All Beck 2000, pag. 321.

- răspunderea față de întreaga societate, formă care include numai răspunderea penală;
- răspunderea față de un organ al statului, adică răspunderea administrativă;
- răspunderea față de o colectivitate mare, strânsă de indivizi, formă sub care se manifestă răspunderea din dreptul muncii și din dreptul cooperatist agricol;
- răspunderea față de persoana vătămată în drepturile ei legitime, formă sub care se prezintă răspunderea civilă.⁴⁷⁶

În legislația Republicii Moldova se deosebesc următoarele forme de răspundere juridică, în funcție de pericolul social al faptei ilicite și de gravitatea sancțiunilor juridice, și anume: răspunderea penală, răspunderea administrativă, răspunderea disciplinară, răspunderea materială și răspunderea civilă.

În urma analizării acestor clasificări, observăm faptul că răspunderea disciplinară care este specifică dreptului muncii reprezintă una din cele mai importante manifestări concrete ale răspunderii juridice.

Dreptul muncii este o ramură a sistemului de drept din Republica Moldova cuprinzând normele juridice care reglementează: relațiile sociale de muncă salariată, adică activitatea de muncă dependentă a persoanelor care nu au în proprietate mijloace de producție, spre deosebire de relațiile de muncă pentru sine și muncă independentă a persoanelor care au în posesiune o asemenea proprietate; relațiile sociale care iau naștere în legătură cu realizarea de către oameni a dreptului la muncă; relațiile sociale individuale de muncă (dintre angajat și angajator) și colective de muncă (dintre angajator și salariați ori dintre reprezentanții angajatorilor și reprezentanții salariaților); controlul reglementărilor din domeniul raporturilor de muncă, jurisdicția muncii, precum și alte raporturi legate nemijlocit de raporturile de muncă.⁴⁷⁷

Așa după cum s-a stabilit în literatura de specialitate, dreptul muncii nu reglementează orice formă de muncă, ci doar pe cea subordonată. Lucrătorul, încălcând, cu vinovăție ordinea de muncă în unitate, stabilită de către angajator prin regulamentul intern al unității, cât și prin contractul colectiv de muncă, va purta răspundere pentru faptele sale, care constituie o abatere disciplinară.

Așadar, din cele menționate mai sus reiese că răspunderea pentru încălcarea disciplinei muncii survine între angajat și angajator, când angajatul în mod culpabil încalcă obligațiile sale de serviciu, acesta fiind atras la răspunderea disciplinară. Răspunderea disciplinară este forma specifică în dreptul muncii, însă în cumul sau în mod separat pentru nerespectarea disciplinei în procesul de muncă se pot aplica și alte forme ale răspunderii juridice în general.

Răspunderea juridică în dreptul muncii

Dreptul muncii conform autorilor moldoveni,⁴⁷⁸ este format din ansamblul normelor juridice prin care sunt reglementate relațiile care se stabilesc în procesul încheierii, executării, modificării și încetării raporturilor juridice de muncă, întemeiate pe contractul individual de muncă. Raportul juridic de muncă la rândul său poate fi definit ca: ”relația socială reglementată prin norme de drept ce se naște între o persoană fizică, pe de o parte și, o persoană juridică, pe de altă parte, ca urmare a prestării unei munci determinate de către

⁴⁷⁶ Gheorghe Avornic, Elena Aramă, Boris Negru, Ruslan Costăș, *Teoria generală a dreptului: Manual*, Chișinău, Editura Cartier 2004, (FEP Tipografia Centrală), pag. 437.

⁴⁷⁷ Teodor Negru, Cătălina Scorțescu, *Dreptul Muncii – Curs Universitar*, Ch., ”Labirint-Cutasevici” ÎI, 2010, (FEP Tipografia Centrală), pag. 237.

⁴⁷⁸ Nicolae Romandaș, Eduard Boișteanu, Oxana Eșanu, Adrian Lungu, [Et. al.], *Dreptul muncii: Indicații metodice: (pentru lecții practice)*, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Drept, Catedra Dreptul Muncii, Ch.: CEP USM, 2011, pag. 4.

prima persoană celeilalte, care se obligă la rândul ei, să o remunereze și să-i asigure condițiile necesare realizării muncii respective”.⁴⁷⁹

După cum vedem dreptul muncii ca orice altă ramură de drept reglementează anumite relații sociale, ca urmează a fi protejate, întru buna realizare a raporturilor pe care le constituie. Astfel răspunderea juridică intervine în dreptul muncii pentru a proteja relațiile stabilite între angajator pe de o parte și salariat pe de alta. O mai mare atenție vom atrage la protecția drepturilor angajatorilor care suferă din cauza nedisciplinării salariaților, ce aduc daune unității la care lucrează prin abaterile disciplinare comise.

În Codul muncii⁴⁸⁰ anterior la articolul 2 prompt se stabilea: ”salariatul este dator să respecte disciplina muncii”, astfel observăm că din start legiuitorul a reglementat, ca o obligație primordială a salariatului - datoria acestuia de a respecta ordinea internă în unitate, ordinea în cadrul desfășurării procesului de muncă și, în caz de nerespectare a acestei îndatoriri, la articolul 259 se stipula răspunderea pentru încălcarea legislației muncii sub forma răspunderii disciplinare, administrative, penale, în dependență de abaterea disciplinară comisă. Observăm deci, că legislația anterioară în domeniul muncii reglementa trei forme ale răspunderii juridice în dreptul muncii.

Legislația actuală a muncii, de asemenea conține astfel de prevederi și anume, în articolul 9 aln. (2) din Codul muncii legiuitorul stipulează că una din obligațiile principale ale salariatului e respectarea normelor de muncă stabilite, cât și respectarea cerințelor regulamentului intern al unității, adică a normelor obligatorii ce stabilesc conduita sa în procesul muncii. Pe de o parte, principala premisă în respectarea de către acest salariat a disciplinei în muncă o constituie crearea unor condiții favorabile și organizarea cât mai rațională a procesului muncii, de către administrație, pe de altă parte, odată fiind semnat contractul individual de muncă se acordă angajatorului posibilitatea de a atrage la răspundere disciplinară și materială salariatul, în conformitate cu legislația actuală, în caz de neglijare a disciplinei muncii. Observăm aici că, relația de subordonare în care se află salariatul față de angajatorul său îi oferă acestuia nu doar obligația de a respecta măsurile dispuse de conducătorul unității prin ordinele emise verbal sau în scris, dar și dreptul de a dispune de un loc de muncă, în condițiile prevăzute de standardele de stat și de repararea prejudiciului material și a celui moral cauzat în legătură cu îndeplinirea obligațiilor de muncă în condiții nefavorabile.

Obligației salariatului de a respecta disciplina muncii îi corespunde dreptul angajatorului de a aplica sancțiuni disciplinare ori de câte ori constată că salariatul a săvârșit abateri disciplinare. Față de angajator salariatul răspunde disciplinar, angajatorul având posibilitatea aplicării unor sancțiuni.

Codul muncii la articolul 381, aln. (1) reglementează răspunderea pentru încălcarea legislației muncii și a altor acte normative ce conțin norme ale dreptului muncii, unde se menționează că: ”Persoanele vinovate de încălcarea legislației muncii, a altor acte normative ce conțin norme ale dreptului muncii, a contractelor colective de muncă și a convențiilor colective sunt trase la răspundere disciplinară, materială, administrativă și penală în modul prevăzut de lege.” Observăm că legea, în mod concret, stabilește formele de răspundere juridică aplicate salariatului, cât și angajatului în caz de încălcare a legislației muncii.

⁴⁷⁹ Nicolae Sadovei, *Dihotomia raportului juridic de muncă: studiu monografic*, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Drept, Catedra de Dreptul Muncii, Chișinău, ”Garomont-Studio” SRL, 2011, pag. 47.

⁴⁸⁰ *Codul muncii al Republicii Moldova*, Publicat: 26.12.1969 în B.Of. Nr. 000, Promulgat: 25.05.1973 Data intrării în vigoare: 12.07.2001, Abrogat prin Legea nr.154/28.03.03, Monitorul Oficial Nr. 159/28.07.03 art. 648 la data 01.10.03.

În legislația muncii nu există o definiție a răspunderii disciplinare, drept urmare se acceptă în mod unanim că răspunderea disciplinară intervine în cazurile în care un salariat săvârșește cu vinovăție o abatere disciplinară. Cât despre răspunderea materială a salariatului, legiuitorul la art. 337 Codul muncii, o definește ca: ”obligația salariatului de a repara integral prejudiciul material cauzat.” Odată fiind stabilit prejudiciul cauzat angajatorului salariatul este obligat să îl repare, la stabilirea răspunderii materiale, în prejudiciul ce urmează a fi reparat nu se include venitul ratat de angajator ca urmare a faptei săvârșite de salariat și dacă prejudiciul material a fost cauzat angajatorului printr-o faptă ce întrunește semnele componenței de infracțiune, răspunderea se stabilește potrivit Codului penal. Reieșind din prevederile legale enunțate mai sus, vedem că în dreptul muncii în afara răspunderii juridice disciplinare și materiale poate fi aplicată și răspunderea penală, dacă fapta comisă întrunește elementele componenței de infracțiune.

În dreptul muncii, răspunderea juridică a părților pentru angajamentele asumate este oglindită și în unul din principiile parteneriatului social, deci în procesul de muncă fiecare parte este ținută să respecte atât disciplina muncii, cât și drepturile, obligațiile care rezidă din contractul individual de muncă, convenția colectivă cât și regulamentul intern al unității.

Analizând din prevederile legale de mai sus, menționăm că instituția răspunderii juridice este una din principalele, care urmează să fie inclusă ca o clauză aparte în contractul colectiv de muncă, or în Codul muncii la art. 31 aln. (2), se stipulează prompt că ”în contractul colectiv de muncă pot fi prevăzute angajamente reciproce ale salariaților și angajatorului privind răspunderea părților”. Deci persoanele vinovate de încălcarea clauzelor contractului colectiv de muncă sau ale convenției colective, în afară de sancțiunile prevăzute în convenția colectivă respectivă, pot fi trase suplimentar la răspundere conform prevederilor statutelor unităților, patronatelor și sindicatelor și/sau ale contractului colectiv de muncă sau ale convenției colective,

Formele răspunderii juridice în dreptul muncii

Fundamentul răspunderii juridice constă în săvârșirea faptei interzisă de normele dreptului, adică se întemeiază pe ideea de culpă, greșeală sau vinovăție.

În funcție de natura juridică, concretă a acestui fundament, normele codului muncii, după cum am văzut, clasifică formele răspunderii juridice de dreptul muncii în:

- răspundere disciplinară, atunci când salariatul săvârșește o abatere disciplinară;
- răspundere materială, când din fapta culpabilă a salariatului rezultă un prejudiciu ce trebuie reparat;
- răspundere administrativă sau contravențională, când salariatul săvârșește o faptă calificată de normele juridice drept contravenție;
- și răspundere penală, când fapta săvârșită este incriminată drept infracțiune.

Aceste forme ale răspunderii juridice nu se exclud una pe cealaltă, ele putând coexista, funcție de împrejurările concrete ale săvârșirii faptei de către salariat.

După cum am arătat mai sus definiția răspunderii disciplinare nu este reglementată de legiuitor în Codul muncii, acesta fiind forma specifică de răspundere juridică pentru dreptul muncii. În literatura de specialitate răspunderea disciplinară este definită ca acea formă a răspunderii juridice specifică dreptului muncii, ce constă în sancționarea faptelor de încălcare cu vinovăție de către orice salariat, indiferent de funcție sau de postul pe care îl ocupă, a obligațiilor asumate prin contractul individual de muncă, inclusiv a normelor de comportare⁴⁸¹.

⁴⁸¹ Ioan Ciochină-Barbu, *Dreptul Muncii: Curs Universitar*, București, Editura Hamangiu, 2012, pag. 340.

Prevederile legale în materie sunt concordante cu necesitatea asigurării disciplinei muncii, selecționarea exigentă a personalului, adaptarea formelor de organizare a muncii la cerințele științei și tehnicii moderne și la exigențele economiei de piață, în vederea armonizării cu structurile europene. Răspunderea disciplinară are o misiune deosebită în această perioadă dificilă a reformelor sociale și economice - solicită o respectare mai strictă a regulilor impuse în raporturile de muncă sau de serviciu.

Răspunderea disciplinară survine doar în cazul comiterii unei fapte ilicite în sfera relațiilor sociale de muncă, adică în cadrul raportului de muncă, existent, de regulă, în baza contractului individual de muncă⁴⁸².

Dacă e să vorbim despre răspunderea în cazul în care salariații sunt funcționari publici, care nu au un contract de muncă încheiat, atunci aceștia încălcând, tulburând bunul mers al activității sau prestigiul autorităților din care fac parte, de asemenea prin comitere de abuzuri de orice natură sau vătămare a drepturilor și intereselor legitime al cetățenilor, intervine ceea ce se numește răspunderea juridică a acestora.⁴⁸³ În comportamentul funcționarului public trebuie să se manifeste responsabilitatea, îndeplinirea sarcinilor sale cu plină convingere de faptul că slujirea cu credință a interesului public este baza comportamentului său profesional și moral. În pofida acestui fapt funcționarii publici de asemenea vor răspunde pentru faptele sale în conformitate cu gradul de gravitate a acestora.

În dreptul muncii răspunderea materială, este definită de legiuitor ca fiind obligația salariatului de a repara integral prejudiciul material cauzat. Această formă a răspunderii juridice aplicată în dreptul muncii se caracterizează ca una reparatorie, ca și cea civilă sau patrimonială.

Comparând cu alte legislații, în codului muncii al României, la art. 254 aln. (1) se stabilește că salariatul va răspunde patrimonial în temeiul normelor și principiilor răspunderii civile contractuale, pentru pagubele materiale produse angajatorului din vina și în legătură cu munca lor.

În literatura de specialitate⁴⁸⁴, răspunderii patrimoniale a salariatului i se atribuie următorul scop:

- apărarea patrimoniului angajatorului prin recuperarea prejudiciului material produs de proprii salariați;
- prevenirea altor pagube pe care le-ar putea săvârși alți salariați;
- ocrotirea intereselor individuale ale salariaților prin stabilirea unor măsuri protective în comparație cu modul în care ar răspunde prin aplicarea integral a normelor răspunderii civile contractuale.

Pentru ca o persoană să răspundă patrimonial el trebuie să întrunească cumulativ mai multe condiții: persoana care a produs prejudiciul să fie salariat al angajatorului păgubit, fapta săvârșită trebuie să fie în legătură cu munca sa, prejudiciul trebuie să fie cauzat angajatorului, să fie o legătură causală între prejudiciu și faptă, de asemenea trebuie ca să fie săvârșită fapta cu vinovăție. Dacă sunt întrunite aceste condiții salariatul va răspunde material pentru prejudiciul cauzat, angajatorului.

Deși am specificat doar răspunderea materială a salariatului, nu este exclusă răspunderea angajatorului față salariat, ba mai mult chiar în ultima perioadă litigiile de muncă că au fost lezate drepturile muncitorului sunt de o mare amploare. Astfel, angajatorul este obli-

⁴⁸² Teodor Negru, Cătălina Scorțescu, *op. cit.*, pag. 244.

⁴⁸³ Eugen Coifan, *Răspunderea disciplinară a funcționarului public din perspectiva dreptului administrativ*, Legea și viața: rev. șt.-populară, publicație periodică, V. 2009, Nr. 4 (208), pag. 36-38.

⁴⁸⁴ Ion Traian Ștefănescu, *Tratat teoretic și practic de drept al muncii, Ed. a II-a, revizuită și adăugită*, București, Universul Juridic, 2012, pag. 743

gat, în temeiul normelor și principiilor răspunderii civile contractuale să îl despăgubească pe salariat în situația când acesta a suferit un prejudiciu material din culpa angajatorului în timpul îndeplinirii obligațiilor de serviciu sau în legătură cu serviciul.

Chiar dacă mai sus ne-am referit la răspunderea patrimonială sau materială în dreptul muncii, atunci pe plan internațional astfel de răspundere juridică în dreptul muncii este privită mai strict. În acest sens, normele Organizației Internaționale ale Muncii și normele Uniunii Europene nu se referă decât incidental la răspunderea reparatorie reciprocă a părților contractului individual de muncă. Anumite convenții, directive ale acestor instituții internaționale precizează pentru diverse situații faptul că partea vinovată va răspunde reparatoriu față de cealaltă parte - afirmând, în acest fel, un principiu al dreptului civil.

Răspunderea materială a salariatului este, deci, o formă a răspunderii juridice în dreptul muncii, unde salariatul răspunde pentru pagubele aduse unității la care este angajat, săvârșind o faptă ilicită.

O altă formă a răspunderii juridice care este aplicată în cadrul dreptului muncii, conform codului, este răspunderea administrativă.

Răspunderea contravențională constituie o formă a răspunderii juridice de sine stătoare care nu face parte din legislația dreptul (muncii).

Evident, Codul muncii se referă doar la sancționarea anumitor contravenții, iar nu la răspunderea contravențională în ansamblul ei. În plus față de contravențiile reglementate de cod, există o suită de nenumărate alte contravenții reglementate prin celelalte acte normative aparținând legislației muncii.

Printre faptele pentru care se aplică sancțiuni contravenționale conform Codului muncii enumerăm:

- divulgarea informațiilor primite de către participanții la negocierile colective, alte persoane implicate în negocierile colective, dacă acestea constituie secret de stat sau comercial (art. 27 aln. (7));
- săvârșirea la locul de muncă a unei sustrageri (inclusiv în proporții mici) din patrimoniul unității, stabilite prin hotărâre a instanței de judecată sau a organului de competență căruia ține aplicarea sancțiunilor administrative (art. 86 aln. 1) lit. j));
- neachitarea la timp a salariilor de către persoanele cu funcție de răspundere din bănci, autorități publice și unități (art. 146 aln. (2));
- încălcarea de către persoanele cu funcție de răspundere și salariați a normelor de protecție a muncii (art. 244);
- pentru declararea organizarea grevei ilegale (art. 370);
- neexecutarea sau executarea necorespunzătoare a obligațiilor de către inspectorii de muncă (art. 377 aln. (2)).

Răspunderea contravențională pentru încălcări din dreptul muncii este reglementată de Codul contravențional, unde sunt expres indicate sancțiunile pentru încălcarea legislației muncii, a legislației cu privire la securitatea și sănătatea în muncă, anume amenda de la 100 la 140 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 200 la 350 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere și de la 350 la 450 de unități convenționale - persoanei juridice. Aceleași acțiuni săvârșite asupra minorului se sancționează cu amendă de la 120 la 150 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 250 la 350 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere, cu amendă de la 400 la 480 de unități convenționale aplicată persoanei juridice.

Răspunderea penală, de asemenea nu este o formă specifică a răspunderii în dreptul muncii, fiind o formă de răspundere "împrumutată", aplicabilă pentru infracțiuni în sfera muncii.

Răspunderea penală în dreptul muncii este răspunderea care operează la momentul săvârșirii de către un angajat sau angajator a unei infracțiuni în cadrul desfășurării raporturilor sociale de muncă. Conform Codului penal la Capitolul V- Infracțiuni contra drepturilor politice, de muncă, și altor drepturi constituționale ale cetățenilor, la art. 183 este stipulată răspunderea pentru încălcarea regulilor de protecție a muncii. Anume aln. (1) a acestui articol, prevede încălcarea de către o persoană cu funcție de răspundere ori de către o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală a tehnicii securității, a igienei industriale sau a altor reguli de protecție a muncii, dacă această încălcare a provocat accidente cu oameni sau alte urmări grave, care se pedepsește cu amendă în mărime de la 200 la 500 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 100 la 200 de ore, sau cu închisoare de până la 2 ani.

Tot aici la aln. (2) se menționează că, aceeași acțiune care a provocat din imprudență decesul unei persoane se pedepsește cu închisoare de la 2 la 6 ani cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 3 ani.

După cum am văzut Codul penal la capitolul infracțiuni din domeniul muncii ne arată răspunderea angajatorului pe care o poartă pentru încălcarea legislației muncii, răspunderea salariatului, nefiind specificată în mod concret, acesta răspunzând pentru infracțiunile comise, dacă întrunește cumulativ următoarele condiții - fapta ilicită săvârșită să aibă caracterul prejudiciabil al unei infracțiuni, să fie comisă de către o persoană care își îndeplinește atribuțiile de muncă și să atenteze la relațiile sociale de muncă.

Reieșind din cele spuse mai sus putem concluziona faptul că specifică dreptului muncii, recunoscută unanim în literatura de specialitate este răspunderea disciplinară și materială, cât despre cea contravențională și penală, acestea sunt forme ale răspunderii juridice la care apelează dreptul muncii pentru a sancționa faptele ilicite comise de către salariat, fie angajator în cadrul desfășurării raporturilor de muncă.

Cumulul răspunderii disciplinare cu alte forme ale răspunderii judiciare

Între diferitele forme ale răspunderii juridice există numeroase întrepătrunderi și puncte de contact care se concretizează în scopul lor comun și anume determinarea unui comportament activ al membrilor societății. Pornind de la afirmația potrivit căreia caracterul autonom al diferitelor forme ale răspunderii juridice nu înseamnă că acestea se exclud, în cele ce urmează, având în vedere autonomia sferelor de relații sociale legal ocrotite prin diverse acte normative, vom analiza cumulul răspunderii disciplinare cu alte forme ale răspunderii juridice.

O astfel de problemă în practică poate apărea atunci când un salariat, prin fapta sa săvârșită cu vinovăție, lezează în același timp relații sociale ocrotite de dreptul muncii (deci comite o abatere disciplinară), dar și relații sociale ocrotite de legea penală (când comite o infracțiune) ori sunt lezate relații sociale apărute prin mijloace de drept civil (cauzează o pagubă angajatorului) sau, în fine, încalcă o normă contravențională (situație în care comite o contravenție). Este posibil un cumul al acestor forme ale răspunderii juridice? Răspunsul este unul afirmativ, având în vedere autonomia sferelor de relații sociale legal ocrotite prin diverse acte normative.⁴⁸⁵

Caracteristica cea mai importantă, care este comună atât răspunderii disciplinare cât și răspunderii patrimoniale, constă în faptul că ambele sunt specifice dreptului muncii, aplicându-se numai în cadrul raportului juridic de muncă. Totuși, fiecare din aceste două forme ale răspunderii juridice prezintă propriile ei caracteristici.

⁴⁸⁵ Ioan Ciochină-Barbu, *op. cit.*, pag. 341

Răspunderea disciplinară poate fi cumulată cu răspunderea patrimonială, dacă săvârșirea abaterii a produs o tulburare a disciplinei și, totodată, un prejudiciu unității.

În această situație unele elemente ale acestor două forme de răspundere apar a fi comune și se dedublează. În ceea ce privește obiectul: concomitent, prin aceeași faptă se aduc atingeri atât patrimoniului unității cât și ordinii disciplinare; rezultatul dăunător se produce atât sub forma diminuării patrimoniului cât și sub forma tulburării disciplinei; raportul de cauzalitate se dedublează și el, legând fapta unică, indivizibilă, a salariatului de doua urmări dăunătoare, pe două planuri diferite. S-ar putea ca lezarea ordinii disciplinare să fie lipsită de importanță, caz în care răspunderea disciplinară nu se mai declanșează lăsând loc numai răspunderii patrimoniale care nu cunoaște prejudicii cauzabile. În acest caz, ea atrage obligarea celui vinovat la repararea prejudiciului, presupunând bineînțeles, că sunt întrunite condițiile legii și stabilirea răspunderii patrimoniale. Deci, răspunderea materială nu generează în mod necesar și răspundere disciplinară, după cum răspunderea disciplinară nu presupune cu necesitate pe cea patrimonială. În concluzie, cumulul celor două forme ale răspunderii juridice este numai posibil, nu și necesar.

O faptă ilicită săvârșită de către un salariat la locul de muncă poate întruni și elementele unei contravenții. Posibilitatea săvârșirii unor contravenții de către persoanele încadrate în muncă, în legătură cu serviciul, este prevăzută careva legi speciale. Astfel, este posibil cumulul răspunderii disciplinare cu răspunderea contravențională dacă, prin aceeași faptă, salariatul aduce o tulburare atât ordinii interioare a unității, cât și unor relații sociale de interes mai general, apărute prin norme legale, care stabilesc și sancționează contravențiile.

Cele două forme de răspundere: disciplinară și contravențională diferă sub aspectul sferei de relații diferite pe care le ocrotește fiecare în parte. Tocmai din această cauză cumulul răspunderii disciplinare cu răspunderea contravențională este posibil fără ca prin aceasta să se încalce principiul *non bis in idem*. Acest principiu interzice numai aplicarea, pentru aceeași faptă ilicită, a două sau mai multe sancțiuni de aceeași natură. Aplicarea sancțiunilor contravenționale nu înlătură răspunderea disciplinară a făptuitorilor.

O altă legătură tratată pe larg în literatura de specialitate este raportul dintre răspunderea disciplinară și răspunderea penală, care intră în acțiune ca urmare a comiterii unei fapte ilicite, care aduce atingere unor valori sociale legitime. Răspunderea disciplinară se distinge totuși de răspunderea penală. Într-adevăr, cea dintâi are la bază încheierea unui contract individual de muncă și, implicit, apără o ordine socială determinată, cu caracter specific, cea a relațiilor de muncă și de producție la nivelul unităților, pe câtă vreme cea de-a doua, având o natură legală, apără relații și valori, considerate ca primordiale la nivelul întregii societăți: suveranitatea, independența și unitatea statului, persoana și drepturile acesteia, proprietatea, precum și întreaga ordine de drept.

Răspunderea penală este întemeiată pe principiul legalității incriminării, potrivit căruia această răspundere este angajată numai pentru acele fapte care sunt expres prevăzute ca infracțiuni⁶, spre deosebire de răspunderea disciplinară, în cazul căreia raportul juridic de răspundere ia naștere în urma săvârșirii de abateri disciplinare, pe care legislația muncii s-a limitat, din motive lesne de înțeles, a le defini și a le enumera, pe alocuri, cu caracter exemplificativ. Atât abaterea disciplinară, cât și infracțiunea sunt fapte nepermise, cu urmări antisociale, săvârșite cu vinovăție, dar care se deosebesc sub aspectul obiectului lor, al gradului de pericol social și al competenței în stabilirea faptei și vinovăției. Altfel spus, fapte de aceeași natură în materialitatea lor pot constitui fie abateri disciplinare, fie infracțiuni în funcție de o serie de elemente precum importanța obiectului ocrotirii la un moment dat, împrejurările concrete în care s-a săvârșit fapta, felul și intensitatea vinovăției, natura mobilului urmărit, urmările faptei, posibilitățile de prevenire a faptelor, elemente

care, alături de trăsăturile faptei, concură la stabilirea diferențiată a gradului de pericol social, determinând în final atât forma de răspundere pe care o angajează, cât și dozarea sancțiunii înăluntru formei de răspundere respective.

Ca principiu general, răspunderea, fie ea penală, fie disciplinară, se întemeiază pe vinovăția celui care a săvârșit infracțiunea, respectiv abaterea disciplinară. Dacă în dreptul penal, forma și gradul de vinovăție au relevanță pentru încadrarea juridică a faptei, în dreptul muncii acestea reprezintă, întotdeauna, criterii pentru dozarea sancțiunilor disciplinare aplicabile salariaților.

Între răspunderea disciplinară și răspunderea penală există diferența de reglementare și în ceea ce privește capacitatea persoanelor chemate să răspundă pentru faptele lor ilicite, abateri disciplinare sau infracțiuni.

Cumulul răspunderii disciplinare cu răspunderea penală intervine atunci când prin aceeași faptă săvârșită de salariat în legătură cu munca se aduce atingere ordinii disciplinare, dar și unor relații sociale protejate de legea penală și se fundamentează și justifică prin autonomia sferelor de relații sociale legal ocrotite și prin lipsa unor reglementări care să interzică generic acest lucru.

În cele din urmă putem concluziona că în dreptul muncii răspunderea juridică este acea instituție ce are drept scop conștientizarea persoanei cu privire la consecințele faptelor sale, impunând luarea unei măsuri sancționatorii, dacă ordinea de drept nu este respectată cu bună-credință și, în plan comparativ legislația muncii a reglementat și reglementează care sunt formele de răspundere aplicabilă în caz de nerespectare a acesteia.

Bibliografia:

1. Codul muncii al Republicii Moldova, Publicat: 26.12.1969 în B.Of. Nr. 000, Promulgat: 25.05.1973 Data intrării în vigoare: 12.07.2001, Abrogat prin Legea nr.154/28.03.03, Monitorul Oficial Nr. 159/28.07.03 art.648 la data 01.10.03.
2. Colectiv de autori, Comentariul codului civil al Republicii Moldova, vol. II, Chișinău, Editura Cartier 2005.
3. Dumitru Mazilu, Teoria generală a dreptului, Ediția a II-a, Revizuită și adăugită, București, Editura All Beck 2000.
4. Ion Traian Ștefănescu, Tratat teoretic și practic de drept al muncii, Ed. a II-a, revizuită și adăugită, București, Universul Juridic, 2012.
5. Ioan Ciochină-Barbu, Dreptul Muncii: Curs Universitar, București, Editura Hamangiu, 2012.
6. Gheorghe Avornic, Elena Aramă, Boris Negru, Ruslan Costăș, Teoria generală a dreptului: Manual, Chișinău, Editura Cartier 2004, (FEP Tipografia Centrală),
7. Eugen Coifan, Răspunderea disciplinară a funcționarului public din perspectiva dreptului administrativ, Legea și viața: rev. șt.-populară, publicație periodică, V. 2009, Nr. 4 (208), pag. 36-38.
8. M.N. Costin, O încercare de definire a noțiunii de răspundere juridică, R.R.D. nr. 5/1970, pag. 83.
9. Nicolae Romandaș, Eduard Boișteanu, Oxana Eșanu, Adrian Lungu, [Et. al.], Dreptul muncii: Indicații metodice: (pentru lecții practice), Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Drept, Catedra Dreptul Muncii, Ch.: CEP USM, 2011.
10. Nicolae Sadovei, Dihotomiaraportului juridic de muncă: studiu monografic, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Drept, Catedra de Dreptul Muncii, Chișinău, "Garomont-Studio" SRL, 2011.
11. Teodor Negru, Cătălina Scorțescu, Dreptul Muncii- Curs Universitar, Ch., "Labirint-Cutasevici" ÎI, 2010, (FEP Tipografia Centrală).

CONDIȚIILE DE VALIDITATE ALE CONTRACTULUI DE TRANZACȚIE

Ion DĂNOI
Corneliu VRABIE

Résumé: *La conciliation est une alternative à la procédure judiciaire nécessaire pour régler à l'amiable les litiges concernant exclusivement les particuliers. Cette méthode de règlement des conflits consiste en un entretien entre les parties, encadré par un conciliateur de justice. Au cours de cet entretien, les concernés vont essayer de trouver un accord pour mettre fin au litige. Le recours à une conciliation peut être de l'initiative d'une ou des deux parties, du juge civil ou du tribunal jugeant l'affaire. Elle peut avoir lieu en dehors de tout procès ou au cours d'une procédure judiciaire.*

Pentru a se forma, a exista și a fi valid, adică pentru a produce efectele în vederea cărorora este încheiat, un contract (implicit și contractul de tranzacție trebuie să îndeplinească mai multe condiții legale.

Condițiile esențiale pentru formarea contractelor sunt:

- a. capacitatea de folosință;
- b. existența și manifestarea consimțământului;
- c. un obiect determinat;
- d. o cauză licită și morală;
- e. forma cerută de lege **ad validitatem** pentru existența contractului.

Condițiile esențiale ale contractului sunt condiții fără de care contractul nu se poate naște, nu are ființă, nu există și a căror lipsă este sancționată cu nulitatea absolută a acestuia.

Condițiile de validitate ale contractului sunt necesare pentru ca aceasta să își producă efectele în vederea cărora a fost încheiat, dar nu sunt esențiale pentru formarea lui⁴⁸⁶. Lipsa acestor condiții de validitate (lipsa capacității de a contracta, viciile de consimțământ) conduce la nulitatea relativă a contractului, dar invocarea lor este lăsată la aprecierea părților, protejată prin aceste cerințe legale de validitate a contractului.

Prin urmare, lipsa completă a consimțământului face ca un contract să fie nul absolut, pe când lipsa capacității de exercițiu sau vicierea consimțământului îl fac numai anulabil.

Existența consimțământului, obiectului, cauzei și uneori formei, când legea cere expres o anumită formă **ad validitatem**, au efecte asupra formării însăși a contractului.

Astfel condițiile de validitate ale unui contract (implicit și ale contractului de tranzacție) sunt: capacitatea părților de a contracta; consimțământul valabil al părților; obiectul contractului (tranzacției); cauza contractului (tranzacției).

1. Capacitatea de a contracta

Întrucât tranzacția implică renunțarea la un drept, iar renunțările sunt echivalente *actelor de dispoziție* (chiar dacă tranzacția nu implică o înstrăinare), părțile contractante trebuie să aibă *capacitatea*, respectiv să îndeplinească condițiile cerute de lege pentru a dispune cu titlu oneros de dreptul care formează obiectul concesiilor sau prestația promisă de o parte în schimbul renunțării făcute de cealaltă parte. Se cere nu numai capacitatea de a contracta, ci și capacitatea de a dispune fiindcă tranzacția (atât cea extrajudiciară cât și cea judiciară) presupune renunțări reciproce la drepturi din partea părților litigante. Regulă

⁴⁸⁶ Florescu D.C., *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*. Tratat. Vol. I. Editura Universității Titu Maiorescu, 2002, București, p. 91.

consacrată de articolul 1331 alin. 1 C. civ. potrivit căruia „pentru încheierea tranzacției se cere capacitatea necesară de a dispune de obiectul tranzacției”. Persoanele care nu au capacitatea de a dispune pot tranzacționa numai cu încuviințările pe care legea le impune în astfel de cazuri.

De exemplu, în conformitate cu art. 33 și 42 alin. 1 C. civ., tutorele poate încheia acte de dispoziție în numele persoanelor lipsite de capacitate de exercițiu sau minorilor în vârstă de până la 14 ani aflați sub ocrotirea sa numai dacă s-a obținut permisiunea prealabilă a autorității tutelare. Sub nici o formă reprezentanții legali ai incapabililor nu pot încheia tranzacții, în numele acestora⁴⁸⁷, fără a exista în prealabil permisiunea autorității tutelare în acest sens.

Dacă instanța de judecată, în virtutea rolului său activ, constată că tranzacția încheiată în numele minorului de către reprezentantul său legal a fost făcută fără încuviințarea prealabilă a autorității tutelare, trebuie să solicite părților să facă dovada existenței acesteia, în caz contrar actul fiind anulabil.

Contractul de tranzacție poate fi încheiat și prin intermediul reprezentantului convențional (mandatar). Însă împuternicirile reprezentantului trebuie să fie formulate într-o procură specială, eliberată și legalizată în modul stabilit de lege. În cazul tranzacției judiciare dacă mandatarul prezintă împuternicirea generală de reprezentare în justiție, fără a avea și o procură specială, instanța nu poate lua act de tranzacția intervenită între părți. În schimb, nu este necesară o procură specială dacă mandatarul nu face decât să prezinte instanței înțelegerea scrisă și semnată de către părți prin care acestea solicită judecătorului să ia act de dorința lor de a tranzacționa⁴⁸⁸.

O succintă examinare a jurisprudenței în acest sens este relevatoare. Astfel, când părțile prezintă instanței de judecată înscrisul care atestă încheierea contractului de tranzacție, există obligația judecătorului de a verifica dacă părțile au capacitatea legală de a tranzacționa, dacă actul este expresia voinței lor libere și dacă, prin tranzacție, nu se urmărește încălcarea unor norme imperative ale legii. Când se stabilește că aceste cerințe nu sunt îndeplinite nu se va lua act de tranzacție și va fi continuată judecata.

2. Consimțământul părților

Încheierea contractului înseamnă realizarea acordului de voință al părților asupra tuturor clauzelor contractuale, adică întâlnirea, pe deplin concordantă, a ofertei de a contracta cu acceptarea ofertei. Consimțământul este hotărârea unei persoane de a încheia un act juridic (un contract de tranzacție), de a se obliga juridic și exprimarea în exterior a acestei hotărâri. El este, altfel zis, rezultatul a două sau mai multor voințe cunoscute, care se întâlnesc într-un acord asupra unei clauze contractuale (*consentire est in unam eandemque sententiam concerrere*).

Pentru a produce efecte juridice, consimțământul trebuie să îndeplinească mai multe condiții:

- a. să existe;
- b. să emane de la o persoană capabilă, care are discernământ;
- c. să fie făcut cu intenția de angajament juridic și nu în glumă (*jocandi causa*) sau cu rezervă mentală (*reservatio mentalis*) cunoscută de cealaltă parte sau condiție

⁴⁸⁷ Potrivit art. 79 alin. 4 C. proc. civ. „reprezentantul legal îndeplinește în numele celui reprezentat toate actele procedurale pe care acesta din urmă are dreptul să le exercite, cu excepțiile stabilite de lege”. Excepția, în materia ce ne interesează, fiind prevăzută în art. 81 C. proc. civ. potrivit căruia – reprezentantul are „dreptul de a exercita în numele reprezentatului toate actele procedurale, cu excepția dreptului ... de a încheia tranzacții ...”.

⁴⁸⁸ Deak Fr., *Tratat de drept civil. Contracte speciale*, Editura ACTAMI, București, 1998, p. 477.

potestativă pură (angajamentul urmând să fie executat la liberul arbitru al părții care în exprimă);

- d. să fie precis și clar exprimat în exterior, încât să poată ajunge la cunoștința persoanei (celeilalte părți a contractului de tranzacție) căreia îi este adresat (*voluntas in mente retenta intu efficit*);
- e. să nu fie afectat de vicii de consimțământ (eroare, dol, violență).

Astfel, dacă la încheierea unui contract de tranzacție, consimțământul părților nu va îndeplini cumulativ toate aceste condiții atunci intervine sancțiunea nulității contractului. Însă, de la această regulă, există o unică excepție (caracteristică exclusivă contractului de tranzacție) prevăzută la art. 1334 alin. 2 potrivit căruia „eroarea de drept nu este temei de nulitate a tranzacției”.

Așadar, în vederea încheierii unui contract de tranzacție părțile trebuie să-și manifeste voința în mod liber și expres. Niciodată tranzacția nu poate fi dedusă dintr-un act sau fapt care presupune că ar lăsa să se înțeleagă că s-a dorit a se face aceasta. Comparativ cu renunțarea reclamantului la acțiune și recunoașterea acțiunii de către pârât, care sunt acte procesuale de dispoziție unilaterale, tranzacția judiciară, fiind un contract, presupune manifestarea expresă de voință a ambelor părți, în sensul de a face concesii una alteia.

Instanța de judecată are obligația de a verifica nu numai dacă ambele părți și-au exprimat consimțământul în legătură cu tranzacția, ci și dacă acesta este dat în scopul de a rezolva litigiul prin pronunțarea unei încheieri care să consfințească învoiala lor. În mod firesc, instanța de judecată nu va accepta și constata învoiala fără ca toate părțile să fi fost prezente pentru a-și da consimțământul. În legătură cu bunurile comune ale soților, în baza mandatului tacit reciproc (prevăzut de art. 21, alin. 2 din Codul familiei) se poate tranzacționa de oricare dintre ei, dacă actul procesual de dispoziție vizează drepturi reale mobiliare (de valoare obișnuită). În schimb, dacă tranzacția se referă la drepturi reale imobiliare, este necesar acordul expres al ambilor soți⁴⁸⁹. De asemenea, instanța de judecată are obligația de a verifica, printre altele, dacă actul de dispoziție al părților este expresia voinței lor libere, să nu fie rezultatul unui viciu de consimțământ. Cu toate acestea, aplicându-se regulile de drept comun, existența unor vicii de consimțământ nu lipsește de eficacitate tranzacția judiciară decât în măsura în care (anulabilă fiind) s-a exercitat împotriva ei o acțiune în anulare.

În ceea ce privește violența, aceasta poate fi nu numai fizică, ci și morală, și constituie viciu de consimțământ chiar dacă este exercitată de o altă persoană decât aceea cu care s-a încheiat tranzacția.

S-ar părea că tranzacția judiciară este un contract „*intuitu personae*”, făcându-se astfel excepție de la regula de drept comun potrivit căreia în contractele cu titlu oneros nu importă calitatea personală a părților⁴⁹⁰.

Obiectul și cauza tranzacției

Bunurile la care se referă tranzacția trebuie să fie *în circuitul civil*, să fie *determinate* sau, cel puțin, *determinabile*, să fie *posibile, licite și morale*. Se poate tranzacționa asupra oricărui drept patrimonial, pur și simplu, sub condiție, cu termen, eventual. Inclusiv bunurile viitoare pot forma obiectul tranzacției. Nu se va putea însă tranzacționa asupra bunului altuia sau asupra unei succesiuni nedeschise. Obiectul tranzacției trebuie să se refere la ceea ce se află în circuitul civil general. Astfel, nu pot face obiectul unui contract de tran-

⁴⁸⁹ Această regulă este, deci prevăzută de art. 21 alin. 2 C. fam. potrivit căruia “fiecare dintre soți este în drept să încheie convenții (tranzacții) prin care să dispună de bunurile comune, cu excepția bunurilor imobile, acordul celuilalt soț fiind prezumat”.

⁴⁹⁰ Constantinescu M. G., *Contracte judiciare*, Tipografia ziarului *Universul*, București, 1939, p. 90.

zație, de exemplu: statutul civil al persoanei, drepturile nepatrimoniale de autor, pensia alimentară, capacitatea, dreptul la viață și sănătate etc. Deci tranzacția nu poate avea ca obiect drepturi personale nepatrimoniale⁴⁹¹ și nici bunuri scoase din circuitul civil (inalienabile) cum sunt cele aparținând domeniului public⁴⁹².

Codul civil precizează însă la art. 1332 alin. 2 că „se poate încheia o tranzacție asupra unei acțiuni civile ce derivă dintr-o infracțiune”, de exemplu, asupra despăgubirilor civile rezultate din vătămarea sănătății, căci prin această înțelegere nu este afectată acțiunea penală, care își urmează cursul, respectiv încetează prin împăcarea părților, potrivit regulilor procedurii penale, iar nu ca efect al tranzacției care se referă exclusiv la pretențiile civile.

Astfel, în cazul unor infracțiuni a căror sancționare este lăsată de legiuitor la latitudinea părții vătămate, permițând ca, prin împăcarea părților sau prin retragerea plângerii prealabile, fapta săvârșită de inculpat să rămână nesancționată, este permis ca, în limita unei despăgubiri (rezonabile), victima să poată tranzacționa cu infractorul, care obligându-se să-i acopere prejudiciul real îi asigură acesteia satisfacerea unui interes legitim. Însă, dacă se urmărește de către partea vătămată obținerea de la infractor a unei sume vădit disproporționate în raport cu prejudiciul real, dreptul subiectiv (de a obține despăgubiri) nu mai poate fi ocrotit de lege și drept urmare tranzacția nu poate fi primită⁴⁹³. Într-o astfel de situație, instanța de judecată, făcând verificările necesare, trebuie să ia act sau nu de contractul de tranzacție intervenit între părți, după caz, fără a avea dreptul să modifice înțelegerea dintre ele, de exemplu, să diminueze cuantumul despăgubirilor convenite pe motiv că și victima a fost în culpă.

În toate cazurile, sub sancțiunea nulității absolute, părțile sau una dintre ele nu trebuie să urmărească prin tranzacție realizarea de scopuri ilicite. Astfel, după cum am arătat mai sus, partea vătămată să nu profite de poziția pe care o are în procesul penal (în cazul infracțiunilor urmărite la plângerea prealabilă a părții vătămate), pentru a obține de la inculpat, pe calea unei tranzacții o despăgubire considerabil disproporționată în raport cu prejudiciul suferit, săvârșind astfel un abuz în exercițiul dreptului de a tranzacționa. Tot astfel, prin încheierea tranzacției să nu se urmărească eludarea dispozițiilor imperative ale legii sau fraudarea terților (de exemplu a creditorilor)⁴⁹⁴. Dacă tranzacția intervine în cursul procesului și instanța constată că părțile urmăresc astfel de scopuri ea este obligată să respingă cererea de a întări tranzacția și să continue judecata.

⁴⁹¹ Astfel potrivit art. 1332 alin. 1 C. civ. „Nu se poate face tranzacție cu privire la capacitatea persoanei sau la alte chestiuni care interesează ordinea publică”. Însă această dispoziție nu tocmai este clară, fiind de o interpretare largă, aceasta deoarece fără o dispoziție expresă care ar arăta care sunt „alte chestiuni care interesează ordinea publică” este dificil să stabilim cu exactitate asupra ce se poate sau nu încheia o tranzacție.

⁴⁹² Astfel potrivit art. 127 alin. 4 din Constituția R. Moldova fac obiectul exclusiv al proprietății publice „bogățiile de orice natură ale subsolului, spațiul aerian, apele și pădurile folosite în interes public, resursele naturale ale zonei economice și ale platoului continental, căile de comunicație, precum și alte bunuri stabilite de lege”.

⁴⁹³ Durac G., *Drept procesual civil. Actele de dispoziție ale părților în procesul civil*, Editura POLIROM, Iași, 1999, p. 152.

⁴⁹⁴ Chiar atunci când este consemnată într-o hotărâre judecătorească, tranzacția produce efecte în temeiul voinței părților, putând fi atacată, ca orice altă convenție, pe calea acțiunii în constatarea nulității sau în anulare, a unei acțiuni pauliene ori a unei acțiuni în rezoluțiune, dacă sunt îndeplinite condițiile prevăzute de lege pentru promovare acțiunilor menționate.

Așa fiind, tranzacția judiciară încheiată de foștii soți – părți în cauză – cu privire la partajarea bunurilor comune poate fi atacată printr-o acțiune pauliană, dacă au fost fraudată creditorii.

DREPTUL CONFLICTUAL ÎN MATERIE DE NUME AL PERSOANEI FIZICE

Corneliu VRABIE
Ion DĂNOI

Résumé: Étant donné que le nom de personne physique a des tangences avec les autres institutions qui synthétise l'état individuel de la personne, s'impose d'être réglementé par la même loi, c'est-à-dire, la loi applicable au état personnel en ensemble. Surtout, le nom tiennent directement d'état civil, et celle-ci est gouvernée, en conformité avec les normes conflictuelles moldaves, par la loi nationale. Pourtant, le nom de personne, grâce à fait que se obtienne et par les autre moyens que celui de filiation, attire l'applicabilité des autres loi, par exemple, la loi de forum ou *lex causae*.

În mod tradițional, doctrina dreptului civil înfățișează numele persoanei fizice ca fiind un element aparte de identificare a persoanei fizice, separat de starea civilă.⁴⁹⁵ La fel, se statuează⁴⁹⁶ că numele persoanei nu poate fi conceput numai ca un simplu atribut de identificare, ci și ca un drept personal nepatrimonial. Dreptul la nume prezintă toate caracterele juridice specifice acestei categorii de drepturi⁴⁹⁷, cum ar fi: *opozabilitatea erga omnes*, *inalienabilitatea*, *imprescriptibilitatea extinctivă* și *achizitivă*, *personalitatea*, *legalitatea*, *unitatea* și *universalitatea*. Deoarece apare, în acest context, ca un element al statutului individual, numele impune a fi supus legii naționale.

Pe de altă parte, există și opinii care consideră că numele este un element indispensabil al stării civile.⁴⁹⁸ Discuțiile par a fi generate de sciziunea evidentă dintre statutul individual și statutul familial și impactul inevitabil al acestei sciziuni asupra numelui persoanei fizice. Determinarea numelui de familie depinde, în general, de starea persoanei și, cu precădere, de filiație sau de statutul matrimonial.⁴⁹⁹

În legislația actuală a celor mai multe state noțiunea de **nume** este folosită în două înțelesuri – într-un înțeles *larg* și într-unul *restrâns*. În înțelesul cel larg⁵⁰⁰, numele unei

⁴⁹⁵ Beleiu Gh., *Drept civil. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*, Ed. „Șansa”, București, 1992, p. 316.

⁴⁹⁶ Reghini I., Diaconescu Șt., *Introducere în dreptul civil*, vol. I, Ed. Sfera, Cluj-Napoca, 2004, p. 278.

⁴⁹⁷ A se vedea, Beleiu Gh., *op. cit.*, p. 355-356; Lupan E., *Drept civil. Persoana fizică*, Editura Lumina Lex, 1999, p. 132-133; Lupulescu D., Lupulescu A. M., *Identificarea persoanei fizice. Numele de familie, domiciliul, actele de stare civilă*, Editura Lumina Lex, București, 2002, p. 17-21.

⁴⁹⁸ Unii autori de drept civil, în intenția de a nuanța conținutul stării civile și făcând trimitere, în acest sens, la relațiile tradițional consfințite în această materie, le consideră ca fiind *incomplete* și *incorecte* (A se vedea comentariile critice aduse de către Ionel Reghini asupra modalității de circumscriere a conținutului stării civile oferită de Gh. Beleiu (Reghini I., Diaconescu Ș., *op. cit.*, p. 228 și urm.)). Enumerarea se consideră a fi incompletă, deoarece nu include **numele** alături de altele elemente ce configurează conținutul stării civile. Autorii susțin că nu numai numele ar fi un element cert al stării civile, dar și alte elemente care sunt omise de autorii din domeniul dreptului civil, atunci când aceștia trec în revistă componentele stării civile. Aceste elemente ar mai fi sexul și cetățenia persoanei.

⁴⁹⁹ Scherer M., *Le nome en droit international privé. Étude de droit comparé français et allemand*, édition L.G.D.J., Paris, 2004, p. 46.

⁵⁰⁰ O asemenea abordare se datorează viziunii extensive asupra numelui persoanei încă din perioada dreptului roman. Astfel, în timp ce în Grecia antică persoanele purtau un nume unic (cum ar

persoane cuprinde numele de familie și prenumele⁵⁰¹, iar unele sisteme mai includ în acest conținut patronimicul persoanei fizice⁵⁰². În același context extensiv interesează și reglementarea juridică a pseudonimului⁵⁰³ care, deoarece beneficiază de același regim ca și numele, impune de a va fi guvernat de aceeași lege. În sens restrâns, numele cuprinde numai numele de familie, fără a se lua în calcul prenumele persoanei. Noțiunea de nume în sens restrâns se referă la numele de familie ce urmează a fi purtat de soți ca efect al căsătoriei.

Numele persoanei fizice este, așadar, un **drept subiectiv personal nepatrimonial** care se dobândește *prin filiație*, ca urmare a *modificării stării civile* sau ca urmare a *schimbării lui pe cale administrativă*, format din unul sau mai multe cuvinte, cu ajutorul căruia se individualizează în societate o persoană fizică.⁵⁰⁴ Reieșind din conținutul definiției reținute, prin prisma mijloacelor ce generează efecte asupra numelui persoanei fizice și prin prisma reglementărilor, uneori neuniforme, de la un stat la altul în această materie, apariția unor conflicte de legi pare a fi inevitabilă. Prin urmare, este de competența dreptului internațional privat de a determina legea ce va governa dobândirea numelui prin filiație sau stabilirea acestuia de către autoritatea tutelară, modificarea numelui de familie ca urmare a schimbării stării civile sau schimbarea acestuia pe cale administrativă. Legea competentă nu va governa numai stabilirea, modificarea sau schimbarea numelui, ci și toate problemele legate de folosirea, protecția și valorificarea dreptului la nume. Punctul de plecare în această materie este aplicarea legii personale. Majoritatea sistemelor de drept internațional privat înțeleg prin aceasta legea națională a persoanei fizice.⁵⁰⁵ Același principiu al legii

fi Pericle, Solon etc.), în Roma era cunoscut un sistem onomatologic complex, numele fiind compus din trei elemente: numele comun pentru toți membrii unei anumite ginți (*nomen gentile*), numele de identificare în cadrul ginții (*praenomen*) și așa-zisa poreclă (*cognomen*). În decursul timpului, acest sistem onomatologic, chiar dacă a suferit schimbări substanțiale, a guvernat permanent și în jurisdicția juridică în materia numelui persoanei fizice. Astfel, **numele de familie** sau **numele patronimic** indică și desemnează astăzi pe toți membrii unei familii, aplicându-se numai celor care descind dintr-un autor comun, iar **prenumele** sau **numele mic (numele de botez)** reprezintă numele individual dat unui om la naștere, prin care se distinge fiecare membru al unei familii.

⁵⁰¹ Stipulații exprese în acest sens cuprinde, de exemplu, Codul civil al Republicii Moldova (art.28, alin.2); Decretul român privitor la persoanele fizice și persoanele juridice nr.31/1954 (art.12)//Buletinul Oficial nr.8 din 30 ianuarie 1954; Decretul român nr.975/1968 cu privire la nume la (art.1)//Buletinul Oficial nr.136 din 29.09.1968.

⁵⁰² Patronimicul poate fi privit ca parte componentă obligatorie din numele unei persoane, cum ar fi în legislația rusească (art.19, alin.1 Cod civil) sau poate fi luat în calcul, după cum prevede legislația moldovenească (art.28, alin.2 Cod civil), numai în anumite situații, prevăzute expres de lege.

⁵⁰³ Nume de împrumut (creat sau adoptat, cu intenția de a-și ascunde adevărata identitate) sub care autorii operelor literare, artistice etc. sunt cunoscuți publicului. Deoarece reprezintă un drept nepatrimonial personal, pseudonimul se bucură de aceeași ocrotire ca și numele persoanei (a se vedea, de exemplu, prevederile art.54 din Decretul român nr.31/1954; art.9 din Legea Republicii Moldova nr.293/1994 privind drepturile de autor și drepturile conexe//Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.13/24 din 23.11.1994).

⁵⁰⁴ Pentru definiția numelui, a se vedea Lupulescu D., *Numele și domiciliul persoanei fizice*, Editura științifică și enciclopedică, București 1982, p. 8-11; Andrei P., Apetrei I., *Drept civil*, Editura Ankarom, Iași, 1998, p. 256 și urm.; Lupan E., *op. cit.*, p.13-15; Reghini I., Diaconescu Șt., *op. cit.*, p. 279-284; Lupulescu D., Lupulescu A. M., *op. cit.*, p. 11 și urm.; Hamangiu C., Rosetti-Bălănescu I., Băiconeanu Al., *Tratat de drept civil*, vol.I, Editura ALL, București, 1998, p.141 și urm.

⁵⁰⁵ Principiul legii naționale este consacrat expres de unele legislații, cum ar fi, de exemplu, cea germană (art.10 din Legea introductivă din 1986 – *EGBGB*), franceză (art.311-14 Cod civil din 1804), belgiană (art.37 Cod de drept internațional privat din 2004), românească (art.14, alin.1 din

personale este prevăzut și de sistemul *common law*, numai că prin aceasta se subînțelege legea domiciliului.⁵⁰⁶ S-a susținut că regula legii naționale se referă numai la dobândirea numelui prin filiație.⁵⁰⁷ Altminteri, această soluție pare a fi unica, deoarece numele va fi guvernat prin definiție de legea care guvernează filiația. Este și firesc să fie așa, întrucât atâta timp cât numele de familie desemnează toate persoanele ce fac parte din aceeași familie, modul de dobândire a numelui de familie nu pare a fi altul decât filiația, iar legea aplicabilă numelui pare să fie aceeași ca și cea aplicabilă filiației. Totuși, această regulă este absolută numai în situația când dreptul internațional privat face trimitere în toate cazurile pentru raporturile de filiație către legea națională. În mod cert, legea națională va guverna dobândirea numelui pentru copilul născut în străinătate din părinți cunoscuți. Astfel, de exemplu, copilul născut în străinătate din părinți cetățeni moldoveni dobândește numele în conformitate cu legea moldovenească.

În caz dacă dreptul internațional privat stabilește în materia filiației o altă lege decât legea națională sau instituie un sistem mixt, principiul legii naționale aplicabile numelui persoanei pare a fi greu de realizat. Astfel, textele ce supun numele legii naționale impun o coroborare cu prevederile ce constituie excepții de la această regulă. În primul rând, persoanelor ce nu au nici o cetățenie li se va aplica legea domiciliului, iar în lipsa acestuia, legea reședinței. În al doilea rând, dobândirea numelui de familie prin filiație diferă după cum este vorba de copilul născut din căsătorie sau de cel din afara căsătoriei.⁵⁰⁸

Pare și mai greu de armonizat stipulațiile normelor conflictuale ale dreptului internațional privat moldovenesc. Principiul legii naționale consacrat de art.1589 Cod civil cu referire la numele persoanei fizice pare a fi întru totul circumstanțiat sau chiar înlocuit de normele conflictuale din conținutul codului familiei. Astfel, în materie de filiație, indiferent de cetățenia copilului sau a părinților acestuia, indiferent de statutul copilului (din căsătorie sau din afara acesteia), stabilirea sau contestarea paternității/maternității în Republica Moldova va avea loc conform legii moldovenești (art.159 Codul familiei). În asemenea conjunctură, dacă numele copilului ar depinde numai de legea aplicabilă filiației, acesta va fi condus, în consecință, de legea forului, adică de cea a Republicii Moldova. Ar părea că norma conflictuală prevăzută la art.1589 Cod civil are ca și conținut numai dreptul la nume al străinilor, dobândirea căruia, ca rezultat al filiației, a avut loc în străinătate. În

Legea 105/1992), moldovenească (art.1589 Cod civil din 2002), rusească (art.1198 Cod civil din 2002) ș.a.

⁵⁰⁶ Chiar dacă dreptul elvețian face parte din sistemul romano-germanic, în materia legii aplicabile dreptului la nume, acesta a optat nu pentru legea națională, ci pentru cea a domiciliului, concluzie ce derivă tacit din prevederile art.37, alin.1 al legii din 18 decembrie 1987. Totuși, conform alin.2 al art.37, persoana poate oricând cere autorităților elvețiene să-i înregistreze numele conform legii sale naționale.

⁵⁰⁷ Filipescu I.P., *Drept internațional privat*, Editura „Actami”, București, 1999, 1999, p. 281; Diaconu N., *Regimul juridic al persoanei fizice în dreptul internațional privat român*, Editura Sylvi, București, 2004, p. 69.

⁵⁰⁸ Cu titlu de exemplu pot servi stipulațiile Legii române nr.105/1992 care prevede că filiația față de **copiii din căsătorie** va fi cărmuită de legea care guverna efectele căsătoriei la momentul nașterii copilului (art. 25). Prin coroborarea prevederilor acestui articol cu acelea de la art.20 din această lege, conchidem că legea națională va fi aplicabilă numai în situația când ambii soți aveau în momentul nașterii copilului aceeași cetățenie. În caz contrar, legea aplicabilă va fi legea domiciliului sau a reședinței comune sau o altă lege care are cea mai strânsă legătură. În consecință, numele copilului din căsătorie va fi guvernat de legea națională numai dacă soții în momentul nașterii copilului lor dețineau aceeași cetățenie. În cazul stabilirii filiației față de **copilul din afara căsătoriei**, Legea nr.105/1992 prevede expres la art.28 că se va aplica legea națională a copilului din momentul nașterii.

ceea ce ne privește, considerăm că norma din conținutul codului civil este o normă cu aplicabilitate specială în materia numelui. Astfel, chiar dacă filiația va fi guvernată de legea moldovenească, numele copilului, dacă acesta încă nu a fost stabilit, va fi guvernat de legea sa națională.⁵⁰⁹

Există situații excepționale când filiația unui copil nu poate fi stabilită datorită faptului că părinții acestuia nu sunt cunoscuți. Numele copilului găsit pe teritoriul unui anumit stat va fi stabilit de către autoritățile competente ale aceluși stat. Autoritățile respective vor aplica legea statului său în baza regulii *auctor regit actum*.⁵¹⁰ Astfel, autoritatea publică locală în raza căreia a fost găsit copilul va fi obligată, înregistrând nașterea copilului găsit pe teritoriul satului, comunei, orașului sau municipiului său, să stabilească și numele acestuia.⁵¹¹ Pe de altă parte, în favoarea copilului născut din părinți necunoscuți operează, dacă nu există alte probe, prezumția legală care îl consideră cetățean al statului pe teritoriul căruia a fost găsit.⁵¹² Prin urmare, legea locului de înregistrare a nașterii copilului în registrele de stare civilă va fi, finalmente și *legea sa națională*.

S-a susținut⁵¹³ că modificarea numelui de familie ca urmare a modificării stării civile⁵¹⁴ va fi supusă legii care cârmuiește materia respectivă (*lex causae*). Astfel, modificarea numelui ca urmare a încheierii unei căsătorii va fi guvernat de legea aplicabilă efectelor acesteia. Revenind asupra prevederilor legislației moldovenești, prin prisma soluției tradițional oferite și datorită faptului că efectele căsătoriei nu sunt supuse nici sub o formă legii naționale (art.157 Codul familiei), iar divorțul este guvernat în Republica Moldova de legea forului (art.158, alin.1 Codul familiei), considerăm că și în această situație legea națională își va găsi foarte rar aplicarea. În această ordine de idei, în literatura de specialitate, tot mai tranșant, se vehiculează opinia⁵¹⁵ conform căreia numele persoanei căsătorite nu

⁵⁰⁹ Efectele filiației vor fi guvernate de legea aplicabilă statutului personal (Cojocaru V., *Legea aplicabilă filiației copilului din afara căsătoriei*, Revista Națională de Drept, nr. 4/2000, p. 13).

⁵¹⁰ A se vedea, art.2, alin.3 din Decretul român nr.975/1968//Buletinul Oficial nr.136 din 29.09.1968; art.25, alin.5 din Legea Republicii Moldova privind actele de stare civilă nr.100/2001.

⁵¹¹ Evident că organul de resort va stabili nu numai numele de familie al copilului găsit, ci și prenumele acestuia.

⁵¹² Prezumția acționează până la proba contrară. Proba contrară, însă, poate fi dispusă numai până la vârsta de 18 ani (art.11 din Legea cetățeniei Republicii Moldova nr.1024/2000).

⁵¹³ Filipescu I.P., *Drept internațional privat*, 1999, p. 282; Sitaru D.A., *Drept internațional privat. Tratat*, Editura Lumina Lex, București, 2001, p. 174 și urm.; Diaconu N., *Regimul juridic al persoanei fizice în dreptul internațional privat român*, Editura Sylvi, București, 2004, p. 70.

⁵¹⁴ Modificarea stării civile o înțelegem ca efect al căsătoriei, nulității, anulării, încetării sau desfacerii acesteia, ca efect al acțiunii în contestarea filiației din căsătorie, ca efect al adopției. Pentru o analiză detaliată, a se vedea Filipescu I.P., *op. cit.*, p. 282; Lupulescu D., *op. cit.*, p. 24 și urm.

⁵¹⁵ Wengler W., *Der Name der natürlichen Person im internationalen Privatrecht*, STAZ, Berlin, 1973, lucrare, ce a stat la baza comentariilor aduse în această materie de Maxi Scher, *op. cit.*, p. 48-58. Discuțiile pe marginea acestui subiect au fost generate de o decizie a instanțelor germane din 12 martie 1971 asupra numelui femeii măritate. W. Wengler a criticat vehement decizia respectivă care a statuat că numele femeii măritate va fi supus, în caz dacă nu deține aceeași cetățenie ca și soțul său, legii aplicabile efectelor căsătoriei care era, la acea dată, legea națională a soțului. Teoria lui Wengler se axează în jurul principiului egalității sexelor și are, ca finalitate, scopul de a menține numele sub imperiul legii naționale, indiferent dacă soții au aceeași naționalitate sau au naționalități diferite. În consecință, legea aplicabilă efectelor căsătoriei poate fi orice lege prevăzută de dreptul internațional, iar legea aplicabilă numelui în cazul căsătoriei va fi guvernat de legea națională a fiecărui soț aparte. O asemenea poziție s-ar justifica și datorită faptului că efectele căsătoriei asupra numelui sunt reglementate, de cele mai multe ori, destul de diferit în legislațiile interne ale statelor. Astfel, în timp ce

poate fi privit numai ca o instituție legată indispensabil de statutul său familial. S-a conturat, astfel, teoria ce impune numelui o dublă calificare, datorită căreia numele ar prezenta, chiar și cazul unei căsătorii, o legătură mai strânsă cu statutul său individual. Luând în calcul dubla calificare a numelui persoanei, menținerea sau modificarea acestuia ca urmare a unei căsătorii nu ține de legea aplicabilă efectelor acesteia, ci rămâne în continuare a fi condusă de legea aplicabilă statutului individual, adică de legea națională. Prin urmare, legea națională va governa condițiile de modificare a numelui în situația în care legea aplicabilă efectelor căsătoriei este o altă lege decât legea națională comună a soților sau când dreptul internațional privat nu instituie sub nici o formă cetățenia ca punct de legătură pentru legea aplicabilă efectelor căsătoriei.

Schimbarea numelui pe cale administrativă va fi supusă legii domiciliului. Aceasta decurge expres sau tacit din prevederile legislației interne.⁵¹⁶ Altminteri, străinii au aceleași drepturi să-și înregistreze actele de stare civilă și modificările acestora ca și cetățenii.

În final, legislația dispune că ocrotirea împotriva actelor de încălcare a dreptului la nume, săvârșite pe teritoriul statului de reședință, este asigurată potrivit legislației acestui stat.⁵¹⁷ Această ocrotire se referă la toată aria de probleme legate de instituția dată, nerezumându-se numai la dobândirea numelui prin filiație.

în Franța mariajul nu are efecte asupra numelui soților, în Germania, România, Federația Rusă, Moldova soții pot decide de a-și păstra numele deținut anterior, de a lua numele unuia dintre soți sau de a purta un nume reunit. La fel, în statele musulmane, femeia are obligația, ca efect al căsătoriei, de a purta numele soțului, neîndeplinirea căreia poate conduce chiar la divorț.

⁵¹⁶A se vedea, de exemplu, conținutul art.20 din Decretul român nr.975/1968 sau art.69-74 O.U.G. nr.194/2002; art.10, 49 Legea Republicii Moldova nr.100/2001.

⁵¹⁷ Art.1589 Cod civil al Republicii Moldova; art.14, alin.2 din Legea română nr.105/1992.

NOTE DE LECTURĂ, LANSĂRI PUBLICE

LANSAREA COLECȚIEI DE MEMORII, DOCUMENTE, STUDII DE CAZ:

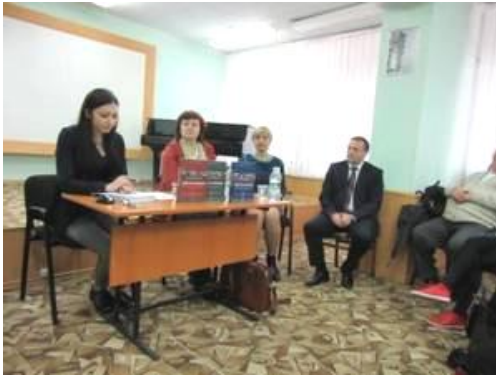
Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova. Editor: Ludmila D. Cojocaru, Vol. I, tom I, Chișinău: Balacron, 2016

Arhivele Memoriei, Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova. Editor: Elena Postică, Vol. II, tom II, Chișinău: Balacron, 2016

Arhivele memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova. Editor: Lidia Pădureac, vol. III, tom I, Chișinău: Belacron, 2016

În data de 7 aprilie 2017, la Universitatea de Stat „Alecru Russo” din Bălți, Catedra de științe socioumane și asistență socială în colaborare cu Biblioteca Științifică USARB a organizat Masa rotundă cu genericul „**Deportările din RSS Moldovenească: istorie și memorie**”. Evenimentul a debutat prin discursul dlui prorector pentru activitatea științifică dr., conf. univ., Igor COJOCARU, care a salutat inițiativa de a promova discuții științifice comune ale profesorilor și studenților. Activitatea organizată în cadrul Programului de Stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940-1941, 1944-1953” a fost dedicată memoriei victimelor regimului totalitar-comunist. Comunicările prezentate de Virgiliu BÎRLĂDEANU, dr., conf. univ., secretarul științific al Programului de Stat, Ludmila D. COJOCARU dr., conf. univ. USM, Lidia PĂDUREAC, dr., conf. univ., precum și a studentelor de la specialitatea *Istorie și educație civică* (Facultatea de Drept și Științe Sociale): Ana CUCULESCU, Nelea COGÎLNICEAN, Carolina BOSCAN, Romina LUNGU au reflectat pagina tristă a istoriei basarabenilor trecuți prin calvarul deportărilor.

Prezentarea Colecției de volume „Arhivele memoriei”, editori: Ludmila D. Cojocaru, Elena Postică, Lidia Pădureac a scos din anonim memoriile despre Gulag, care vin să completeze mărturiile păstrate în dosarele vremii, contribuind la elucidarea atrocităților regimului stalinist.

La eveniment au participat cadre didactice, profesori de liceu din municipiul Bălți, muzeografi de la Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți, studenți, elevi din clasele a XII-a de la Liceul „Ion Creangă” din Bălți.

PREZENTARE DE CARTE LA ACADEMIA ROMÂNĂ DIN BUCUREȘTI

Pe data de 4 iulie 2017, în Aula Academiei Române (București, Calea Victoriei, nr. 125), a avut loc ședința de prezentare a rezultatelor de cercetare a programului de stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940-1941, 1944-1953” și a seriei de volume „Arhivele memoriei”. Din Republica Moldova au participat: prof. univ., dr. hab. Anatol Petrencu, dr. conf. Virgiliu Bîrlădeanu, dr. conf. Ludmila D. Cojocaru, dr., conf. univ. Lidia Pădureac, dr., conf. univ. Zinaida Bolea. (<http://anatolpetrencu.promemoria.md/?p=2228#more-2228>)

INVITAȚIE

București
4 iulie 2017

VIZITĂ LA BOTOȘANI

În data de 14 septembrie 2017, studenții de la Specialitatea „Istorie și Educație Civică”, Facultatea de Drept și Științe Sociale au participat la prezentarea seriei de carte „Arhivele Memoriei” – eveniment găzduit de Biblioteca Județeană „Mihai Eminescu” din Botoșani, România și organizat în cooperare cu Memorialul Ipotești, Consiliul Județean Botoșani și Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți. Invitații manifestării publice au fost profesori și studenți din Republica Moldova, membri ai grupurilor de cercetare în cadrul Programului de Stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940-1941, 1944-1953”.

În cuvântul de salut, directorul Bibliotecii Județene, Cornelia Vizitiu, referindu-se la colecția „Arhivele Memoriei”, a precizat că „*această carte este una de referință, pe care o recomandăm publicului botoșănean*”.

Moderatoarea evenimentului, directorul Memorialului Ipotești, Ala Sainenco, a remarcat efortul comun al grupurilor de cercetare în elaborarea acestor studii de referință pentru cercetători din diferite domenii: „Aceste volume sunt rezultatul unei munci de echipă, ele conțin istorii ale suferințelor. Au un obiectiv foarte clar pentru cunoașterea istoriei societății”.

În prezentarea sa, dr. Virgiliu Bîrlădeanu, conf. univ. la Institutul de Istorie al AȘM, a insistat asupra problemelor și perspectivelor de lucru în cadrul acestui proiect la tema deportărilor staliniste: „Este un proiect de amploare, care va conține 12 volume. Unii istorici au o anumită reticență când este vorba despre istoriile de viață relatate de supraviețuitori, dar vedem că dosarele din arhivele structurilor sovietice de represiune mint sau reflectă doar o parte a acestor realități”.

Dr. Ludmila Cojocaru, conf. univ. la Universitatea de Stat din Moldova, a menționat despre intensitatea emoțională trăită în timpul întâlnirilor cu victimele regimului comunist: „Emoția traumei vine nu doar din partea celor pe care îi interviuăm, dar și din partea noastră... Este istoria trăită de fiecare dintre aceste persoane. Consemnăm că au supraviețuit cei mai puternici, că soarta a fost dură cu ei”.

Dr. Lidia Pădureac, conf. univ. la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, a venit cu îndemnul comun: „Vocile acestor oameni trebuie nu doar auzite, dar și înțelese. Avem obligația morală de a recupera și valorifica memoria celor care au suferit ororile regimului stalinist”.

La eveniment au fost prezenți liceeni și profesori școlari, studenți și reprezentanți ai societății civile, scriitori și jurnaliști din județul Botoșani și din Republica Moldova.

Receptivitatea din partea celor prezenți în sală și interesul acestora pentru cunoașterea fenomenului deportărilor staliniste a reconfirmat actualitatea și oportunitatea publicării seriei de carte „Arhivele Memoriei”.

PREZENTARE DE CARTE
ANATOL ȚĂRANU: FOAMETEA DIN MOLDOVA SOVIETICĂ (1946-1947).
CULEGERE DE DOCUMENTE

La 10 octombrie 2017, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Catedra de științe socioumane și asistență socială, Biblioteca Științifică USARB, Centrul de Informare al României au organizat lansarea cărții dlui dr., conf. Anatol ȚĂRANU: *Foametea din Moldova sovietică (1946-1947). Culegere de documente*, editura Litera. Numărul impunător de documente incluse în volum reflectă diferite aspecte ale cauzelor, desfășurării și consecințelor foametei din RSS Moldovenească.

Evenimentul a debutat prin discursurile ținute de: prof. univ., dr. hab. Ion GAGIM, rectorul USARB; conf. univ., dr. hab. Gheorghe E. COJOCARU, directorul Institutului de Istorie al AȘM; Consulul General al României la Bălți, dl Mihai BACIU; conf. univ., dr. Igor COJOCARU, prorector pentru activitatea științifică USARB; prof. univ., dr. hab. Ion ȘIȘCANU; conf. univ., dr. Lidia PĂDUREAC; conf. univ., dr. Teo-Teodor MARȘALCOVSCHI; dna Elena HARCONIȚĂ, directorul Bibliotecii Științifice USARB. S-a menționat importanța documentelor de arhivă în cercetarea uneia din cele mai tragice file din istoria Basarabiei: foametea, care a fost provocată de acțiunile sau inacțiunile regimului stalinist, răpind viața a circa 200000 persoane și cauzând suferințe pentru toată populația.

La discuții au participat cadre didactice de la USARB, profesori de istorie din licee și colegii, elevi și studenți.

CONFERINȚĂ ȘTIINȚIFICĂ „FOAMETEA ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ (1946-1947): ISTORIA ȘI MEMORIA TRAGEDIEI ÎN CERCETĂRILE ACTUALE”

În data de 5 mai 2017, la Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, a fost organizată în cooperare cu Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei Conferință științifică „Foamea în RSS Moldovenească (1946-1947): istoria și memoria tragediei în cercetările actuale”. Evenimentul a debutat prin cuvântul de salut al: rectorului USARB, prof. univ. dr. hab. Ion Gagim; directorului Institutului de Istorie al AȘM, conf. univ., dr. hab. Gheorghe E. Cojocaru; prorectorului pentru activitatea științifică USARB, conf. univ., dr. Igor Cojocaru; directorului Muzeului de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți, Ludmila Dobrogeanu. Personalități notorii din mediul academic, profesori de liceu, muzeografi, studenți au discutat despre cauzele, atrocitățile și consecințele foametei, provocate de regimul stalinist în RSS Moldovenească, foamete care a răpit viața a circa 200000 de persoane și a rămas în memoria supraviețuitorilor ca una din cele mai mari tragedii. Pentru încurajarea reabilitării morale a victimelor foametei din RSS Moldovenească, participanții la conferință au recomandat:

- susținerea inițiativei legislative propuse în cadrul Programului de stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940-1941, 1944-1953” în vederea creării cadrului legal pentru recunoașterea statutului de victimă a regimului totalitar-comunist a persoanelor care au suferit foametea;
- adresarea unei scrisori deschise Mitropoliei Chișinăului și a Întregii Moldove și Mitropoliei Basarabiei cu propunerea de a oficia anual servicii divine în vederea comemorării victimelor foametei din 1946-1947.

Dezbaterile științifice ale conferinței au avut loc în baza comunicărilor prezentate de: Prof. univ. dr. hab. Ion ȘIȘCANU, Institutul de Istorie al AȘM, *Foamea din 1946-1947 în URSS*;

Conf. univ. dr. Anatol ȚĂRANU, Institutul de Istorie al AȘM, *Abordări istoriografice recente în problema foametei postbelice în Moldova sovietică*;

Conf. univ. dr. hab. Gheorghe E. COJOCARU, Institutul de Istorie al AȘM, *Anii postbelici de foamete în România: comentarii pe marginea unor documente inedite;*

Conf. univ. dr. Lidia PĂDUREAC, USARB, *Memoria foametei din RSS Moldovenească: realizări, probleme și perspective de cercetare;*

Prof. univ. dr. hab. Anatol PETRENCU, USM, *Omuciderea conștientă prin înfometare (din memoriile lui Efim Salin);*

Prof. univ. dr. hab. Efim MOHOREA, USARB, *Caracteristicile esențiale ale sistemelor totalitare. Aspecte filosofice;*

Conf. univ. dr. Ludmila D. COJOCARU, USM, *Memoria victimelor foametei în RSS Moldovenească: de la dictatul tăcerii la statutul de patrimoniu cultural. Cazul comunei Mingir, r-nul Hâncești;*

Conf. univ. dr. Ala SAINENCO, USARB, *Despre foamete, în textele deportaților;*

Conf. cerc. dr. hab. Ion CHIRTOAGĂ; cerc. științific Valentina CHIRTOAGĂ, Institutul de Istorie al AȘM, *Foametea organizată din județul Bălți (1946-1947). Cazul satului Cetireni;*

Conf. univ. dr. Maria ABRAMCIUC, USARB, *Proiecții ale foametei din 1946-1947 în romanul „Fântâni fără ciutură” de Dina Ciocan;*

Conf. cerc. dr. Nicolae FUȘTEI, Institutul de Istorie al AȘM, *Cazuri de antropofagie în RSSM sub aspectul degradării morale a omului în timpul foametei din 1946-1947;*

Lect.univ.,drd. Anatol MORARU, USARB, *Tema foametei în proza lui Ion Druță;*

Cerc. științific Lilia CRUDU, Institutul de Istorie, AȘM, *Viața cotidiană a nomenclaturii sovietice în documentele de arhivă din perioada anilor 1946-1947;*

Conf. univ. dr. Teo-Teodor MARȘALCOVSCHI, USARB, *Foametea din 1946-1947 trecută prin vizorul copilăriei;*

Profesor de istorie, grad didactic superior Vasile DOBROGEANU, *Strategii de învățare a istoriei locale: studii de caz despre foametea din RSS Moldovenească*

Drd. Violina DĂNILĂ, USARB, *Dimensiunea tragică a foametei din Basarabia: mărturiile ale victimelor din comuna Gălășeni.*

**CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ A CATEDREI DE ȘTIINȚE SOCIOUMANE
ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ
28 iunie 2017**

EXPOZIȚIE: „SUB CER STRĂIN”

La 6 noiembrie 2017, Biblioteca Științifică a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți în cooperare cu Ambasada Republicii Lituania în Republica Moldova în cadrul Programului de Stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940-1953” a inaugurat expoziția „Sub cer străin. Locuitorii Lituaniei în lagărele și locurile de exil din URSS. Anii 1940-1958”, realizată de către Muzeul Victimelor Genocidului din cadrul Centrului de Cercetare a Genocidului și Rezistenței Populației Lituaniei.

Evenimentul a fost moderat de dr. conf. univ. Virgiliu Bîrlădeanu, secretarul științific al Programului de Stat, care a menționat că atât populația din Lituania, cât și cea din Basarabia a fost supusă terorii comuniste.

Ambasadorul Lituaniei în Moldova, Excelența Sa Rimantas Latakas, a vorbit despre ororile la care a fost supus poporul lituanian în perioada regimului sovietic de ocupație: „Fiecare al treilea deținut a murit torturat sau de foame, fiecare al treilea locuitor al țării a fost victima terorii comuniste în perioada 1940-1950, iar 400 mii de oameni au fugit din Lituania de teroarea comunistă”.

Prorectorul USARB, conf. univ., dr. Gheorghe Neagu a mulțumit Ambasadei Lituaniei pentru colaborarea pe care o are cu Universitatea din Bălți și a menționat că asemenea expoziții sunt importante în procesul educațional al studenților.

Conf. univ. dr. Lidia Pădureac, șefa Catedrei de științe socioumane de la USARB, a menționat că Protocolul secret sovieto-german Molotov Ribbentrop din 1939 a împărțit într-un mod cinic sferile de interese în Europa de Est: „în consecință, Țările Baltice și

Basarabia au fost supuse forțat puterii sovietice. Au urmat deportările în masă, condamnările la muncă silnică, foametea organizată”.

Directoarea Bibliotecii Științifice a USARB, Elena Harconiță, a mulțumit Ambasadei Lituaniei pentru Expoziția „Sub cer străin”, fiind convinsă că aceasta va avea un număr mare de vizitatori.

La inaugurarea expoziției au participat profesori și studenți de la diferite facultăți ale USARB.

Scopul expoziției este de a relata cetățenilor Europei, în special tinerei generații, despre crimele comise de regimul totalitar sovietic pe teritoriul Lituaniei. La realizarea expoziției au fost utilizate documente și materiale din fondurile Muzeului Victimelor Genocidului, Arhivei Speciale și Arhivei Centrale de Stat ale Lituaniei din Vilnius, Muzeului Național Lituanian, Muzeului deportărilor, exilării și rezistenței din Kaunas, Muzeului „Alka” al regiunii Žemaitia și Muzeului regional din Tauragė.

Exponatele povestesc despre organizarea deportărilor, despre arestări cu substrat politic, despre viața insuportabilă a persoanelor deportate și a deținuților din lagăre, despre condițiile de muncă și de trai. Cele 20 de standuri, amenajate după principiul tematic, reflectă cele mai diferite aspecte ale existenței cotidiene a deportaților și deținuților politici: alimentare, îmbrăcăminte, credință etc., scoțând la iveală diferențele existente în condițiile de viață ale persoanelor exilate comparativ cu deținuții politici din lagăre. Dramatismul imaginilor, scrisorilor, documentelor legate de condițiile în care se aflau deținuții politici este accentuat de motivele sârmei ghimpate, care se repetă obsesiv pe standuri.

Expoziția a fost prezentată în premieră la 21 iunie 2011, la o serată în Parlamentul European, cu genericul „Prezentul și trecutul, puse față în față”, manifestarea fiind consacrată aniversării a 70-a a începutului deportărilor din Lituania. Ulterior, expoziția a fost prezentată în Polonia, Franța, Marea Britanie, în mai multe orașe și instituții din Lituania.

EFIM MOHOREA – PROFESOR EMERITUS

În cadrul ședinței Senatului Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți din 25 octombrie 2017, Dlui prof. univ., dr. hab. Efim Mohorea i-a fost conferit titlul onorific de Profesor Emeritus.

Dl profesor, doctor habilitat Efim Mohorea și-a transformat profesia în destin și cu multă dăruire a contribuit și contribuie la promovarea imaginii USARB.

Născut în 1940 în Bălți, și-a făcut studiile la școala nr. 1, legându-și soarta de acest oraș. Studiile universitare le-a realizat între anii 1959-1964 la Universitatea de Stat și la Institutul politehnic din Chișinău. Meditațiile filosofice din anii studenției treptat s-au transformat în intenții de cercetări mai profunde, fapt care l-a decis să devină filosof de profesie, respectând postulatul înaintat de *Aristotel*, potrivit căruia *Filosoful este acela care posedă totalitatea cunoașterii în măsura posibilului*. Studiile de doctorat le-a făcut la Institutului politehnic din Chișinău, avându-l în calitate de conducător științific pe renumitul Victor Tiuhtin, la acel moment șef de sector la Institutul de Filosofie al A.Ș. din Moscova. Perseverența și discernământul l-au ajutat să susțină în 1970, înainte de termenul stabilit, la Institutul de filosofie de la A.Ș. din Moscova, teza de doctor în filosofie.

Dl Mohorea este un exemplu de fidelitate pentru USARB, întrucât din ianuarie 1971 și până în prezent își dedică munca științifică și didactică Universității „Alec Russo” din Bălți. S-a afirmat în cariera didactică începând cu postul de lector superior din ianuarie 1971 până în 1975, apoi din 1975 până în 1990 în postul de conferențiar universitar, pentru ca în septembrie 1991 Comitetul de Stat al URSS pe învățământ să-i confere gradul științific de profesor universitar.

Între anii 1985-1987 a ocupat postul de colaborator științific superior, lucrând asupra tezei de doctor habilitat, pe care o susține cu brio în 1989, la Institutul de filosofie de la Academia de Științe din Moscova.

Respectul de care se bucura printre colegi, spiritul de dreptate pe care-l promova l-a încurajat să ocupe timp de 12 ani postul de șef al Catedrei de filosofie și economie politică, care apoi și-a schimbat treptat profilul și denumirea, în prezent Catedra de științe socio-umane și asistență socială. A reușit să îmbine cu succes cercetarea științifică cu activitatea didactică. La toate unitățile de curs promovate a elaborat materiale didactice și manuale: *Introducere în logică. Manual pentru facultățile și specializările juridice*, Bălți, Presa universitară bălțeană, 2000 (17,6 c. a.); *Logica juridică*, Universitatea de criminologie, Chișinău, 2001 (17,6 c. a.); *Introducere în logică. Manual pentru facultățile umanistice*, Chișinău, Editura „ARC”, 2003 (292 p.); *Dreptul ca sistem și sistemul dreptului* / Coautori Elena Botnari, Roman Eșanu, Bălți, USB.

Munca sa prodigioasă include circa 100 de articole, studii ce țin de probleme filosofice ale științei, condițiile libertății umane, tipologia adevărului, esența filosofică a semnului și a comunicării semiotice etc.

Experiența și profesionalismul dlui Efim Mohorea sunt preluate de generațiile tinere de colegi, inclusiv prin seminarele metodologice organizate anual de domnia sa la Catedră. Înnobilat cu sentiment de sacrificiu în numele dreptății și adevărului contribuie la promovarea valorilor general umane în mediul social și cel academic.

Felicitări domnule prof. univ., dr. hab. Efim MOHOREA, PROFESOR EMERITUS al USARB!

ORGANIZAREA ACTIVITĂȚILOR EXTRACURRICULARE CU STUDENȚII LA NIVEL DE UNIVERSITATE / FACULTATE / GRUPĂ ACADEMICĂ

Participare la simpozionul „Istorie orală: proiecte și proiectii, de o parte și de alta a Prutului” în cadrul Festivalului Internațional al Educației Iași, 2017

În perioada 12-13 iunie 2017, studenții de la Specialitatea „Istorie și Educație Civică”, Facultatea de Drept și Științe Sociale au participat activ la Simpozionul „Istorie orală: proiecte și proiectii, de o parte și de alta a Prutului”, organizat de Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” al Academiei Române, Filiala Iași și Muzeul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, România.

În cadrul evenimentului, pe 12 iunie, în Sala Mică a Filialei Iași a Academiei Române au avut loc comunicări și dezbateri pe tema proiectelor de istorie orală, care au reunit specialiști din România și Republica Moldova, istorici, sociologi și jurnaliști. Dintre comunicările prezentate la simpozion, menționăm cele semnate de dr. Sorin Bocancea (rectorul Universității „Petre Andrei” din Iași), dr. Astrid Cambose (asist. cercet. Academia Română, Iași), dr. Cătălina Mihalache (Institutul de istorie „A.D. Xenopol”), prof. Anatol Petrencu (USM), dr. Virgiliu Bîrlădeanu (AȘM), dr. Ludmila Cojocaru (USM), dr. Lidia Pădureac (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți). La fel, la lucrările simpozionului au participat tineri cercetători și studenți din centrele universitare din Iași, Bălți și Chișinău. Grupul de studenți din Republica Moldova a fost reprezentat de drd. Gheorghe Bagrin (USC, Cahul), Ion Bălănci (USM, Chișinău), Nelea Cogîlnicean (USARB), Romina Lungu (USARB), Carolina Boscan (USARB), Ana Cuculescu (USARB).

În ziua a doua a simpozionului, 13 iunie, la Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași a avut loc vernisarea expoziției „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940-1941 și 1944-1953”, în cadrul proiectului realizat de dr. Elena Postică și dr. Ludmila Cojocaru. Fotografii din expoziție sunt parte din arhivele de familie ale victimelor deportărilor staliniste și reprezintă diverse aspecte din experiența vieții în deportare, dar și diferența între condițiile social-economice din perioada interbelicului românesc și cele din timpul regimului totalitar-stalinist. Expoziția a fost însoțită de prezentarea seriei „Arhivele Memoriei” de către dr. Lidia Pădureac, șefa Catedrei științe socioumane și asistență socială, Facultatea de Drept și Științe Sociale, USARB.

Cele două zile de prezentări, discuții, vizite la muzeu au pavat calea spre noi proiecte de ordin academic și civic între istoricii de o parte și de alta a Prutului.

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ „ISTORIA ȘI MEMORIA REGIMULUI TOTALITAR COMUNIST ÎN RASSM ȘI RSSM: CONTRIBUȚILE TINERILOR CERCETĂTORI”

La 24 martie 2017, studenții de la Facultatea de Drept și Științe Sociale, specialitatea *Istorie și educație civică* au participat la Conferința științifică *Istoria și memoria regimului totalitar comunist în RASSM și RSSM: contribuțiile tinerilor cercetători*, organizată de Universitatea de Stat „B. P. Hasdeu” din Cahul, în colaborare cu Universitatea de Stat din Moldova și Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, în cadrul Programului de Stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940-1941, 1944-1953”. Studenții participanți la conferință au fost ghidați și încurajați la discuții de dr. hab., prof. univ. Anatol PETRENCU; dr., conf. univ. Ludmila D. COJOCARU; dr., conf. Virgiliu BÎRLĂDEANU; dr., conf. univ. Ion GHELEȚCHI, dr., conf. univ. Lidia PĂDUREAC. Din partea USARB au fost prezentate trei comunicări: Ana CUCULESCU, Romina LUNGU – *Anii de școală a copiilor deportați din RSS Moldovenească reflectați în studiile de istorie orală*; Nelea COGÎLNICEAN – *Destinul femeilor basarabene în deportare: modalități de supraviețuire prezentate în cercetările de istorie orală*; Carolina BOSCAN, Ana CUCULESCU – *Mărturiile basarabenilor deportați despre revenirea la baștină: rezistență, curaj, reintegrare socială*.

În cadrul evenimentului a avut loc și prezentarea volumului „Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940-1941, 1944-1953. Cercetări în localitățile din nordul Republicii Moldova”, vol. III, tom I, editor Lidia Pădureac.

STUDENȚII DE AZI – PROFESIONIȘTII DE MÂINE

Nicoletta CANTER

Considerăm că la formarea viitorilor specialiști în domeniul asistenței sociale, în paralel cu activitățile curriculare, în mare parte contribuie și activitățile extracurriculare. Prin participare la acestea studenții acumulează experiență, competențe de comunicare, profesionale și își largesc spectrul de interese și motivație spre autodezvoltare. În acest context în cadrul Facultății de Drept și Științe Sociale, pe parcursul anului de studiu 2016-2017, am organizat următoarele activități extracurriculare:

1. Conferințe științifice;
2. Activități de formare profesională;
3. Activități de informare și sensibilizare;
4. Activități de voluntariat;
5. Activități de promovare a timpului liber.

În activitățile menționate au fost implicați studenții de la anul I, II, III de studiu de la specialitatea Asistență socială și masteranzi de la specializarea Supervizare în Asistență Socială și Politici Sociale pentru Familie și Copil de la FDȘS. Însă, în funcție de subiectul activității, putem menționa că au fost invitați și au participat atât studenți de la specialitatea Istorie și educație civică, Drept, Administrație publică din cadrul FDȘS. În cadrul conferințelor teoretico-practice organizate alături de studenții și masteranzii facultății noastre au participat și studenții de la Facultatea de Pedagogie, Psihologie și Arte, specialitățile Psihologie și Pedagogie. De asemenea, în cadrul unor activități de formare, alături de studenți au participat specialiști din domeniul asistenței sociale, psihologiei, pedagogiei și medicinei din regiunea de nord a țării: raioanele Rîșcani, Fălești, Florești și Sîngerei.

Drept parteneri fideli în promovarea activităților extracurriculare, s-au implicat AO „Ancora Salvării”, AO „Keystone Moldova”, Centrul de Plasament Temporar pentru copii în situații de risc „Drumul spre casă”, Centrul Comunitar „Socium”, Centrul de Criză Familială „Sotis”, Clinica juridică universitară.

Locația activităților extracurriculare a fost diferită, începând cu sălile de studiu din cadrul FDȘS, sala polivalentă cât și curtea USARB, în cadrul diferitelor instituții de învățământ, centre comunitare din municipiu.

- Simpozionul științifico-practic „Aspecte generale vizând autismul”, promovat pe data de 11 noiembrie 2016. În cadrul simpozionului cu suportul AO „Ancora salvării”, au fost invitați experți internaționali și practicieni în domeniul asistenței copiilor cu autism, care au venit cu comunicări și experiențe practice. Simpozionul a fost organizat la nivel regional și au participat atât studenți cât și specialiști din domeniile conexe.
- Conferința științifică a studenților dedicată Zilei Internaționale a drepturilor omului, promovată în decembrie 2016. Conferința a fost organizată la nivel de FDȘS și au participat 20 de studenți de la specialitatea Asistență socială cu 17 comunicări din domeniul drepturilor persoanelor cu dizabilități, stigmatizarea persoanelor seropozitive, discriminarea femeilor și a diferitelor etnii.
- Conferința științifico-practică cu participarea experților internaționali „Diagnosticul și intervenția în cazul tulburărilor din spectrul autist”, 26 aprilie 2017, promovată în sala polivalentă USARB. Conferința a fost organizată la nivel regional, la lucrările acesteia au fost peste 120 de participanți printre care studenți, masteranzi, profesori, cadre didactice de sprijin, psihologi, medici, asistenți sociali.
- Organizarea activității dedicate Zilei Internaționale de Conștientizare a Autismului, 4 aprilie 2017, USARB. Activitatea a inclus două componente: o masă rotundă cu participarea

studenților, a specialiștilor și a partenerilor. Apoi a fost promovată o activitate de informare și sensibilizare în centrul municipiului. La activitate au participat 35 de persoane.

- Organizarea mesei rotunde „Acces la succes pentru tineri”, 16 noiembrie 2016, USARB. Această activitate a fost promovată în cadrul Săptămânii Tineretului în cadrul FDȘS. Au participat studenți de la Asistență socială, Drept și Istorie și educație civică. Au fost invitați reprezentanți de la Cluburile pentru minori din mun. Bălți care au venit cu schimb de experiență și inițiative de voluntariat pentru studenți.
- Organizarea mesei rotunde dedicate Zilei Internaționale a persoanelor cu dizabilități cu participarea experților internaționali și a practicienilor din nordul țării și a studenților, decembrie 2016, USARB.
- Organizarea a două work-shopuri în parteneriat cu AO KEZSONE MOLDOVA în domeniul Incluziunii sociale a persoanelor cu probleme de sănătate mintală, februarie 2017. Activitățile au fost promovate pentru studenții de la specialitățile Asistență socială, Drept și Administrație publică. Studenții au avut ocazia să comunice direct cu persoanele cu dizabilități, care au beneficiat de suport în incluziunea socială. Activitățile au fost însoțite de o expoziție, care a reflectat experiențele de succes ale persoanelor cu dizabilități, care au reușit să lanseze o mică afacere și s-au integrat profesional în comunitate.

Au fost marcate prin activități extracurriculare, devenite deja tradiționale în cadrul facultății:

- Organizarea Săptămânii Tineretului, FDȘS;
- Organizarea Zilei de Autoguvernanță studentescă la FDSS, 11 noiembrie 2016;
- Organizarea Zilei Internaționale a Voluntarului, 5 decembrie 2016, USARB;
- Organizarea Zilei Internaționale a persoanelor cu dizabilități, 3 decembrie 2016.

De asemenea, au fost organizate trei activități extracurriculare la nivel de oraș, USARB, și FDSS cu studenții de la specialitatea Asistență socială, care s-au încadrat în categoria celor de voluntariat:

- Activitate de informare și sensibilizare în domeniul prevenirii TB în rândul tinerilor, 4 aprilie 2017;
- Activitate de promovare a timpului liber cu copii din familiile social vulnerabile, 9 aprilie 2017 organizată pentru beneficiarii Centrului de Plasament Temporar „Drumul spre casă”.
- Activitate dedicată tradițiilor de paști promovată în luna aprilie 2017, cu beneficiarii Centrului Comuntar „Socium”.

ACTIVITĂȚI EXTRACURRICULARE

Olga JACOTA-DRAGAN

1. În data de 26 septembrie 2017, la Facultatea de Drept și Științe Sociale a fost organizată Conferința științifică studentească dedicată **Zilei Mondiale a Păcii**. Evenimentul a avut loc în cadrul unității de curs *Norme și valori civice în societatea democratică*. La conferință au participat studenții din grupele academice AS31Z, EI11Z, EI31Z, DVI21Z, GB31Z și MI31Z. Studenții au analizat starea politică internațională, focarele de război, probleme ale Culturii Păcii cu care se confruntă societatea la nivel global, probleme ale implementării Culturii Păcii în Republica Moldova.

2. Conferința științifică studentească dedicată Zilei Mondiale a Filosofiei, *Tezaurul filosofic în viziunea tinerilor (ediția a V-a)*, a avut loc în data de 6 decembrie 2017. Cu deosebit interes s-au implicat în activitatea conferinței studenții de la facultățile: Drept și Științe Sociale; Științe ale Educației, Psihologie și Arte; Științe Reale, Economice și ale Mediului; Litere. Au fost abordate subiecte precum: probleme filosofice ale domeniului juridic, social, economic; probleme globale ale contemporaneității, momente din istoria filosofiei. Deschiderea conferinței a fost inaugurată de doamna Lidia Pădureac, dr., conf. univ., șef al Catedrei de științe socioumane și asistență socială, Mariana Spatari dr., lector sup. univ., șef al Catedrei de drept public, Efim Mohorea, dr. hab., prof. univ.

3. În data de 14 decembrie 2017, titularii Catedrei de științe socioumane și asistență socială, Ciobanu Elvira, drd., lector univ. și Jacota-Dragan Olga, asist. univ. Au organizat **Conferința științifică studențească dedicată Zilei Internaționale a Drepturilor Omului**. La conferință au participat studenții de la specialitățile: Drept, Asistență socială, Administrație publică, Geografie și biologie. Subiectele de discuție ale conferinței au fost: drepturile fundamentale ale omului în statele musulmane; metamorfoze ale drepturilor omului în Republica Moldova, drepturile persoanelor cu probleme de sănătate mintală, drepturile persoanelor cu dizabilități ș.a.

4. Conferința științifică studențească **Norme morale în sistemul de valori ale tinerilor**, a avut loc în data de 21 noiembrie 2017, studenții de la facultatea DȘS și ȘREM au analizat locul și rolul normelor morale în viața tinerilor; factorii care influențează fonul valoric al tinerilor contemporani; experiența voluntariatului în rândul tinerilor; au reflectat față de fenomenele migrației, corupției, comportament deviant ș.a.

Conferința științifică studențească Norme morale în sistemul de valori ale tinerilor

Bun de tipar 12.12.2017. Garnitura Times New Roman. Comanda nr. 293. Tiraj 50.
Tipografia Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți. Mun. Bălți, str. Pușkin, 38.